

DEVLETİN

UNSURLARI VE

KUVVETLER

DENGESİ

Dr. Süleyman Akdemir

SOSYAL DENCE MODELİ: II

DR. SÜLEYMAN AKDEMİR, 1952 yılında Bursa'da doğdu. 1975 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl doktora çalışmalarına başladı. 1976- 1978 yılları arasında Çalışma Bakanlığı İş Müfettişliği görevinde bulundu. 1978 yılında Ege Üniversitesi İktisat Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümüne asistan olarak girdi. 1985 yılında "Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması" isimli doktora tezini tamamlayarak "hukuk doktoru" unvanını kazandı. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı öğretim üyesidir. *(Halen dediği 1991)*

Akdemir, S.S. Akevler Hizmet ve Dayanışma Kooperatifi Yönetim Kurulu başkanıdır. Akdemir'in yayınlanmış eserleri: Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması (İzmir, 1988), Sosyal Denge I, Devlet Yapısının Tarihî Seyri (İstanbul, 1990). Akdemir'in çok sayıda makale ve tebliğleri de bulunmaktadır.

4

**İZ YAYINCILIK: 43 İnceleme-
araştırma dizisi: 14 İstanbul, 1991**

ISBN 975 - 355 - 010-3

dizgi, iç düzen:
İz Yayıncılık
kapak: İzgraf
baskı, cilt, kapak baskısı:
Eramat, 553 19 13

DEVLETİNUNSURLARI
ve
KUVVETLER DENGESİ

Sosyal Denge Modeli: II

DR. SÜLEYMAN AKDEMİR

İZ YAYINCILIK

keresteciler sitesi, selvi sokak, no.: 19

tel: 557 69 44 - 575 67 90

34010, merter, İstanbul

Kısaltmalar

AABAM : Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi
AÜ : Ankara Üniversitesi
AÜHFM : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
AÜSBF : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
bkz. : Bakınız
c. : Cilt çev. : Çeviren
DEÜ : Dokuz Eylül Üniversitesi
dev. : Devamı
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : Edition
HÜ : Hacettepe Üniversitesi
İHFM : İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası *İst.*
İTİA : İstanbul İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi
İÜ : İstanbul Üniversitesi
krş. : Karşılaştırınız
MEB : Millî Eğitim Bakanlığı
MEGSB : Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
s. : Sahife Yay. : Yayınlayan
zik. : Zikreden

İçindekiler

SUNUŞ : _____	XV
ÖNSÖZ	XIX
GİRİŞ	1
I. MODEL ÜZERİNE DÜŞÜNCELER	3
II. SOSYAL DENGE MODELİNİN VARSAYIMLARI	9
A. VARSAYIM KAVRAMI	9
B. MODEL KURMADA VARSAYIMIN GEREKLİLİĞİ..	10
C. MODELİN VARSAYIMLARI	11
1) PARÇA VARSAYIMI.....	11
2) DENGE VARSAYIMI.....	13
3) BASİTLİK VARSAYIMI (BASİTTEN MÜREKKEBE GİDİŞ VARSAYIM).....	15
4) DOĞAL-SOSYALOLAY BENZERLİĞİ VARSAYIMI.....	16
5) BELİRSİZLİK VARSAYIMI.....	19
6) GAYE VE İRADE VARSAYIMI.....	21
7) HAKKIN ÜSTÜNLÜĞÜ VARSAYIMI.....	25
birinci bölüm İNSANDAN DEVLETE DEVLETİN TEORİK TEMELLERİ GİRİŞ.....	31

I. BİYOLOJİK ÖZELLİKLERİ İLE İNSAN.....	32
A. İNSANI DİĞER CANLILARDAN AYIRAN ÖZELLİKLER.....	32
B. BİYOLOJİK YAPI VE DEVLET.....	38
1) HÜCRE FARKLILAŞMASI.....	38
2) DOKU VE ORGAN OLUŞUMU.....	39
3) DEĞERLENDİRME.....	41
II. İNSANIN PSİKOLOJİK YAPISI VE DEVLET.....	42
A. RUHSAL ÖZELLİKLER.....	42
B. RUHSAL YAPI VE DEVLET.....	42
C. YETENEKLER VE KRİTERLERİ.....	43
1) İNSANIN HİS YETENEĞİ [İYİ-KÖTÜ KRİTERİ].....	45
2) DÜŞÜNCE YETENEĞİ [DOĞRU-YANLIŞ KRİTERİ].....	46
3) İRADE YETENEĞİ [FAYDA-ZARAR KRİTERİ].....	46
4) ÜNSİYET YETENEĞİ [ADALET-ZULÜM KRİTERİ].....	48
D. DEĞERLENDİRME.....	49
III. İNSANIN SOSYAL YÖNÜ VE DEVLET.....	50
A. DEVLETİ OLUŞTURAN SOSYOLOJİK ÖZELLİKLER	50
B.SOSYAL YAPI: GRUPLAŞMA VE SOSYAL KURUMLAR.....	53
1) KURUM LAŞMA OLGUSU.....	53
2) SOSYAL KURUMLAR.....	54
a) BİR SOSYAL KURUM OLARAK DİN.....	56
aa) KAVRAM.....	56
ab)DİNİN TOPLUM İÇİNDEKİ YERİ.....	57
ac) LAİKLİK VE DİNLER.....	60
aca)KAVRAM.....	60
acb)BAZI DİNLERE LAİKLİK AÇISINDAN BAKIŞ	60
I)YAHUDİLİK.....	61
II)HİRİSTİYANLIK.....	62
III) İSLÂMİYET	63
•Önyargılar.....	63
•İçtihat yöntemi.....	65
•İslâmiyet ve Laiklik.....	67
•Değerlendirme.....	77

İÇİNDEKİLER

IX

IV.ATEİZM.....	79
v. DİĞERDİNLER.....	79
acc) DİNLER ARASI DİYALOG.....	80
ad) DİNİN SOSYAL FONKSİYONU	80
b) BİLİM.....	81
ab)SOSYAL BİR KURUM OLARAK BİLİM.....	81
bb)BİLİMİN SOSYAL FONKSİYONLARI.....	83
c)İKTİSAT.....	85
ca)KAVRAM.....	85
cb) SOSYAL BİR KURUM OLARAK İKTİSAT.....	86
d)SOSYALBİRKURUMOLARAKİDARE.....	87
e) DEĞERLENDİRME.....	90
IV.İNSANIN SİYASÎ YAPISI VE DEVLET.....	91
A.DEVLETİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ.....	91
B.SİYASAL YAPI VE KUVVETLER AYRILIĞI.....	95
V.DEĞERLENDİRME	98
<i>ikinci bölüm</i>	
DEVLETİN UNSURLARI VE	
KUVVETLER AYRILIĞINA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	
GİRİŞ.....	101
I. KAVRAM.....	102
II. YÖNTEM.....	104
BİRİNCİ AYIRIM: DEVLETİNUNSURLARI.....	107
GİRİŞ.....	107
I. MADDÎ KURUCU UNSURLAR.....	107
A. İNSAN UNSURU-ULUS.....	107
1) NİCELİKSORUNU.....	108
2) NİTELİKSORUNU.....	109
3) ULUSALCILIK.....	110
a)KAVRAM.....	110
b)ULUSADAYANMAYANDEVLET.....	112
c)MARKSİZMDEULUSALSORUN.....	112
4)ULUSALİŞKİNGÖRÜŞLER.....	115
a) ULUSA MANEVİ KİŞİLİK TANIYAN GÖRÜŞ.....	116

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

b) ULUSU DEVLETİN BİR ORGANI-UZVUKA BÜLEDEN GÖRÜŞ.....	117
c) SOSYAL ÇEVRE GÖRÜŞÜ	118
d) DEĞERLENDİRME.....	119
B. TOPRAK UNSURU-ÜLKE.....	120
1) KAVRAM.....	120
2) ÜLKE İLE TOPRAK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN NİTELİĞİ HAKKINDA GÖRÜŞLER.....	121
a) SUJE UNSUR GÖRÜŞÜ.....	122
b) SINIR UNSUR GÖRÜŞÜ.....	122
c) ÜSTÜN AYNÎ HAK GÖRÜŞÜ.....	123
II. MANEVÎ BİRLEŞTİRİCİ UNSURLAR.....	124
A. EGEMENLİK UNSURU.....	125
1) KAVRAM.....	125
2) EGEMENLİĞİN KAYNAĞI SORUNU.....	126
a) TEOKRATİK GÖRÜŞLER.....	127
aa) DOĞA ÜSTÜ İLAHÎ GÖRÜŞ.....	129
ab) PROVIDANSİYEL İLAHÎ GÖRÜŞ.....	129
b) DEMOKRATİK GÖRÜŞLER.....	130
ba) ULUSAL EGEMENLİK GÖRÜŞÜ.....	131
bb) HALK EGEMENLİĞİ.....	133
bc) İSLÂMİYET VE EGEMENLİK.....	133
B. KİŞİLİK UNSURU.....	137
1) KAVRAM.....	137
2) KİŞİLİĞE İLİŞKİN GÖRÜŞLER.....	137
a) HUKUKÎ KİŞİLİK GÖRÜŞÜ.....	138
b) GERÇEK KİŞİLİK GÖRÜŞÜ.....	139
c) FARAZÎ KİŞİLİK GÖRÜŞÜ.....	139
d) KOLLEKTİF MÜLKİYET GÖRÜŞÜ.....	140
e) REALİST GÖRÜŞ.....	140
f) İSLAMİYET VE KİŞİLİK.....	141
a) DEĞERLENDİRME.....	142
İKİNCİ AYIRIM: KUVVETLER AYRILIĞI.....	143
GİRİŞ.....	143
I. KAVRAM.....	143

II. SORUNLAR.....	145
A. TERMİNOLOJİ SORUNU.....	145
B. DİĞER SORUNLAR.....	146
III. TARİHÇE.....	148
IV. KUVVETLERİN AYRILMASI.....	151
A. GENEL OLARAK.....	151
B. KUVVETLER AYRILIĞI VE PARLAMENTARİZM	152
üçüncü bölüm	
<i>SOSYAL DENGİ MODELİNDE DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ.....</i>	<i>155</i>
GİRİŞ	157
I. SOSYAL DENGİ MODELİNDE DEVLETİN KİŞİLİĞİ	160
A. KİŞİLİĞİN DOĞAL TEMELİ.....	160
B. DEVLET KİŞİLİĞİNİN ESASI.....	161
C. DEVLETİN ALT YÖNETİM BİRİMLERİ VE KİŞİLİK....	164
1) YERİNDEN YÖNETİM-MERKEZİ YÖNETİM DENGESİ.....	164
2) SAYISAL SİSTEM.....	165
3) TEŞKİLATLANMANIN HUKUKİ ESASI.....	165
4) TEŞKİLATLANMA MODELİ.....	166
II.SOSYAL DENGİ MODELİNDE DEVLETİN	
UNSURLARI.....	168
A. KURUCU UNSURLAR.....	169
1)ULUS.....	169
a) KAVRAM.....	169
b) ULUSUN UNSURLARI.....	170
ba) DİL.....	170
bb) ÖRF.....	171
bc) TEKNİK.....	172
bd) SANAT.....	172
c) TANIM.....	173
2)ÜLKE.....	173
a) KAVRAM.....	173
b) ÜLKENİN UNSURLARI.....	174
ba) İMAR (TANIMA-PLANLAMA).....	174

XII DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

bb) GÜVENLİK.....	175
bc) ÇALIŞMA.....	175
bd) YAŞAMA.....	176
c) TANIM.....	177
B. BİRLEŞTİRİCİ UNSURLAR.....	177
1) EGEMENLİK UNSURU.....	177
a) KAVRAM.....	177
aa) ÇOK KUVVET GÖRÜŞÜ.....	178
ab) TEK KUVVET GÖRÜŞÜ.....	178
ac) DEĞERLENDİRME.....	179
b) EGEMENLİĞİN UNSURLARI.....	181
c) TANIM.....	183
2) MÜLKİYET.....	184
a) KAVRAM.....	184
b) MÜLKİYETİN UNSURLARI.....	184
c) TANIM.....	185
C. DEVLETİN TANIMI.....	186
III. SOSYAL DENGEMODELİNDE KUVVETLER DENGESİ.....	188
A. GENEL OLARAK.....	188
B. SOSYAL DENGEMODELİNDE KUVVETLER DENGESİ.....	190
1) DÖRTLÜ AYIRIM GEREĞİ.....	190
2) KUVVETLER DENGESİ.....	191
a) KAVRAM.....	191
b) KUVVETLER VE FONKSİYONLARI.....	192
ba) DENETLEME YETKİ VE GÖREVİ.....	192
baa) KAVRAM.....	192
bab) DENETLEMİYİ BELİRLEYİCİ UNSURLAR.....	193
I. DENETLEME VE SANAT.....	193
II. YAŞAMA-SAĞLIĞIN DENETİMİ.....	193
III. EKSPERLİK-MALLARIN DENETİMİ.....	193
IV. SORUŞTURMA-OLAYLARIN DENETİMİ.....	194
bb) YASAMA YETKİ VE GÖREVİ.....	195
bba) KAVRAM.....	195
bbb) YASAMAYI BELİRLEYİCİ UNSURLAR.....	198

I. İLİM DİLİ-HUKUK DİLİ.....	198
II. YASALAR-HUKUK SİSTEMİ.....	199
III. İMAR-PLANLAMA VE YASAMA.....	199
IV. İLMÎ İÇTİHATLAR-YASAMA YORUMU.....	199
bc) YÜRÜTME GÖREV VE YETKİSİ.....	200
bca) KAVRAM.....	201
bcb) YÜRÜTMİYİ BELİRLEYİCİ UNSURLAR	202
I. HİZMETLER VE TEKNİK.....	202
II. ÇALIŞMA-HİZMET ÜRETME.....	202
III. STANDARTLARA UYGUN ÜRETİM.....	203
IV. STANDARTLARIN DENETİMİ.....	204
bd) YARGI (=KAZÂ) GÖREVİ.....	205
bda) KAVRAM.....	206
bdb) YARGIYI BELİRLEYİCİ UNSURLAR	207
I. İDARE-YARGI VE HUKUK.....	207
II. GÜVENLİK.....	208
III. SORUŞTURMA.....	208
IV. İLMÎ KAZÂÎ İÇTİHATLAR.....	210
3) KUVVETLER DENGESİNİN İŞLEYİŞİ.....	211
a) İŞLEYİŞ İLKELERİ.....	211
b) DENETLEMENİN İŞLEYİŞİ.....	212
c) YASAMANIN İŞLEYİŞİ.....	214
d) YÜRÜTMENİN İŞLEYİŞİ.....	215
e) YARGININ İŞLEYİŞİ.....	217
4) KUVVETLER DENGESİ VE LÂİKLİK.....	219
SONUÇ.....	221
KAYNAKÇA.....	223
DİZİN.....	233

Sunuş

Devletin unsurları, kuvvetler ayrılığı ve bunlar arasındaki ilişkiler çok eski zamanlardan beri tartışıl原因lmıştır. İlk Çağ filozoflarının bir bölümü devleti, işbölümü ve dayanışmayı sağlayan bir teşkilât kabul etmişler; diğer bir kısmı ise devleti yapay bir kurum olarak değerlendirmişler ve sayı bakımından az olan güçlülerin, sayıları çok olan güçsüzlerden korunma aracı olarak kabul etmişlerdir. Bu ikincilere göre devlet otoritesi bireysel gelişmeyi engellediğinden dolayı, devlet kurumuna gerek yoktur. Anarşistler bu düşünceyi geçen yüzyıl ve çağımızın başında tekrar gündeme getirmişlerdir. Öte yandan merkezî otoritelerin güçlü olduğu Eski Mısır ve Çin'de, devlete kutsal bir konum verilmiş ve devlet başkanının otoritesi ilâhî bir otorite olarak kabul edilmiştir.

Orta Çağ İslâm düşüncesinde devlet, âdeta bir ortaklıkta ortaklığı oluşturan taraflardan biri gibi kabul edilmiş, imtiyazlı sayılan bu ortak,fertlerin yerine getiremedikleri hizmetleri yerine getirmekle yükümlü sayılmıştır. İmtiyazlı oluşu, gücünden değil, yerine getirdiği hizmetler nedeniyle kabul edilmiştir. Batı'da ticarî faaliyetlerin yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan burjuva sınıfı ile aristokrat sınıfı arasında başlayan iktidar mücadelesi, devletin unsurları ve işlevleri konusunda yoğun teorik tartışmalara konu olmuştur. İktisadî ve sosyal gelişmelere bağ-

lı olarak, siyasî iktidarın çok sayıda insan tarafından paylaşılmasıyla ortaya çıkan demokratikleşme süreciyle siyasî iktidarın görevlerine sınırlamalar getirilmeye çalışılmış ve kuvvetler ayrılığı konusu siyaset bilimcilerin uğraşı alanı olmuştur. Locke ve Montesquie'nun öncülüğünde gündeme getirilen Kuvvetler Ayrılığı Teorisi, son üçyüz yılda yoğun tartışmalara neden olmuştur. Kuvvetler ayrılığını savunanlar, bu yaklaşımı, hak ve hürriyetlerin teminatı ve demokratikleşmenin esası saymışlardır. Kuvvetler Ayrılığı Teorisinin uygulamada yol açtığı sorunlar, bu teorinin geçerliliğini de tartışmalı hâle getirmiştir. Aslında bu teorinin geliştirildiği sosyo-ekonomik ortamla içinde yaşadığımız sosyo-ekonomik ortam birbirinden çok farklıdır. Bu bakımdan söz konusu teorinin yeniden ele alınmasında zaruret vardır.

Öte yandan İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletin ekonomik ve sosyal işlevleri artmış ve hayatımızın hemen her yönünü kapsamıştır. Bu gelişme yirminci yüzyılın ikinci yansında devleti oluşturan unsurların ve işlevlerinin yeniden tanımlanmasını ve işlevlerinin belirlenmesini gerekli kılmıştır. Kapitalist ülkelerde 1970'lerin ikinci yarısında başlatılan "Liberalleşme" hareketi ile 1980'lerin ilk yıllarında sosyalist ülkelerde başlatılan "Yeniden Yapılanma" hareketi, bu doğrultuda yürütülen arayışlardan başka bir şey değildir.

Sosyal Denge I, Devlet Yapısının Tarihi Seyri adlı eserin yazarı Dr. Süleyman Akdemir'in elinizdeki bu ikinci eseri, söz konusu tartışmalara konu olan devleti denge açısından ele almaktadır. Devletin unsurları ve kuvvetler ayrılığı gibi siyaset bilimi ve hukuk alanında çok tartışmalı bir konuyu "Model" oluşturmak suretiyle teorik temellerine inerek ortaya koymaya çalışmıştır.

9-10 Mart 1991'de Almanya'nın Köln kentinde Batılı tanınmış bazı bilim adamlarının da katıldığı "Neue Probleme Neues denken-Neue Lösungen" adını taşıyan toplantıda Dr. Akdemir'in **Sosyal Dengede Siyasî Düzen** yaklaşımı, özellikle

siyasî kurumlara çizilen sınır ve çerçeve bakımından oldukça ilginç bulunmuştur. Keza aynı toplantıda devletin kuvvetleri arasındaki ilişkinin denge olarak ele alınması da dikkat çekmiştir.

Dr. Akdemir'in insanın biyolojik ve psikolojik yapısından hareket ederek devlete analogi yöntemiyle varması, oldukça orijinal bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Yazarın, sosyolojik açıdan toplumu oluşturan temel sosyal kurumları dört olarak kabul etmesi, bu kurumlarla siyaset bilimindeki kuvvetler arasında bir benzerlik kurması, kuvvetler arasındaki ilişki düzenini denge olarak belirlemesi, klasik kuvvetler ayrılığı teorisine, bize göre, yeni ve farklı bir boyut kazandırmaktadır. Ayrıca Dr. Akdemir bununla da kalmamış, Modelini dayandırdığı varsayımlardan hareketle, devletin unsurları ile kuvvetler dengesinde yer alan fonksiyonların her birini denge açısından yeniden tanımlama cesaretini ve başarısını göstermiştir. İfade etmeliyiz ki, bu tanımların her biri Modelin bütünü içinde tutarlı bir mantığı sergilemektedir.

Dr. Akdemirin bu çalışmasının bir başka önemi. Laiklik ilkesine getirdiği yeni yaklaşımdır. Batı'da birkaç yüzyıldır, ülkemizde de yarım yüzyıllı aşkın bir süreden beri tartışılan ve üzerinde bir konsensüs sağlanamayan Laiklik ilkesi. Dr. Akdemir'in yaklaşımıyla bir tanım ve anlam kazanmış olmaktadır.

Eserde yer alan şekil, tablo ve şemalar anlatılan hususlara netlik kazandırmıştır ve çalışmanın başka bir orijinal yönünü sergilemektedir. Fen bilimlerinde kullanılan bu yöntemlerin sosyal bilimlerde kullanılması oldukça yenidir. Bu gelişme Anglo-Sakson ülkelerinde giderek yaygınlaşmaktadır. Bilimin temel işlevlerinden birisi olayları net ve açık olarak ortaya koymak olduğuna göre, yazarın bu alândaki gayretleri takdirle karşılanmalıdır.

Bilim dünyasına kazandırdığı bu eserden dolayı yazarı tebrik eder, akademik ve siyasî çevreleri, yazarla birlikte, gündeme getirilen konuları tartışmaya davet eder, Sosyal Denge III

ve IV kitaplarının bir an önce yayınlanmasını diler, Sayın Dr. Akdemir'i kutlarım.

Doç. Dr. Arif ERSOY

Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi
(AABAM) Başkanı

Önsöz

Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi - Sosyal Denge Modeli II, adını taşıyan bu çalışma, "Sosyal Denge Modeli" çerçevesinde oluşturmaya çalıştığımız devlet teorisinin ikinci adımını teşkil etmektedir. Bu çalışmalar, daha önce 1989 yılında **Sosyal Dengeye Yönelik Bir Anayasa Çalışması** adını taşıyan çoğaltılmış eserimize yapılan eleştiriler esas alınarak geliştirilmiştir. Dört cildi bulacak bu çalışmamızın üçüncü ve dördüncü cilt çalışmaları sürmektedir. Dört cildin tamamlanmasıyla Model bütünlük kazanmış olacaktır. Bununla beraber, bu çalışmaların her biri bağımsız çalışma niteliğini de taşımaktadır.

Sosyal Denge I, Devlet Yapısının Tarihi Seyri' ne yapılan eleştiriler, bu çalışmada özellikle dikkate alınmıştır. **Sosyal Denge I**'in birinci baskısı tükendikten sonra, büyük bir olasılıkla, ikinci baskı eleştirilerle birlikte basılacaktır. Böylece okuyucular da Sosyal Denge Modeli'ne aktif olarak katılmış olacaklardır. Burada, yazılı veya sözlü, kabul edilebilir veya edilemez, haklı veya haksız nitelikteki eleştirilerin hepsinin düşüncelerime büyük katkıları olduğunu ifade etmeliyim. Bu katkıların kapsam ve boyutunu, birinci kitabı okuyanların bu çalışmada hemen fark edeceklerini sanıyorum.

Sosyal Denge I'de yer alması gereken model kavramı, yapılan eleştiriler üzerine bu kitabın Giriş kısmına, modelimizin da-

yandığı temel varsayımlarla birlikte konulmuştur. Doğrusu, sosyal bilimcilerin, model kavramına bu denli uzak olmaları bizi şaşırtmıştır.

Bu arada 9-10 Mart 1991 tarihinde Almanya'nın Köln şehrinde "Institut zur Erforschung von Sozial und Wirtschaftsordnungen-ISW" tarafından düzenlenen "Neue Probleme Neues Denken-Neue Lösungen" konulu toplantıya katılan ve Sosyal Denge konusuna eleştirileriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Elvin Laszlo, Prof.Dr.Volker Nienhaus,Prof. Dr. Lothar Wegehenkel,Dr.JoachimHoffman ve diğer katılan bilim adamlarına burada teşekkür etmek isterim. Bu toplantının tercüme işlerini yürüten "Übersetzungsbüro Kilinc-Nordenham" bürosu, "Sosyal Denge I" kitabının Almanca'ya çevrilmesini ve yayınlanmasını bu ilgi üzerine üstlendi.

Bu kitabın çalışmalarına katkıda bulunanları burada belirtmem gerekiyor. Basta Yük. Müh. Süleyman Karagülle matematiksel boyutun tartışmalarına ve olgunlaşmasına katılarak; Doç. Dr. Arif Ersoy kritik ve değerlendirmelerde,Doç. Dr. Sabri Tekir düzeltme ve eleştirilerde bulunarak zor bir çalışma ortamının aşılmasında büyük katkıda bulunmuşlardır. Hilmi Altın ile Arş. Gör. Mustafa Lütfi Şen'in şekil çizimleri ve dizgi yardımlarına teşekkürü bir borç bilirim. Bu arada Arş. Gör. Hüseyin Özgür, Harun Özdemir, Kazım Erten, Dr. Ali Sayı ve son düzeltme ve eleştirileri yapan AABAM genel

sekreteri Reşat Nuri Erol'u da zikretmeliyim. Ayrıca bu kitabın basımında emeği geçen İz Yayıncılık yönetici ve mensuplarını titiz mesai ve desteklerinden dolayı şükranla anmak isterim.

Dr. Süleyman AKDEMİR

25.031991

Buca-izmir

Giriş

I. MODEL ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Sosyoloji'ye göre insan, tek başına yaşayamamaktadır. İnsanlar, "insanlık" adıyla isimlendirilmelerine rağmen, tek bir devlet hâlinde de bulunamamaktadırlar. Demek ki insanlar, bir arada fakat birtakım sınırlarla birbirinden ayrılmış irili ufaklı birlikler ve toplumlar içinde hayatlarını sürdürmektedirler.¹

Tarihî gelişmeler, devletin varlığının, unsurlarının ve görevlerinin belirlenmesinde önemli bir yer tutmuştur. Bununla beraber, devletin oluşumu, unsurları ve fonksiyonları üzerindeki tartışmalar güncelliğini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Eskiden bir kişi veya aile kendilerine uygun bir yerde ev kurar, daha sonra gelenler ona yakın veya bitişik biçimde yerleşirler, böylece köyler veya kasabalar oluşurdu. Bu oluşum, ihtiyaca göre kendiliğinden kurulup gelişme gösteren kentler için de pek farklı değildi. Nitekim, ülkemizde köylerin itme ve kentlerin çekme gücüyle oluşan kentleşme hareketleri, hızlı ve plansız bir gelişme göstermiştir. Yerleşimler, daha *doğuşundan*, belirli bir düzenden

yoksundur. Ayrıca nüfus artışları sonucunda zorlama ile kurulan güçsüz belediyeler, kentsel gelişmeyi

1Başgil, A. F., Esas Teşkilât Hukuku - Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri I, İstanbul 1960, s. 127.

olumsuz yönde etkilemiştir. Belediyelerin, plansız ve projersiz gelişen bu kentleşme olgusunu onaylamaktan başka çareleri bulunmamaktadır. Bu tür kentleşme, sosyal ve ekonomik ihtiyaçların etkisiyle, gelişigüzel ve düzensiz bir yapılaşmayı oluşturmaktadır. Sosyal ve ekonomik gelişmenin yavaş ve sorunların az olduğu dönemlerde, bu tür kentleşmenin getirdiği sorunlar da sınırlıydı. Çağımızda ise sosyo-ekonomik gelişme ve buna bağlı değişme, hafızalara sığmayacak derecede hızlı ve sorunlar da çok ve karmaşıktır. Bu nedenle, bu tür düzensiz bir kentleşme, sonraki nesiller üzerinde etkileri olan sorunları da beraberinde getirmektedir. Artık hiç kimse, Sanayi İnkılabından önceki kendiliğinden oluşan kentleşmeyi savunmamaktadır. Günümüzde kentler, değişik bilim dallarındaki bilim adamlarının katılarak geliştirdikleri projelere göre oluşturulmaktadır. Önce projeler üretilmekte, sonra kentler bu projelere göre kurulmaktadır.²

Aynı şekilde, çağımızda bilimler o denli gelişmiştir ki, aynen bir inşaat veya kentin projesinde olduğu gibi, istenildiğinde bir sosyal yapının, dolayısıyla devletin projesi de yapılabilecek hâle gelinmiştir. O halde devletin tarihi ve uygulamaya yönelik yapısal özellikleri gözardı edilmeden, yeni bilimler ve yöntemler dikkate alınarak, devlet teorisi de **ortaya** konabilir. Böyle bir proje, sosyal değişme ve gelişmeleri de dikkate almak zorundadır. Bu biçimde üretilen bir proje, sosyal oluşumları da olumlu yöne kanalize edebilecektir.

İşte, bu düşünceden hareketle, bu ikinci kitabımızda, Sosyal Denge Modeli çerçevesinde devletin unsurları ve kuvvetler dengesi üzerinde, özellikle yapısal açıdan durmak istiyoruz.³

1 . "...Batı'da uydu kentler (satelit) veya bahçe kentler(garden cities) şeklin de isimlendirilen yeni yerleşim birimleri meydana gelmeye başlamış, böylece metropoliten kent olayı ile karşılaşmıştır." *Toprak, Z., Kent Yönetimi ve Politikası,*

AABAM Yayınları, 2.baskı, İzmir 1988 s.4, 29.

2-Strauss, C. L., **Yaban Düşünce**, (çev. Tahsin Yücel) Hürriyet >

Devletin işleyişi ise ayrı bir çalışma konusu olup daha sonraki çalışmalarımızda ele alınacaktır.

Devletin unsurları ve kuvvetler ayrılığına ilişkin görüşler genelde kamu hukuku, anayasa hukuku, siyaset bilimi, iktisat ve sosyoloji kitaplarında yer almaktadır. Bu eserler daha çok çeşitli devlet teorileri ve bunların kritikleri üzerine görüşleri içermektedir. Ülkemizde, bir devlet teorisi ve bu arada özellikle devlet modeli oluşturma düşüncesi üzerine, insanın özellikle rinden hareketle yapılmış monografik nitelikte çalışmalara çok az rastlandığı söylenebilir.⁴

Ülkemiz açısından bu hususun nedenlerine, kısaca işaret etmekte yarar görüyoruz.

Birinci olarak, ülkemizde özellikle sosyal bilimler alanında model geliştirme düşüncesi ve eğitimi, hemen hemen hiç verilmemektedir. Model geliştirme veya proje üretme sadece mühendislik bilimleriyle sınırlı ve bunlara özgü kabul edilmektedir. Böyle olunca, sosyal yapıya ilişkin bir model üretme düşüncesi bile yadırganmaktadır.

İkinci olarak, ülkemizde sosyal bilimlerde lise eğitimin-

*Vakfı Yayınları, İstanbul 1984 s. 14, 52 ve dev.; "Yapısalcılık" kavramı ile ilgili olarak bkz. Yücel, T. , **Yapısalcılık (İnceleme)**, Ada Yayınları, İstanbul 1982 s. 10 ve dev.; felsefi bir ekol olarak Birinci Kitabımız, Akdemir, S. **Sosyal Denge I-Devlet Yapısının Tarihi Seyri**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1990. Burada devlet teorisinin bütünü üzerinde durulacak değildir. Ancak Sosyal Denge Modeli serimiz sonunda devlet bir bütün hâlinde ortaya konulmuş olacaktır. Burada sadece yapısal unsurlar ve fonksiyonlar üzerinde durulacaktır.*

4Devlet konusu, kamu hukuku, Anayasa hukuku ve siyaset bilimi eserlerinde bu konuya geniş yer ayrılmıştır. Ancak ülkemizde, monografik nitelikte teorik yaklaşımlar az sayıdadır. Monografik nitelikte bir çalışma için bkz. Göze, A. , **Sosyal Devlet Sistemi**, İÜ Yayınları, İstanbul 1976; karşılaştırmalı bir çalışma için bkz. Göze, A.,

Korporatif Devlet, İÜ Yayınları (doçentlik tezi), İstanbul 1968; Genel ve ders

kitapları için bkz. Okandan, R. G., **Umumi Âmm Hukuku Dersleri**, İÜ Yayınları, İstanbul 1952, s.37 ve dev.; Başgil, Esas Teşkilat... c.I, Fasikül I, s. 123 ve dev.; Akbay, M., **Umumi Âmm Hukuku Dersleri**, c.I, ed.III, AÜHF Yayınları, Ankara 1958, s.232; ve dev.

den sonra matematik ve mantık öğretimine devam edilmemekte, bunun sonucunda sosyal bilimlerin sembollere dayalı basit ve hızlı düşünülebilme özellikleri geliştirilememektedir. "Sosyal Denge I" adlı eserimize en fazla eleştirinin, konuları mekanik ve matematiksel bir biçimde ele alışıma geldiğini dikkate alacak olursak, bu sorunun ne denli büyük ve önemli olduğunu anlarız. Son yıllarda, sınırlı düzeyde de olsa, tüm dünyada sosyal bilimlerde matematik kullanımı giderek artmakta, bu gelişmeye yapılan eleştiriler ise giderek azalmaktadır. Komplike sayılan sosyal olaylar matematikle ifade edildiği ölçüde anlaşılması ve anlatılması kolay ve basit hâle gelecektir.⁵ Bu nedenle çalışmamızda, anlatımı kolaylaştırmak üzere şekillere yer verilmiştir. Şekillerle olayları anlaşılır hâle getirmeye çalışıyoruz.

Ülkemiz insanları ve bu arada sosyal bilimciler, matematiğe gereken önemi vermemekte, bu bilimden yeterince yararlanamamaktadır.

Halbuki, matematik ve mantık insana global düşünme sistemini kazandırdığı gibi, sosyal olaylara uygulanarak olayların çözümünü de basit hâle getirmektedir. Ülkemizde son otuz senedir siyasî hayata mühendislerin egemen oluşunun temelinde bu bilimsel altyapıya sahip olmaları yatmaktadır. Mühendislerde hukuku öğrenmeye karşı bir direnme olduğu da söylenmelidir. Sosyal bilimciler ve özellikle hukukçular matematiği en üst düzeyde kullanmadıkça, mühendisler ise hukuku öğrenmeye gereken önemi göstermedikçe, ülke sorunlarının çözülebileceğini iddia etmek veya iki binli yıllarda çağı yakalamak oldukça güç görünmektedir.⁶

1Begg, D.- Fischer, S.- Dornbisch, R., Economics, III Ed. McGraw-Hill Book Company, London 1991 s.28-29.

2Bu konuda sosyal bilimciler içinde en fazla matematik kullanımı ekonomistlere aittir, iktisat bilimi, ekonometri, yöneylem araştırması, istatistik ve benzeri disiplinler ile çok güçlenmiş ve çağımıza damgasını vurmuştur. Ancak elbette bu kullanım da yeterli değildir. Bize göre İlahiyat-Teoloji de dahil bütün ilimlere matematik üst düzeyde ve bütünüyle girmelidir. Ancak bu takdirde ilimler arasındaki analog- >♦

Üçüncü olarak, ülkemizde varsayımlara dayalı düşünce sistemi geliştirilememektedir. Bir model geliştirilirken, kanıtlanmadan kabul edilen birtakım düşünce ve varsayımlardan hareket edilir. Model ile ulaşılacak istenen amaç da bu koşullar altında bir sonuca varmaktır. Varsayımların geçerliliği, sistemin kurulup kurulmamasına, sorunların çözülüp çözülmemesine ve sistem içinde çelişki bulunup bulunmamasına göre değerlendirilmelidir. Modeldeki varsayımlar esas alınarak bir başka yapı veya modelde olan veya olmayan şeylerin ileri sürülmesi doğru değildir. Model kendi varsayımları ve şartları içinde değerlendirilmeli ve varsayımların kanıtlanması cihetine gidilmemelidir.⁷

Dördüncü olarak, bilim adamlarımızda bulunan "kendine güvensizlik" sayılabilir. Batı etkisine giren üçüncü dünya ülkeleri görüş oluşturmaya sadece Batılı yazarlara özgü sanmaktadırlar ve sosyal olayları makro boyutlarıyla incelememektedir-

lar çok daha kolay hâle gelir. Mühendislik bilgisi hukuk ve iktisatla, hukuk ve iktisat bilgileri de sayısal yöntemlerin kullanılmasına yönelik bilgilerle desteklenmelidir. Birinci durumda müspet bilimlere ve mekanikliğe sosyal boyut; ikinci durumda ise sosyal bilimlere mekaniklik ve müspet bilimler kazandırılmış olacaktır.

7-Sosyal Denge I adlı eserimize yapılan eleştiriler arasında ileri sürdüğümüz varsayımları ispatlamayışımızdan söz edilerek ağır eleştirilerde bulunulabilmiştir. **"Halbuki her yenileştirme bir varsayımdır. Şu hâlde varsayım, şimdiye kadar hiç kimsenin inkâr etmediği bir role sahiptir. Ancak varsayımlar mümkün olduğu kadar erken ve sık gerçekleşmeye tâbi tutulmalıdırlar. Bu sınıma dayanamayanlar terk edilmelidirler. Bundan bilim adamları memnun olmalıdırlar. Gelişme ancak bu suretle sağlanabilir. Diğer taraftan varsayımları aşırı derecede çoğaltmamak da gerekir. Çok sayıda varsayımlar üzerinde bir teori kuracak olursak ve bir gün deneyler bu teoriyi mahkum ederlerse, kabul ettiğimiz öncüller arasında değiştirilmesi gerekli olan hangisidir? Bunu bilmek imkansızlaşacaktır. Aksine deney başarılı olursa, varsayımların hepsinin birden gerçekleştiğine inanılacak mıdır?"** Poincaré⁶, **H., Bilim ve Varsayım**, (çev. Fethi Yücel) MEB Yayınları, ed.II, İstanbul 1986, s. 169-170; Sosyal Denge I'e yapılan eleştiriler arasında bu nitelikli bir kritiğe rastlanmamıştır. Dolayısıyla eleştiriler soyut olmaktan öteye gitmemiştir.

ler. Bu nedendir ki, ülkemizde özellikle sosyal bilimler alanında yayınlanan eserlerin pek çoğunda Batılı bilim adamlarının teorileri aktarılmakta ve yeni teoriler üretilmemektedir. Buna, "totaliter" ülkelerdeki resmi görüşün savunulması zorunluluğu gerekçe olarak gösterilebilir. Gerçekten, bu tür ülkelerde, teknik alanlarda değerli eserler ortaya konulmasına rağmen, sosyal bilimler ve özellikle siyaset bilimi alanında sınırlı sayıda özgün esere rastlanmaktadır.⁸ Bilim adamlarımızın sorunlara genelde mikro düzeyde yaklaşarak sosyal yapının makro çerçevesini ihmal etmeleri de çok önemli bir neden olarak ilave edilebilir. Bu konuda çalışma yapan birkaç yazarımızın bulunduğu ileri sürülerek, bu kanaatimize itirazlarda bulunmak mümkün ise de, bunların sayıları artmadıkça sorunların çözülmesi sağlanamaz. Bu konuda Batılı sosyal bilimcilerin sosyal olayları makro değerlendirmede başarılı oldukları söylenmelidir.⁹

8 Ülkemizde özellikle sosyal bilimler alanında özgün çalışmalar ve ekoller gelişmiş değildir. Türkiye, teknik bilimler alanında dünya sıralamasında belli bir sırada yer alırken, sosyal bilimler arasında bu yeri alamamaktadır. Prof. Gürbüz, bir genellemesinde bunun nedenini "Totaliter ülkelerin bilim adamlarının yansız olmaları zaten söz konusu değildir. Onlar belirli bir resmi görüşü savunmak zorundadırlar. İşte bunun içindir ki, teknik alanda değerli yapıtlar ortaya koymalarına karşın, totaliter ülkeler, sosyal bilimler ve özellikle siyaset bilimi alanında çok geri kalmışlardır. Bu alandaki bütün çalışmalar belirli bir ideolojinin kalıpları içinde sıkışıp kalmaktadır. Bu marksist, faşist veya dinci olsun bütün ideolojik devletler için böyledir." demek suretiyle totaliter uygulamalara ve buna bağlı ideolojilere bağlamaktadır, bkz. Gürbüz, Y., Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Beta Yay., 2. Baskı, İstanbul 1987, s.V. Bize göre bunlara ilave olarak, bu tür ülkelerde özellikle sosyal bilimler alanında proje ve model geliştirme konusundaki yetersizlik ve bu konudaki bilgisizliği de eklemek gerekmektedir. Değişik yol, yöntem ve vesilelerle gelişen bütün ilimler ülkemize aktarılmaktadır. Yapılması gereken program, proje ve model üretme alışkanlığının kazanılması ve tarafımızdan da bunların üretilebileceğine inanılmasıdır.

9 Burada ABD'nde "Kamu Tercihi-Public Choice" akımından söz açmak gerekir. Bu akım özellikle iktisadi sorunların nedenlerini makro yapıyı ele alarak "anayasal iktisat" adı altında incelemekte ve>

II. SOSYAL DENGİ MODELİNİN DAYANDIĞI VARSAYIMLAR

Sosyal Denge Modelinin dayandığı varsayımların burada belirtilmesi modelin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bunun için, önce varsayımdan ne anlaşılması gerektiğini ortaya koyacak, sonra varsayımların açıklamalarına geçeceğiz.

A. VARSAYIM KAVRAMI:

Eski dilimizde "faraziye"nin karşılığı olan bu sözcük, matematikte "Usbilmisel sonuçlar çıkarmak üzere dayanak olarak öne sürülen önerme veya önermeler takımı" şeklinde tanımlanır. Eski dilimizde "kaziye" olarak, adlandırılan önerme ise sav anlamında olup "verilen belirli varsayımlar altında kanıtlanması önerilen genel vargı" olarak tanımlanmaktadır.¹⁰

Bilimsel gerçeklere, farklı görüşlerden hareket edilerek varılabilir. Yöntem ve görüş farkı değişik sonuçlar çıkarabilir. Bir kısım bilim adamlarına göre, bilimsel gerçek her türlü şüphenin etkisi dışındadır. Bilimin mantığı şaşmaz; şayet bilginler yanılıyorlarsa, bu, onların bilim kurallarını bilmemelerinden ileri gelir.¹¹ Matematiğe ait gerçekler, kusursuz usavurmalar zinciriyle az sayıdaki birtakım apaçık önermelerden türerler. Bu gerçekler kendilerini yalnızca bize değil, doğaya da zorla kabul ettirirler.¹²

çözüm önerileri üretmektedir. Bu akımın temsilcisi ve önderi durumundaki James M. Buchanan'ın iktisat alanında Nobel ödülü alması iktisadî sorunları makroyapı içinde ele almasına bağlanabilir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Buchanan, J. M., Liberty, Market & State: Political Economy of the 1980's, New York University Press, New York 1986; bu akımın Türkiye'de de etkileri bulunmaktadır. Temsilciliğini Prof.Dr. Vural Savaş yapmaktadır. Ayrıntı için bkz. Savaş.V., Anayasal İktisat, Beta Yay. İstanbul 1989.

10 Çöker, D.-Karaçay, T., Matematik Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s.292, 215.

11 Poincare, Bilim ve Varsayım, s.I.

12 Poincare, Bilim ve Varsayım, s.I-II.

Bu görüşe karşı, bir kısım bilim adamları ise bilimde varsayımlara dayalı düşünce yöntemini geliştirmişlerdir. Zamanla, matematikçiler de dahil, bütün bilim adamları, varsayımlara dayalı düşünme yöntemini kullanmak zorunda kalmışlardır. Hatta, deney yapanlar dahi varsayımsız yapamamışlar; yapamamaktadırlar. Bunun üzerine, bütün bu yapıların sağlam olup olmadığı sorunu ortaya çıkmış ve hatta bir nefeste yıkılıp yıkılamayacağı tartışılır hâle gelmiştir.¹³ Elbette, bu tarzda şüpheci olmak da üstünlüktür. Her şeyden şüphe etmenin veya her şeye inanmanın ikisi de rahat ve kolay gelen, ikisi de bizi düşünmekten alıkoyan çözümlerdir.¹⁴

B. MODEL KURMADA VARSAYIMIN GEREKLİLİĞİ

Her model birtakım varsayımlara dayanır. Bu nedenle, gelişigüzel bir hüküm verecek yerde, varsayımın oynadığı rolü özenle belirlememiz gerekmektedir. Bu takdirde, onun sadece gerekli olduğunu anlamakla kalınmaz, aynı zamanda kendisinin çok defa haklı ve doğru olduğu da kabul edilir.¹⁵ Elbette ileri sürülen varsayımların hepsi aynı değerde değildir. Dikkat edilecek olursa, birçok varsayım biçimlerinin var olduğu görülür. Bunlardan bazıları doğrudan doğruya sağlanabilirler ve bir kere deneyle gerçekleştirildikten sonra verimli gerçekler hâline gelirler. Bazıları ise, bizi yanılmaya sevk etmeksizin düşüncemizi tespit etmek suretiyle bize faydalı olabilirler. Nihayet içlerinden bazıları da ancak görünüşte varsayımlardır ve gerçekte tanımlara yahut birtakım uylaşımlara çevrilebilirler.¹⁶

Varsayımlara en fazla mevcutlardan farklı bir proje veya model geliştirilirken dayanılır. Bu husus, özellikle sosyal bilimler alanında, varolan statükoyu değiştirmede çok önemli bir

13 Poincaré, **Bilim ve Varsayım**, s.II.

14 Poincaré, **age**, s. 169.

15 Poincaré, **age**, s.II.

16 Poincaré, **age**, s.170.

yer tutar. Hatta bu tür varsayımlara dayalı tasarımlar geliştirilip ütopyalar kurulmadıkça, insanlığın gelişmesi düşünülemez. Elbette kurulan model gerçeklere dayanmalı ve *insanların* sorunlarını çözmelidir. Ancak bunun için önce düşüncenin gelişmesi gerekir. Bu nedenle, statükocular önce düşünce özgürlüğünü yasaklayıcılar olarak karşımıza çıkarlar. Çünkü, her değiştirici ve yenileyici teorinin ilk adımı düşünce bazında atılır.

Burada Sosyal Denge Modelimize yapılacak eleştiriler, öne sürülen varsayımlarla sınırlı değerlendirmeler olmalıdır. Ayrıca devletin unsurlarının ve kuvvetler dengesini belirleyip belirleyemediğimize, bu açıdan bir devlet modeli çerçevesinde çelişki bulunup bulunmadığına da bakılmalıdır.

Bunun gibi, bu model ile uygulamadaki devlet veya başka görüşlere dayanarak ileri sürülmüş devlet anlayışları arasında kesişen noktalar olduğu gibi ayrışan noktalar olabilir, olacaktır da. Bütün sorun kesişen alanı bularak bu konudaki konsensüsü belirlemektir. Bu çalışmada asıl yapılmak istenen bu olup konuyu bu çerçeve içinde sınırlamak istiyoruz.

C. SOSYAL DENGİ MODELİNİN VARSAYIMLARI

Üzerinde çalıştığımız Sosyal Denge Modeli, aşağıda belirtilen varsayımlara dayandırılmıştır. Devletin unsurları ve kuvvetler dengesi de, bu varsayımlardan hareketle ortaya konacaktır. Bu varsayımlar doğal ve fen bilimlerine bakış açımızı ortaya koyduğu gibi, sosyal bilimleri ele alış biçimimizi de belirlemiş olacaktır. Bu çalışma serisinin üçüncü ve dördüncü kitaplarında ele alınacak hususlar da bu varsayımlara dayandırılacaktır.

1) Parça varsayımı:

Kâinat parçalanmaz parçaların birleşmesinden oluşmuştur. Eski Yunan'da kâinat, sürekli tek varlık olarak kabul

edilmiştir. Bu görüşe karşı, kâinatın "**parçalanmazparça(cık)-lar**" (=cüz'ün lâ yetecezzâ)' in sentezinden oluşan bir varlıklar topluluğu olduğu ileri sürülmüştür. İslâm Felsefesi(=kelâm)'n-de "cüz'ün lâ yetecezzâ=tecezzi etmeyen cüz=parçalanmayan parça" olarak ileri sürülen, Batı'da M. Planck tarafından geliştirilen ve "kuantum teorisi" adı verilen bu ikinci görüş, günümüzde fizikte egemen duruma geçmiştir. Bu görüş, enerjinin sürekliliği düşüncesini temelden sarsmıştır. Kara-cisim radyasyonunda enerjinin kesik kesik veya sıçrayarak değiştiğini ispatlamak suretiyle düşünce dünyamızda büyük değişikliklere yol açmıştır. Bugün zaman ve mekân dahi parça(cık)lar içinde düşünülmektedir.¹

Birleşik cisim: Parça(cık)lar (=kuantumlar) arasında çekme kuvvetleri vardır ve bunlar birleşmek isterler; ancak belli bir mesafeden sonra itme kuvvetleri ortaya çıkar ve birbirlerinden ayrı kalırlar. Böylece ayrılık ile birlik arasında bir denge oluşur ve birleşik cisimler meydana gelir. Birleşik cismin dışı karşı görünüş ve özellikleri birleşenlerden farklıdır. Oksijen ve hidrojenin ikisi de gaz olduğu hâlde, bunlar birleşince su olurlar. Hidrojen ve oksijen sıvı durumunda dahi az sayıda maddeyi erittikleri hâlde, bileşik madde olan su maddelerin çoğunu eritir.

Bu açıklamalardan hareketle, bir şeye ayrı varlık denilebilmesi için elementlerinde mevcut olmayan özelliklerin ortaya çıkması gerekir ve bu ayrı maddenin tanımı ancak bu ayrı özellikler ile yapılabilir. Bu durum canlılarda çok daha bariz olarak ortaya çıkar. Canlı belli birliğini yitirince canlılığını kaybeder ve ölür. Bu nedenle canlıların varlığı çok daha kolay tanımlanabilir.

Bütün varlıklar komşu varlıklarla alışveriş yaparlar. Böyle bir alışveriş olmayan iki varlık birbirine göre yok sayılır.

Bu alışverişler, bir bedel biçiminde de ortaya çıkmaz. Varlık kendisinde olanları dışarıya bırakır; buna karşı dışardan gelenlerin bir kısmını alır. Ne var ki bunlar, tam bir takas niteliğinde olmazlar.

2) *Denge varsayımı:*

Kâinat denge içindedir ve kâinat içinde asıl olan dengenin kurulmasıdır. İki varlık arasındaki ilişkiden yeni bir varlık meydana geldiği gibi, bu iki varlığın tamamen birleşmesi hâlinde de, bu birleşen iki varlık tek varlığa dönüşmüş olur. Birleşen bu iki varlığın tamamen ayrılması ise oluşan üçüncü varlığı yok

eder. Demek ki, yeni varlığın varlığını devam ettirebilmesi, iki varlık arasındaki ilişkinin sürekli olmasını gerektirir. Buna *denge* diyoruz. Denge için

mutlaka ikinci bir varlığa ihtiyaç vardır. Bu nedenle, denge varsayımı matematikte ikili sistemle ifade edilir. Kâinatımız yok olmalarla var olmalar arasında bir gidiş geliş olduğuna göre, var olmayı dengede olma ile tanımlayabiliriz. Örneğin, çekim kuvvetleri ile merkezkaç kuvvetlerinin sağladığı denge, atomlardan galaksilere kadar cisimlerin varlığını korumaktadır. Dünyamız, bu suretle sağlanan denge sayesinde yaşanır bir iklime sahip bulunmaktadır. Canlıların yok olmasına ve dejenerasyonuna karşı

çiftleşme ve seleksiyon kanunları dengeyi korumaktadır.¹⁷ Kâinat *entropinin büyümesi ile genişlemesi* arasında kurulan denge ile varlığını korumaktadır.¹⁸

17 Evrim teorileri, çiftleşme ve seleksiyon kavramları ve ayrıntı için bkz. Zaloğlu, Ş., "Evrin Teorileri," ed. Türkan Erbeni, **Biyoloji**, Beta Yayıncılık, 2.Baskı, İstanbul 1986; "İşte, uygun bireysel farkların ve değişimlerin korunmasına ve zararlı olanların ortadan kaldırılmasına 'doğal seçim'ya da en güçlü'nün yaşamını sürdürmesi'diyorum."

Darwin, C, **Darwin Kuramı: Seçme Yazılar-Eleştiriler**, (çev. Cem Taylan) Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986, s.63.

18 Entropi kavramı sosyal bilimlere de uygulanmıştır ve "Entropi (ent-ropy) sistemin düzensizliğe yönelişi, kaynak değişimi ve kanun

Sosyal Denge Modeli'mizde yer alan dengeye ilişkin yapısal açıklamalar ikili sisteme göre yapılmış olacaktır. Günümüzde bilgisayarların geliştirilmesi bu ikili sistem sayesinde mümkün olmuştur. Varlık ve yokluk (0 ve 1) olarak ifade edilmekte ve bütün işlemler buna göre yapıldıktan sonra istenilen dile çevrilmektedir. İkili sistem ile (1,2,4,8,16,32,64,128,256, 512, 1024...2") geometrik diziyi ifade ediyoruz.¹⁹ Matematikte çokça kullanılan ve toplumların oluşumunda dikkate alınan on'lu sistem de ikili sistem gibi gerek fizik gerekse sosyal bilimlerde yer alması gereken standart sayılar içindedir. On'lu sistem ile (1, 10,100,1.000,10.000,100.000,1.000.000... 10") dizisini kast ediyoruz.²⁰ Dikkat edilecek olursa ikili sistem ile on'lu sistem 1024 sayısında %24 toleransla birleşmektedirler. İkili ve on'lu sistemlerin tabanları bir "1" alınabileceği gibi, toplamı on sayısını meydana getiren ve bir asal çift olan üç "3" ile yedi "7"den birine de dayanabilir. İşte, gerek kâinatın yapısı, gerekse insan vücudu bu iki sistemin senteziyle oluşmuştur. Biraz sonra açıklanacağı üzere, doğal oluşlarla sosyal oluşlar birbirinin analogudur. Devlet yapısını ortaya koyarken bu iki sistemden yararlanacağız.

Denge, her zaman sadece iki varlık arasında oluşmaz. Çok sayıda varlıklar da bir araya gelerek aralarında birlik sağlamak suretiyle dengeyi oluşturabilirler. Bunlar, daha çok on'lu sayı sistemine dayanırlar.

yokluğu ve nihayet ölümü" olarak tanımlanmıştır. Negatif veya pozitif geriye besleme entropiyi i bertaraf etme ya da azaltma yollarından biridir, bkz. Kast, F. E. &Rosenzweig, J. E., "General Systems Theory: Application for Organization and Management," Academy of Management Journal, 1972, Vol.15, p.450, zik. Dereli, T., Organizasyonlarda Davranış, 1. Cilt, İÜ Yayınları, İstanbul 1976, s. 105.

19 İkili sistemi genetiğe uygulayan ve kromozomları bu sistemle açıklayan James Watson ve Francis Crick isimli bilim adamları Nobel ödülü kazanmıştır, bkz. Johnson, L. G., Biology, W. C. Brown Publishers, Iowa 1983, s.58-60.

20 Onlu sistemin gücü hakkında bkz. Morrison, P. & Morrison, P., Powers of Ten, Scientific American Library, New York 1982, s. 112-113.

Doğadaki denge yasaları, ileride üzerinde durulacağı üzere, sosyal olaylar için de geçerlidir.

3) Basitlik varsayımı (=Basitten mürekkebe gidiş varsayımı):

Kâinata israf yoktur. Her şey en az (=asgarî) imkânlarla gerçekleştirilir. Buna paralel olarak, kâinatın yapısında basitten mürekkebe gitme esası vardır: Kâinat bir birimin katı olan atom ağırlıklarının artması ile oluşan elementlerden meydana gelmiştir. Bu elementlerin en hafifinden en ağırına doğru gidiğinde, aynı özellikleri taşıyan çeşitli maddelere rastlanır. Ancak, canlı bunların daima en hafifini tercih eder. Örneğin, karbon ve silisyumun her ikisi dört değerli bir elementtir. Canlılar âlemi silisyum üzerinde kurulabilirdi. Ama silisyum yerine ondan daha hafif olan karbon seçilmiştir. Hidrojen, oksijen ve azot da böyle kendi türleri içinde en hafif elementlerdir. Işık daima en kısa zamanda hedefine ulaşacak şekilde bir yol seçer. Görülüyor ki, kâinata israf yoktur.

Daima en az girdiler kullanılarak en çok verim elde edilen yollar tercih edilmiştir. Örneğin, ateşböceği enerjiyi harcayarak ışık üretir. Verimi %98'dir. Oysa bizim ürettiğimiz ampullerin verimi henüz %50'lerin üzerine çıkabilmiş değildir. Başka bir deyişle kâinat ekonomik çalışmaktadır.²¹ Kâinattaki basitten mürekkebe gidiş gelişigüzel olmayıp bir **düzen** içinde gerçekleşir. O hâlde **düzen** nedir? "*Düzen; bir bütünü oluşturan parça ve unsurların metodik bir biçimde birbirleriyle örgülenip bağlanması ve birbirine oranla insicamlı ve uyumlu bir tarzda hareket etmesi olarak tanımlanabilir.*"²²

¹ İnsan ekonomi bilmesene bile, kendi bilgi ve çevresine göre ekonomik hareket eder. Aynıntı için bkz. Ersoy, A., **İktisadî Müesseseseleşme Tarihi-İktisadî Kalkınmanın Tarihi Seyri, AABAM Yayınları, İzmir 1986, s. 1. o**

²² Düzen, "Karşılıklı işlevsel bağılıklar içinde bulunan bir dizi age- H

Bu hâl doğada *nedensellik yasası (causalite)* ile birbirine bağlanan olayların düzenli ve birbirleriyle ilişkili bir biçimde birbirini izlemesi ve birbirine oranla *illet-netic*erolü oynaması biçiminde ortaya çıkar ki, buna *doğal düzen (naturel order)* denir.²³ Dikkat edilecek olursa, kâinatın, baştan sona tüm zerreleriyle böyle bir düzen içinde olduğu görülür. Her şey ve tüm olaylar birtakım belirli yasalara ve bu yasalardan meydana gelen doğal bir bütüne bağlıdır. Fizik, kimya, biyoloji ve benzeri ilimler bu yasaların kurallarını bulup ortaya koymak için uğraşmaktadırlar. Sosyal olayların kuralları da, aynı biçimde, basite indirgenerek ortaya konulabilir, anlatılabilir ve şekillerle gösterilebilir.

4) *Doğal-sosyal olay benzerliği varsayımı:*

Sosyal yapı da kâinatın bir parçasıdır ve oluşlar analogtur: Eski çağlarda insanlar kâinatı değişik doğa üstü varlıkların, ayrı ayrı istedikleri zaman istedikleri şekilde oluşturdukları bir kaos olarak kabul ediyor ve bu doğa üstü ruhların sırlarına, isteklerine vakıf oldukça, onlarla dostluk kurdukça geleceklerini güven altına alacaklarına inanıyorlardı. Çoktanrılı dinlerde her olayın bir Tanrı tarafından yönetildiği kabul edilmekte ve tapınaklarda bu tanrılara yer gösterilmekteydi. Yağmur tanrısı ile rüzgar tanrısı farklı kabul ediliyordu. Benzer

nin oluşturduğu bütünlük" *Ozankaya, Ö., Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, Savaş Yayınları, 3.baskı, Ankara 1984, s.41; Sistem kavramı için bkz. Unsal, A., Siyaset ve Anayasa Mahkemesi ("Siyasal Sistem" Teorisi Açısından Türk Anayasa Mahkemesi) AÜ Yayınları, Ankara 1980, s.11-13.*

23"Determinizm; zorunsuzluk ve hür iradeyi kabul etmeyip, fizik, ruhî ve ahlâkî bütün olayları birtakım zarurî sebepler zincirinin zaruretle tayin ettiğini iddia eden teori." *Ayrıntı için bkz. Bolay, S. H., Felsefî Doktrinler Sözlüğü, Ötiken Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1984, s.61 ve lev.; Determinizmin kritiği için bkz. Gurvitch, G., Sosyal Determinizmin Çeşitleri ve İnsan Hürlüğü Üzerine Altı Konferans, çev. N. Şazi Kösemihal, İstanbul 1958.*

duruma Eski Yunan ve Anadolu sitelerinde de rastlanıyordu.²⁴ Çin hükümdarları ise, sosyal ve doğal felaketlere karşı, farklı tanrılarla ilgisi olan rahiplerden yardım istiyorlardı.²⁵

Buna karşı peygamberler kâinatın tek Tanrı tarafından yaratıldığını ve değişmez ilâhî (bir başka deyiş ile doğal) kanunlar olduğunu ortaya koyarak insanlığın bu sihir inancı ile mücadele etmişlerdir. Ne var ki, insanların bu batıl inanışlarını ortadan kaldıracak bilim düzeyi henüz mevcut değildi. Çağlar ilerleyip bilimsel araştırmalar gelişince doğadaki olayların keyfi, doğa üstü varlıkların istedikleri zaman değiştirebilecekleri bir düzensizlik içinde değil, değişmez karakterli olduklarını ortaya koydu. Buna determinizm adı verilmiştir.²⁶ Determinizme göre, her olay başka bir olayın sonucudur ve önceden oluş zamanı ve miktarı hesaplanabilir. Kaotik değil, tersine kosmos içinde olup hesaplanabilir (=calculable)'dir.

Yine eskiden kâinatın, değişik kuvvetler arasında bir çatışma sistemi olduğu kabul ediliyordu. Oysa bilimsel araştırmalar **kâinattaki** doğal kanunların işlevini birbirine zıt kuvvetleri oluşturarak denge içinde var olmayı sağlamak şeklinde ortaya koymaktadır, evrendeki sistemin kendisi dengenin açık bir yansımasıdır. Galaksi ve gezegenlerin hareketleri tamamen denge esasına dayanmaktadır. Yani zıt kuvvetler birbirini yok etmek için değil, birbirine dayanarak dengeyi kurmak için vardırlar. Bir başka deyişle, bir tek düzen içinde olan kâinatı ayrı güçler, ayrı kanunlar değil, tek güç ve tekdüzen yönetmektedir. Fizikte, kimyada, biyolojide bunların kesin ispatı yapılmıştır.

24 Gökberk, M., Felsefe Tarihi, **Remzi Kitabevi, ö.baskı, İstanbul 1985, s.33.**

25 Shi, N.&Zuo, G., OutLaws of The Marsh, **Foreign Languages Press, c. I, Beijing 1988, s.14.**

26 Neden-sonuç ilişkisi hakkında ayrıntı için bkz. **Yenişehirlioğlu, Ş.,** Felsefe ve Diyalektik Bilgi Kuramı (Epistemoloji), **Alkım Yayınevi, III. baskı, Ankara, tarihsiz, s.284.**

19'uncu yüzyılda Avrupa'da gelişmiş bulunan psikoloji ve sosyoloji de aynı şekilde insanın hiç olmazsa bedeniyile kâinatın bir parçası olduğunu, onun tek kuvvet ve düzenin içinde, genel yasalara tâbi bir varlık olduğunu ortaya koymuştur.²⁷ Fizik, kimya ve diğer bilimlerin gelişmediği dönemlerde, insanlar, kâinatın sihir denilen değişik kuvvetlerle yönetildiğini sanmışlardır. Maddenin fiziksel ve kimyasal yasaları ortaya konulunca, maddede sihir olmadığını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Biyolojik yasaların bilinmediği dönemlerde ise, sihri canlının içinde düşünmüşlerdir.²⁸ Bugün ise amino asitlerden oluşmuş genlerin²⁹ canlıyı nasıl oluşturduğunu biliyor ve onların da bir bütün olan doğa yasaları ve düzeni dışında bir şey olmadığını anlıyoruz.

İnsanlar, şimdi sosyal olayları böyle sihir ve benzeri keyfi isteklerden kurtarmak durumundadırlar. Sosyal olaylar da kâinat içinde ve onun bir parçası olarak doğal düzene tabidir. Varlık olarak insan, diğer bütün cisimler gibi, genel fizik ve mekanik yasaların ve bütün canlı varlıklar gibi, biyolojik fizyolojik ve psikolojik yasaların hükmü altındadır. Keza, insanlardan meydana gelen toplumlar da genel yasaların etkileri ve hü-

27 "Bugün için psikoloji alanına ikigenelgörüş hakimdir. Bunlardan biri olan insancıl görüş, insan yaşantı ve davranışlarının, belirli bir kişinin davranışlarının yanı sıra, hislerini, güdüyü ve isteklerini inceleyerek daha iyi anlaşılacağını belirtir. Diğeri olan modern davranışçı görüş ise psikolojinin hisler gibi gözlenemeyen içsel durumları değil de gözlenebilen davranışın incelemesinin en uygun olacağını savunur." Morgan, C. T., *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı* (çev. Hüsnü Arıcı...) HÜ Yayınları, 7.baskı, Ankara 1989, s.8. Çalışmamızda bu iki görüşün sentezine yer verilerek değerlendirmelerde bulunulacaktır.

28 İnsanlık tarihinde sihirin etkisi hakkında bkz. Childe, G., *Tarihte Neler Oldu*, (çev. Mete Tuncay-Alaeddin Şenel) Alan Yayıncılık, 5 .baskı, İstanbul **1990**, s.17, **58,64, 65**.

29 Nucleic acid'in iki tipi olan DNA ve RNA'nın keşfi ile biyolojide büyük atılımlar yapılmıştır. Ayrıntı için bkz. Johnson,L.G., *Biology, ed.II*, London **1983**, s.57-58; Bemek, E., "Hücre Yapı Taşları, Oluşum, Yapı ve İşlevleri," ed. Türkan Erbenği, *Biyoloji*, Beta Yayıncılık, İstanbul **1986**, s.259 ve dev.

kümleri altında yaşarlar. Bu bakımdan kâinattaki dengelere benzer dengeler, sosyal hayatta da kurulabilir.

5) Belirsizlik varsayımı:

*İnsanın fizikî yapısına ve davranışlarına doğal ve sosyal çevrenin etki yaptığı düşüncesi oldukça eskilere dayanır. Bireyin davranışları bir yandan doğal çevrenin, öte yandan yine insanların oluşturduğu sosyal ve kültürel çevrenin etkisi altında biçimlenir.*³⁰

*19'uncu yüzyıl düşünürlerinin çoğunluğu, sosyoloji ve psikoloji yeterince gelişmediğinden, sosyal ve ruhsal olayları insanlara özgü sanmışlar ve bu tür olayları doğanın dışında değerlendirmişler, determinizmi sosyal olaylarda kabul etmemişlerdir.*³¹ *Bir başka ifadeyle, bireyin kendi iradesiyle davrandığını, davranış yasalarının bulunamayacağını, dolayısıyla sosyal olayların, fizik, kimya ve biyolojide olduğu gibi açıklanamayacağını savunmuşlardır. Oysa mikrodaki belirsizliğin makroda da var olduğunu sanmak yanlıştır. Pazarda, bir satıcının, bir alıcıya sattığı veya satacağı malın fiyatı önceden bilinemeyebilir. Çünkü, bu alıcı ile satıcının durumlarını bilmek, pazarlık yaparken verecekleri kararları önceden tahmin etmek mümkün değildir. Oysa pazarda, o gün pazara gelen mal ile halkın satın alma gücünü bilirse, oluşacak fiyatı da önceden yaklaşık olarak hesaplayabiliriz. Yani böyle bir pazarda arz-talep kanunları câridir.*³² *Bu tür sosyal kanunları, bireyler tek başları-*

30 Scherif.M.&Scherif,C.W,**SocialPsychology**,Harper&RowPublishers, New York 1969, s. 17; Montesquieu, C, **Kanunların Ruhu Üzerine I**, (çev. Fehmi Baldaş) MEB Yayınları, Ankara 1963, s.415 ve dev.

31 Gurvitch, G., **Sosyal Determinizmin Çeşitleri ve İnsan Hürlüğü Üzerine Altı Konferans**, çev. N. Şazi Kösemihal, İstanbul 1958, zik. Bolay, s.64.

32 Piyasada fiyat oluşumu ve denge fiyatı için bkz. Aren, S., **100 Soruda Ekonominin El Kitabı, (Türkiye Ekonomisinden Örneklerle)** Gerçek Yayınevi, 10.Baskı, İstanbul 1990, s.98 ve dev.

na belirleyememektedirler. İktisat politikalarının biçimlenmesinde ve ileriye yönelik yatırım kararlarının verilmesinde "tahminleme-forecasting" yöntemleri kullanılmakta ve yapılan hesaplarla, hatalar olmakla beraber, gelecekteki gelişmeler doğruya çok yakın olarak bilinebilmektedir.³⁴

Belirsizlik sorunu, özellikle 19'uncu yüzyılda, sadece sosyal olaylarda sanılmıştı. Oysa bir balon içinde bulunan gazın miktar ve sıcaklığını bilirsek basıncını hesaplayabiliriz. Ama içerde bulunan bir molekülün ne zaman ve nerede bulunacağını hesaplamamız mümkün değildir. Ünlü fizikçi Heisenberg tüm fizik olaylarında mikroya varıldığında belirsizlik ile karşılaşılacağını deneylerle ispat etmiştir.³⁵ Yani 20'nci yüzyılda bir taraftan sosyal ve ruhsal kanunlar bulunarak toplumların da değişmez yasalara tâbi oldukları ortaya konulurken, diğer taraftan fizik âleminde de atomların ve moleküllerin hareketlerinde belirsizlik olduğu ortaya konulmuştur. Bugün bu belirsizlikler de istatistik ve ihtimaliyat hesapları ile belirli hâle getirilmiştir.³⁶ Örneğin, bir adam bir zar attığı zaman yek gelip gelmeye-

34. "ABD Ulusal Ekonomi Araştırma Bürosu'nun temel işlevi ileriye yönelik tahminlerde bulunmaktır. Belli gösterge verilerinden hareket edilerek elde edilen sonuçlar geleceğe yönelik kararların isabetliliğini arttırmaktadır." bkz. Reynolds, L. G., *Macroeconomics*, V. ed. Richard D. Inving Inc., Illinois 1985, s.253-258.

35. "...Heisenberg, kuantum mekanikine üstün katkılarıyla ün yapmıştır. Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, fizikte olduğu kadar dünya görüşümüzde de önemli bir devrimi simgeler. Bu ilke ile Newton mekanikinin sıkı determinizmi yerini olasılık yasalarının egemen olduğu yeni mekanik bir anlayışa bırakmıştır, denebilir." Yıldırım, Bilim... s.287; "Modern fizikte; dünya, farklı nesneler gruplarına değil, farklı bağlantılar gruplarına ayrılmışlardır. Artık ayrıştırabildiğimiz tek şey, bazı fenomenler için çok önemli olan bağlantı türleridir. Yeni dünya, birleşik bir olaylar dokusu gibi belirmektedir. Bu dünyada farklı türdeki bağlantılar sürekli olarak değişmekte, birbirine geçmekte ya da birleşmekte ve böylece bütünü özelliklerini belirlemektedirler." bkz. Heisenberg , W., *Physics & Philosophy*, Harper: Torchbooks, Ne w York 1958, s.107 (zik. Capra, F., *Fiziğin Tao'su*, (çev. Ökten, K. H.) Artan Yayinevi, İstanbul 1991, s.360.

36. bkz. Akkaya, Ş.- Hasgür, İ., *Uygulamalı İstatistik*, İzmir 1989.

ceğini bilemez. Ama yek gelme ihtimalinin 1/6 olduğunu bilir. Bu da bir bilgidir ve determinizmin içinde mütalaa edilebilir. O halde, sosyal olayları doğa olaylarının dışında mütalaa edip onları determinizmin dışında tutmak bizi araştırmalardan alıkoyar.

Biz, sosyal yasaların doğa yasalarının bir parçası olduğunu kabul ediyor ve onun da kâinatın tek düzeni içinde benzer kanunları arasında yer aldığı varsayımına dayanıyor ve çalışmalarımızı buna göre yürütüyoruz. Bu varsayımımızın ne dereceye kadar geçerli olduğu, elde edilecek sonuçlarla bilinecektir. O sonuçlar ise daha sonra yapılacak denetimli uygulama ile belirlenebilir. Esasen bütün varsayımlar için bu böyledir. Bu nedenledir ki, denge ve basitlik varsayımları yanında sosyal yasaların doğrallığını da ekliyoruz.

6) *Gaye* ve irade varsayımı:

Sosyal düzenlemeler sosyal kanunlarla yapılabilir: *Doğa içinde zaman ve mekânı içeren varlık; madde ve enerjiyi içeren etki; çoğalma ve hayatı içeren gaye* ile bireyi ve toplumu içeren irade mertebeleri vardır.

Varlık dediğimiz zaman, odada duran iki cismi düşünelim, bunlar vardır ama birbirlerine etkileri yoktur. Bir otobüste yan yana oturan iki insan vardır, ama konuşmuyorlarsa birbirlerine etkileri yoktur. Kâinattaki mekân ve zaman parça(=kuantum)'ları böyledir.

Oysa odada bulunan bir soba, yanında bulunan bir cismi ısıtmaktadır. Böylece iki varlık arasında etki ortaya çıkmaktadır. İşte böylece iki varlık arasında etkinin olması bir öncekine göre yeni bir olaydır. Yani birbirine etki etmeyen varlıklardan, birbirine etki eden varlıklara geçilmiştir. Böylece zaman ve mekân çiftine madde ve enerji çifti eklenmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, madde ve enerjinin zaman ve mekânın dışında düşünülemezidir. Eğer madde ve enerjiye bir etki

yapmak istiyorsak başka bir madde ve enerjiyi kullanmak zorundayız. Sırf zaman ve mekân ile madde ve enerjiyi düzenleyemeyiz. Bu, hiçbir şey yoktan var olmaz kuralı ile belirtilmiştir.³³ Madde ve enerji zamanla bozulur, dağınık hâle gelir. Buna fizikte entropinin büyümesi adı verilmektedir.³⁴ Atom ve moleküllerin bir maksadın temini için özel bir biçimde düzenlenmesi mümkündür. Bu sayede dağınıklık yok olmuş, entropi küçülmüş olur. Madde ve enerjinin doğasına aykırı bu oluş, iki yeni özellik ortaya çıkarır: Biri, varlığın entropisini küçültmeye çalışması ve dolayısıyla varlığını koruması, yani yaşamayı **gaye** edinmesi; diğeri ise, kendisine benzer varlıkları çoğaltmaya çalışmasıdır. Böylece madde ve enerjide bulunmayan yaşama ve çoğalma gayesiyle yeni varlıklar oluşmaktadır.³⁵ Nasıl madde ve enerji mekan içinde oluşabiliyorsa, canlı da ancak madde ve enerji içinde oluşabilmektedir. Canlı varlıklara etki

33 "Lavosier ilk kez Kütlenin Korunumu ilkesini açıklamaktadır. Kimyasal bir değişimde kütle ne yitirilir ne de kazanılır; sonuçta elde edilen maddenin kütlesi başlangıçtaki maddenin kütlesine eşittir." *bkz. Yıldırım, s.144.*

34 *Çanlıların entropiye karşı koydukları Schrödinger isimli bilim adamı tarafından ispatlanmıştır:* "Schrödinger mas concerned about the spon-taneous tendency of chemical systems to be come increasingly less orga-nized. This tendency toward disorganization, termed **ENTROPY**, see-med to contradict the high degree of organization among many orga-nisms. Schrödinger concluded that living things must continually obta-in energy from their environments to counter the tendency toward **ENTROPY** and maintain their highly ordered organization." *zik. Johnson, s.12.*

35 "Canlı sistemlerinin özellikleri: 1. Kompleks bir organizasyon, 2. Uyum (adaption), 3. Metabolizma (bir hücrenin içindeki kimyasal reaksiyonların hepsi veya bir organizasyondaki hücresel faaliyetler) 4. İrkilme (irritability) 5. Büyüme ve gelişme, 6. Üreme." *bkz. Johnson, L. G., Bio-logy, W. C. Brown Publishers, Iowa 1983;* "Canlı varlıkların türlerinin devamı çoğalıp yeni bireyleroluşturarak ölenlerin yerine yenilerinin konulmasını gerektirir. Üreme olayının özü, atasal soya benzeyen yeni bir dölün üretilmesidir. Aseksüel ve seksüel olmak üzere iki temel gruba ayrılır." *Zaloğlu, Ş., "Canlılar Alemi," Editör Türkan Erbeni, Biyoloji, s. 181.*

edebilmemiz için, yani canlı varlıkları düzenleyebilmemiz için canlılardan yararlanmak zorundayız. Bir canlıyı kullanmadan cansız maddelerden canlıyı üretme gücümüz bulunmamaktadır.

İnsanın diğer canlılardan farkı ise, fizyolojik yapısında bir tekâmül olmaksızın, yani genetik yapısını değiştirmeden sosyal yapısını ve ruhsal yapısını değiştirip geliştirme gücüne sahip olmasıdır. Canlılarda da evrim olmuştur. İnsanın bu evrim sonunda olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bu oluşma genetikdir; biyolojiktir. Arılar çok iyi yapı ve kimya mühendisidirler. Ne var ki, milyonlarca sene önceki mühendislikleriyle bugünkü mühendislikleri arasında bir fark bulunmadığı söylenebilir. Halbuki, insanların daha bizim yaşadığımız çağda bile ne büyük gelişmeler kaydettiği gözlerimizin önündedir. İşte, insanı diğer hayvanlardan ayıran fark buradadır. Bu gelişmeyi sağlayan insanın kendi beyin yapısı olduğu kadar, beyinler arasındaki diyalog 'tur da. Ben düşünüyorum, deniyorum, bir şeyler buluyorum ve sonra onu başkalarına aktarıyorum. Onlar da düşünüyor, başkalarına aktarıyorlar. Bu deneyimler birikiyor ve insanlık bugünkü düzeye ulaşıyor.

*İnsanın deneyerek, yeni keşiflerde bulunmasına şuur (bilinç), Bunu başkalarına aktarmak suretiyle ortaklaşa düşünme ve deney yapmaya da ma'sher (ortak bilinç) adı verilmektedir. İşte insandaki bu şuur ve ma'sher yeteneği insanı farklı şekillerde davranma **gücüne erişirmektedir.**⁴⁰ Yani diğer canlılar programlanmış bir şekilde hareket ettikleri halde, insanlar kendi hareketlerinin programını kendileri yapabilmektedirler. Buna irade adını veriyoruz. Bu bakımdan insanın ve toplumun iradesini serbestçe kullanabildiği toplumlarda, sosyal, siyasî ve özellikle ekonomik gelişmeler çok hızlı olmuştur. Çünkü, insan, böyle bir ortamda geçmişteki birikimlerinden ortaklaşa yarar-*

40. Rafiuddin, M., *Geleceğin İdeolojisi*, (çev. B. Tuna) Akabe Yayınları, İstanbul 1988, s.27, 37, 109.

lanmak suretiyle geleceğini daha iyi bir biçimde düzenleyebilmektedir."⁴¹

Burada unutulmaması gereken esas nokta şudur: Nasıl, madde ve enerji zaman ve mekansız, yaşama ve çoğalma madde ve enerjisiz olamazsa, şuur ve ma'sher de yaşama ve çoğalmaz olamaz. Yani insanın iradesi mutlak değildir. Biyolojik yasalara tâbidir. Bundan dolayıdır ki, insanda mevcut olan iradenin cüz'î olduğu belirtilmiştir. Yani insanda irade vardır ama bu külli değil cüz'îdir.⁴² İnsanın biyolojik, fizyolojik yapısındaki eksiklikler ve bilgisinin sınırlı oluşu, hareket etme gücünü de sınırlamaktadır. Bu nedenle, insan, bir yandan kendisinden, öte yandan dış çevresinden kaynaklanan sınırlar içinde iradesini kullanır. Bu sınırlarla uyum ne ölçüde sağlanırsa, gelişme de o ölçüde hızlı olur.⁴³

Son bir nokta daha vardır ki, bu diğer varsayımların da esasını oluşturacaktır. Madde ve enerjiyi ancak madde ve enerji ile düzenleyebiliyor; yoktan bir şeyi var edemiyor; yaşamayı ve çoğalmayı ancak başka yaşama ve çoğalma ile sağlayabiliyor; cansızlardan bir canlıyı yaratamıyoruz. Aynı şekilde sosyal ve ruhsal olayları başka sosyal ve ruhsal olaylarla düzenleyebiliriz. Yani biz, irademizi ancak sosyolojik ve psikolojik yasalar içinde kullanabiliriz.

İşte,yine bundan dolayı,insanın iradesi cüz'îdir diyoruz. İradeyi büsbütün inkâr etmek, insandaki tekamülü inkâr etmek demek olur ki bu yanlıştır. Ama insanı büsbütün muhtar-

41. Hook, S., **Political Power & Personal Freedom**, Criterion Books, New York 1959, s.65.

42.Külli irade kavramı daha çok İslâm felsefesi ve özellikle kelâm ilminde geliştirilmiş bir kavramdır. Külli irade ve cüz'î irade kavramları kelâmda Mutezile ve Cebriye mezheplerine göre çok farklı anlamlara gelmektedir. Bu konuda bkz. Şerif, M. M., **İslâm Düşüncesi Tarihi**, (çev. Altay Ünaltay) İnsan Yayınları, İstanbul 1990, s.236,263,290; Aydın, A. A., **İslâm İnançları (Tevhid ve İlm-i Kelâm)**, Gonca Yayınevi, 7.baskı, Ankara 1984, s.303 ve dev.

43. Schrag, C. C. & Carsen, O. N. & Catton, W. R., **Sociology**, IVed. Harper & Row Publishers, New York 1968, s. 109.

özerk sayıp istediğini yapabilme gücüne sahip kabul etmek de sosyal ve ruhsal yasaları inkâr etmek demektir. Böylece biz, bu beşinci varsayımımızla doğal kanunların yanında sosyal kanunların olduğunu ve insanın iradesini bu kanunlar içinde kullanabildiğini kabul etmiş oluyoruz. Sosyoloji ile iktisat ve siyaset bilimleri bu kuralları bulup ortaya koymayı amaçlamaktadır.

7) Hakkın üstünlüğü varsayımı:

Zayıf da olsalar, haklılar bir araya gelerek haklıyı kuvvetli kılarlar. Doğal oluşlarda olduğu gibi, sosyal oluşlarda da kuvvet, dağınık kuvvetlerin tek tarafa yönlendirilmesiyle meydana gelir. Birleşenlerin kuvvetli olması diğer birleşmeyenleri de zorla birleştirerek daha güçlü hale getirmektedir. Böylece, bir gücün birleştirmesi sonunda doğan üstün güç birleştirici merkezî gücün aracı haline gelir ve anti-demokratik bir düzen doğar. Tarih boyunca insanoğlu bu merkezî gücün etkisini azaltmak veya ortadan kaldırmak için uğraşmıştır. Ne var ki, merkezî gücü ortadan kaldıran güç veya güçler, zamanla kendileri merkezî güç hâline gelmişlerdir ve anti-demokratiklik ismen kaldırılmış ise de aslında devam etmektedir.

Halbuki olması gereken, merkezî gücün baskısı olmaksızın birleşmenin sağlanabilmesidir. Merkezin halkı hakimiyeti altına alması yerine, halkın bu birleşmeden doğan kuvvetten yararlanmasını temin etmektir. İşte merkezî üstün tutan görüşe göre, bu ikinci tip halkın emrinde olan bir kuvvet yoktur, oluşamaz. Dolayısıyla daima kuvvetli haklıdır.³⁶ Bundan dolayı tüm sistemler buna göre düşünülüp geliştirilmelidir.

Oysa merkezî kuvvet olmadan da insanların birleşerek bi-

36 Kökü eski Mısır ve Yunan sofistlerine uzanan kuvvet teorisine göre, devlet kuvvetin zayıfa hükmetme kanununun bir değişinden ibarettir. Kuvvetlinin zayıfa hükmetme kuralı nasıl bir doğa yasası ise, aynı şekilde devlet de sosyal hayatta kuvvetlinin zayıfa hükmetme kuruluşudur. Doğa yasalarını nasıl değiştirmek mümkün değilse, kuvvetlinin>

linçle ortaya koyacakları sistemle birliğin kuvveti oluşur ve bu kuvvet *haklının* yanında olur. İlkel dönem toplumlarında, yeterli sosyal bilgilere sahip bulunulmaması merkezî kuvveti zorunlu kılıyordu. *Ancak*, çağımızda insanlığın ulaştığı bilimsel ve düşünsel düzey, merkezî kuvvete ihtiyaç duymak şöyle dursun, merkezî kuvvetin varlığını birliğe engel bile görmektedir.³⁷

Dolayısıyla bize göre geleceğin dünyası hakkın üstün tutulduğu, yani hakkın ve haklının güçlü olduğu esasına dayanacaktır. Başka bir ifadeyle, toplumun organize hâlde bulunmasından kaynaklanan gücün siyasî ve iktisadî tekellerden kurtarıldığı ve bu gücün bizzat temsil yoluyla belirlenen kişilerce uzlaşılarak kullanılacağı bir yönetim biçimi genel kabul görecektir.

Modelimizde bu varsayımlar esas alınarak, devlet sosyal denge açısından anlatılmaya çalışılacaktır. *Açıklamalarımızın* bir bölümü okuyucuların devletle ilgili sahip oldukları bilgilerine ters düşebilir. *Bu* gibi durumlarda, konulan *bu* varsayımların hatırlanması, bunlardan hareketle tersliklerin giderilmesi ve ileri sürülenlerin buna göre değerlendirilmesi gerekir. *Farklı* teoriler, dayandıkları varsayımlarıyla anlam kazanırlar. *Bu* nedenle, eserimiz okunur ve incelenirken hep *bu* varsayımlar göz önünde bulundurulmalıdır.

zayıfı ezmesi de değiştirilemez. Bu görüşe göre devlet, kuvvetliler için işleyen ve zayıfları sömüren bir kuruluştan başka bir şey değildir. Daha kuvvetli olanın daha zayıf olana tahakküm etmesi haklıdır. "Hak en kuvvetlinin daha çok yararına olan şeydir." Bu konudaki yazarlar hakkında ayrıntı için bkz. Del Vecchio, G., Hukuk Felsefesi Dersleri, İstanbul 1955, s.279; Versan, V., Âmme İdaresi, İst.İTİA Yayınları, in.baskı, İstanbul 1967, s.9-10; Buna karşılık, "Hukukun kuvvete eşit olduğu iddia edilecek olursa, hak ile haksızlık arasında bir ayırım yapmak imkânı ortadan kalkacaktır. Ortada bir hukuk varsa, bu mantıken kuvvete üstün olma demektir." bkz. Del Vecchio, G., Lezioni di Filosofia del Diritto. DC.ed., Milano 1953, s. 210 (zik. Erman, H., "Del Vecchio'nun Hukuk Görüşü," İHFM, c.XXXVn S. 1-4, s.270).

37Schumacher, E.F., *Küçük Güzeldir*, (çev. Osman Deniztekin) Cep Kitapları AŞ., 2.baskı, 1989, s.48,179.

III. ÇALIŞMANIN PLANI

Bu kitabın Birinci Bölüm'ünde "Devletin Teorik Temelleri" üzerinde durulacak ve insandan devlete geçiş anlatılacaktır. Bu Bölüm'de devletin teorik temelini teşkil eden biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve siyasal esaslar üzerinde durulacaktır. Bu yapılırken, insanla devlet arasında insan-merkezli olmak üzere analoji yönteminden yararlanılacaktır. Böylece teorik temellerin dayandığı esaslar insandan hareketle gösterilmiş olacaktır.

İkinci Bölüm'de, "Devletin Unsurları ve Kuvvetler Ayrılığına Yönelik Yaklaşımlar" üzerinde durulacaktır. Bugüne kadar devletin unsurları ve kuvvetler ayrılığına ilişkin görüşlere özetle yer verilmeye çalışılacak ve bu konuda karşılaşılan sorunlar üzerinde de durulacaktır. Özellikle bu sorunlara, sosyal denge açısından çözümler getirilmeye çalışılacaktır.

Üçüncü Bölüm'de, Sosyal Denge Modeli'nde "Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi" başlığı altında devlet teorimizin yapısal unsurları ortaya konulacaktır. Unsurlar ve Kuvvetler sosyal denge açısından yeniden ele alınacak ve tanımlanacaktır. Burada elbette mevcut görüş ve uygulamalardan yararlanılacak, bu görüşlerle kesişen ve ayrışan noktalar belirlenecektir. Model ortaya konulurken insan merkez alınacak ve tanımlar ona benzetilmek suretiyle yapılacaktır. Böylece insanla devlet arasında bir denge kurulacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç'ta ise bu çalışmadan elde edilen farklı hususlara işaret edilerek çıkarılan sonuçlar üzerinde durulacaktır.

Çalışmamızda tümevarım yöntemi ile analoji/benzetme yönteminden çokça yararlanılmıştır. Tümdengelim yöntemine ise zaman zaman başvurulmuştur. Sosyal Denge Modeli, olması gereken devlet açısından ele alınmıştır. Bu Kitabın temel özelliği ve hedefi, devlete yapısal bir açıdan yaklaşmaktır.

Elimizin ulaştığı ölçüde yerli ve yabancı kaynaklardan

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

yararlanılmıştır. Üçüncü Bölüm'de, model ortaya konulduğundan az sayıda göndermede bulunulmuştur.

Birinci Bölüm

İnsandan devlete

[devletin teorik temelleri]

GİRİŞ

Devlet, üzerinde çokça tartışılan sosyal ve siyasal bir kurumdur. Bu niteliği ile devlet kurumu, mahiyet ve fonksiyonları ile uzun yıllar tartışma konusu olmaya devam edeceğı benzemektedir.

Devlet, insanın sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına göre, her çağda farklı biçimlerde örgütlenmiştir. Temel unsurları aynı kalmasına rağmen, dönemlerine göre değişik nitelikler kazanmıştır. Özellikle çağımızda devlet karmaşık bir yapıdadır ve bu yapı bilimsel gelişmelere bağılı olarak kapsamlı incelemelere konu olmuştur. Ayrıca bilimsel gelişmişlik düzeyi, devleti açıklamada çok önemli bir yer tutar.

Bu nedendir ki devlet, tarih boyunca farklı düşünürler tarafından farklı açılardan incelenmeye tâbi tutulmuştur. Ancak, biz bu çalışmamızda, insan tarafından ihtiyaçların tatmini amacıyla kurulan devleti, yine insandan hareketle değişik açıdan incelemeye çalışacağız. İnsan, sosyal kurumlaşmanın, dolayısıyla devletin odak **noktasında yer** alır ve **bu niteliğiyle insan**:devleti oluşturan bir varlık olarak tanımlanır. Diğer canlılar içinde böyle bir özelliğı sahip başka **bir canlı** bilinmemektedir.³⁸

38İnsan için "Devlet zorunludur, çünkü toplumsal gerçekliğı, toplu >

Bu Bölüm'de, insanın devlet kurucu özellikleri ve devletin teorik temelleri üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken, devletle ilgili bilim dalları esas alınacaktır. Biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve siyaset biliminin devlete gidişte oynadığı rol, analogi yöntemiyle belirlenecektir. İnsanın özelliklerinden hareketle ihtiyaçları belirlenecek, ihtiyaçlardan hareketle devlete varılacak ve devleti oluşturan kurumlarla insanın yetenekleri arasındaki benzerlik ve ilişkiye analogi yöntemi **kullanılarak işaret** edilecektir.

I. BİYOLOJİK ÖZELLİKLERİ İLE İNSAN

Biyolojik açıdan canlıların en gelişmiş olan insan diğer canlılarla ortak özellikleri bulunduğu gibi, tamamen farklı özelliklere de sahiptir. Bunun için insanı diğer canlılardan ayıran özelliklerle insanın biyolojik yapısı üzerinde durmak gerekmektedir.

A. İNSANI DİĞER CANLILARDAN AYIRAN ÖZELLİKLER

Biyolojik açıdan incelediğimizde insanın birçok farklı özelliğe sahip olduğu görülür. Doğa içinde en yakın geçmişe sahip olan insan, canlıların genci olma özelliğini taşımaktadır.³⁹ Bu son ve genç canlının beyni diğer canlıların beyinlerine

davranış biçimlerini yönetecek bu tür bir organa gereksinim vardır." Durkheim, E., Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, (çev. Celal Balı Akal) BFS Yayınları, İstanbul 1985, s. 16; Lipset, S. M., Siyasal İnsan (çev. Mete Tunçay), Teori Yayınları, Ankara 1986, s. IX.

39"İnsan, tarih kitabının en son sayfasında belirir. İlk bakışta, bu büyük kitabın kahramanının insan olmadığı sanılabilir... Ancak insan bu büyük kitabın yalnız kahramanı değil, aynı zamanda onu yazarlardan biri olmuştur." İlin, M.-Segal, E., *İnsan Nasıl İnsan Oldu*, (çev. Ahmet Zekerya) Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1983, s.7-8; "İnsan, dünyamızdaki büyük türlerin en sonuncusu olarak yeryüzünde görünmüştür." Childe, G., *Tarihte Neler Oldu*, (çev. Mete Tunçay-Alâeddin Şenel) V.baskı, AlanYayıcılık, İstanbul 1990, s. 11.

oranla daha büyük ve ağır olduğu gibi, ayrıca daha kompleks bir yapıya da sahiptir.⁴⁰ Bu büyüklüğü ve ağırlığı karşılamak için alın kemiği ilavesi de vardır.⁴¹ Böyle bir biyolojik farklılık insan beynini daha üstün özelliklere sahip kılar. İnsan beyninde hafıza (=bellek) ve benzeri merkezler bulunmaktadır.⁴²

Çene yapısı diğer canlılara oranla daha az kuvvetli ve dişleri çiğ et yiyemeyecek kadar zayıftır. Bu nedenle gıdasını pişirerek yemek zorunda kalır.⁴³ Buna karşılık, çene yapısı dil oluşturacak nitelikte sesler çıkarmaya ve bu sesleri geliştirmeye uygundur. İnsan, beyniyle düşünebilen, düşündüklerini hafızasına kaydedebilen, çene ve ağız yapısıyla konuşabilen ve aralarında anlaşmayı sağlayacak dil oluşturabilen bir yapıya sahiptir.⁴⁴

Diğer canlıların tersine dik durabilmesi⁴⁵ ona "muhatap"

40 "The brainvolume of modern humansaverages around 1350 cc." Ayrıntı için bkz. Norstag, K-Meyerriecks, A. J., *Biology*, Charles E. Merrill Publishing Company, London 1983, s. 305-308; Leakey, L, S. B., *İnsanın Atalan*(çev. Güven Arsebük) Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara 1971, s. 183; Morgan, C. T., *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, (çev. Hüsnü Arıcı ve bir heyet) 7.baskı, HÜ Yayınları, Ankara 1989, s.51-52.

41 Homo sapiens insanın kafatası incelemeleri için bkz. Leakey, s. 135-137; Johnson p.450.

42 "Learning and memory", bkz. Vilee, C. A. & Solomon, E. A. & Martin, C. E. & Martin, D. W.-Berg, L. R. & Davis, P. W , *Biology*, ed.II, Saunders College Publishing, Chicago 1989, s. 1095; "Hatırda tutmanın ölçülmesi" ve "bellek" için bkz. Morgan, 133,136. ¹

43 "Pişirme, sadece insana özgüdür? Bu nedenle, ateşi de ancak insan yakabilmektedir." bkz. İlin-Segal, s.8; Norstag-Meyerriecks, s.305.

44 Çağdaş insan(homo sapiens)'m çene ve diş yapısı için bkz. Leakey, s.170; Childe, s.12; yine dil oluşturma için bkz. Childe, s.14.

45 "Only humans, of ali living primates, able to stand on one leg." Norstag-Meyerriecks, s.305; "Günümüzde homo sapiens ile temsil edilen insan iki ayağı ile dik olarak yürür. Bunu gerçekleştirmek için de iskelet yapısı evrim boyunca bazı özel değişikliklere uğramıştır. Bugün soyları tükenmiş olan bütün fosil insanlar da nispeten dik olarak yürümüşlerdir; bunlardan bazıları diğerlerine kıyasla biraz daha eğik yürümüş olabilir, ancak dik yürüme insanın en önemli özelliklerinden biri olup bu özellik insanı soydaşı olan ve günümüzde yaşayan gerçek iri maymunlardan ayırır." Leakey, s. 142.

olabilme özelliğini kazandırmıştır. Nitekim, "muhatap olma" insan ilişkilerinin temelini teşkil eder. Bu açıdan *insan; hitap eden ve muhatap olunan bir canlı olarak da tanımlanabilir*. Çünkü insan belirtilen özellikleriyle görev ve sorumluluğunu idrak etme yeteneğine de sahiptir.

İnsanlar, özellikle nesillerini devam ettirebilme bakımından da diğer canlılardan farklıdır. İnsan yavrusunun döllenmiş bir yumurta evresinden erişkin bir erkek ya da kadın organizmasına dönüşmesi 18-20 yıllık bir süreyi gerektirmektedir. Tüm canlı türleri içinde en uzun süreli ve en kompleks büyüme ve gelişme süreci insanda gözlenir. Yaşamına döllenme anında başlayan çocuk haftalar, aylar ve yıllar boyunca büyür, gelişir; birçok kompleks beceriler ile, düşünebilme ve düşüncelerini yansıtabilme yeteneği kazanır ve belirli bir kişilik taşıyan bir erişkin hâlini alır.⁴⁶

Gerek doğumun doğal yapısı, gerekse annelik hormonları kadına ağır bir külfet yüklemiş bulunmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle, kadın üretim dışı kalmıştır. Ayrıca, başlangıçta tamamen tüketici olan çocuğa bakma yükümlülüğü, cinsellik niteliğinden de öte bir anlam taşıyan aile kurumunu doğurmuştur. Bu ve benzeri etkiler aile kurumunu sürekli kılmakta, bu kurum, çocukların daha kolay korunmasını, neslin devamını ve çocukların daha iyi yetiştirilmesini sağlamaktadır.

İnsan cinsel güç bakımından da doğadaki diğer canlılara göre bazı üstünlüklere sahiptir. Diğer canlılar belli periyodlarda cinsel ilişki kurdukları halde, insanlar sürekli ilişki içine girebilmekte, diğer canlılar periyod dönemlerini gizleyemedikleri halde, insanlar ömür boyu ilişki kurmadan da yaşayabilmektedirler. İnsan, biyolojik olarak eşeyli üreme gurubu içinde yer alır. Üreme biçiminin gametlere dayandığı bilinmektedir. Birçok

46Nezyi, O., "Büyüme ve Gelişme," Editör Türkan Erbeni, *Biyoloji*, s.439; "...bir insan yavrusu son derece zayıf ve acizdir, acizliği diğer hayvanlarınkinden daha uzun sürer." Childe, 13.

canlıda üreme denetimi doğal sınırlarla dengelendiği hâlde, insanlar senenin her hangi bir zamanında üreyebilmektedirler. Burada androjenlerin ve spermilerin olgunlaşması ile seksüel ilişki başlar ve hayat boyu devam edebilir.⁴⁷ Cinsel güç fazlalığını, akıl yoluyla denetim altına alabilmekte, hatta bu konuda çok ileri de giderek cinsel ilişkiye girmeden ömrünü tamamlayabilmektedir.⁴⁸ Örneğin, kendilerini tamamen dine veren rahiplerin ve bazı filozofların durumu böyledir. Diğer taraftan karışık ve düzensiz ilişkiler insanlara özgü bulaşıcı hastalıklara, örneğin belsoğukluğu, firengi, AIDS ve diğer sosyal ve psikolojik hastalıklara neden olmakta, ayrıca yakın soylar arasındaki ilişkilerden doğan genetik hastalıklar ve soyların bozulması cinsel ilişkilerin bir düzene sokulmasını gerektirmektedir.⁴⁹ Doğumdan olgunluk yaşına gelinceye kadar sürekli başkasının yardım ve desteğine muhtaç olan insan, aile adı verilen sosyal kurum içinde yaşamak zorundadır.

Bütün bu sorunları ortadan kaldıran aile kurumu, insanı bir arada yaşamaya, sosyal bir varlık hâline gelmeye zorlamakta, sonuçta aile kurumu toplumun nüve (=temeli)'si hâlini almaktadır. Canlılardan sadece kadınlarda bulunan bekâret zarının, özellikle ailenin ilk dönemlerinde cinsel ilişkilerin sınırlandırılması, düzenlenmesi ve zina yasağının konulması bakımından sınırlı da olsa etkili bir rol oynadığı söylenebilir. Diğer taraftan, erkekteki cinsiyeti tayin eden (Y) kromozomu da nesebin erkeğe aidiyetini belirlemekte, sonuçta insan çok eskilere

47 Zaloğlu, Ş., "Hayvanlarda Üreme,* ed. *TurfanErbengi.Bryoloji*, s. 189.

48 Hayvanlarda üreme kontrolü için bkz. *Zatagta*, s.188 ve dev.

49 Childe, s.37; Yakın hısımlar *arasındaki cinsî* ilişki gerek dinler ve gerekse hukuk sistemleri tarafından yasaklanmıştır. Böyle bir yasağa sahip olmayan bir hukuk sistemi bilinmemektedir. Ayrıca zührevî hastalıklar ile genetik hastalıklar *tıbbın* çok fazla uğraştığı konulardan biridir. Sadece bu konuların tespiti için bile cinsî ilişkilerin düzenlenmesi gerekmektedir. Kalıtsal hastalıklarla ilgili bkz. Sencer, E., "Genetik (Kalıtım)," ed. *Türkan Erbenği, Biyoloji* s.419 ve dev.

dayanan soy kütükleri oluşturabilme yeteneğini elde edip soylar meydana getirebilmektedir.¹³

Diğer canlılar gibi insan da faaliyetlerini iki hedef etrafında toplamıştır: (1) Kendi hayatını devam ettirme, (2) Neslini sürdürme.¹⁴ Canlılarda önce hayatlarını sonra nesillerini devam ettirme akla yakın iken, burada olay tersinedir. Canlılar önce nesillerini sürdürmeyi hedeflerler, sonra kendi hayatlarını düşünürler. Yavruları için hayatlarını feda eden pek çok canlı vardır. İnsanların da toplumları için savaşarak ölebilmeleri, bu içgüdü ile açıklanabilir. İnsan nasıl olsa ölecektir. Hiç olmazsa nesilleri yaşamalıdır. Butun bunlar "soyun korunması ilkesi" ile açıklanabilir.¹⁵

İnsan, doğadaki hazır yiyeceklerin dışında, geliştirdiği üretim teknik ve araçlarını kullanarak çevresindeki eşyayı ihtiyaçlarını gidermeye elverişli hâle getirme yeteneğine sahiptir. Bunları biriktirebilmesi, zaman içinde sahiplenme ile birlikte mülkiyet kurumunu doğurmuş¹⁶ insanın ölümlü olması ise, bu malların kime kalacağı sorununu, bu sorun da aile ve nesep bağı ile miras ilişkilerini doğurmuştur.¹⁷ Kişiler, mülkiyet kurumunun da etkisiyle üretme yeteneklerini geliştirebilmişlerdir. Kollektif mülkiyetten bireysel mülkiyete geçiş ile aileden devlete geçiş süreci birbiriyle paralellik arz etmiştir.¹⁸

Diğer canlılar, ya ayrı ayrı veya arılarda olduğu gibi ortak üretilip ortak tüketirler. İnsan ise bu iki özelliği de bir arada yürütebilmektedir. İlk toplulukların ortak üretilip ortak tükettik-

13. Norstag-Meyerriecks, s.417,465; Sencer, s.427;Baynyır, F., **Genel Psikoloji**, 8.baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1989, s.214-215.

14. Johnson s. 12.

15. Soyların korunması için soyun bazan anaya, bazan babaya dayandırıldığı hakkında bkz. Childe, 37.

16. Challaye, F., **Mülkiyetin Tarihi**, (çev. Turgut Aytuğ) Remzi Kitabevi, İstanbul 1944, s. 11 ve dev. Garçon, M., "Ceza Hukuku," (çev. Dönmezer-Erman), **İHFM** c.X 1945, s.649 ve dev.

17. Challaye, 18.

18. Challaye, 12, 29; İlin-Segal, s.44.

*leri veya ayrı ayrı üretip ayrı ayrı tükettikleri ileri sürülebilir. Ancak, insan topluluklarının evriminde diğer canlılarda hiç görülmeyen bir yaşama biçimi gelişmiştir. O da ortak üretip ayrı ayrı tüketmedir. Gelişen toplumlar hep bu yolda ilerleme kaydetmektedirler. Kişiler işverenlerin yanında çalışmakta, üretilen mallar araçlara satılmakta, araçlar pazarlayarak mağazalara vermekte, halk da mağazalardan bu malları satın almakta ve tüketmektedir. Bu işlemler önce mübadele malları ve zamanla para kullanılarak yapılmaktadır. Böyle bir işlem biçimi başka canlılarda bulunmamaktadır. Mübadele, para, fiyat, ücret gibi kurumlar doğurmaktadır. Bundan dolayı insan; ekonomik varlık olarak da tanımlanmaktadır.*¹⁹

*Canlılarda ve özellikle insanda "büyüme" ve "gelişme" kavramlarını, biyolojik biçimleriyle tanımlamak, ileride yapılacak benzetmelerin kolayca anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Büyüme; hücrelerin sayı ve büyüklükçe artması sonucu vücut hacminin ve kütlesinin artması demektir. Gelişme ise vücut hücre dokularının yapısında ve bileşiminde oluşan farklılaşma ve değişiklikler sonucu organ ve sistemlerin olgunlaşmasını ve işlev kazanmasını yansıtan bir terimdir.*²⁰

Tüm canlılarda olduğu gibi, insanda da büyüme ve gelişme süreci belirli doğa kurallarına uygun olarak belirli bir düzen içinde, genetik ve ortam etmenlerinin etkisi altında oluşur. Kişi, anne ve babasından almış olduğu genetik yapısının çerçevesi içinde gelişir Göz rengi, kan grubu gibi özellikleri yönünden kişiler, aileler ve ırklar arasında gözlenen farklılıklar, genetik yapı ile ilgilidir. Ancak kişinin genleriyle, vücut yapısına (genetik potansiyel) erişebilme olasılığı ortam etmenleri ile sınırlanmıştır. Bu nedenle, kişinin fenotipi (fiziksel ve ruhsal özelliklerle-

19. **Homo economicus** kavramını benimseyenler ve karşı çıkanlar olmuştur "Homo economicus'a karşı üç liberal: Hutchison, Knight ve Keynes" Buğra, A., İktisatçılar ve İnsanlar-Bir Yöntem Çalışman, Remzi Kitabevi, İstanbul 1989, s.135 ve dev.

20. Neyzi, O., "Büyüme ve Gelişme," ed. Türkan Erbeni, *Biyoloji*, s.439.

rinin çarpımı), genetik yapısı (genotipi) ile ortam etmenlerinin bileşik etkisi sonucu oluşur.⁵⁰

İnsanın belirtilen fizyolojik yapısındaki bu özellikler, benzer biçimde psikoloji, sosyoloji ve siyaset alanında da görülmekte, bu durum onu diğer canlılardan ayırmakta ve devlet kurumunu oluşturabilmesinin esasını açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. İnsanın sosyal bir varlık oluşu devlet oluşturma sürecini hızlandırmaktadır.

B. BİYOLOJİK YAPI VE DEVLET

Devlet, yapısal olarak insana benzer. Bu benzetme, tarih boyunca biyolojik görüş adı verilen düşünce sistemi tarafından ileri sürülmüş ve savunulmuştur. Bu çalışmada, biyolojide sağlanan gelişmelere dayanılarak devletin unsurları belirlenecek kuvvetler dengesinin biyolojik temelleri üzerinde durulacak, ayrıca, bu dengenin devlet düzeyinde oluşması, teorik olarak anlatılmaya çalışılacaktır.

İnsan, ruh ve bedenden meydana gelir. Biyolojik yapısını bedeni oluşturur. Ruhî yapısı üzerinde daha sonra durulacağından, önce biyolojik yapısının incelenmesi daha yararlı olacaktır.

1) Hücre farklılaşması:

Biyolojik olarak, insan bedeni hücrelerden meydana gelir. Hücre çoğalması ile hücre farklılaşması (cell specialization) birbirinden farklı iki oluşumdur.⁵¹ İnsan vücudunda, diğer canlıların bir kısmında olduğu gibi, farklı hücre tiplerinin farklı işlevler için özelleştiği görülür.

Ancak farklı hücre tipleri farklı işlevler için özelleşir. Bu

⁵⁰ Neyzi, s.439; Morgan, 43.

⁵¹ Norstag-Meyerriecks, s. 152.

değişik hücre potansiyelleri muhtemelen gelişim esnasında sitoplazmaya veya sitoplazmanın bir kısmına bağlı olarak ortaya çıkar. Hücre farklılaşmasında etkili faktörler, bir tip hücrenin farklılaşmasında kardeş hücrelerin hep aynı enzim ve enzimleri yapabilecek kapasitede olmalarını kontrol altında tutarlar. Hücre farklılaşması organizmanın yaşamı süresince devam eder.⁵² Bununla beraber, embriyonal dönemde hücre farklılaşması en yüksek düzeye erişir. Organizmaların çoğu tek bir "dölllenmiş yumurta hücresi"nden gelişir ve tüm dokular ve organlar bu hücreden farklılaşır.⁵³

Hücre farklılaşması olaylarında hücreler arası etkileşim mekanizmasının önemi çok büyüktür. Çok hücreli bir organizmada farklı özelleşmiş dokuların hücreleri kendi aralarında üstün düzeyde bir uyum içinde işbirliği yapar ve işlevleri açısından da ileri derecede karşılıklı bağımlıdır.⁵⁴

2) *Doku ve organ oluşumu:*

Farklılaşan hücreler, farklı dokuları meydana getirirler. Biyoloji kitaplarında yer alan ve konsensusa yakın genel kabul gören doku grupları dörde ayrılır. Bunlar, (1) Ektoderm (epitel dokusu-epithelium tissue), (2) Endoderm (Bağ ve destek dokusu-connective tissue), (3) Mesoderm (Kas dokusu-muscle tissue) ve (4) Mesenchym (sinir dokusu-nerve tissue).⁵⁵ Her doku

52 Norstag-Meyerriecks, s. 152-154; "Hücre farklılaşmasının moleküler düzeyde açıklanabilmesi ancak yüksek organizmaların hücrelerindeki gen düzenlemesinin karmaşık mekanizması anlaşıldığı zaman mümkün olabilecektir." Erbenği, T., "Hücrede Canlılık Belirtileri ve Çevreye Uyum-Hücre Farklılaşması ve Dokuların Oluşumu," Editör Türkan Erbenği, *Biyoloji*, s.103-116.

53 Erbenği, s. 109.

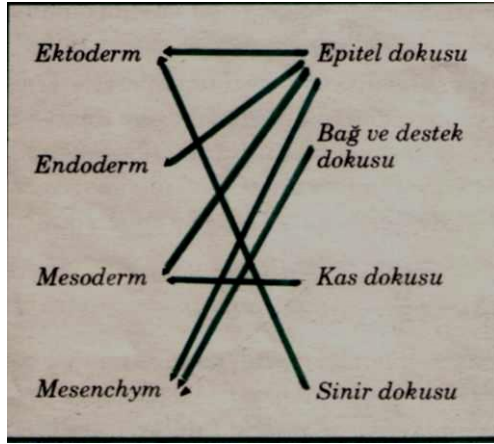
54 Erbenği, s. 110.

55 Erbenği, s. 112-113; Norsta-Meyerriecks, s.152; Villee, C. A. & Solomon, E. A. & Martin, C. E.-Martin, D. W. & Berg, L. R. & Davis, P. W *Biology*, s.856-870.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

grubu kendine ait organları, organlar da vücudu oluşturur. Dokulardan hiçbirisi diğer doku grubuna karışmamakla birlikte, bu organlar arasında bir denge ve uyum vardır ve hepsi birlikte işbirliği içinde"işlevlerini görürler.²⁷ bkz. Şema 1 ile Şekil 1)

Ş E M A 1: *Hücre farklılaşması ve doku oluşumu*

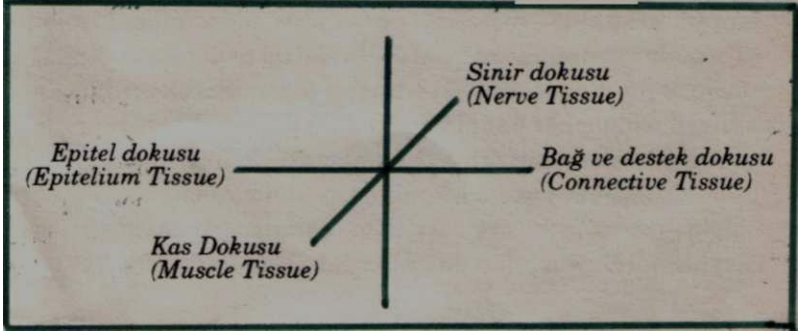

İnsan vücudundaki hücrelerin farklılaşması farklı dokuları oluşturduğu gibi, dokular da organları ve organlar da organ sistemlerini meydana getirirler. Bununla beraber, bir canlı hayvanın bir sisteme ait organları esas olarak tek tip dokudan meydana gelmektedir. Örneğin, kemik dokusu mesodermden oluşmaktadır. Aynı dokunun başkalaşmış biçimidir. Bununla beraber, diğer doku tiplerinin yardım ve korumasına gereksinimi vardır. Yine kan desteğine, iletişim için ise sinir desteğine ihtiyaç gösterirler. Bir başka örnek de kalptir; kalp kas doku-

27. Villee, C. A. & Solomon, E. A. & Martin, C. E. & Martin, D. W. & Berg, L. R. & Davis, P. W., *Biology*, s.870.

sundan meydana gelir, ancak bir epitel doku ile çevrilidir, bağ dokusundan yapılmış kan damarları taşır ve sinir dokusu ile düzenlenir.²⁸

Ş E K İ L 1. HÜCRE FARKLI LAŞMASI VE DOKU OLUŞUMU

3) Değerlendirme:

İnsan, ruh ve bedenden meydana gelmektedir. İnsan vücudunun temelini teşkil eden hücreler, farklılaşarak dokuları ve dokular da organları meydana getirmektedirler. Hücre farklılaşmasının meydana getirdiği doku grubu dörde ayrılmaktadır. Demek ki, insan önce ikili bir yapı, sonra dörtlü bir doku grubu ve bu grupların oluşturduğu organlardan oluşmaktadır. Ayrıca bu dokular arası ilişkiler denge ve uyum esasına dayanmaktadır. O hâlde, hücre farklılaşması gibi kuvvetlerin ayrışması ve bunlar arasındaki ilişkinin denge ve uyuma dayanması biyolojik yapı ile bir benzerlik arz etmektedir.

Görülüyor ki, insan vücudu bir denge ve düzen içinde uyumlu olarak çalışan bir yapıdan oluşmaktadır. Bu denge ve uyumun devlet için de geçerli olduğuna ve arada büyük bir benzerliğin bulunduğu Üçüncü Bölüm'de işaret edilecektir.

28. Villee, C. A. & Solomon, E. A. & Martin, C.E. & Martin, D. W. & Berg, L. R. & Davis, P. W., *Biology*, s.870.

II. İNSANIN PSİKOLOJİK YAPISI VE DEVLET

A. RUHSAL ÖZELLİKLER:

İnsan duygu ve düşüncesi, irade ve ünsiyeti ile diğer canlılardan ayrılır. Dolayısıyla insanın ruhsal yapısı da diğer canlılardan farklılıklar gösterir. Bedeni üzerinde yapılan biyolojik çalışmaların, onun yaşamsal özelliklerini belli ölçüde çözdüğü söylenebilir. Fakat, aynı şeyi ruh için söylemek çok zordur. Varlığı konusunda her hangi bir tereddüt olmamakla beraber, beden gibi incelenmeye tabi tutulamaması, sorunu zorlaştırmaktadır. O nedenle psikoloji denilince ruhun incelenmesi değil de, olaylar üzerinde ruhun etkilerini, daha doğru deyişle ruhsal olayları inceleyen bilim dalı aklı gelmektedir.²⁹ (bkz. Şekil 2).

Şekil 2:'de görüldüğü üzere insanın ruh ve beden olmak üzere iki unsuru vardır. Bu iki unsurdan ruh, kişilik bağıyla bedene giderken, beden de malvarlığı ile kişilik arasındaki ilişkiyi oluşturur.

B. RUHSAL YAPI VE DEVLET:İnsanın bu iki unsuru, onu tanımlamada ilk adımı teşkil

29. Psikolojinin bu yönü ve tanımı için bkz. Morgan, 6; "Psikoloji, ruhsal yaşamı inceleyen bir bilim olarak tanımlanmıştır." Baymur, s.1.

eder. Ayrıca ikinci adım olarak onun yeteneklerinden de söz açmak gerekir. Sosyolojinin doğmasına kadar, insanın duygu, düşünce ve iradede oluşan üç yeteneği, onu tanımlamaya yetiyordu. Ancak sosyolojinin gelişmesi ile birlikte insanın bir de sosyal yönünün olduğu ve bu yönünün de ayrı bir yetenek biçiminde kabul edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Böylece psikolojinin içinde bir de sosyal psikoloji adı altında bir disiplin gelişmiştir.³⁰ Bu yeteneğe, sosyal yönseme-ünsiyet adı verilmektedir. Şimdi, olaya insanın yetenekleri ile psikolojik açıdan yaklaşmak istiyoruz.

İnsan psikolojik açıdan farklı yetenekleri olan bir varlıktır. İnsanın bu yetenekleri, birbirinden ayrılabilen ve farklı kriterlerle açıklanabilmektedir. Bu açıklamada psikolojinin büyük katkıları vardır.³¹ Bu kriterlerin tasvirleri yapılabilir, ancak tanımları yapılamaz. Çünkü insan, bunları doğal yaratılışı ile bilmektedir. Burada tanımlamadaki zorluk, yeteneklerin benzerlerinin ortaya konulmasındaki güçlükten veya benzerlerinin olmamasından kaynaklanmaktadır.

C. YETENEKLER VE KRİTERLERİ:

İnsan, psikolojik olarak dört temel yeteneğe sahiptir: **(1)** His (duygu), **(2)** Fikir (düşünce), **(3)** İrade ve **(4)** Ünsiyet³² Kuvvetler dengesinin açıklamasına dayanak teşkil edeceği için bu dört yetenek üzerinde durmak istiyoruz, (bkz. Şekil 3).

Bu yetenekleri anlatırken onları birbirinden ayıran kriterlere de yer vereceğiz. Esasen bu kriterlere Aristo'nun **Politika** adını taşıyan eserinde de yer verilmekte ve "İnsanla öteki

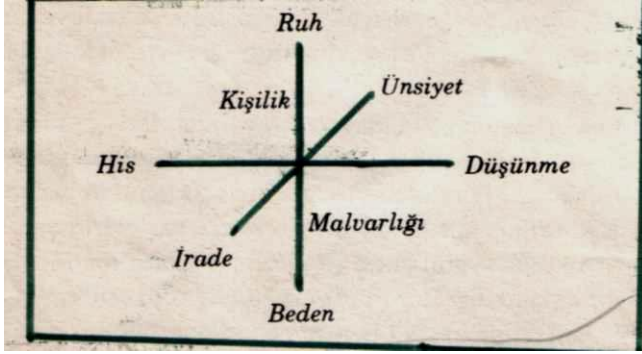
30. "Psikolojinin konusu canlı varlıkların duyuş (his), düşünce (fikir) ve davranış(irade)'larıdır" Baymur, s. 1; Sosyal psikoloji için bkz. Baymur, s. 285; Davranış üzerinde sosyal etkiler için ise bkz. Morgan, 388 ve dev.

31. Aristoteles, *Politika*, (çev. Mete Tuncay) Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 10; Baymur, s.285.

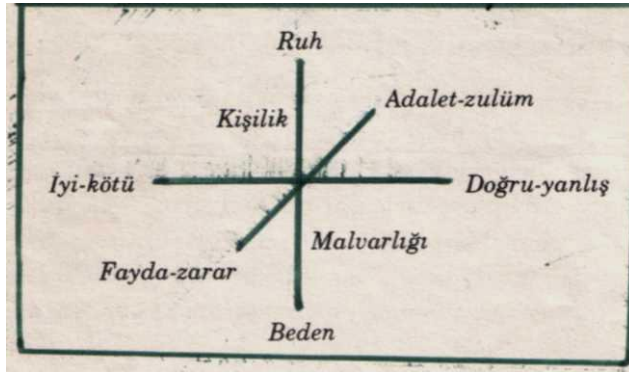
32. Aristoteles, s. 10; Baymur, s.1-3.

hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, haklı ile haksızı sezebilmeleridir" denilmektedir.³³ Aristo aynı sayfada "**faydalı ile zararlı**" olana da işaret etmektedir. Artık dört yetenek ile bunlara bağlı dört kriteri ortaya koyabiliriz.

Ş E K İ L 3 : İnsanın yetenekleri

Ş E K İ L 4 : Yeteneklerin kriterleri

33. "Sosyal psikoloji, ... bireylerin düşünce, duygu ve davranışlarının, öteki bireyler ve toplumsal olgular karşısında nasıl oluşup etkilendiğini ve yön değiştirdiğini, bunun sonucu olarak kişilik yapısını inceleyen bir bilim..." Sönmez, F., Sosyal Psikoloji I Kapsam ve Temel Sorunlar, İstiklâl Matbaası, 3. Baskı İzmir 1977, s.27; Baymur, s.1, 285.

Şekil 3 ve Şekil 4'te de görüleceği üzere insanın yetenekleri ve kriterleri bir denge içinde yer almaktadır. Şimdi bu yeteneklerle kriterlerini açıklamaya geçebiliriz.

1) İnsanın his (duygu) yeteneği:

[İyi-kötü (güzel-çirkin) kriteri]

İnsanda, iyi ile kötüyü ayırt eden⁵⁶ ve his (duygu) adı verilen bir yetenek vardır. Bu yetenek ve kriteri hayvanların içgüdülerinden veya duyuyorlarsa ıstıraplarından ayrı görmek gerekir. Çünkü insan, bazan kendisine kötü ve çirkin gelen bir şeye iyi veya güzel diyebilmektedir. Bir *hasta* için ameliyat acı olabilir. Ama ameliyatın iyi olduğuna inanır ve acıya dayanır. İşte bu insana özgü bir niteliktir. Bu yeteneğin diğer insanlara aktarılması inançların bir tezahürü olan sanat ve din kurumuyla olmaktadır. Böylece toplumda ortak (=ma'serî) iyilik ve kötülük anlayışı ortaya çıkmaktadır. Toplum düzeyinde iyilik ve güzelliği yaygınlaştırmak amacıyla dinî, ahlâkî ve sanatsal müesseseler kurulmaktadır.

Diğer taraftan hisler, insan için durumun iyi gidip gitmediğini beyne haber verme işlevinide yerine getirirler. Örneğin, beslenme ihtiyacı duyulduğu zaman, acıkma ile beyni uyarırlar. Yemeye başlandığı zaman da tad alma suretiyle haber almalar devam eder. Böylece hisler, gidişi kontrol ederek (=denetleyerek) beyni haberdar etme işlevini yerine getirirler.

56"Dil, yararlı ve zararlı olanı bildirmeye yarar. Çünkü insanla öteki hayvanlar arasındaki gerçek ayrılık, yalnız insanların iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, haklı ile haksızı sezebilmeleridir. Aristoteles, *Politika* (çev. Mete Tuncay) Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 10; Bu kriter güzel-çirkin adı da verilmektedir. Ersoy, *İktisadî Müesseseler*... s.9; Dinin iyi işleri desteklediği, kötü işlere karşı çıktığı hakkında bkz. Leibniz, G., *İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma*, (çev. Hüseyin Batu) MEGSB Yayınları, İstanbul 1986, VIII-X.

2) Düşünce (fikir) yeteneği:**[Doğru-yanlış kriteri]**

Duygudan farklı olarak, insanda doğru ile yanlış birbirinden ayırt edebilen⁵⁷ ve düşünce adı verilen bir yetenek vardır. İnsan beyinde var olan bir mekanizma belli bilgilerin doğru ve belli bilgilerin yanlış olduğuna karar verir. Doğru bilgi gerçekte kâinat-doğa-eşya'ya uyan, yanlış bilgi ise kâinat-doğa-eşya'ya ters düşen bilgidir. İnsanlar, bilgilerini bu kriterin süzgecinden geçirerek başka insanlara aktarabilmekte ve onlardan benzer cevaplar alabilmektedirler. İnsan ile diğer varlıklar arasındaki en önemli farklılıklardan biri de budur. Bu yeteneğin sonuçları dil ve bilim aracılığı ile diğer insanlara aktarılmakta, böylece insanların ortak (ma'şeri) doğru ve yanlışları oluşmaktadır. İnsanlar bu yeteneklerinden kaynaklanan ihtiyaçları gidermek amacıyla devlet düzeyinde bilimsel kurumları tesis etmektedirler.

Hayat için düşünce yeteneğinin rolü ihtiyaçların nasıl giderileceğini araştırıp bulmaktır. Örneğin besin ihtiyacı meyva veya sebze yemekle giderilir. Meyva veya sebzemin temini nasıl olacaktır? Araba kullanırken viraja geldiğini ve tehlike olduğunu hisler haber verir, ancak sürati azaltma ve direksiyonu kırma fiillerini insanın düşünce yeteneği belirler. Demek ki his, ne yapılacağını, düşünce ise nasıl yapılacağını ortaya koymaktadır.

3) İrade yeteneği:**[Fayda-zarar kriteri]**

İnsanda fayda ile zararı ayırt eden⁵⁸ ve irade adı verilen

57 Doğru-yanlış kriteri için bkz. Aristoteles, s. 10; Ersoy, İktisadî Müessesecleşme... s. 11; Doğrulanabilirlik ve yanlışlanabilirlik için bkz. Chal-mers, A., *Bilim Dedikleri*, (çev. Hüsamettin Arslan) Vadi Yayınları, Ankara 1990, s.28, 49-60.

58 Fayda-zarar kriteri için bkz. Aristoteles, 10; Ersoy, İktisadî Mü- >

üçüncü bir yetenek daha bulunmaktadır. İnsan faydalı şeyleri yapabilecek ve zararlı şeylerden kaçınabilecek biçimde yaratılmıştır. Hayvanlar, faydalı ve zararlı olanı içgüdülerine göre ayırırlar. Halbuki insan faydalı ve zararlı olanı aklıyla bilmekte ve hatta bazan zararına olan şeyleri de yapabilmektedir. İradeenin kullanımı sonucu ortaya çıkan fayda ve zararın, insan tarafından topluma arz edilmesi imkânı vardır. Esasen teknoloji dediğimiz şey de bundan ibarettir. Hayvanlar genelde tek bir teknikle ihtiyaçlarını karşıladıkları hâlde, insanlar değişik araç ve imkânlarla istediklerini yapabilmektedirler. Daha da önemlisi yeni teknolojiler üretebilmektedirler. İnsanlar bu yetenekleriyle teknik ve iktisadî meydana getirmektedirler. Böylece ortak fayda ve zarar ortaya çıkmaktadır. Devlet düzeyinde iktisadî ihtiyaçların karşılanması amacıyla iktisadî kurumlar tesis edilmekte, bu kurumlar yardımıyla faydalı mal ve hizmetler üretilmektedir.

İrade yeteneğinin hayattaki rolü düşüncelerin ortaya koyduğu çözümlerden birini veya birkaçını uygulamaya koymaktır; bazan da koymamaktır. Düşünceler çözümleri sıralarlar. Örneğin, İzmir'den Ankara'ya hangi yollarla gidileceğini şıklar hâlinde koyarlar, masraf ve riskleri bildirirler. Ancak uygulama bir karara dayanacaktır. Burada insanın zekâsı ve istekleri birlikte rol oynarlar. Buna İrade diyoruz. Bu açıdan insanı iradesi ile harekete geçen bir varlık olarak tanımlayabiliriz.

esseseleşme... s.11; "İnsanların maddî ve kültürel varlıklarını sürdürmek ve geliştirmek için çeşitli mal ve hizmetlere karşı duydukları bu isteğe, bu isteğin yarattığı gerginlik ya da açlığa 'gereksinim' (ihtiyaç) denir. Gereksinimler uygun mal ve hizmetlerin tüketilmeleri ile giderilirler. Malların bu gereksinim giderme niteliğine 'fayda' denir." Aren, S., 100 Soruda Ekonomi El Kitabı, Gerçek Yayınevi, 10.baskı, İstanbul 1990, s.11.

**4) Ünsiyet yeteneği:
[Adalet-zulüm (haklı-haksız) kriteri]**

İnsanın duygu, düşünce ve irade yeteneklerinden başka, onun sosyal bir varlık olmasını ifade eden ve adalet ile zulmü, haklılık ile haksızlığı birbirinden ayırt eden⁵⁹ ve ünsiyet adı verilen bir başka yeteneği daha vardır. Ünsiyet Arapça bir sözcük olup insan sözcüğü ile aynı köktendir ve vahşiliğin karşısı olarak kullanılmaktadır; insan olma demektir. İnsanın toplum içinde kendi kişiliği ile serbest iradesini kullanabilmesi, bir başka deyişle hürriyetlerini yitirmeden diğer insanlarla bir arada yaşaması demektir. Toplu hâlde yaşayan diğer canlılarda, tek başına bağımsız yaşama özelliği kaybolur. Halbuki insan hem topluma uyum gösterebilmekte hem de kendi varlığını, kişiliğini ve iradesini koruyabilmektedir. Bu durum, insanda bulunan adalet kriteri sayesinde gerçekleşmektedir. Yani insanlar, diğer insanların toplum içindeki sınırlarını adalet-zulüm kriteri ile bilebilmekte, herkes kendi hak ve hürriyetlerini kullanabilmektedir. Buna adalet adı verilir ki, dengeyi sağlamak anlamına gelir. Bazan insan bu denge sınırını zorlamakta ve hatta aşarak zulüm de yapabilmektedir. Bu takdirde ortaya toplumsal sorunlar çıkmakta ve sorunların giderilebilmesi için örfler oluşmakta (=geniş manada düzenleyici örf), örfler de hukuku doğurmaktadır. Kişinin kendisine göre bir adalet ve zulüm anlayışı olduğu gibi, diğer insanlarla bu konuda kesişen adalet ve zulüm üzerine ortak görüşleri doğmakta ve bunların düzenlenmesi ile yönetim ve hukuk düzeni ortaya çıkmaktadır. Böylece insanlar, sosyal hayatta adaleti tesis etmek ve zulmü kaldırmak amacıyla siyasî kurumları oluşturmuşlardır.

59Adâlet-zulüm kriteri için bkz. Aristoteles, s. 10; Ersoy, İktisadî Müesseseseleşme... s. 11; "İnsan adaleti adaletsizlikten (zulümden) ayırt etmek hususunda doğuştan bir kabiliyete sahiptir. Haklı ile haksız hakkında hüküm vermek konusunda içimizde serbest ve yok edilmesi imkânsız bir kudret vardır." Del Vecchio, G., *La Justice-La Verite*, s.61, zik: Erman, H., "Del Vecchio'nun Hukuk Görüşü," İHFM c.XXXVII, >

Ünsiyet yeteneğinin hayattaki rolü, insanın diğer insanlarla uyum içinde işbirliği yapması bazan da savaşıarak yaptıklarını değerlendirmesi ve dengeli tutmasıdır. Örneğin cinsî arzu duyan insan evlilik kurumunu hatırlar ve bu arzusuna gem vurur. Bunu, ünsiyet yeteneği sayesinde yapar. Alışveriş ve benzeri hukukî kurumlarda da durum aynıdır. Ünsiyet yeteneği, insanın toplum hâlinde yaşamasını ve sosyal kurumlar kurmasını sağlayan yeteneği olarak karşımıza çıkar.

D. DEĞERLENDİRME:

Görülüyor ki, insanın ruhu onun bir unsurudur. İnsanın ruhsal yapısı, biyolojik yapıdaki hücre farklılaşması ve doku oluşumuna benzer biçimde psikolojik yeteneklerini oluşturmaktadır. İnsanda, duygu, düşünce, irade ve ünsiyet adını alan bu yetenekler, dört temel kriterle ifade edilebilmektedir. Keza bu yetenekler arasındaki ilişkiler, her biri ayrı ayrı olmakla birlikte, denge ve uyum ile işbirliğine dayanmaktadır. İnsan merkezli düşünceden hareket ederek yaptığımız bu benzetme, bizi, kuvvetlerin ayrılmasının gerekliliğine bir adım daha götürmektedir.

Görülüyor ki, insanın ruhsal yetenekleri, hücrelerin farklılaşmasında olduğu gibi, dörde ayrılmaktadır. Biraz sonra sosyolojik özellikler açıklanırken görüleceği üzere, insanların bu yetenekleri toplumda oluşan sosyal kurumlaşmanın temelini teşkil etmektedir. Dinler toplumda nelerin yapılması gerektiğini belirlerler. Bilim ekolleri bu ihtiyaçların nasıl giderileceğini değişik alternatifle topluma sunarlar. İktisatçılar (müteşebbisler), bu çözümlerin kimler tarafından yapılacağına karar verirler. Böylece ortak üretim ve ürün doğar. İdare ise bu ortak ürünün nasıl paylaşılacağına karar verir, bu konudaki ihtilafları çözer ve bu düzenin bekçiliğini yaparak korur.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

O halde, insanın psikolojik yönü yeterince ortaya konulmadan sosyolojik yönü anlaşılamaz veya daha doğru deyişle sosyal kurumlar ve sosyolojik olaylara çözüm getirilemez. Bu nedenle devlete giden yolda insanın ruhsal yapısı ve ruhsal yetenekleri temel taşlardan birini teşkil etmektedir. Bu yapısal özelliği sayesinde, sosyal bir varlık olmakta, biraz sonra görüleceği üzere sosyal kurumlar oluşturabilmekte, akıl ve zekasının yanında bilgileri hafızada tutma ve hatırlama nedenleriyle de olaylardan ibret alarak hatalarını giderebilmekte, sonuçta bir gelişme süreci çizebilmektedir.⁶⁰

III. İNSANIN SOSYAL YÖNÜ VE DEVLET

Biyoloji ve psikolojiye olduğu gibi sosyolojiye de insanın sosyal özellikleri ve yapısal unsurları bakımından yaklaşabiliriz. Bu nedenle önce toplumu oluşturan ve devlete götüren sosyolojik özellikler ve sonra sosyal yapı-sosyal gruplar ve kurumlar üzerinde duracağız. Böylece devlete bir adım daha yaklaşmış olacağız.

A. DEVLETİ OLUŞTURAN SOSYOLOJİK ÖZELLİKLER

Sosyolojinin gelişmesiyle, insanların tarih boyunca oluşturdıkları toplumların nitelikleri daha kolay anlaşılır hâle gelmiştir. Sosyologlar, insanların başlangıç dönemlerindeki doğal yapılarını sosyal bir disiplin veya doğal hâl biçiminde açıklarlar.⁶¹

İnsanlar, geçmişte de sosyal bir varlık olarak diğer insanlar ile bir arada yaşamışlar, "ünsiyet" yetenekleri sayesinde topluluklar oluşturmuşlardır. Ünsiyet, yukarıda da belirtildiği üzere, Arapça bir sözcük olup, insan sözcüğü ile aynı kökten gel-

⁶⁰ bkz. Morgan, s. 133,151,285.

⁶¹ Dönmezer, S., *Sosyoloji, Savaş Yayınları, Ankara 1984, s.85,168; Garçon, s. 649-650.*

mektedir. Vahşet veya vahşî sözcüklerinin tersidir. Ehlîleştirme ile yakından ilgilidir. Ehlîleştirilmemiş hayvanlarda fitrat (=doğuştan) olarak vahşet vardır. Ancak eğitilmeleri sonucu bu özelliklerini terk etmişlerdir. İnsanların doğalarında da ayrılıklar, boğuşmalar ve çatışmalar vardır. Ancak kendilerinde bulunan bir yetenek ile bu vahşî doğalarını uysal hale dönüştürebilmekte ve çıkar paralelliği içinde yaşayabilmektedirler. Oysa, örneğin arılarda başlangıçta dahi vahşî bir doğa yoktur. Buna karşılık kurtlar ise baştan vahşî doğaya sahiptirler. Ehlîleştirilmeleri mümkün değildir. İnsanların ise vahşî doğaları olmakla beraber, kendi kendilerini uysallaştırma yeteneğine sahiptirler. İnsanın bu yeteneğine ünsiyet adını veriyoruz.⁶² Sosyolojinin temelini de insanın bu yeteneği oluşturur.

İlk sosyal grup ve birim ailedir. Biyolojik özellikler anlatılırken işaret edildiği üzere, aile, esasen soyu sürdürebilme ortaklığıdır. İnsan eşeyli üreme grubu içinde yer aldığından, kadın ve erkek tek başına soylarını sürdürme yeteneğine sahip değildir.⁶³ Ayrıca çocuğun doğaya geç uyum sağlaması, işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, eşler anlaşmakta ve nesillerini sürdürebilmektedirler.

Anlaşıyor ki, aile yapısının temelinde nesep ilişkileri yatmaktadır. Çocuğu ancak anne doğurabilmekte ve sütü de ancak o emzirebilmektedir. Biyolojik yapı kadına doğal bir görev yüklemektedir. Bu yük, kadının ev içinde kalarak ev işleri ile uğraşmasını zorunlu kılmıştır. Her sorumluluk *bir yetkiyi* getirdiği için, ev işlerine kadın egemen olmuştur. Keza, çocuğun eğitiminde de kadın ön plana çıkmıştır. Kadınların bu görevlerini yerine getirebilmeleri için topluluklar oluşturmalarına gerek kalmamış, yakın komşu ve akrabalar arasında kurulan dayanışma ve yardımlaşma yeterli olmuştur. Doğum ve hastalık sırasında yardımlaşma veya çocukları birbirine ema-

62 Ersoy, *İktisadî Müesseseseleşme... s.11*; Ünsiyet sözcüğü için bkz. *Sin maddesi, İbn Mansûr, Lisânül-Arap, Beyrut baskısı, tarihsiz.*

63 Zaloğlu, s.179.

net etme gibi hizmetler için ilk topluluklar yeterli olmuştur. Bu topluluklar hiyerarşiye dayanmamaktadır. Bu aşamada, *anaerkil-madersâhî* biryapıdan söz açılabilir.⁶⁴

Erkek ise dışarıya çıkıp avlanmayı veya başka yerlerden yiyecek getirmeyi görev bilmiş, bazan vahşi hayvanlarla, bazan da diğer insanlarla savaşmak ve aileyi korumak zorunda kalmıştır. Bu işbölümü kadının ava zaman ayıramaması, erkeğin bu tür işleri daha iyi becerebilmesi nedenleriyle de doğal bir biçimde ortaya çıkmıştır.⁶⁵ Kadın ile erkek arasındaki statü farklılıklarının nedeni aslında bu fonksiyonel farklılıklardır.

Çoğalma olgusu insanların zamanla daha büyük sosyal ve toplumsal üniteler içinde yaşamalarını gerektirmiştir. Tarihî gelişmeler ve uygulamalar göstermiştir ki, erkeklerin birlik içinde bulunmaları üretim ve savunmada daha etkili hâle gelebilmeleri sonucunu doğurmuş ve bu durum onları daha büyük toplumlar kurmaya itmiştir.

Aile toplumun temeli olduğu gibi, belli bir süreç içinde oluşan ve soğan zarları gibi birbiriyle iç içe çeşitli topluluklarında başlangıcıdır. İnsan, ilk olarak, anne, baba, kardeş ve diğer yakınardan oluşan ailenin bir üyesidir. Aile kurumu, kişinin yaşadığı ortamı sağladığı gibi, daha büyük toplumsal birimlere katılma eğitiminin de verildiği verdir. Bu niteliği ile aile, diğer sosyal kuruluşlara kaynak görevini de üstlenir. Herkes, önce bir ailenin mensubu, sonra bir apartman veya mahalle, köy, belediye veya semtin sakinidir. Bir ilçe ve ile bağlı olduğumuz gibi, değişik meslekî kuruluşların, siyasî partilerin, derneklerin ve benzeri kuruluş kurum üyeside olabiliriz.⁶⁶

64 "Sosyolojik bakımdan patriyarkal aile, her yerde, ilk aile tipi olmamıştır. Sosyologlar ekseri yerlerde, babalığın tayini güç olması nedeniyle, ailelerin patriyarkal bir bünye taşıdıklarını ve otoritenin babada değil de dayıda olduğunu ispat etmişlerdir." Akbay, M., *Umumî Âmm Hukuku Dersleri*, AÜ Yayınları, III. Baskı, Ankara 1958, s.20; Childe, s.37.

65 İbn-Segal, s.14-15; Akbay, s.19.

66 Özçelik, S., *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, İÜ Yayınları, İs- >

Sosyolojik açıdan insanın diğer canlılardan ayrıldığı en önemli husus, toplumlar ve bu toplumları oluşturan kurumları meydana getirebilmesidir. Toplumun çekirdeği olan aile, başlangıçta doğal bir disiplin niteliğini taşıyordu. İlk dönemlerde, ailenin doğurganlık özelliği ön planda olmasından dolayı anaerkil (=maderşâhî), zamanla avcılık dönemi ile birlikte babaerkil veya ataerkil (=pederşâhî) bir egemenlik türü içinde geliştiği ileri sürülebilir. İnsanın alet yapabilen varlık olabilmesi ve üretim araçlarına sahip çıkabilmesi mülkiyet ilişkilerini doğurmuştur. Başlangıçta kollektif mülkiyetin egemen olduğu da söylenebilir.⁴⁵ Ceza sistemi bakımından kan davaları yürürlüktedir. ⁴⁶Toplum yapısını oluşturan sosyal kurumların, insan hücrelerinin farklılaşmasına ve insan yeteneklerinin ayrışmasına benzer bir biçimde gelişme gösterdiği söylenebilir.

B. SOSYAL YAPI: GRUPLAŞMA VE SOSYAL KURUMLAR

İnsan gruplar içinde yaşar. Bu gruplar sosyal kurumları oluşturur. Bu durum biyolojideki hücre farklılaşması ve doku oluşumuna benzer. Şimdi kurumsallaşma olgusu ve sosyal yapı ile sosyal kurumlar üzerinde durmak istiyoruz.

1) Kurumsallaşma olgusu:

Sosyal kurumların oluşması, insanların toplu hâlde yaşamalarının sonucudur. Sosyal gelişme de, bu kurumlara bağlı olarak gerçekleşir. Toplum niteliğini kazanmış insanlar toprak üzerinde gruplar yoluyla örgütler kurarak beraber yaşarlar. Toplum insan unsuru ile toprak unsurundan meydana gelir. İlk sosyolojik toplum tipleri olarak aile, aşiret, kabile ve kavimden

tambul 1966, s.22-23; Okandan, R. G., *Umumi Âmm Hukuku Dersleri*, İÜ Yayınları, İstanbul 1952, s.40 ve dev.

45. Challaye, s.20; Garçon, s.649.

46. Garçon, 655; Akdemir, S., *Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması*, (Doktora tezi) AABAM Yayınları, İzmir 1988, s.28-29.

söz açılabilir. Bu toplumların tümünde insan unsuru ile toprak unsuru zorunlu şart olarak yer alır. İnsan unsuru gruplaşmak, toprak unsuru *ihya* edilmek (=mülkiyet) suretiyle toplum dengesi içinde yer almış olur. (bkz. Şekil 5).

Ayrıca biraz sonra açıklanacağı gibi, dinî, ilmî, iktisadî ve siyasî kurumlarla topluma işlerlik kazandırılmıştır. Toplumların sosyal yapıları, bu kurumların nitelikleri ve işleyiş biçimlerine göre belirlenmiştir.⁶⁷

Ş E K İ L 5 : Toplumun unsurları

Diğer taraftan, insanlar, sosyal kurumlaşmanın temelini oluşturan gruplar içinde yaşarlar. İlk grup olarak karşımıza yine aile çıkmaktadır. İhtiyaçlarını yetenekleriyle karşılayan insan, bunların giderilmesi için yine kurumlar meydana getirir.⁶⁸ İnsandaki ünsiyet yeteneği, diğer bütün yeteneklerini etkiler ve sosyolojik gruplaşma ile kurumlaşmanın temelini oluşturur.

2) Sosyal kurumlar:

Biyolojik doku oluşumuna ve psikolojik yeteneklere dayalı basit bir benzetme, toplumun da dört temel kuruma sahip ol-

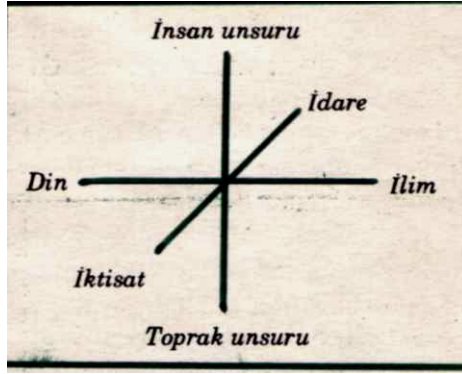
⁶⁷ Akdemir, Sosyal Denge I, s.39.

⁶⁸ Ersoy, A., *İktisadî Müesseseleşme Tarihi-İktisadî Kalkınmanın Tarihi Seyri*, Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları, İzmir 1986, s.9-11.

İNSANDAN DEVLETE -DEVLETİN TEORİK TEMELLERİ

ması gerektiğini ortaya koyar. Bize göre, bu biyolojik dokuları ve psikolojik yetenekleri karşılayan dört temel sosyal kurum, insan yeteneklerinin birer tezahürüdür ve tarih boyunca her toplumda var olagelmıştır. İnsanın his (inanç), düşünce, irade ve ünsiyet yeteneklerine paralel olarak, toplumda din, ilim, iktisat ve idare kurumlarının bulunduğu görülmektedir.⁴⁹ (bkz. Şekil 6). İnsan ile toplum arasındaki benzetme de, bunu ortaya koymaktadır.

şekil 6: Sosyal kurumlar

Kuvvetler ayrılığı teorisini ileri sürenler, bu teoriye dayanak teşkil eden sosyal kurumlar üzerinde durmak yerine, konuya doğrudan organ ve fonksiyon yaklaşımı ile girmişlerdir. Bunun sonucu olarak, sosyal kurumlar, devlet yapısı içinde dahi yer almadan, temel hak ve hürriyetler kısmında, sadece birer hak ve hürriyet olarak ele alınmışlardır. Kuvvetler ayrılığının esasına ilişkin teorik açıklamalar, insanın psikolojik yeteneklerine ve sosyal kurumlara dayandırılmadığı için, yeterli olamamıştır. Bu nedenle, kuvvetler ayrılığı esasını ortaya koyacak kurum, organ ve fonksiyonların belirlenmesi ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerinde durulması gerekir.

49. Ersoy, İktisadi Müesseseseleşme., s.9-11.

Bu ayırımda, insanın yetenekleri ve buna dayalı sosyal kurumlar, ortaya konulmaya çalışılırken, bu sosyal kurumlar arasındaki ilişkiler düzenine de değinilmiş olacaktır.

a) BİR SOSYALKURUM OLARAK DİN: :

aa) KAVRAM:

Sosyolojinin üzerinde en fazla durduğu kurumların başında "din" gelir. Tarihî ve sosyolojik araştırmalar, dinsiz bir toplumun bulunmadığını, hatta ilk dönemlerde topluma egemen temel kurumun din olduğunu göstermektedir.⁶⁹ Diğer sosyal kurumların yönetici nitelikli bu dinlerden ayrışması, zaman içinde bir evrim sonucu olmuştur. Adeta, hücre içindeki farklılaşmalar gibi toplum içinde de kurumlaşmalar meydana gelmiştir. Kurumlaşmanın temelinde insanın ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayan insanın yetenekleri yer almıştır. Dinler, tarih içinde, "yönetici" niteliklerini, önce "yönlendirici" niteliğe, sonra da diğer sosyal kurumlarla "dengeleyici" niteliğe bırakmıştır.⁷⁰ Esasen bu açıdan lâikliği, ileride açıklanacağı gibi, bir denge dönemi olarak niteleyebiliriz.

Bütün bu gelişmeler elbette kolay olmamış ve her dönemde çıkar sahipleri yeni oluşlara karşı çıkarak mevcut statükoyu devam ettirmek istemişlerdir. Hatta, bu yeni dönemde lâiklik ilkesi ile dinin sosyal bir kurum olduğu dahi bir tarafa bırakılarak, sadece vicdanlarda yer alabileceği ileri sürülmüş ve böyle bir düşünce geniş uygulama alanı bulabilmiştir.⁷¹ Bu çalışma-

69 "Başlangıçta, insanların tanrılarından başka kralları, dine dayanan yönetimlerinden başka yönetimleri yoktu." Rousseau, J.J., *Toplum Sözleşmesi* (çev. Vedat Günyol) Adam Yayıncılık, İstanbul 1982, s.147.

70 Akdemir, S., *Sosyal Denge I Devlet Yapısının Tarihi Seyri*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s.174-175.

71 Dinin sadece vicdanlara ait olması düşüncesi yirminci yüzyılda geniş uygulama imkânı bulmuştur. Ancak yeni çağda "Dinsel Yeniden Doğuş" üzerine tahminler yapılmaktadır. bkz. Naisbitt, J. & Aburdene, P., *Değişen Dünyada 1990ların On Yeni Hedefi: Megat-* >

da dinin toplumun diğer sosyal kurumları arasındaki yerini belirlemek ve sınırlarını çizmek, çalışmamızın önemli bir bölümünü oluşturacaktır.

Sosyal bir kurum olarak dinî kurumların sosyal işlevleri yüzyıllar boyu tartışılmıştır. Daha önce de işaret edildiği üzere çeşitli dönemlerde dinî kurumlar bütün sosyal yapıya egemen olacak etkinliğe ulaşmışlardır. Diğer sosyal kurumlardaki gelişmelere paralel olarak, dinlerin fonksiyonları zamanla daralmış, hatta dinler bütünüyle vicdanlara itilerek toplum yaşamından çıkarılmak istenmiştir. Ancak din kurumu, işlevsel niteliği itibarıyla ne toplumun bütün kurumlarını kapsayabilir ne de sadece vicdanlara itilerek çok dar ve olağanüstü biçimde sınırlandırılabilir. Denge varsayımımız, bu kurumun alacağı yerin belirlenmesinde önemli bir yer tutar. O hâlde, din kurumunun işlevsel niteliğini devlet içinde yer alış biçimi bakımından yeniden sorgulamamız ve düşünmemiz gerekmektedir.

ab) DİNİN TOPLUM İÇİNDEKİ YERİ:

Toplum, mademki ayrı bir varlıktır, o hâlde onun da istekleri, kararları, uygulamaları olacak ve bunların korunması ve sürdürülmesi arzu edilecektir. Toplum hayatında önce ne veya nelerin yapılması gerektiğinin belirlenmesi, bir başka deyişle, ihtiyaçların tespit edilmesi gerekecektir.³³ O hâlde ihtiyaçların belirlenmesini sağlayacak bir kurum olmalıdır.

Bu konu, insanın his yapısındaki benzerlikten yararlanılarak açıklanabilir. Bilindiği gibi, insan beynine, acıktım, susadım, yoruldum, doydum, ısındım gibi uyarılarla ne yapılması gerektiğine dair bilgiler verilir. Hisler, bir taraftan ısıraplarla

rends 2000 *Büyük Yönelimler*, (çev. Erdal Güven) Form Yayıncılık, 2.baskı İstanbul, 1991 s.245 ve dev.

53. Dinin bu fonksiyonu tarihin her döneminde kendini göstermiştir. Tapınakların yapılması, ayinlerin düzenlenmesi, içecek ve yiyeceklerin belirlenmesi ve düzenin devamı bunlar arasında sayılabilir.

ihtiyaçları bildirmekte, diğer taraftan ihtiyaçlar giderilince de zevk, neşe ve sevinç ile bunları beynine iletmektedir. Buradan şöyle bir sonuca ulaşılabilir: *Bir doyuma (haz) ulaşma isteği veya bunlara karşı konulması, insanın duygusal ve ahlâkî durumu ile doğrudan ilgilidir.*

Bu isteklerin toplumsal hayatta belirlenmesi işlevini, tarihte din kurumu yerine getirmiştir. Ancak dinler sadece doğal arzuları belirlemek ve onları tanımlamakla yetinmemiş, aynı zamanda bu isteklerin nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirileceğini tespit, iş ve görevini de üstlenmiştir.

Din ve İdeoloji adını taşıyan eserinde Prof.Mardin, dinlerin "inançların önemli 'yumuşak' ideolojiler arasında yer aldıkları"nı yazar.⁷² Mardin'in Lane'den alıntıları dinin toplumsal işlevini belirlemesi ve konumuza ışık tutması bakımından ilginçtir. *"İdeolojinin ortaya çıkardığı bu psikolojik uyum fonksiyonlarının en önemlilerinden biri dinsel fonksiyondur. Lane, bu fonksiyonu ideolojik bütünün bir alt kategorisi olarak ele almaktadır. Çalışmamızın merkezini teşkil ettiği için üzerinde duracağımız bulgulardan biri de, Lane'nin dine verdiği stratejik önemdir. Lane'in denekleri için din, ideolojilerinin diğer parçaları gibi, gidişine uymak zorunda oldukları bir dünyada psikolojik bir denge kurmanın yollarından biridir. Din, bir dünyayı anlama ve kendini o dünyada belirli bir yere yerleştirme modeli olarak fonksiyon görmektedir."*⁷³

Bu konuda akla gelebilecek sorular şunlar olacaktır. Acaba dinler bu tür hipotezlerle sınırlandırılabilir yapı ve nitelikte sosyal kurumlar mıdır? Böyle bir sınırlandırma veya dışlama dinlerin özüne veya getirdiği inanç sistemlerine bir müdahale teşkil etmez mi veya böyle bir müdahale olumlu bir sonuç verir mi?

72 Mardin, Ş., **Din ve İdeoloji, Toplu Eserler 2, İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1986 s.15.**

73 Lane, R., **Political Ideology, Free Press, New York 1962, zik: Mardin, J)in..., s.25.**

Bize göre, bu soruların cevaplandırılması ve dinler ile hayat arasındaki ilişkilerin günümüz dünya şartlarına göre yeniden ortaya konulması gerekir. Bunu yapabilmek için, dinlerin tarih içinde gördükleri asıl görevler belirlenmeli, toplum içinde diğer kurumların da yerleri tanımlanarak kurumlar arası bir denge kurulmalıdır. Bazı dinler, bu ayırımı uymayabilirler veya uysalar bile, mensupları böylesine düzenlemelere karşı çıkabilirler. Ancak, uymama noktaları ile ortaya çıkabilecek tepkilerin de bilinmesi böylece sağlanacaktır. Konunun önemi burada yatmaktadır.

Burada Comte gibi, yeni bir din üretilecek değildir.⁷⁴ Yapılacak iş, dinlerin toplumsal fonksiyonlarını sosyolojik açıdan belirleyerek, ona gerçek görevini vermek olacaktır. Dinin sosyolojik bir kurum olduğu konusunda her hangi bir tereddüt bulunmamaktadır. O hâlde ona sosyal bir fonksiyon verilmesi gerektiği hususunda da her hangi bir tereddüdün bulunmaması gerekir.⁷⁵ Bu konuda, bilim adamlarına düşen görev, ki bunlara teologlar da dahildir, dinin toplum içindeki yerini ve fonksiyonunu belirlemek ve bu konuda bir konsensus'un oluşmasına zemin hazırlamaktır.

Bu amaca hizmet etmek üzere, çalışmamızda dinin toplum içindeki yeri ve fonksiyonu konusunda bir başlangıç ve deneme yapmak istiyoruz. Bu arada "lâiklik ilkesi" ile "denge" yaklaşımımız arasında ilişki kurulacaktır.

74 Comte ile ilgili bkz. Freyer, H., *İçtimai Nazariyeler Tarihi*, çev. Tahir Çağatay) AÜ Yayınları, 2.baskı Ankara 1968, s.55.

75 Aksi görüş için bkz. "Laik devlet din karşısında tarafsız olan devlettir. Dini hizmetleri kamu hizmeti saymayan devlettir. Din vicdan sorunudur, özgürlük sorunudur... Din, bir vicdan sorunudur. Herkes istediği dini inanca sahip olabilir. Dini inanca sahip olmama da bir temel insan hakkıdır." Üskül, Z., *Türkiye'nin Anayasa Sorunu*, AFA Yayıncılık, İstanbul 1991, s.93-95.

ac) **LÂİKLİK VE DİNLER:**aca) **Kavram:**

Lâiklik gerek Batı'da gerekse ülkemizde çok farklı biçimde algılanmakta ve değerlendirilmektedir. Soysal'ın da belirttiği üzere, lâikliğin Batı'da algılanışının ve bugünkü anlamına erişmesinin, üç aşamada meydana geldiği kabul edilmektedir:

(1) Devlet gücünü kullananların bir din veya mezhep taraftarlarını tutmaktan vazgeçerek bütün dinsel inançlara eşit işlemde bulunmaları;

(2) Devlet kuruluşlarıyla din kuruluşlarının birbirinden ayrılması ve "resmî devlet dini" diye bir şeyin kalmaması;

(3) Devlet hukukunun ve kamu hizmetlerini düzenleyen kuralların dinsel ya da dinle ilgili kurallardan çıkmaması.⁷⁶

Hemen söylemek gerekir ki, Batı toplumlarının birçoğunda, bu aşamaların hep birden eşit ölçüde gerçekleştiğini söylemek yanlış olur. Batı'da hâlâ resmî dine sahip devletler bulunduğu gibi, Batı devletlerinin pek çoğunda toplumu düzenleyen kuralların din etkisinden sıyrılmadığı hususu yaygın bir olgudur. Bununla birlikte, günümüzde lâiklikten söz açıldığı zaman, genellikle bu aşamaların bütünü anlaşılmaktadır.⁷⁷

acb) **Bazı dinlere lâiklik açısından bakış:**

Dinlerin, özellikle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâmiyet'in bu ilke ile yukarıda sayılan esaslar açısından bir uyum içinde olup olmayacakları da üzerinde durulması gereken bir konudur. Diğer dinleri ve bu arada yapısal olarak değil de fonksiyonel açıdan din niteliği taşıdığına şüphe bulunmayan Ateizm'i de değerlendirme kapsamı içinde tutmanın yararı vardır.⁷⁸ Bu-

⁷⁶ Soysal, **M. Anayasaya Giriş**, Ankara 1969 s.228.

⁷⁷ Soysal, **Anayasaya Giriş**, s.228.

⁷⁸ Ateizm, devlet uygulamalarını da etkilemiştir. "SSCB'nin devlet>

rada din kavramıyla, bireysel hissin toplumsallaşması (ma'şerileşmesi) ile ortaya çıkan kurumun kastedilmediği unutulmamalıdır. _

Sosyalist Doğu Bloku ülkelerinde özellikle SSCB'nde geçen yetmiş yılı aşkın bir uygulama döneminde, dinin sosyal niteliği tamamen yok sayılmış; din devlet zoruyla ve kişilerin vicdanlarına itilerek sosyal hayatın tamamen dışına atılmaya çalışılmıştır. Dinler bu baskı karşısında varlıklarını gizlice sürdürmek zorunda kalmışlardır. Dinin sosyal yapı içindeki yeri belirlenmediğinden, sorunlar önüne geçilemez nitelikte büyümüştür.

Dinin sosyal fonksiyonunun belirlenmemiş olması, doğrudan veya dolaylı olarak, farklı kriterlere sahip diğer sosyal kurumların müdahalelerini doğurmakta, bu durum, sosyal dengenin bozulmasına neden olmaktadır.

İşte, Sosyal Denge Modeli'nde sosyal kurumlar arasında dengenin sağlanmasında, din kurumunun fonksiyonu ortaya konulacak ve toplum içindeki yeri belirlenmeye çalışılacaktır. Dinin fonksiyonu ve kriterleri böylece ortaya konulduktan sonra, lâiklik ilkesi denge açısından ele alınacaktır. Böylece lâikliğin sosyal dengeyi sağlayıcı fonksiyonu da belirlenmiş olacaktır.

I. Yahudilik

Yahudilik, bir kavim dini olup sadece Yahudi ırkı ile sınırlı bir özelliğe_sahiptir veya mensupları tarafından öyle kabul edilmektedir. Bir başka ırktan olan kimsenin Yahudiliği seçme şansı bulunmamaktadır. Bu nedenle, dünya devletleri açısından bu dinin sınırlayıcı bir etkisi ve niteliği bulunmamaktadır. Esasen Yahudilerin dünya devletlerine yapısal bakımdan azın-

ateizmi gibi bir de resmî ve politik ateizm vardır ki, burada Marksist ateizm bir nevi sosyal ve siyasi bünyeye dahil edilmiştir." Gilson, E., Ateizmin Çıkmazı, (çev. Veysel Uysal), İstanbul 1991 s. 10.

lık haklarının korunmasından öte bir etkisi olamaz.⁶¹ Çünkü, bu dinin bir kısım mensuplarınca, dine farklı bir anlam verilmiş ve fonksiyonu değiştirilmiştir. Din, İsrailoğullarının soyunun diğer soylardan farklı ve üstün oluşunu ve hattasoyun üstünlüğünü sağlayıcı bir araç hâline getirilmiştir.

II. Hristiyanlık

Hristiyanlık ise, özgün biçimiyle lâiklik ilkesini getiren bir din olarak karşımıza çıkar. Roma ve Bizans'ın Hristiyanlığı kabulü ile bu dinin yayılma alanı genişlemiştir. Ancak, Kilise özgün niteliğini terk ederek yönetim(devlet)'e egemen olmak istemiş, böylece, Hristiyanlığın özgün ilkelerinden sapmalar meydana gelmiştir. Siyasî iktidara egemen olmayı amaç edinen Kilise, dini bir araç olarak kullanmıştır. Barışı ve sevgiyi getiren bu din, Orta Çağ boyunca savaşların ve nefretlerin kaynağı hâline gelmiştir. Teokratik devlet teorisinin iyice geliştirildiği dönem de, bu dönemdir.⁶²

Haçlı savaşları sırasında İslâm ülkeleri ile yapılan temaslara sonucu ortaya çıkan Rönesans ve Reform hareketleri, Batı Avrupa'da yeni anlayışların gelişmesine neden olmuştur. Hristiyanlığın bugün için aslına dönmesine ilişkin bazı engeller olmakla beraber, bu engelleri aşmamak ve ümitli olmamak için her hangi bir nedenin bulunmadığı söylenebilir.⁶³

Orta Çağ döneminde dine ait fonksiyonların sınırlarının

61. "Bütün eski kavimler arasında dinlerinin umumi dogmalarına sahip olan tek kavim olarak İbranileri tanıyoruz. İbrahim ve Musa, topluluklarının kalbine her iyiliğin kaynağı ve kâinatın yaratıcısı olan tek bir Tanrı inancını koydular. İbraniler kitaplarında Tanrı'dan en yüksek cevhere cidden yakınsa bir dille bahsediyorlar. ...ama ne yazık ki, inançlarını yetecek kadar etrafındakilere aşılayamadıkları gibi, dogmalarını da kanun haline sokamamışlardır." Leibniz, s.V.

62. N. Berkes, *Teokrasi ve Lâiklik*, Adam Yayıncılık, İstanbul 1984, s.11.

63. Aynı kanı için bkz. "... Batı uygarlığında kurallaşmış eylem örnekleri olarak dinsel olanla dünyasal olan arasındaki ayırımı yapmakta güçlük çekilmez." Berkes, *Teokrasi...* s.11; Soysal, *Anayasaya...* s.229.

belirlenmemesi, Batı'da Kilise ile Feodal beyler arasında yüzyıllarca süren savaflara yol açmıştır. Daha sonra dinin yetki alanı daraltılmış ise de sınırları açıkça belirlenmiş değildir. Bundan dolayı, Batı'nın en güçlü kurumlarından biri olan Papa'lık ve bağlı kuruluşları, açık veya gizli, birçok olaya doğrudan veya dolaylı olarak müdahale etmiş ve etmektedir. Böyle bir durum, sosyal karışıklıklara neden olmaktadır.⁷⁹

III. İslâmiyet

ÖNYARGILAR: İslâmiyet'e gelince, bu konuda gerek Batı'da gerekse İslâm dünyası ve özellikle ülkemizde çok yanlış ve İslâm'ın temel kaynaklarındaki gerçeklere uymayan bilgiler, bulunmaktadır.⁸⁰ İslâmiyet'le ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir ayırım vardır. Berkes'in de işaret ettiği bu ayırım, İslâmiyet'in düzen yönü ile din yönüdür. Diğer dinler gibi, İslâm dini de, yapısal ve fonksiyonel açıdan bir dindir. Bunun yanında İslâmiyet'in, bir de düzen yönü vardır. Bu iki yön karıştırıldığından yanlışlıklar yapılmakta ve istenilmeyen sonuçlara gidilmektedir.⁸¹ Burada yapacağımız açıklamalarda bu ayırıma dikkat edilecektir.

Asıl sorun, İslâm hukuk sisteminin temel kurumu olan "içtihad"ın terk edilerek, yerine, geçmiş içtihatlara dayalı fetva sisteminin geliştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bu durum hukuk sisteminin kendisini yenileyemez olması sonu-

79 Papalık Batı'da halen etkin bir kurum olma özelliğini taşımaktadır. Bununla beraber dinler arası diyalog konusunda son yıllarda büyük gelişmeler vardır.

80 Aynı kanı için bkz. Berkes, *Teokrasi...* s. 15-24.

81 "İslâm diniyle İslâm devleti zorunlu olarak her yerde birlikte bulunmuş değildir... Hristiyan dünyasından ayrılıp Müslümanlığa ve Osmanlı hizmetine giren İbrahim Müteferrika, zamanın padişahının emriyle ilk basımevini açma iznini Şeyhülislâmın fetvasıyla yalnız din dışı yazıları yayımlama koşuluna bağlı olarak elde ettiği zaman, din alanı dışında başka bir bilim ve düşün alanının bulunduğu simgelemiş oluyordu." Berkes, *Teokrasi...* s.27-28, 31.

cunu doğurmaktadır.⁶⁷ Fetva döneminin başlamasıyla birlikte, karşılaşılan sorunlara verilen fetvalar, sorunları gerçek manada çözmemiştir. Aksine bu fetvalar kutsal kavramlar ve benzeri sembollerle desteklenerek ve süslenerek etkili hâle getirilmek istenmiştir.⁶⁸

Özellikle son yüzyıllarda, kavramların kutsallaştırılma-

67. "Görünüşte bağımsız kalan, ama toplumsal-ekonomik yapı açısından büyük etkinlik sağlayan Haçlı seferlerinin gerçekleştirdiği yüzyılların, aynı zamanda 'İslâm düşünce' ve uygulamasının da gerilediği, bağnazlaşıp, donuklaştığı, tutucu ve kaderci biryapıya ulaştığı yıllar olması, kuşkusuz bir rastlantı değildir. Gerçekten, İslâmın gelişimci kural ve düzenini savsaklayan, 'içtihat kapısını' kapatan insan akıl ve 'iradesini' hiçe sayan, felsefeyi ve düşüncenin olanaklarını yadsıyıp, suçlayan 'akımların' gelişip güçlenmesi ve toplumda etkili olması dönemi de XI. yüzyıldan sonra kendini göstermeye başlamış ve giderek yaygınlaşmıştır." Özek, Ç., Devlet ve Din, Ada Yayınları, İstanbul tarihsiz s.254.
68. *Elbette fetva sistemine geçişin sosyo-ekonomik ve politik nedenleri vardır. "İslâmın temel siyasal kurallarından ve toplumsal ilişkiler düzeninden kopan Sultan-Halifeler döneminde, zenginleşen, despotik yapıya bürünen sultanlar, halifeler, din adamları, kuşkusuz, İslâmın gelişiminden, çağa göre yenileşmesinden, eşitlikten, tek üstün iktidar olan Tanrı iktidarından yana çıkmışlar; tutucu, bağnaz, kaderci, ve despotik yorumlar getiren 'akımlar' ve 'ulemanın' görüşlerini benimseyip onları yaygınlaştırmışlardır. Batıyla olan ticaret ilişkileri, sultanlara ve çevresine daha çok zenginlik sağlayıp, kişilerin toplumsal yapı içindeki, durumlarının bozularak, yoksullaşmalarına yol açtıkça, İslâmın daha bağnaz ve katı yorumlanması olgusu da güçlenmiştir. Aynı olgu ileride Osmanlıda da görülecek, Osmanlının çöküşüne paralel bir biçimde, şeriata bağnaz bir bağlılık kendisini gösterecektir. Toplumun, geleneksel yapısının bozulmasının yanı sıra, giderek yoksullaşmasına olan tepkisini bir ölçüde önleyebilmek ve geniş bir biçimde saptırabilmek, ancak, dinsel açıdan 'olması gerekenin' bu ölçüde önlenememesiyle inandırarak sağlanabilecektir. Bu ise, İslâm kurallarının özgür düşünceye, kişinin özgür eylemine karşı, tutucu, bağnaz, kaderci bir yorumla açıklanmasına bağlıdır. Bu savların geçerliliği, İslâm düşüncesindeki ve toplumsal yapıdaki gerileme ve çöküşü, Batının giderek Doğuya yönelmesi ve çıkar sağlaması olgusunun aynı çağlarda gerçekleşmesi ile kanıtlanmaktadır." Özek, s.255; "Bol bol 'bu dünyanın sonunun yaklaşmasından, 'âhiret' gününden söz edilir oldu. Yıkım anlamında görülen'değişme'', temel toplum örgütlenimin, kişi yaşamının çürümesi olarak ortaya çıktı. " Berkes, Teokrazi... s.52.*

sında Kilise'nin Orta Çağ dönemindeki teokratik nitelikli düşünce sisteminden çokça etkilenmiştir. Ülkemizdeki İslâmiyet'le ilgili bilgilerin özgün biçimiyle çok az ilgisi bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Batı'da İslâm ile ilgili değer yargılarının önemli bir bölümü Orta Çağ'da Haçlı seferlerinin cereyan ettiği yıllarda yazılan önyargılı kaynaklardaki bilgilere göre oluşturulmuştur.⁸² Bu kaynaklara dayanılarak yapılan yorumlar gerçekleri yansıtmamaktadır. ***Bu konuda, Batı'da geliştirilen teokratik sistemin kalıplarının İslâm dünyasına ve ülkemize aktarıldığı, müslüman yazarların önemli bir bölümünün İslâmiyet'i bu kalıplara göre değerlendirdikleri görülmektedir.⁸³ Hatta, İslamcı yazarların büyük bir kısmı bu yolla kendi dinlerini tahrif ettiklerinin farkında bile değillerdir. Müslüman yazarlar da, Orta Çağ'da Hristiyanlıkla ilgili geliştirilen bu tür dinî motiflerle bezenmiş bu kalıplara uygun yorumlar yapmaktadırlar.⁸⁴ Böylece, âdetâ İslâm'a yöneltilen ithamlara malzeme hazırlamaktadırlar.***

Bütün sorun İslâmiyet'in özgün biçimini ortaya koymaktır. İslâmiyet, diğer dinlerin aksine kendi kendisini yenileme yöntemi olan içtihat kurumuna sahiptir. Bu kurum üzerinde kısaca durmak istiyoruz

İÇTİHAT YÖNTEMİ: İchtihat, Kitap ve Sünnet'e dayanarak

⁸² Berkes, Teokrasi... s.48-50. Bu konuda hristiyanların müslümanlara karşı ve müslümanların da hristiyanlara karşı önyargılı düşüncelerinin temelleri hakkında bkz. VVatt, M., **Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık**, İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 17-24.

⁸³ "Dünyasal kurumlarla dinsel kurumlar arası ilişkiler üzerine karşılaştırmalı incelemeler, şimdiye değin Batı uygarlığının —orta çağla modern çağ aşamalarındaki— Kilise ile Devlet arasında ilişki türü üzerine yapılan incelemelerdeki terminolojiye göre yürütmüştür... Kavramları ve anlamları yalın olan bu din-devlet ilişkisi şeması, Batı dışı ülkelerin kurumsallaşma türleri içindeki dinle dünya ayırımı sorununu inceleme işinde toplum bilimine uygun olmayan bir şemadır." Berkes, Teokrasi... s.11.

⁸⁴ Benzer değerlendirme için bkz. Berkes, s.16.

hüküm çıkarma yöntemidir. Kitap denildiğinde yazılı bütün metinleri ve dar manada Kur'ân'ı; Sünnet denildiğinde ise uygulamayı ve dar manada Hz. Muhammed dönemi uygulamasını anlamak gerekir. Böyle değerlendirildiği zaman, insanlığın oluşturduğu bütün kitap niteliğindeki eserler ile insanlığın her türlü uygulamaları kitap ve sünnet delili içinde kabul edilmiş olur. Bu anlayış biçimi, Kitap ve Sünnet delillerinin bütün ilimleri kapsayacak biçimde anlaşılmasını da temin eder. Nitekim, İslâm tarihinde müçtehitler kendi dönemlerinde bu anlayışa dayalı uygulamaları ile İslâm hukuk sistemini oluşturabilmişlerdir. Eski Yunan, Roma ve diğer dinlerin dayandıkları kitaplardan bu anlayışla yararlanmışlardır⁸⁵ Müçtehitler, örnek aldıkları peygamber ve halifeler dönemi uygulamalarıyla, kendi çağlarında karşılaştıkları sorunları kıyas-içtihat yöntemiyle çözebilmişler ve bu arada usûl-yöntem ilimlerini de geliştirebilmişlerdir.⁸⁶ İçtihat yöntemi, bir başka deyişle tümevarım yöntemi, özellikle hukuk sistemine uygulanmış ve buna dayalı İslâm uygarlığı doğmuştur

85 *Esasen hukukî kurumlar insanlığın geliştirdiği ortak payda içinde düşünülmelidir. Bu bakımdan, her hukuk kurumu bir ihtiyaçtan doğmuştur ve toplumsal yanı bulunmaktadır. İnsanlığın bir önceki dönem veya dönemlerden gelen bu kurumları değerlendirmesi ve yeni şartlara göre oluşturmaları gerekir. Bu biçimiyle bir etkinin olduğunu söylemek tarihi gelişmelere daha uygundur. Ancak dar manada bütünüyle bir etki elbette söz konusu olamaz. Bu konudaki eserler ve etkilenmenin biçimiyle ilgili bkz. "Bu tarihi şartlar içinde Roma hukukunun —bir kısım idari tertipler— İslâm hukukunun teşekkülünde kayda değer bir tesiri olamaması hayret edilecek bir şey değildir."* Hamidullah, M., *İslâm Hukuku Etüdleri*, (çev. Nafiz Danışman) Bir Yayıncılık, İstanbul 1984, s.302; "Böylece kökünü Roma ve Bizans hukukundan, Doğu Kiliseleri hukukundan, Talmud ve Rabbaniler hukuku ile Sâsânîler hukukundan alan kavram ve kaideler, Hicrî ikinci yüzyılın doktrinlerinde ortaya çıkmak üzere, İslâmın teşekkül halindeki kuluçka devrinde iken sızmıştır." Schacht, J., *İslâm Hukukuna Giriş*, (çev. Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener) AÜ Yayınları, Ankara 1986, s.31.

86 *Sava Paşa, İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd I*, (çev. Baha Arıkan) Diyanet İşleri Reisliği Yay., Ankara 1955, s.24 ve dev.

İSLÂMİYET VE LÂİKLİK: İslâmiyet, Yahudilik ve Hristiyanlık dinlerini gerek peygamberleri gerekse kitaplarıyla tanımaktadır.⁸⁷ Hatta, Kur'ân'a göre, Hz. Muhammed, sadece müstakil bir hukuk sistemini getirmek için değil, önceki peygamberleri ve kitapları onaylamak üzere elçi olarak gönderilmiştir.⁸⁸Buna göre Hristiyanlığın getirmiş olduğu din ve dünya iş-leri ayrımı, bu konuda her hangi bir tahrif yoksa, İslâmiyet'in de ilkesi durumundadır. Esasen bu hususu destekleyen çok sayıda hüküm ve uygulama da bulunmaktadır.⁸⁹İşte bu noktada, İslâmiyet'e sonradan girmiş tahrifler ve yanlış değerlendirmelere kısaca işaret etmekte fayda görüyoruz.

1

Her şeyden önce İslâmiyet, bir toplumda birden fazla dinin yaşayabileceğini tüm dünyaya gösteren ve kabul ettiren ilk uygulama olma özelliğini taşımaktadır. Medine İttifakı (=oydaşma), Müslüman,Hristiyan, Yahudi ve müşrik ayrımı gözetmeden bunların ittifakına, davanan_ve sosyal uzlaşmayı sağlayan anayasal bir metindir. Uygulama bu sözleşmenin hükümlerine uygun olarak gerçekleşmiştir.⁹⁰ Daha sonra, Bizans

87 "Temelde Kur'ân, İslâm'ı Musevîlik ve Hristiyanlığa paralel ve onların kitaplarını teyid eden bir din olarak takdim etmişti." Watt, s. Günümüzde İslâm...s.18;Kur'ân,Maide5/46;Âlîmrân3/50; Ahkaf46/30; Saf 61/6.

88 Kur'ân'ın diğer kitap ve elçileri tasdik etmesi ile ilgili bkz. Kur'ân bakara 2/41; Âl-i İmrân 3/50.

89 "Dinde asla zorlama yoktur." Kur'ân, Bakara 2/256; "Sizin dininiz size, benim dinim banadır" Kur'ân, Kâûrûn 109/6.

90 Toplam (47) maddeden oluşan Medine Anayasasının tam metninin çevirisi için bkz. Hamidullah, İslâm Hukuku Etüdleri s.37-45; "...Yazıda (Medine İttifakında) **hak sahibi** olarak gösterilen Yahudi, Müşrik ve Müslim Arab **kabileleri kısmen** müstakil bir halde kalmakta ve bazı hususlarda Hz. Peygamberin merkezi otoritesine tabi olmaktadır. Bu ise federal bir vasıftır." Hamidullah, **age.**, s.47-48, Berkî, A. H.-Keski-oğlu, O., Hz. Muhammed ve Hayatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 9. baskı, Ankara, 1981, s.209 vd.

ve Sâsânî etkisiyle yönetim sistemi, onlara benzemek suretiyle özgünlüğünü büyük ölçüde yitirmesine rağmen, farklı dinlerin bir toplum içinde yaşayabileceği ilkesi devam etmiştir. Özellikle Yahudiler ancak İslâm toplumlarında yaşayabilme imkânını bulabilmişlerdir. Tanzimat'tan, yani Müslümanların Batılılaşmalarından bu yana, İslâm ülkelerinde ve özellikle ülkemizde gayrimüslimlerin sayıları çokça azalmıştır.

2

İslâmiyet ile ilgili bir başka yanlış önyargı da, Prof. Başgil'in ifade ettiği ve Prof. Soysal'ın da göndermede bulunduğu ve hemen herkes ve özellikle müslüman yazarlar tarafından sıkça dile getirilen "İslâm'da din ve dünya için ayrı ayrı hakikat yoktur. İnsan fiilleri (=eylemleri) bu iki âlem için aynı kanuna,yâni şeriata bağlıdır. Binaenaleyh cismanî ve ruhanî kuvvet birdir ve kuvveti halife-sultan temsil eder" görüşüdür.⁷⁸

Bu görüş, İslâmiyet'in özgün biçimiyle çelişmektedir. Bu tür ifadeler müslümanların hoşlarına gitmekte, fakat maalesef İslâmiyet, Orta Çağ skolastik Kilise mantığıyla, bilinmeden tahrif edilerek yanlış anlatılmaktadır.

Orta Çağ İslâm dünyasında tamamen farklı bir sosyo-ekonomik yapı egemendi. Batı'da Kilisenin baskısı ve denetimini yansıtan teokratik yönetimle feodal yönetim arasında kıyasıya bir mücadele devam ederken, Doğuda iktisadî faaliyetler ve bilimsel çalışmalarda merkezî idarenin doğrudan denetimi olmadan işleyen serbest bir yapı bulunmaktaydı.⁷⁹ Türk toplumu,

78. Başgil, *Esas Teşkilat...* s.75; Soysal, *Anayasaya...* s.229; Berkes'e göre, "Zamanımızda 'İslâmlıkta devletle din birdir' gibi yaygın inanç bir parça bu türün yanlış bilinmesinden, bir parça da modern zamanlarda müslüman ülkelerin çoğunun Avrupa uygarlığının kolonileri haline gelmesinden doğan bir görüştür. Ortaçağ Müslüman siyasal birimlerinde devletle din 'birbirinden ayrı bir yan yanalıkla' var olmuştur." Berkes, *Teokrasi...* s.50.

79. Ersoy, A., *İktisadî Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi*, Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları, 2.Baskı,>

Tanzimat'la Batıya açıldıktan sonra Batı Orta Çağı ile ilgili Batı'da yazılanlar, Doğu Orta Çağı'na aynı kalıplarla, düşün dünyamıza ise aynen aktarılmıştır. Doğu Orta Çağı'nda meydana gelen gelişmeler bilimsel kriterlere dayalı olarak ele alınıp kendi kriterleri açısından sağlıklı bir biçimde incelenememiştir.⁹¹ Bundan dolayıdır ki, son yıllarda İslâm dünyasında meydana gelen gelişmeleri, klişeleşmiş teokratik nitelikli eski kalıplarla incelemek ve bir sonuca ulaşmak mümkün değildir. Böyle bir yaklaşım gerçekleri yansıtmadığından, öngörülmezen bazı gelişmelerin ortaya çıkmasına da neden olabilir. Bundan dolayı, İslâmiyet ile ilgili bu tür değerlendirmelerin özellikle Kitap —dar manada Kur'ân— ve Sünnet —dar mânâda Hadis— esas alınarak günümüz şartlarına göre içtihat yapılarak ortaya konulması gerekir.

Kur'ân, her şeyden önce İslâmiyet'in son semavî din olduğunu, öncekilerle birlikte tekamül ettiğini ve onları tamamladığını söylemektedir.⁹² Bu ne demektir? Bu, İslâmiyet'in toplumu oluşturan sosyal kurumlar ile bunların fonksiyonlarını tamamladığını ifade etmektedir. Yani, "Kuran, getirdiği düzenlemeler ile dinî, ilmî, iktisadî ve siyasî kurumları bir bütün olarak ele almaktadır."⁹³ Ancak İslâmiyet bu düzenlemeleri getirirken her kurumu kendi kriteri ile kabul etmekte ve bu şartlarla toplum içinde yer almasını istemektedir. Örnekleyerek açıklayacak olursak, ilmî bir konunun yöntemi şüphe olup kriteri doğru

İzmir 1990, s.65 ve dev.

91 Aynı kanaat için bkz. Berkes, Teokrasi... s.11 ve dev.

92 "Bugün, (bu dönem) sizin için dininizi ikmal ettim (bütünledim) ve size olan nimetimi tamamladım. Din olarak sizin için İslama razı oldum." **Kur'ân, Mâide, 5/3.**

93 Kur'ân; **bilim adamlarından "ahbar-ehlihibre", din adamlarından "ruhban-rahıpler", meslek adamlarından "rabbân," yöneticilerden "küssis" olarak söz etmektedir. Kur'ân'da bu dörtlü tasnif yapılmakta ve bunların ayrışmasını da öngörmektedir. Bu sözcüklerin geçtiği âyetler için bkz. Kur'ân, Maide 5/44, 82: Tevbe 9/34 Fakat genellikle yapılan çevirilerde bu farklılığa işaret edilmemektedir.**

ve yanlıştır. Buna göre, her hangi bir sosyal düzenlemenin bilimsel kriterlerle değerlendirilmesi doğru ve yanlış oluşunun akılla tespitini gerektirecektir. Burada ilmî bir konunun ispatının âyetle çatışması durumunda, Usûl-ı Fıkıh deyimıyla "tevil" edilecek demektir.⁹⁴ Akılla nakil çelişirse akıl tercih edilecektir.

Diğer taraftan bir konunun iktisadî olarak kabul edilmesi, o konunun bu kurumun ilke ve kriterlerine göre ele alınmasını gerektirecektir. Örneğin, faizin haram olması dinî bir düzenleme olmakla birlikte, yasaklanışı ancak ekonomik kriterlere uygun olması hâlinde mümkün olacaktır. Nitekim, faiz ile ilgili uygulamalar, Medine toplum düzeni tamamen kuruluncaya kadar devam etmiştir. Faizin yasaklanması Hicrî 10'uncu yılda gerçekleşmiştir.⁹⁵

Siyasî uygulamalar bakımından da durum aynıdır. Siyasî yapıyı oluşturan unsurlar adalet kriterlerine göre yönetimde bulunurlar. İnsanların farklı din veya ulustan olmaları, adalet ilkesinden sapmayı gerektirmez. Ayrıca bir toplum içinde ve özellikle bir İslâm devletinde —burada İslâm sözcüğü dinî bir anlamı taşımayıp toplumun barış düzeni içinde yaşamasını ifade etmektedir— devletin dini yer alamaz veya daha doğru bir ifade ile devletin resmî dini olamaz. Çünkü, dinler kişilerin inançlarına dayanır ve bu inançların toplum içinde örgütlenmesini ifade eder. Bir toplumda, hukuk düzeni bakımından anlaşmalar ne ise hükümler de ona göre verilir. Hatta bu konuda o kadar ileri gidilmiştir ki, hukuk uygulamaları din adlarıyla değil de hukuk sistemlerini ifade eden mezhepler adıyla yapılmıştır.⁹⁶ Müslüman için, bir toplumda sosyal bir anlaşma varsa

94 Te'vil, nassı zahirî manasından çıkarıp muhtemel başka bir mana vermektir, bkz. Ebû Zehra, M., İslâm Hukuku Metodolojisi (çev. Abdülkadir Şener) Fon Matbaası, 3.Baskı, Ankara 1981, s.118

⁹⁵ Kur'ân, Bakara 2/275.

⁹⁶ Şener, A., **İslâm Hukuku Dersleri I**, DEÜ. Yayınları, İzmir 1987, s.39 ve dev.; Sava Paşa, *İslâm... I*, s. 103 ve dev.

ve kendisi de açık veya kapalı (=zımnî) bu anlaşmayı kabul etmişse, o anlaşmaya uyması dinî bir vecibedir; yoksa, dinini kesinlikle karşı tarafa zorla kabul ettirmek ve dayatmak değil.⁹⁷ Örneğin, İslâm (=barış) düzeninin uygulandığı bir ülke varsayalım. Bu ülkede, vatandaşların bir kısmı Medenî hukukun uygulanmasını istediği takdirde, o kimselere o hukuk uygulanır. Bu kimselerin müslüman olup olmamalarının bir farkı ve önemi yoktur. Nasıl Hanefî hukuk sisteminin uygulanmasını isteyenlere o hukuk sistemi, Şafîî hukuk sistemini dileyenlere o mezhep uygulanıyorsa, Medenî hukuku isteyenlere de o hukuk sistemi uygulanacak demektir. Bu kimselerin müslüman olup olmadıkları tartışması dinî bir konudur ve devleti ilgilendirmemektedir. Devlet için gerekli olan serbest irade ve rızalarıyla tarafların uygulanmasını kabul ettikleri bir sözleşmenin, yani hukuk sisteminin var olmasıdır. Böyle bir ülkede kişi başkaları tarafından konan ve zorla empoze edilen kanunlara göre değil, kendi özgür iradesiyle (=cüz'î irade) seçtiği sözleşmeler (=hukuk) sistemine göre yargılanacaktır. Hukuk pluralizmini getiren İslâmiyet'e göre, kişinin özgür iradesine rızası dışında sınır konulması en büyük zulüm olarak kabul edilmiştir.

Burada, Berkes'in de işaret ettiği, çok yanlış ve önyargılı kullanılan "şeriat" sözcüğünün de açıklanması gerekir.⁹⁸ Arapça'da "şir'a" geniş cadde, yani bulvar demektir. Birden fazla çok şeritli bir yola verilen addır. Buna göre "şeriat," devlet düzeni içinde birden fazla hukukun uygulama imkânının bulunduğu sistemin adıdır. Nitekim, İslâm ülkelerinde Hz. Muhammed dönemi de dahil Yahudilere ve Hristiyanlara kendi hukuk sistemleri uygulanmıştır. Burada devlet, hukuk pluralizmi, yani farklı hukuk sistemlerinin tescil edildiği bir hizmet kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâmiyet'te devlet, hukuk sistemi üreten bir kuruluş olmayıp, halkın ürettiği ve rızasıyla ka-

97 Kur'ân, Bakara 2/256.

98 Değişik yaklaşım, fakat benzer kanaat için bkz. Berkes, Teokrasi... s. 15.

bul ettiği hukuk sistemlerini tescil eden ve ihtilaf hâlinde oluşturulan hakem heyetleriyle bu ihtilafları çözdüren bir hizmet birimi niteliğindedir. Hukuk üretme işi serbest anlaşmalar yapmak suretiyle vatandaşlara ve halka, toplu anlaşmaları oluşturup geliştirmek suretiyle bilim adamlarına, müçtehitlere ve bunlara bağlı gruplara, mezheplere, yani ekollere ait bir iştir. Devlet serbest, ikili veya toplu sözleşmeler düzeninin koyucusu değil, sivil toplumun oluşturduğu hukuk sistemi ve sistemlerinin sadece bekçisidir.⁹⁹

İslâm tarihinde böyle bir anlayıştan içtihat kapısının kapanmasıyla yavaş yavaş uzaklaşmıştır. Batı'da modern hukuk sisteminin kabulü ile akit serbestliği ilke olarak kabul edilmiş ve bu sistem zamanla dernek, sendika, parti ve benzeri kuruluşların ana sözleşmelerine de yansiyarak çoklu bir hukuk sistemine doğru gelişme göstermiştir.

3

Diğer taraftan İslâmiyet'te dinî düzen ile hukuk düzeni birbirinden tamamen ayrılmıştır. Bu hususa hemen her fıkıh-hukuk kitabında yer verilmiştir. Örneğin, bir kimsenin hırsızlık yapması hem suç hem günahdır. Ancak olay yargı önüne geldiği zaman günah oluşuna bakılmaz ve şayet deliller varsa ceza verme cihetine gidilir. Yeterli delil olmadığı takdirde "Beraat-ı zimmet asıldır"¹⁰⁰ genel kuralına göre mahkumiyete gidilemez. Ancak bu kimse dinî bakımdan günahtan kurtulamaz ve hesabını inançlarına göre öldükten sonra verecektir. Dikkat edilecek olursa günah ayrı, suç ayrı kabul edilmekte ve birbirine hiç

99 krş.: "Gerek kitaplardaki metodoloji ve olaylar, gerekse İslâmlık bilimi (Fıkıh) okullarının —ki sayıları son zamanlarda dörde kadar düşmüştür— öğretilerinden çıkan sonuçları değerlendiren siyasal otoritenin uygulamaları ile biriken kurallar Şeriat denen bir tür özel kişi hukuku oluşturmuştur. Demek ki, İslâmlıkta hukuku din yapan dinin kendisi değil,... devletin kendisidir." Berkes, Teokrasi... s.16, 28.

100 Mecelle, m.8 Dersaadet Matbaası (Osmanlıca) İstanbul 1305, s.23.

karıştırılmamakta, dinî inançlar sosyal barışı sadece ayrı bir kavram olan günah ile desteklemektedir. Dinler, mülkiyet düzenini kabul ederek, buna karşı rızasız gizli ihlâllerin cezalandırılmasını istemiş olabilirler. Ancak bu istekleri belirleyerek yasak koyma ve bu yasakları uygulama tamamen toplumsal anlaşmaya dayalı düzenlemelerle sağlanmaktadır.

4

Çok yaygın diğer bir temel yanlış da, cismanî ve ruhanî kuvvetin bir olması ve bu kuvveti halife-sultanın temsil etmesi düşüncesidir.⁹⁰

İslâm'a göre, her insan yeryüzünde halife olup kendi adına hareket etme yetkisine sahiptir. Cemaat, yani daha doğru deyişle devlet de bir tüzel kişidir ve o da kendi adına hareket etme hakkına sahiptir. Halife veya hilâfet insanın ve devletin cüz'î iradeye sahip olarak kendileri hakkında yine kendilerinin karar alabilmelerini ve bu kararları uygulayabilmelerini ifade eder. Diğer canlılar içinde sadece insana ve onun oluşturduğu topluma bu yetki tanınmıştır.

İnsan duygu, düşünce ve iradeye dayalı kararlarıyla serbest hareket etme imkânına sahip olduğu gibi, toplum da aynen kendisini oluşturan vatandaşlarının kendi irade ve rızalarıyla yaptığı ikili veya çoklu tarafların yer aldığı içtihadı ve icma (=konsensus)'a dayalı toplumsal anlaşmalar ile varlığını sürdürme imkânına sahiptir. Devletin hizmetleri de toplu anlaşmalarla belirlenir ve başkan kurumlar ve hizmetler arasında denge ve hakem rolünü ve fonksiyonunu üstlenir.

Demek ki, başkanın sınırsız yetkileri olmayıp, ihtilaflarda hakem rolünü oynayan bir konumu vardır. Başkanın ruhanî

90. Soysal, *Anayasaya...* s.229; Başgil, *Esas Teşkilat...*1, s.75; Kur'an, halife sözcüğünü insanın bir temel niteliği olarak kullanmaktadır. Tanrı'nın cüz'î irade verdiği, sorumluluğu olan kimse demektir. Kur'an, Bakara 2/30; Ahzâb 33/72.

bir niteliği olmadığı gibi, kendisine kesinlikle kudsiyet izafe edilemez. Başkan, sadece toplumsal sözleşmenin gereği yeryüzü başkanıdır. Ayrıca, İslâmiyet'te ruhanî-cismanî ayırımının olmadığı ve her ikisinin bir kuvvet olduğu düşüncesi, Orta Çağ dönemi, bozulmuş Hristiyan düşüncesinin şu veya bu biçimde yansımasından ve zamanla güya İslâmî bir prensipmiş gibi anlatılmasından başka bir şey değildir.

5

İslâmiyet'te seçim sistemi olarak "biat" kabul edilmiştir.¹⁰¹

Biat,anlaşmak suretiyle temsil yetkisini devretme veya tevkil etme anlamına gelmektedir. Hz. Muhammed kendi döneminde erkek ve kadın ayırımı gözetmeksizin herkesin bir kabile-âkile (günümüz anlamıyla parti)'ye bağlanmasını istemiş ve kendi başkanlığı için de yine ayırım gözetmeksizin biat almıştır.¹⁰² Bu uygulamadan ilk ödün Halife Ebubekir'in seçimi sırasında verilmiş ve kadınlar seçim-biat dışı bırakılmıştır. Halife Ömer'in seçimi bir önceki halife tarafından belirlenmek ve tavsiye edilmek suretiyle gerçekleşmiş, böylece serbest iradeye etki edilmiştir. Halife Osman'ın seçiminde de benzer uygulama Halife Ömer tarafından yapılmış, devlet başkanı (=halife) ve başkanı seçecek heyet çok dar bir kadroya inhisar ettirilmiştir. Halife Ali döneminde ise olayların önu alınamamış ve bir taraftan büyüyen topraklarla diğer taraftan yeni yerlerin hukuk sistemlerinin etkisiyle olay tamamen çağının şartlarına ve düzeyine inmiş ve iktidar kavgaları, bölünmeler ve savaşların önu alınamaz olmuştur.¹⁰³ Böylece İslâm'ın yönetime ilişkin özgün yapısı kısa bir süre sonra, uygulamada sistemin kaynaklarına

101 Biat ile ilgili bkz. Kur'an, Fetih 48/10,18; Mumtahine 60/12.

102 Kur'an, Mumtahine 60/12.

103 Akdemir, Sosyal Denge I, s.54-55; Bu konuda özellikle Şia yazarlarının İslâmiyetten ödünleri "sapma" olarak nitelemeleri üzerinde düşünmek gerekir: Ayrıntı için bkz. Şeriati, A., *Yarının Tarihine Bakış*, 'çe v. Orhan Bekin) Akabe Yayınları, İstanbul 1987, s.62 ve dev.

uymayan tamamen başka bir biçime ve özellikle saltanata dö nüşmüştür.

Bu nedenledir ki, İslâmiyet'in yönetime ilişkin özgün hükümlerini çıkarmak isteyenler özellikle Kur'an'dan işe başlamalı ve sonra Hz. Muhammed dönemi uygulamalarıyla, Dört Halife dönemi uygulamalarından da yararlanmalıdırlar. Bunlardan Kur'an ile çatışan bütün uygulamaları ayıklayarak yönetime ilişkin özgün ilkeleri çıkarmalıdırlar. Ancak bu takdirde bir ilke veya uygulamanın İslamiyet'e aidiyeti ileri sürülebilir.

Bu konuda Kur'an'la çatışan ve çokça da uydurulmuş bulunan Hadis'lere dayalı hüküm çıkarma yönteminden de vazgeçilmelidir. Esasen Sünnet-Hadis'ler Kur'an'ı anlamak için yapılan uygulamalar olduğuna göre, onlardan sadece yöntem çıkarmada yararlanılmalıdır. Yoksa asıl olan Kitap ve bu Kitap'taki prensiplerdir. Burada Kitap doğrudan uygulanan değil, fakat kendisinden doğrudan yararlanılan ve hüküm çıkarılan delil olarak kabul edilmelidir.¹⁰⁴

6

İslâmiyet'in toplum düzeni içinde açıklığı ve serbest irade ve rızalara dayanan anlaşmalar sistemini kabul ettiğini belirtmiştik. Bu ilke her türlü "takiyye" ve "ihtilâl" düşüncelerini reddeder.

Takiyye, İslâmiyet'te olmayan bir kavramdır. Ancak çok az sayıda bazı gruplar tarafından ileri sürülmüştür. Bu gruplar da konuyu zaruret hâline inhisar ettirmişlerdir. İslâmiyet, hak ve doğru bilinenin tebliğ edilmesi, anlatılması esasına dayanır ki, takiyye bu esasa aykırıdır. Esasen bu kurum,

104Berkes, Teokrasi... s. 16.

biraz sonra anlatılacak totaliter uygulamalara, İnsanların içlerinden karşı koymalarını ve ihtilâl ve benzeri hazırlıklar yapmalarını ifade eder.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

Halbuki İslâmiyet'in getirdiği sistemde ihtilâl yoktur ve hiçbir peygamber ihtilâlcî niteliği ile *Kur'ân* ve diğer kutsal kitaplarda anlatılmamıştır. Peygamberler ile ilgili kıssalardan anlaşılan, toplumların _sosyal (=ilâhî) kanunları bulunduğu ve insanları değiştirmedikçe toplumu değiştirmenin imkânsız olduğudur. Yani peygamberler birer ihtilâlcî olmayıp inkılabçı nitelik taşımaktadırlar. İnsanları ve toplumları _düşünce anlatma ve tebliğ ile değiştirmenin ilke ve kurallarını insanlığa öğretmişlerdir.⁹⁵ Bu açıdan İslâmiyet ve peygamberlerden insanlığın öğreneceği çok şeyler vardır.

Burada, İslâmiyet'e yıkıcı ve bölücü düşünce ve akımların, ihtilâlcî mantıkların İslâm dışı başka kaynaklardan ve özellikle kuvvet-merkezli düşüncelerden girdiğini ve İslâm'ın özgün biçimiyle hiçbir ilgisinin bulunmadığını belirtmek gerekir.

7

Yanlış bilinen bir başka hususa daha işaret ederek konuyu kapatmak istiyoruz. O da İslâmiyet'in ulusalcılığı reddederek, ümmetçiliği getirdiği düşüncesidir.¹⁰⁵ Bu düşünce tarzının

İNSANDAN DEVLETE -DEVLETİN TEORİK TEMELLERİ

95. Takiyye yanlıları görüşlerini *Kur'ân*'ın *Âl-i İmrân* süresindeki 28'inci âyetine dayandırmaktadırlar. Burada "sakınma" olarak yer alan "tü-kâh" a bu anlam yüklenerek gizli hareketlere delil gösterilmesi dikkat çekicidir. *Kur'ân*'da asıl istenen "tebliğ" yani gerçeğin korkulmadan karşı tarafa anlatılmasıdır. bkz. *Kur'ân, Âl-i İmrân* 3/28; Takiyyeyi Müslümanın zorda kalması hâlinde kullanacağı bir kalkan olarak savunma için bkz. Gölpinarlı, A., *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, İstanbul 1987, s.561-572; Takiyye ile ilgili olarak Şa'nın da bu görüşü terkten yana olduğu yazılanlar arasındadır: *Mustafa, N.A., İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet*, (çev. Vecdi Ak-yüz), İz Yayıncılık, İstanbul 1990 s.243-245.

105 " *Kur'ân*'da cemaat ve cemiyet kelimeleri bu anlamlarıyla geçmemektedir. Bunun yerine ümmet kelimesi kullanılmaktadır. Her hangi bir kişiliği olan topluluk demektir. İmam kelimesi bu kökten gelir. O topluluğun başkanı demektir." Altın, H., *Kur'ân'da Sosyal Gruplar*, İzmir 1988 s. 10; *Kur'ân*, Yunus 10/47.

da İslâm'ın asıl kaynağı olan Kur'ân'la bir ilgisi bulunmamaktadır. İslâmiyet, yönetim teşkilâtlanması bakımından ademi merkeziyet-merkeziyet dengesine dayalı bir yapılanmayı öngörür. Aşiret, Kabile, Şa'b ve Kavim adı verilen birimler teşkilatlanmada yer alır. Kavim (=nation) sözcüğü bugünkü ulus anlamındadır. Devletler kavimlere, yani uluslara dayalı olarak kurulurlar. Halife devlet başkanına verilen addır. Dinî bir niteliği bulunmamaktadır. Hiçbir zaman bir Papa ve benzeri bir nitelikte anılmış değildir.¹⁰⁶

DEĞERLENDİRME: Bütün bu açıklamalar göstermektedir ki, İslâm kendisini zorla kabul ettiren ve hükümlerinin zorla uygulanmasını isteyen bir yönetim yapısı öngörmüş değildir. Aksine, toplumda insanların gerçek inanç ve düşüncelerine göre yaşamalarını istemekte ve böyle bir düzen oluşturulmasını öngörmektedir.

O hâlde, İslâmiyet'in gerçek bir lâik yapı ve düzene karşı olması bir tarafa, yukarıda Prof. Soysal'ın esaslarını koyduğu ve tüm Batılı yazarlar tarafından öngörülen hususlara tamamen uyduğu ve böyle bir yapının kurularak geliştirilmesini istediği söylenebilir.

106"Halifelik 'ardılık' demektir. Kimin ardılığı? Siyasa düşünürlerinin tek gerçek olarak bulabildiği, İslâmlıkta Tanrı'nın yalnız sözcüsü olmak iddiasından öteye gitmeyen peygamber ardılı olmak demektir. Siyasa alanında kimse Tanrı'nın yeryüzünde ardılı olma iddiasında bulunamayışı karşısında politik güç başındakiler, 'ardılın ardılı' olma iddiasıyla yetinmişler; ancak, kimi Osmanlı padişahlarına 'Tanrının yeryüzündeki gölgesi' dendiği görülmüştür. Katolik Hristiyanlığındaki Papa'nın İsa'nın ardılı olmak iddiasına benzer bu inanç halk arasında da yaşamıştır. Gerçekte ise Peygamberin ardından gelen birkaç halifenin ardılığı söndükten sonra ilk Müslüman devleti tarihte bir yeryüzü krallığı olarak hem de Peygamberin soyundan ve yolundan olmayan bir dinasti olarak başlamıştır." Berkes, Teokrasi... s.49; Devlet ve siyaset anlayışları bakımından İslâmiyet'le Hristiyanlık ve özellikle Halife ile Papa arasındaki farklılıklar için bkz. Stevvard, G., "Is The Caliph a Po-pe", *The Traditional Near East*, ed. Steward Robinson, Englewood Cliff, s. 137, zik: Karatepe, Ş., *Osmanlı Siyasi Kurumları*, İşaret Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1990, s.28.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

İslâmiyet, devletin resmî bir dininin bulunmasını değil, farklı dinlerin bir arada yaşayabileceği bir devleti öngörmekte ve devlet içinde din işleri ile dünya işlerinin ayrıştırılmasını ve dünya işlerinde nesnel kuralların uygulanmasını istemekte, her kurum ve fonksiyonun kendi kriterlerine göre hareket etmelerini öngörmektedir. ""İslâm toplumlarında, böyle bir yapının Hicrî 300 yıllarına kadar büyük ölçüde yaşandığı söylenebilir. İslâm Uygarlığı bu hızla insanlık tarihindeki yerini almıştır. Ancak, o da her uygarlık gibi ömrünü tamamlayarak tarih sahnesinden çekilmiştir ve geçmişteki olayları yeniden yaşamak mümkün değildir.

İslâmiyet ile ilgili görüş ileri sürenler, günümüzün sorunlarına, ancak içtihat yöntemiyle alternatifler üretebilirler. Bunun dışındaki her düşünce, geçmişte geri getirme çabasından öte bir anlam taşıyamaz.

İslâmiyet hakkında verilen bu bilgilerin geniş tutulması iki nedene dayanmaktadır:

- (1) *Türk tarihinin uzun bir döneminde, Türk toplumunun değer ölçüleri ve sosyal kurumlar İslâmiyet'in etkisi altında biçimlenmiştir. İslâmiyet'le ilgili analizlerin kaynaklara inilerek yapılması, toplumumuzun değer yargılarının anlaşılmasında önemli rol oynayacak ve sorunların çözümünde etkili olacaktır.*
- (2) *Diğer taraftan İslâmiyet düzen yönüyle sosyal yapıyı bir bütün olarak ele almaktadır. İslâm'ın bu özelliğinden dolayı, sosyal dengenin kurulmasını amaçlayan bir çalışmada, İslama diğer dinler veya sistemlerle ilgili analizler kadar ve hatta biraz daha fazla yer verilmesi doğal karşılanmalıdır.*

İNSANDAN DEVLETE DEVLETİN TEORİK TEMELLERİ

98. Aksi görüş için bkz. "İslâm dini, din ile devlet işlerini ayırmak söyle dursun bunlarda tam bir kaynaşma getiriyor. Din insanların iç dünyaları kadar, devlet konusundaki davranışlarını da kurallara bağlamak amacını gütmektedir. Bu alanda lâikleştirmeye doğru atılan her adım, eninde sonunda dinin kendisiyle çatışmaya kadar varıyor." Soysal, M., **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1987, 7. baskı, s.259.

Çünkü, bu çalışma, sosyal yapıyı bütün olarak ele alan bir model denemesi niteliğini taşımaktadır.

IV. Ateizm

Ateizme gelince, bu düşünce biçimi oldukça eski dönemlere kadar gider.⁹⁹ Tanrı tanımama demektir ve ateistler inanmama inancına sahiptirler. Ateizm tarih boyunca yapısal veya biçimsel olarak kurum hâline gelmiş değildir. Ancak bu anlayışın da bir inanç kabul edilebileceği ve fonksiyonel-işlevsel olarak din sayılabileceği ileri sürülebilir. Bu takdirde, zamanla Ateistler de yapısal bir dinin mensubu hâline gelebilirler ve kendi kurum ve toplantılarını yapabilirler. Diledikleri gibi inançsızlık inançlarını açıklayabilme, bu biçimde yaşayabilme ve hatta öldükten sonra dinî törensiz veya kendilerinin geliştirdikten törenlerle gömülme veya yakılma özgürlüğüne sahip olabilirler. Ateist olduğu hâlde, davranışlarının bir dinin normlarına göre biçimlendirilmesini isteme veya bu konuda zorlama yapma ve yine bir kimsenin diğer dinlere özgü törenlerle defnedilmesi, dinî inançların serbest olması esasına ters düşer. Bu durum hem ateistin inancına hem de o dine baskı yapmaktan başka bir anlam taşımaz.

V. Diğer dinler

Diğer dinlere gelince, Budizm, Animizm, Totemizm ve benzeri dinlerde devlet düzenine egemen olma düşüncesi yaygın değildir. Bu dinlerin mensupları da kendi inançlarını yaşayabilecekleri, baskı altına alınmayacakları ve başkalarını da baskı altına almayacakları sisteme uyum sağlayabilirler.

99. "Özellikle dikkatimizi üzerine çekecek olan Ateizm şekli ise felsefî Ateizm'dir. Tanrı'nın metafizik kavramı bahis mevzuu olduğu, bu da 'tabii ilahiyat'adı verilen şeyin zirvesi olduğu için, bu anlamda o tür Ateizm'e teolojik de denebilir." Gilson, E., **Ateizmin Çıkması**, (çev. Veysel Uysal) Marmara Üniversitesi İlahiyet Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

Dinler, kendi kriterleri olan iyi ve kötü, güzel ve çirkin kriteri çerçevesinde faaliyet sürdürdükleri ve bu kriterlere dayalı denetim fonksiyonunu yerine getirdikleri ölçüde sosyal dengenin sağlanmasına katkıda bulunurlar.

acc) Dinler arası diyalog:

Görülüyor ki, dinler, diğer dinleri tanıma, din ile dünya işlerini ayırma, ve devlet yönetiminde ilmi, siyasî ve ekonomik düzene karışmama konusunda ortak paydalara sahiptirler. Ayrıca birbirlerini tanıma ve birbirlerine inançlarını anlatma konusunda ortak noktaları oluşturabilirler. Dinler arası diyalog konusundaki gelişmeler, bu konuda önemli bir yer tutar.¹⁰⁷ Şayet bu diyaloglar sağlanabilirse, dinleri vicdanlara itme yerine toplumsal bir kurum olarak, onlara gerçek fonksiyonlarını kazandırmak birçok sorunun çözümünde önemli bir rol oynayacaktır.

ad) DİNİN SOSYAL FONKSİYONU:

Nasıl ki insanın hisleri var ve bu yeteneği arzu ve isteklerini dile getiriyorsa, topluluk içinde de bu görevi ve işlevi gören din ve ahlâk kurumu vardır. Bu kurum, insanların arzularını dile getirmekte, ihtiyaçları giderilip tatmin olduklarında arzularının yerine getirildiğini bildirmektedir. Bu görevin toplum içindeki adına "denetim" diyebiliriz.¹⁰⁸ Denetim üzerinde, konunun siyaset bilimi ve hukuk ayırımında durulacaktır.

Dinler, âdeta toplumun gözü ve kulağı durumundadırlar. Ancak burada bir hususa kısaca işaret etmede yarar vardır. Bizde denetim denilince akla, merkezî sistem gereği adeta hükmeden, yargılayan, hatta ceza veren bir kurum veya kuruluş

¹⁰⁷ Dinler arası diyalog bakımından bir katkı niteliği taşıyabilecek çalışma için bkz. Watt, M., *Günümüzde İslâm ve Hristiyanlık*, (çev. Turan Koç) İz Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 13-22.

¹⁰⁸ Kur'ân, Mumtahine 60/12.

gelmektedir. Aslında ve bize göre denetim, yürütücülere yol gösteren ve yardımcı olan bir görevdir. Bu denetim yoluyla yapılan işlerin maksada uygun olup olmadığı ortaya çıkmaktadır. Denetimin kapsamı ve tanımı ileride ele alınacağından, burada sadece kavram ve nitelik üzerinde durulacaktır.

İnsan duygu ve inançları toplumda Din kurumunu; düşünce yeteneği Bilim kurumunu; irade yeteneği İktisat kurumunu ve nihayet ünsiyet yeteneği Yönetim kurumunu meydana getirmiştir. Böylece toplum ve onu oluşturan sosyal kurumlar biyolojik ve psikolojik unsur ve özelliklere paralel bir biçimde tarih boyunca gelişme göstermiştir.

b) BİLİM:

ba) SOSYAL BİR KURUM OLARAK BİLİM:

Toplumsal temel sosyal kurumlarından biri "bilim" kurumudur. Bilimin dinden ayrılarak özerk bir alan oluşturması çok eskilere ve özellikle ilk yerleşik uygarlık sayılan Mezopotamya'ya kadar dayanır. Bilim, sosyolojik açıdan, insanın düşünce yeteneğinin ma'sherileşmiş bir biçimi olarak tanımlanabilir. Böyle bir tanım bilimin psikolojik temelini de belirlemiş olur. İnsanlık tarihinde, adı ne olursa olsun, düşünce ve bilim fonksiyonunun olmadığı bir dönem düşünülemez. Bilim doğru-yanlış kriteri içinde kendi oluşumunu sürekli geliştirmiş ve diğer sosyal kurumlarla bazan çatışarak, bazan da büyük bir uyumla tarih sahnesinde yer almıştır.¹⁰⁹ Bu böyle olmakla birlikte, diğer sosyal kurumlar gibi, hiçbir dönemde sosyal yapıya egemen olamamıştır. Bilimin kendisi *bizatihi* güç olmasına

109" *Bilimsel teorilerin nihai şekilde doğrulanamayacağını veya yanlışlanmadığını...*" Chalmers, A., *Bilim Dedikleri*, (çev. Hüsamettin Arslan) Vadi Yayıncılık, Ankara 1990, s.28; *Bilimin kökeni için bkz. Yıldırım, C. Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 15 ve dev.; Bilimin sınırları için bkz. Barnes, B., Bilimsel Bilginin Sosyolojisi, (çev. Hüsamettin Arslan) Vadi Yayıncılık, Ankara 1990, s. 197 ve dev.*

rağmen, bilim adamları diğer kurumlara egemen olanların etkisi altında kalmışlardır. Ancak çağımızda bilimin güç kazanarak etkili hâle gelmesi üzerine, diğer sosyal kurumlara egemenliği düşüncesi gündeme getirilmiştir. Önderliğini Comte'un yaptığı "insanlık (bilim) dini" düşünce ve gayretleri teorik düzeyde kalmıştır.¹⁰³

Bununla beraber bilimin, yaşamımıza yön verebilecek düşünceler üretemeyeceği de ileri sürülen görüşler arasındadır. Schumacher, "Bilimin en büyük düşünceleri bile çalışma hipotezlerinden fazla bir şey değillerdir. Özel araştırma amacıyla kullanılırsa yararlı, fakat yaşam sürüş biçimimizi belirlemekte ya da dünyayı yorumlamakta hiç kullanma olanağı bulunmayan şeylerdir. Dolayısıyla kendini yabancılaşmış veya şaşkınlık içinde hisseden biri, yaşamı ona boş ve anlamsız geldiği için eğitim arıyorsa, doğal bilimlerden herhangi birini inceleyerek, yani 'know-how' edinerek aradığını bulamaz" demektedir.¹⁰⁴ Bu nedenle, bilimle ideoloji farkını göz önünde bulundurmak gerekir. Bu farkı, bir örnekle açıklayacak olursak, bilim satranç veya benzer bir oyunun kurallarını koyma gücüne sahiptir. Ancak, oyunu oynayanların kazanma isteği ve gücü tamamen ayrı bir durumdur ve bilim bu isteğin dışında cereyan eder. Schumacher, bu ayırımı işaret ettikten sonra, insanlık tarihi boyunca ideolojik manadaki düşünce ve inançları tasnif etmekte ve

103. "... A.Comte sosyolojisinin son safhası, pozitif ilmin rehberliğiyle bir insanî din yaratmak hususuna hasrolunmuştur. Onun bu çalışmaları dört ciltlik bir eserde tesbit edilmiş bulunmaktadır. Bu eser, 'İnsanlık Dinini Tesis Eden Sosyoloji Traktatı veyabut Pozitif Sistemi' (Systeme de politique, ou traite de sociologie instituant la religion de l'humanite) adıyla 1851-1854 yıllarında intişar etmiştir." Freyer, s.55; "...Kültür alanında pozitif evre, sözde Tanrısallık olan ya da soyut doğal hukuktan sayılan yasalar yerine sosyal olayları güden, yöneten etken olarak bilimin, bilen kişilerin otoritesi geçtiğinde başlamış olacaktır. Geleceğin pozitif devletinde filozoflar ya da sosyologlar egemen olacaklardır." Gökberk.M., Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985 s.467-468.

104. Schumacher, E. F., Küçük Güzeldir, (çev. Osman Deniztekin) Cep Düşün Yayınları, İstanbul 1985, s.64.

bunlar arasında din, felsefe, sanat vs. gibi gruplara da geniş yer vermektedir.¹⁰⁵

Bize göre bilim, toplumu oluşturan sosyal kurumların bir parçasıdır; bütünü değildir. Örneğin, bilim bir ideolojiyi belirleyemez; bir ideoloji bilimsel yöntemlerle kurulsa bile, ideolojinin şartları daha ağır basar ve bilimi ideoloji yönlendirir. Demek ki, bilimin kendisine özgü doğru-yanlış kriteri ve yine kendisine ait yöntemleri vardır. Din ve ideolojinin "inanç, sevgi ve güvenilirlik" temeline karşılık, bilimde "şüphe, saygı ve yanlışlanabilirlik önemli bir yer tutar."¹⁰⁶ O hâlde, toplum içinde sosyal bir kurum olarak bilimin ayrı bir yere sahip olması sosyolojik açıdan doğal ve nesnel bir durumdur.

bb) BİLİMİN SOSYAL FONKSİYONLARI:

Bir toplumda nelerin yapılmasının belirlenmiş olması yeterli değildir. İşlerin nasıl yapılacağına da karar verilmesi gerekir. İnsan, bireysel olarak bu tür işlerini düşünce yeteneği ile yapabilmektedir. Toplum ise, bu işlevini bilim kurumu ile gerçekleştirir. Dinler toplumsal istek ve arzuları dile getirmekte, bilim ise bunların nasıl gerçekleştirileceğini tespit etmekte ve ortaya koymaktadır. Burada ortaya koyma yeterli olmayıp, uygulayıcılar bakımından olayın belirlenmesi, daha yerinde ve hukukî bir deyişle, yazılması, basılması ve tescili gerekmektedir.

Bu kurumun bilim ile ilişkilendirilmesi hâlinde alınan kararlar yazılı biçime dönüştürülebilir ve uygulayacakların enirine sunulabilir. Ancak bu takdirde bilim toplum içinde fonksiyonel hâle gelebilir ve diğer kurumların işlemesine katkıda bulunabilir. Toplumsal işlerin nasıl yapılacağının belirlenmesi, bu konuda bilimsel kriterlere göre çalışan kurumların oluşturulması, hatta bunların zamanla standardize edilmesi,

105. Schumacher, Küçük... s.64-65.

106. Chalmers, s.28

bilim toplumsal düzeni ile bilim hukuk düzeni ilişkilerinin esasını teşkil eder. Toplum düzeni içinde yapılacak işlerin standardize edilmiş sözleşmelere bağlanması, bilimin toplumsal etkisini ve gerekliliğini de belirler. Bu sözleşmeler iki kişi arasında yapılacak işleri belirlediği gibi, toplum içinde kademe kademe bütün insanları bağlayacak kurallar şeklinde de ortaya çıkabilir. İşte, sözleşmelerin sosyolojik temeli, toplu olması ve herkesi bağlayıcı kurallar getirmesi keyfiyetine geniş manada yasa-kanun adı verilmektedir. Bu nedenle sosyologlar, anayasa ve kanunlara sosyal sözleşme adını verirler.

Tek taraflı icaplar, ikili sözleşmeler, ana sözleşmeler, tüzükler, toplu sözleşmeler, sosyal sözleşmeler, kanunlar ve bunlara dayalı olarak çıkarılan tüzük, yönetmelik ve benzeri tasarruflar mevzuatı oluşturur. Bütün bunlar, hukukî metin olmalarına rağmen, ancak bilim sayesinde ortaya konulabilir ve sistematize edilebilir. Bir olayda birden fazla insanı bağlayacak kural veya sözleşmeler varsa ve bunlara göre hareket edilmesi gerekiyorsa, mevzuat kapsamı içindedir ve bunların her *halükârda* tescil ve ilân edilmesi gerekmektedir. Bütün bunlar, günümüzde yasama kapsamı içinde kabul edilmektedir. Ancak yasama meclislerinin oluşmasında ilkokulu bitirme dışında her hangi bir bilimsel kriter aranmamaktadır. Üstelik, bilimsel özerkliğe ait olması gereken bilim adamlarının dokunulmazlığı, yasama dokunulmazlığı olarak bu meclisi oluşturanlara verilmektedir. Elbette bu kimseler, ulusun temsilcileri olmalarından dolayı, birtakım haklara sahip olacaklardır. Ancak yasama yetki ve görevinin oluşmasında bilimsel kriterin ön plana çıkarılması da konunun bir gereğidir.

Bilim içinde üzerinde durulması gereken temel bir konu da hesaptır; hesap yapmadır. Hesap, önceden bir deneyleme konusu edilmesine ihtiyaç duyulmadan değişen bilgidir. Hesaplama, zamanla sembolleri, o da sayısal sistemleri doğurmuş ve sonuçta hesap bilimlerine dayanmayan bir bilim disiplini kalma-

miş gibidir.¹¹⁰ Hesaplama tescile benzemekte, bilimin konusu içinde muhasebe adını almaktadır. Muhasebe, alacak ve borçların kayda geçirilmesi işlemidir. Buna zimmet muhasebesi adı da verilebilir. Kişilerde bulunan malları bilmemiz, onlardan yararlanabilmek için gereklidir.

Şüphesiz tescil ve muhasebe kayıtlarının halka açık olması gerekmektedir. Ancak o takdirde mevzuatın bağlayıcılığından ve malların akışkanlığından söz açılabilir. Mevzuatın belirlenmesi ve malların yerlerinin bilinmesi ile biraz sonra açıklanacak işlerin yapılması mümkün hâle gelebilir. Böylece insanlar ve malzemeler bir yığın olmaktan çıkarak sosyal ve etkin hâle gelebilirler ve devletin kurulmasında faal rol oynayabilirler.

Sosyal Denge Modeli'nde devleti oluşturan kurumlardan biri olan bilim kurumu, sosyal faaliyetlerin bilimsel temellere göre cereyan etmesine ışık tuttuğu sürece sosyal dengeye olumlu katkıda bulunmuş olur. Özellikle bilimsel temellere dayanmayan sözleşme ve yasalar, sosyal değişmeyi olumsuz yönde etkiler ve gelişmeyi doğal mecrasının dışına çıkarır.

c)İKTİSAT:

ca)KAVRAM

Sosyolojik kurumlar arasında yer alan bir diğer temel kurum da "iktisat"dır. İktisat, insanın yaşamını sürdürebilme bakımından üretim ve tüketim dengesini kuran, insanla başlayan ve zaman içinde gelişen bir sosyal kurumdur. İnsanlık tarihinde kalıcı izler bırakan ve diğer sosyal kurumlar hakkında da fikir yürütülmesini sağlayan bu kurumdur.¹¹¹ İktisadî yapı tarihin her döneminde önem kazanmış olmakla beraber, devlet yapısına en fazla etki edişi son yüzyıllarda olmuş ve devlet

110 Yıldırım, C., **Bilim Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 18 ve dev.

111 Ersoy, A., *İktisadî Müesseseseleşme...* s.7.

âdeta bu düzen ile tanımlanır hâle gelmiştir. Bu nedenle, sosyal bir kurum olarak ele aldığımız iktisat kurumu üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

cb) SOSYAL BİR KURUM OLARAK İKTİSAT:

Bir toplulukta isteklerin belirlenmesi ve bu isteklerin nasıl yapılacağına ortaya konulması yeterli değildir. Belirlenen ve nasıl yapılacağı ortaya konulan işlerin kimler tarafından gerçekleştirileceği de önem taşımaktadır. Bu yapma işi, iktisat kurumunun görevidir. İnsanda iş yapma yeteneği irade ile gerçekleşmektedir. Ekonomik ve mesleki kuruluşlar, daha önceden belirlenen mevzuat içinde ve elde mevcut muhasebeleştirilmiş kaynaklarla üretimi gerçekleştirirler. Esasen mevzuat ve muhasebe, halkın borç ve alacaklarını ,bir başka deyişle hak ve görevlerini belirleyen kurumlardır. Ekonomik ve mesleki kuruluşlar , bu kayıtlara göre kişileri harekete geçirirler ve işlerin yapılmasını temin ederler.

Ekonomide üretim kadar önemli bir diğer kuruluşa gereksinim vardır. O da üretilen malların tespiti, yani denetlenmesidir. Üretim, Sosyal Denge Modeli'nde ortaya koyduğumuz şekilde, dinî kuruluşların isteklerine ve ilmi kuruluşların üretim projelerine uygun yapılmış mıdır, yapılmamış mıdır? Burada denetime ihtiyaç vardır. Bu denetim sadece tüketicinin korunması için değil, üreticinin de yararınadır. Kişiler ve firmalar ürettiklerini topluma arz etmeden önce, denetleterek hem kendileri hem de halk için ekonomik bakımdan güvenli bir ortamın doğmasını sağlarlar. Bu denetim sadece mallar için söz konusu olmayıp, hizmetler için de geçerlidir. Örneğin sokağı temizleyen bir çöpçü, bu hizmetini denetçiye gösterdikten sonra işi bitecektir. Bir doktor ve avukat için de, konulan hizmet olduğundan durum aynıdır. O hâlde, denetim mekanizması toplulukta yapılan işlerin tamamlandığını gösteren belge sistemine dayanacak demektir. Tescil kağıt üzerinde, denetim ise eşya üzerinde kayıtlar koyma işlemidir. Böylece piyasadaki mal ve hizmet-

lerin özellikleri ve nitelikleri belirlenmiş olacaktır. Bir başka ifadeyle, bakımı yapıldıktan sonra servise çıkabilecektir.

Tescil işlemi ilim ile iktisat arasında bir işbirliği köprüsüdür. Buna karşılık kontrol ve tespit ise iktisat ile din arasındaki ilişkileri belirlemekte ve kurmaktadır. Ne yapılması gerektiğini din ve/veya dinler belirlemekte, bilim bu isteklerin yapılma biçimini ortaya koymakta ve iktisada bildirmekte, iktisat da yapılması gerekenleri üreterek denetime teslim etmektedir. Denetçiler, halkı bunlardan haberdar etmektedirler. Böylece dine dayanarak yeni istekler dile getirilmekte ve üretim sürekli hâle sokulmaktadır. Sosyal Denge Modeli'nde iktisadî kurumlar faydalı olan mal ve hizmeti üretirler. Yukarıda işaret edilen alanlarda diğer kurumlarla işbirliği içine girerlerd) *d)SOSYAL BİR KURUM OLARAK İDARE:*

Toplumsal düzeni oluşturan temel sosyal kurumlardan biri "idare"dir. İnsanın "ünsiyet" yeteneğinin ma'sherleşmiş (toplumun ortak bilinci halinde dönüşmüş) biçiminin bir tezahürüdür. Toplum düzenini gerek iç ve gerekse dış saldırılara karşı korumak, güvenliğini sağlamak, çıkan ihtilafları çözmek, en geniş biçimiyle mevcut hukuk düzenini korumak üzere insanlar tarafından oluşturulan bu sosyal kurum, zamanla devletle eş anlamlı kabul edilmiştir. Bu kurumun toplum içindeki yerini, sınırını ve boyutunu belirlemek her çağda önemli bir sorun olmuştur. Totaliter rejimlerde idare, devlete egemen sosyal kurum olarak gözükmüştür. Bu tür rejimlerde, idare, dinleri ve bilim adamlarını denetim altına aldığı gibi iktisadî üretimi de kendisi yapmak ister ve bu yüzden çok büyük fakat hantal işletmeler meydana gelir.

İdarenin gördüğü bir işlev daha vardır. Toplumda üretim, değişik ölçülerde olmak üzere kolektif olarak gerçekleştirilmektedir. İnsanın mal ve hizmetleri tek başına üretmesi mümkün değildir. Her üretimde çok sayıda kimsenin az ya da çok

katkısı bulunmaktadır. Günümüzde üretim ulusal sınırları aşarak evrensel bir boyut kazanmıştır. Böylece ortaya çıkan ürünlerin paylaştırılması sorun hâline gelmiştir. Elbette bu bölüşme önceden belirlenen sözleşmelere, yani mevzuata göre yapılacaktır. Çünkü mevzuatta yani anlaşmalarda kimin hangi iş için ne karşılık alacağı, yapmazsa ne şekilde cezalandırılacağı yer almaktadır. Gerçi sözleşmelerde isimden çok işin niteliği ve bu işi yapacaklar yazılıdır. Ama bu keyfiyet üretim ile belirlenmiş olmaktadır. Muhasebe ile bunlar tespit olunmuştur. Dinin görevi herkesin hakkını alıp almamadaki denetimdir. Burada idarenin görevi mevzuata göre yapılmış, muhasebeleştirilmiş ve denetlenmiş üretimin korunmasıdır.

Herkesin hakkı önceden belirlendiği için, ortak üretimden herkes payını almaktadır. Burada merkezî düzenleme yerine, herkesin kendi hakkını alması esası benimsenmiş olmaktadır. Bu böyle olmakla beraber, gerek isteklerin belirlenmesi ve yapılış biçiminin ortaya konulması, gerekse üretimin gerçekleşmesi aşamalarında ihtilaflar çıkabileceği açıktır. Keza elde edilen ürünün standartlara uygun olmadığı da her zaman ileri sürülebilir. Kişilerin ehliyetlerine itirazlar yapılabilir.

İşte, bütün bu ihtilaflı durumların çözülmesi gerekmektedir. İhtilaflı durumları çözme mekanizması ancak bir idare ve yargı mekanizmasının varlığı hâlinde mümkün olabilir. Bu nedenle ihtilaflı çözme işini sadece mahkeme ve hatta daha da sınırlı olarak bir tek hâkimle açıklamaya imkân yoktur. İşte ihtilafları çözme bakımından tahkik-soruşturma, tahkim-yargı kararı alma ve infaz-alınan kararları yerine getirme kurumlarına da ihtiyaç bulunmaktadır.

Mevzuat, gelecek ile ilgili yapılan işlerdeki hükümleri ifa eder. Eksperler üretimin mevzuata uygun olup olmadığını belirlerler. Soruşturmacılar ise geçmişte yapılanları belirleyerek, kimin ne yaptığını ortaya koyarlar. Bunu mevcut delil sistemlerine uygun olarak yaparlar ki, gerçek manada ispat ancak bu şekilde sağlanabilir.

Soruşturma her zaman nizaların kaldırılması için değil, halkın bilgilendirilmesi yöntemlerinden biri olarak da kabul edilebilir. Toplumu ilgilendiren birçok olay vardır ve halkın bunları doğru olarak bilmesi gerekir. İşte bu tür işlemler de, soruşturmanın konusu içine girebilir. Bir toplumun oluşup, herkesin görevini yapabilmesi ve hakkını alabilmesi için doğru bilgilere ihtiyaç vardır ve devletin-idarenin temel görevi de budur.

Böylece bölüşümün yapılması ve korunması ile ilgili kararları alan toplumsal kurum olarak idare karşımıza çıkmaktadır. Bu kararların âdil olabilmesi için hükümlerin mevzuata uygun olması gerekmektedir. Bu hususun denetimi ise mevzuatın koyucusu durumundaki yasamaya, yani bilim kurumlarına düşmektedir. O hâlde, olayların tespiti kadar, hükümlerini de ortaya koyan bir kuruluşa ihtiyaç vardır. Böyle bir olay olmuştur, demek yetmez; bu olayın mevzuata göre hükmü budur, denilmelidir. İdare, her ne kadar bölüşmeye beklilik yapmakta ise de, âdil bölüşüm konusundaki ihtilaflara ilişkin kararların mahkemelerce alınması gerekmektedir. Yani kuvvet yargının emrinde olmalıdır. Devletin yönetim biçimini belirleyen önemli noktalardan biri de budur. Tüm kurum ve kuruluşlar sonunda mahkemenin denetiminde ise buna hukuk devleti adını veriyoruz. Eğer mahkemeler bağımsız olmayıp, kararları başkaları adına alıyorsa, o devlete hukuk devleti adını vermeye imkân yoktur. Yargı mevzuata hâkim ve bağımsız olmalıdır. Şüphesiz yargının bağımsızlığı sadece kayıtta değil, fiilen de gerçekleşmelidir. Bunun için karar verecek olanların ehliyetli olmaları ve taraflarca seçilmeleri de gerekmektedir. Atama suretiyle oluşan bir mahkeme heyeti demokratik olmadığı gibi bağımsız da değildir. O hâlde mahkeme heyetinin, taraflarca seçilen ehliyetli iki hakem ile bu iki hakemin de bağımsız olarak seçtiği bir başhakemden oluşması, fiilî bir bağımsızlığı gerçekleştirir. Hakemler bağımsız soruşturmacıların soruşturmalarını onaylama veya reddetme yetkisine sahip olarak karar almış olacaklardır. İdareye düşen görev, hukuk sisteminin oluşturulması ve

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

mevzuatın belirlenmesi, soruşturma sistemlerinin geliştirilmesi, ehliyetli hakemlerin belirlenmesi, hakemleri seçme sistem ve imkânlarının hazırlanması, kararların verilmesi ve bunların yerine getirilmesidir. Bir bakıma devlet, yargının korunması ve buna dayalı adaletin sağlanması için vardır, denilebilir. Kuvvetin üstün tutulduğu sistemlerde, mahkemeler siyasî gücün emrinde iş yaparlar. Hakkın üstün tutulduğu sistemlerde ise idare ve siyasî güç mahkemelerin emrindedir. Bu gücün asıl görevi hakem kararlarını uygulamaktır. Birinde Hâkimleri siyasî güçler atar, diğerinde ise hakemleri taraflar özgürce seçerler. Bütün diğer açıklamalar bu hassas noktada düğümlenmektedir. Bizim ortaya koymaya çalıştığımız devlet modelinin esası, bağımsız tahkim sistemine ve verilen kararların uygulanmasına dayanmaktadır. Böylece tarafların ehliyetli kimseler arasından seçtiği hakemler yoluyla devletin demokratikliği ilkesi en temel ve hassas noktaya indirilmiş olmaktadır.

9) DEĞERLENDİRME:

Buraya kadar anlatılanlar ile devletin dört temel sosyal kuruma dayandığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dört temel kurum dört temel görevi de ifade etmektedir. Ancak bugüne kadar, daha çok görevler üzerinde durulmuş ve bu görevlerin hangi sosyal kurumlar içinde yer alması gerektiği ele alınmamıştır. Halbuki, sosyal kurumlar yeterince bilinmeden ve kurumların ilkeleri ortaya konulmadan görevleri üzerinde fikir yürütmek yeterli değildir. **0**hâlde sorunu bu açıdan ele alarak ortaya koymada fayda bulunmaktadır.

Toplumu meydana getiren dört temel kurum şöyle belirlenebilir(1)Din,(2) İlim, (3) İktisat ve (4) İdâre(bkz. Şekil 6)Sh:55. Kuvvetler ile bu kurumlar arasında dengeli ve sağlıklı ilişkiler kurulmadığından günümüzde kuvvetler ayrılığı ilkesinin teorik temelleri yeterince açıklanmış değildir.

IV. İNSANIN SİYASÎ YAPISI VE DEVLET

A. DEVLETİN OLUŞUMU VE GELİŞİMİ:

İnsan aynı zamanda siyasal bir varlıktır. İlk insan dahi başlangıçta doğal-sosyal disiplin adı verilen bir düzen içinde ve geniş anlamıyla aile hâlinde yaşıyordu. Aile, sosyolojik olduğu kadar, siyasî bir birliği de ifade ediyordu.

¹⁰⁹ *Aile, kadın ve erkeğin, zamanla da kadınlar ve erkeklerin ortak toplulukları haline geldi. Klan-kabile dönemine geçene kadar meyva toplamakla geçinen insanlar, aralarında cinsiyet farkına dayalı bir statü farkı belirlememiş olabilirler. Erkekler gerek savunma gerekse üretme bakımından kabileler oluşturmuşlardır. Erkekler tarafından meydana getirilen bu oluşum daha çok savunmaya yönelik olduğundan, toplumda erkekler ön plana çıkmaya başlamışlardır. Kadınların bu alanda yardımcı rol oynaması onları ikinci dereceye indirmiştir.*¹¹⁰

*Aile kurumu böylece sosyal teşkilatlanmanın da ilk basamağı sayılabilir*¹¹¹. *Her ortaklık gibi aile ortaklığı da birtakım*

109. Aile kavramının ilk dönemlerdeki siyasî boyutu hakkında bkz. (Okandan, R. G., Umumi Hukuk Tarihi Dersleri, İÜ Yayınları, İstanbul 1951, s.30-35.

110. "Saban, çiftçiliği, küçük toprak parçaları üzerinde yapılan ekim biçiminden tarıma geçirdi ve bitki yetiştirmeciliğiyle sürü beslemeyi birbirinden ayırmaz biçimde birleştirdi. Kadınları ağır işten kurtardı, fakat bununla birlikte, kadınları taneli ürün yetiştirme alanlarındaki tekellerinden ve bunun kendilerine sağladığı üstün toplumsal statüden etti. Barbar toplumlar arasında toprak parçalarını çapa ile işleyen genellikle kadın iken, tarlaları sürenler erkeklerdir... Üçüncü Bölümde... keşiflerin ve icatların tümü, erkeklerin eseri olarak görünürler ve bu buluşların erkeğin ekonomik durumunu güçlendirdikleri kesindir. Erkekler kadınları çapalama, yük taşıma ve çömlek yapma alanındaki ağır ama önemli görevlerinden kurtararak, üstün analık hukukunun ekonomik dayanakları ile ilişkisini kesmiş oldular." Childe, Tarihte... s.61, 64

111. Okandan, Umumi... s.41; Aile yönetime katılmanın ilk basamağını teşkil etmektedir. "Bireyin ilk eğitimi aileden kaynaklanır." Alkan, T., Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim, Gündoğan Yayınları, Ankara 1989, s.55.

hak ve vecibelere dayanır. Yani, birtakım görev ve sorumlulukların yüklenilmesi anlamına gelir. İşte, örf ve hukuk ilk olarak, bu aile ilişkilerinden doğmuştur.¹¹² Bilinçli ya da bilinçsiz, hayatın doğal şartları günümüze kadar aile yapısını geliştirmiş ve korumuştur. Siyasî yönden ele alınması ve unutulmaması gereken bir husus da şudur: Bütün bu gelişmelerin temelinde ailenin korunması vardır. Doğal işbölümü gereği, erkekler savunma birimleri oluşturmakta ve böylece daha büyük toplumsal ve siyasal üniteler meydana getirmektedirler.¹¹³

Aileler, önce aşiret adı verilen toplulukları, aşiretler de kabileleri meydana getirmiştir. Kabilelerin büyümesi ile zaman içinde siteler doğmuş ve devletçikler oluşmaya başlamıştır. Zaman içinde giderek önem kazanan devlet, üretim ve savunma bakımından temel kurum hâline gelmiştir.¹¹⁴

Aile, aşiret, kabile yaşayışı dönemlerinde, insanın sosyal hayatına doğal yasalar egemen olmuş ve gelişme bu yasaların etkisinde gerçekleşmiştir.¹¹⁵ Sonraları, insanların yerleşik hayata geçmeleri ile devlet adı verilen ve daha çok toplumsal sözleşme suretiyle bir arada yaşamalarını sağlayan düzenlemeler oluşmuştur.¹¹⁶

Tarihçiler genel olarak devlet adı verilen bu kurumun ilk olarak Mezopotamya yöresinde kurulduğunu kabul etmekte-

112 Rousseau, J.J., *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (çev. RJ4uri İleri) Say Yayınları, III.baskı, İstanbul 1986, s.93 ve dev.

113 "Savunma ihtiyacını gidermek için insanlar arasında işbölümü aile ve klan düzeyinde artmıştır. Aile ve topluluğun güçlü erkekleri savunma işlerinde çalışır; kadın, çocuk ve yaşlılar daha çok ev işlerinde ve klanın sosyal işleriyle uğraşır olmuşlardır." Ersoy, İktisadî Müesseseler... s.40-41.

114 Örf kavramı için bkz. Şener, M., *İslâm Hukukunda Örf*, İzmir 1987, s.94, 137-138.

115 Rousseau, J.J., *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, (çev. R.Nuri İleri) Say Yayınları, III.baskı, İstanbul 1986, s.93 ve dev.

116 Rousseau, J.J., *Toplum Sözleşmesi*, (çev.Vedat Günyol), İdav Yayınları, İstanbul 1982, s.24.

dirler.¹¹⁷ Devletin kurulması ile onun teorik ve pozitif yönden büyümesi, bu konudaki gelişmeler, devlet ile sağlanan yaşayış biçimi, çeşitli etkiler meydana getirmiştir. Bazı dönemlerde devlet "hakkın koruyucusu ve haklının savunucusu," bazı dönemlerde ise "kuvvetin koruyucusu ve kuvvetlinin savunucusu" olmuştur.¹¹⁷ Tarihî yaklaşım, bize, devletin bu dönemde var olduğunu ortaya koymaktadır.

Biraz önce belirtildiği üzere sosyal kurumlar, toplumsal ünitelerin temelini teşkil etmekte ve sonuçta devlet kurumunun doğmasına neden olmaktadır.

Burada, başlangıçta bütün düzene egemen olan dinlerin ve özellikle de kutsal kitapların, devletin bu gelişmesine katkısından söz açmak gerekir. İnsanı, cüz'î iradesinden dolayı yeryüzünün halifesi, yani kendi başına hareket edebilen ve devlet oluşturabilen bir varlık olarak tanımlayan dinler, toplumun ve dolayısıyla devletin gelişmesinin de destekçisi olmuşlardır.¹¹⁸

Siyasal özellikleri bakımından, insanlarla diğer canlılar arasında çok önemli bir fark daha vardır ki, o da, insanın düşmanının yine insan olmasıdır. Doğadaki canlılar dünyasında genellikle her üst canlı grubu, alt canlı gruplarının düşmanıdır.

117. Frankfort, H., *Uygarlığın Doğuşu*, (çev. Alâeddin Şenel) V
Yayınlan.

117 Akdemir, S., *Sosyal Denge I, Devlet Yapısının Tarihi Seyri*, İşaret Yayınlan, İstanbul 1990, s.49,235.

118 "...Kültür yapıları bir dereceye kadar özerk yapılardır. Bu arada dinin yapıları da, Radcliff-Brown'un işaret ettiği gibi, bir dereceye kadar özerk bir yapıya sahiptirler. Bu itibarla, örneğin, dinin siyasal davranışlar üzerinde etkilerini incelediğimiz zaman bunun hiç olmazsa iki ayrı şekliyle karşılaşmayı bekleyebiliriz. (1) Dinin toplum yapısıyla bütünleşmiş olarak, toplum anlaşmalarının bir doğrulaması ve kuvvetlendiricisi olarak oynayabileceği rol ve bunun yanında, (2) bazan toplum yapısının dışında çalışan mekanizması." Mardin, Ş., **Din ve İdeoloji Toplu Eserler 2**, İletişim Yayınlan, 3.baskı, İstanbul 1986, s.44; Dinlerin devleti desteklemeleri için ayrıca bkz. Okandan, Umumi, s.41; Akbay, s. 19; Yünni, S., *Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerindeki Tesirleri*, MÜ Yayınlan, İstanbul 1988.

Onlara saldırırlar ve yaşamlarını bu yolla sürdürürler. Canlılar arasındaki denge böylece kurulmuş olur. En güçlü varlık olan insanın ise, doğrudan kendi cinsinden başka bir düşmanı yoktur.¹¹⁹ Doğrudan insan eti yiyerek geçinen bir canlı bilmiyoruz. İnsanlar dengeyi kurması ve devam etmesi için, birbirlerinin düşmanı olmuşlardır. Aralarında bitmez tükenmez savaşlar vardır. Bu savaşlar sonucu nüfus regüle edilmekte, diğer taraftan seleksiyon yasaları ile insanlık evrimleşebilmektedir.¹²¹¹²⁰

Bütün bunlar insanların saldırılara karşı korunmalarını ve teşkilatlanmalarını gerektirmiş, bu da devletin kurulmasına neden olmuştur. Bundan dolayı, insan için sosyal evrim, biyolojik evrimden çok daha fazla önem taşımıştır.¹²¹

Siyasî özellikleri bakımından, erkekler ön planda olmakla beraber, siyasî örgütlenme genelde kadınlara ve dolayısıyla çocuklara daha iyi hizmet amacına yöneliktir. Devlette kadınların öne çıkarak erkekleri arka plana düşürmeleri veya erkeklerin devleti araç sayıp kadınları arka plana itmeleri dengeyi bozmaktadır. Tarih içinde bu tür sapmalar hep olagelmıştır.

Devlet esasen bir hükmetme aracı olmayıp hizmet görme aracıdır. Ortak üretimi ve savunmayı sağlamaktadır. Bu hiz-

119Okandan, s.41: Paleolitik vahşet, Neolitik barbarlık, Bakır Çağının yüksek barbarlığı kavramları için bkz Childe, s.24, 39, 53.

121 "...Kıtılık, kuraklık, salgın hastalıklar ve savaşlar nedeniyle ölüm oranları dalgalanmalar göstermektedir. Doğumların yüksek seviyede bulunması kısmen **Ölümlerin** çokluğundan ileri gelmekte, örneğin; çocuk ölümlerinin sıklığı, istenen sayıda çocuğa sahip olabilmek için aileleri daha çok doğum yapmaya zorlamaktadır." Başol, K., **Demografi Genel ve Türkiye, DRÖ.** Yayınlan, İzmir 1984, s. 19; Doğal seleksiyon (seçilim) için bkz. Darwin, C., **Darwin Kuramı, Seçme Yazılar Eleştiriler**, (çev. Cem Taylanı Hürriyet Vakfı Yayınları, İst. 1986, s.62 ve dev. 121İnsanın hafıza yeteneği sosyal olayların gelişmesinde ve dolayısıyla evriminde önemli bir rol oynar Bu yeteneğe sahip olmayan diğer canlılar sosyal bakımdan bir evrime konu olamamaktadırlar. "...İnsanın ardarda gelen hafif değişimleri seçerek biriktirme yeteneğinin ne kadar büyük olduğu..." hakkında bkz. Darwin, 41.

mette, üretim ve savunma ön planda olduğu için ilk bakışta erkekler kadınlara üstünlük sağlamış olmakla beraber, hizmet ön planda olduğu için olay tersinedir. Devlettekinin tersine, aile içinde ortak tüketim ve bölüşme esas olduğu için kadın ön plâna geçmektedir. Bu durumda ise kadın üstün görülmekle beraber, sonuçta denge sağlanmaktadır.¹²² Dolayısıyla devletin nihâî olarak aile için var olduğu söylenebilir.

Buna karşılık, toplu yaşayan diğer canlılar bir arada bulundukları hâlde, insanlar gibi toplum veya devlet oluşturmamışlardır. Hayvanların yaşadıkları topluluk hayatı ile insanların oluşturdıkları toplumlar arasında farklar vardır. Diğer canlılar kendilerine benzeyen varlıklarla işbirliği içine girerek ast-üst ilişkisi kuramamaktadırlar. İlişkileri sadece kendi toplulukları, bir başka deyişle, kendi sürüleri ile sınırlıdır. Böylece, insandaki ünsiyet yeteneği, diğer insan toplulukları hiyerarşik bir bütünlük oluşturabilmesi ve aralarında işbirliğini kurabilmesi biçiminde tezahür etmektedir.¹²³ Bunu gerçekleştirmede sahip olduğu hafıza yeteneğinin önemli bir desteği vardır. Yine insan, ünsiyet yeteneği sayesinde diğer yeteneklerini de aynı biçimde sosyal yapı içinde kullanabilmekte ve devlet oluşturabilen bir varlık olma niteliğini kazanmaktadır.¹²⁴

B. SİYASAL YAPI VE KUVVETLER AYRILIĞI:

Devletin oluşumunda insan, ilk temel hücre görevini yapar. Devlet, kişi ile toplum arasındaki dengeye dayanır. Nasıl ki insan vücudu, biyolojik ve psikolojik bakımdan ruh ve bedenden oluşuyor ve sosyolojik bakımdan insan unsuru ile toprak

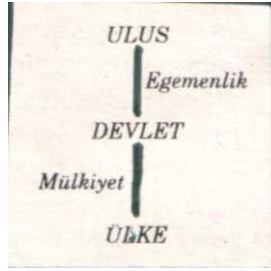
122 Childe, s. 64.

123 "Hiyerarşi, her örgüt gibi devlet yönetiminin de temel ilkesidir..." Örnek, A., *Kamu Yönetimi*, İstanbul 1988, s.53.

124 "İnsan doğası gereği siyasal bir hayvandır... Doğa bütün insanlara toplumsal bir güdü vermiştir; bununla birlikte, devleti ilk kuran iyiliklerin en büyüğünü yapmıştır..." Aristo, zik: Lipset.S.M., *Siyasal İnsan*, (çev. Mete Tuncay) Teori Yayınları, Ankara 1986, s.IX.

unsuruna dayanıyorsa, siyasal açıdan da benzer biçimde ulus ve ülke unsurundan meydana gelir. Ulus egemenlik, ülke ise mülkiyet ile birleşerek devleti oluşturur, (bkz. Şekil 7). Bu açıdan siyasal insan, devlet kuran insan biçiminde tanımlanabilir.¹²⁶

Ş E K İ L 7 : Devletin unsurları

Biyolojide hücrelerin farklılaşmasına, psikolojide yeteneklerin ayrışmasına, sosyolojide kurumların oluşmasına paralel bir biçimde, devlet de kuvvetler oluşumuna sahne olur. Siyaset biliminde kuvvetler ayrılığı olarak adlandırılan bu ilke, insanın biyolojik ve psikolojik yapısının bir benzeridir. Bu benzerlik, kuvvetler ayrılığı ilkesinin dörtlü yapı yerine üçlü yapı olarak ele alınmasının yeterli olmadığını açık bir biçimde ortaya koyar. Kuvvetler olarak yasama, yürütme ve yargıya ek olarak bir dördüncü kuvvetin eklenmesi gerekir. Bize göre, bu kuvvet "denetleme"dir.¹²⁷ Böylece biyolojik, psikolojik ve sosyo-

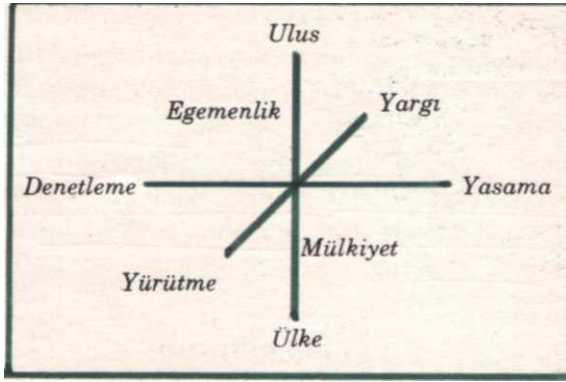
126. bkz. Lipset, *Siyasal İnsan*, s.IX.

127. Bu konuda Cezayir Anayasası'nda "Denetim İşlevine Dair" başlığı altında 183-190 maddeleri arasında 18 hüküm bulunmaktadır. M. 183 "Denetim işlevi, devrim sürecinin temel öğelerinden biridir. Denetim, sosyalist devletin tutarlı yapısı içerisinde, örgütlü bir şekilde yürütülür ve yaptırıma bağlanır"; m. 184/1 "Denetimin amacı, devlet organlarının Ulusal Misak'a, Anayasa'ya ve ülkenin yasalarına uygun olarak çalışmalarıdır." Gürbüz, Y., *Anayasalar*, Filiz Kitabevi, İst. 1981, s.432.

İNSANDAN DEVLETE DEVLETİN TEORİK TEMELLERİ

lojik özelliklerle paralellik kurulmuş, sosyal kanunlar ile doğal kanunlar arasındaki benzerlik yakalanmış olur.

Ş E K i L 8 : Kuvvetler ayrımı

Devleti etkileyen diğer güçler, kapitalist sistemde ekonomiyi, sosyalist sistemde ise siyasî ve idarî gücü egemen kılmak isterler. Günümüzde siyasî güç yasama, yürütme ve hatta belli ölçüde yargı dahil bütün güçleri egemenliği altına almıştır. Devlet içinde kuvvetler ayrılığı veya dengesi kavramları göstermelikten öteye gitmemektedir.¹²⁸ Yasama, ilmin bilgisi ve denetimi dışında olup, siyasî güçlerin elinde bir yasa yapma ve üretme mekanizmasına dönüşmüş bulunmaktadır. Hemen her konuda yasa çıkarmak istenmekte, ilkel denilebilecek konular yasa kapsamına alınabilmekte, çok önemli konular ise düzenleme dışında tutulabilmektedir. Diğer taraftan ilme ait olan dokunulmazlık, yasama faaliyetinde bulunduklarından dolayı milletvekillerine verilmekte, gerçekte ise ilim adamları son derece dar kalıplar ve baskı içinde, sadece tedrisat ağırlıklı bir öğ-

128. Kuvvetler ayrılığının göstermelik olduğu hakkında bkz. Okandan, Umumi... s. 492 ve dev.; Özbudun, E., *Parlamanter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları*, AÜ Yayınları, Ankara 1962, s. 11.

retim faaliyeti göstermektedirler. Böylece ilim hayattan kopmuştur. İş hayatı da üniversitelerin dışında kendi imkanlarıyla mesafe almaya çalışmaktadır.

Siyasal bakımdan kuvvetlerin ise, biyoloji, psikoloji ve sosyolojide olduğu gibi dörde ayrılması gerekir, (bkz. Şekil 8)

Görülüyor ki, unsurlara bağlı yapılan "devlet" tanımında olduğu gibi, kuvvetler dengesi yeni baştan ele alınması gereken temel konular arasında bulunmaktadır. Her kavramın yeniden tanımlanması gerekmektedir. Bu tanımları, İkinci Bölüm'de var olan uygulama açısından, Üçüncü Bölüm'de ise Sosyal Denge Modeli açısından ele alacağımızdan, şimdilik bu açıklamalarla yetinmek istiyoruz.

V. DEĞERLENDİRME

Devlet, insanın biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve siyaset

bilimi açısından diğer canlılardan farklı özellikleri sonucu doğmuş bir siyasi kurum olup, bugün için en gelişmiş ve kapsamlı bir organizasyon (=örgüt) tipidir. Diğer bütün toplumlar, uluslararası birkaç kuruluş hariç, devlet adı verilen yapının ve düzenin içinde yer alırlar.

İkinci Bölüm

**Devletin unsurları ve
kuvvetler ayrılığına
yönelik yaklaşımlar**

GİRİŞ

Bu Bölüm'de, "Devletin Unsurları ve Kuvvetler Ayrılığına Yönelik Yaklaşımlar" üzerinde durulacaktır. Birinci Bölüm'de ortaya konulan teorik temeller çerçevesinde mevcut durumun belirlenmesi ve Üçüncü Bölüm'de ele alınacak Sosyal Denge Modeli'ne yönelik yaklaşımlarımızın anlaşılması için devletin unsurları ve kuvvetler ayrılığı üzerinde durulması yararlı olacaktır. Bu konular, gerek kamu hukuku, gerekse anayasa hukuku ile siyaset bilimine ilişkin eserlerde, ayrıntılı bir biçimde ele alınmış ve tartışılmıştır.

Bu Bölüm'ün "Giriş"inde devlet kavramı ve devleti incelerken izlenecek yöntem ortaya konulduktan sonra, Birinci Ayırımı'nda "Devletin Unsurları", İkinci Ayırımı'nda ise "Kuvvetler Ayrılığı" üzerinde durulacaktır. Böylece devlet yapısı üzerindeki teorik yaklaşımları belirlemiş olacağız.

Devletin unsurları ve kuvvetler ayrılığı üzerinde çok sayıda değişik görüşler bulunmaktadır. Kamu hukuku eserlerinde ayrıntılı olarak anlatılan bu görüşler üzerinde uzun uzadıya duracak değiliz. Ancak, oluşturmaya çalıştığımız Sosyal Denge Modeli ile kesişen ve ayrışan noktaları belirlemek üzere doktrinde yer alan görüşleri özetle vermeye çalışacağız. Bu suretle Üçüncü Bölüm'e geçiş için ortam hazırlanmış olacaktır. Ayrıca,

okuyucuya mevcut durum ile geliştirilen Sosyal Denge Modeli'ni kolaylıkla karşılaştırma imkânı da verilmiş olacaktır.

I. KAVRAM

Devlet Arapça bir sözcüktür. "Devl" etmek "devr" etmek anlamındadır. Etimolojik araştırmalara göre, Arapça'daki R harfi, L'ye; L ve N harfleri birbirine dönüşebilmektedir. Devretmek, dönmek demektir. Türkçe'deki dönme sözcüğü ile bir benzerlik düşünülebilir. Daire çemberdir. Eskiden site kentlerinin etrafını çeviren surlara bu ad verilmiştir. Türkçe'deki duvar-duvar sözcüğünün sınır çizme veya kapama anlamıyla bu sözcüğün bir yakınlığı akla gelebilir. "Dâre" veya "dâle" fiilleri, önce surlara dalmak, girmek anlamında kullanılmış, sonraları kentin el değiştirmesi anlamına gelmeye başlamıştır. Daha sonraları kentler alınırken elde edilen ganimetlerin adı olmuş ve "dület" olarak kullanılmıştır. Kente ve mallara hâkimiyete de devlet adı verilmiştir. Aslında "dület", emek harcanmadan ticaret yoluyla elde edilen mallara verilen addır. Bir bakıma devlet, emek harcanmadan ganimet yoluyla elde edilen servet olarak da anlam kazanmıştır. Diğer taraftan "dület", servete dayanılarak kurulan kentin hâkimiyetine veya işgal suretiyle kurulan kent hâkimiyetine verilen ad olarak da kullanılmıştır. Devlet sözcüğü günümüze bu aşamalardan geçerek gelmiştir.¹²⁵ Ancak Araplar bu sözcüğe, eskiden yağmacılık ve ticaret anlayışı içinde yaşadıkları ve devlet aşamasına gelmedikleri için, devlet anlamını verememişlerdir.

Başgil'e göre, devlet sözcüğü "Devl'den türemiş olup tedavül ve müdavele bu kökten gelmektedir. Lügat manasıyla, tedavül eden, yani elden ele geçen güç, iktidar, mevki ve itibar demektir.¹²⁶ Başgil bu sözcük için "...ikbal ve iktidar, mevki, kuv-

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER AYRILIĞI

¹²⁵ İbnü Manzûr, *Lisanül-Arab*, Beyrut baskısı, tarihsiz, I. maddesi.

¹²⁶ Başgil, A. R, *Esas Teşkilât Hukuku, c.I., Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri, Fasikül I*, İstanbul 1960, s.126.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER AYRILIĞI 103

vet, nüfuz ve servet manasınadır. Eskilerin anlayışına göre devlet, tıpkı bir altın top gibi elden ele geçen ve en kuvvetlinin zabıt ve inhisarına giren ikbal, nüfuz ve iktidardır. Modern hukukta kelime bu manasından hayli uzaklaşmış olmakla beraber, bugün bile gerek halkımız dilinde ve gerekse politika aleminde bu manaya alındığı görülmektedir" demektedir.³

Eski Yunanlılar, devlete "polis" adını vermişlerdi. Çünkü, o dönemde, şehir ile devlet aynı kavramı ifade ediyordu. Romalılar ise devlet için "Respublica" veya "Civitas" sözcüklerini kullanmışlardır. Fransızca'da Republique sözcüğü uzun süre devlet anlamında kullanılmışsa da, bugün için devlet karşılığı olarak "L'Etat" sözcüğü kullanılmaktadır. Sözcüğün günümüzdeki siyasî teşekkül karşılığı olarak kullanılmasına ise, 16'ncı yüzyılın başlarında İtalya'da rastlanmaktadır. İtalyanca'da "stato", ingilizce'de "state", Almanca'da "staat" sözcükleri, Latince'de durum anlamında kullanılan "status" sözcüğünden gelmektedir.⁴

Kur'ân'da bu sözcük sadece "dûle" biçiminde sermaye tekellerinin oluşmaması için konan sermaye vergisi belirtilirken kullanılmıştır.⁵ Devlet sözcüğü Kur'ân'da yoktur Buna karşı-

3-Başgil, "Devlet *Nedir*" HFM., c XII. s.981-982

4-Akbay, M., *Umûmî Âmmе Hukuku Dersleri*, c.I, AUIF Yayınları, III. baskı, Ankara 1958, s.232; Başgil, *Ksas Teşkilât...* s. 128.

5-Kozak. *İ.E.İbn Haldun'a göre İnsan-Toplum-İktisat*, PınarYayınları. İstanbul 1984, s 17: i: Kur'ân Haşr 59/7: Devlet ile vergi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. İslâmiyet'in getirmiş olduğu vergi sistemine; Batılı yazarlar tarafından da dikkat çekilmiştir. Montesquieu, "Müslümanların, ülkeleri istilâ ederken hiçbir güçlükle karşılaşmamış olmaları da işte bu aşırı vergi sisteminden (Batılıların uyguladıkları vergi *s/s* teminin fazlalığı) ileri gelmiştir Millet İmparatorların *c/mrl* düşüncelerinin sebep olduğu devamlı baskıyerine, birdenbire, rahat rahat ödenen, rahat rahat alınan basit bir vergi sistemine bağlandıklarını gördüler: *düzensiz bir hükümette, iyice yitirdikleri bir hürriyetin sahip olduğu kötülöklere, kölelikten doğan baskıya katlanmaktansa, yabancı bir millete boyun eğmeyi daha büyük bir mutluluk saydılar*" demek suretiyle, devletin bu niteliğinin önemine işaret etmektedir.

104 DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

lık Kur'ân'da kamu ve devlet anlamına gelen sözcük, "Allah" kelimesidir.⁶ Kur'ân'a göre insan, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Allah'ın yeryüzündeki ikinci halifesi, kıyasla cemaattir, toplumdur, devlettir. O hâlde, Kur'ân'daki Allah kelimesi aynı zamanda bu anlamlara da gelmektedir. Yine Kur'ân'da, devlet anlamına gelen "mülk" ve hükümdar anlamına gelen "'mâlik-melik" sözcükleri de geçmektedir. Ancak mülk kelimesi Allâha izafe edilerek, gerçek sahip ve malik anlamında kullanılmaktadır⁷.

II. YÖNTEM

Devlet ile ilgili inceleme ve açıklamalar birbirinden farklı yöntemlerle yapılmıştır. Bazan, devletin çeşitli cepheleri arasında önemli bir yer tutan bir yönü ele alındığı, devletin yalnız o açıdan incelendiği, bazan da bu çeşitli yönlerden bir sentezin vücuda getirilmesine çalışıldığı gözlemlenmektedir.

Devletin bir yönünü esas alarak hareket edenler, sadece o yön üzerinde düşünce geliştirmişlerdir. Bunlardan bazıları,

Montesquieu, C, Kanunların Ruhu Üzerine I, (çev. Fehmi Baldaş) MEB Yayınları, Ankara 1963 s.407-408.

6. Allah sözcüğünün âmme, cemaat anlamına geldiğine ilişkin(bkz). "İslâm müçtehitleri, hukukullah mefhumu ile insanların cemiyete hadim ve lüzumlu ef'alini kasdetmiş bulunmaktadır. Bu kabil ef'al de münhasıran emniyetin faidesi bahis mevzuu olup hususi şahıslara veya bir ferde ait menfaatler mevcut değildir. Neticeleri itibarıyla bütün cemiyeti alakalandıran iyi veya kötü bilumum ef'al, Hukukullah olarak telâkki edilmiştir. Sava Paşa, İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd, (çev. Baha Arıkan) C.I Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1955, s. 177; "Her hangi bir cürmün mazarratı, fesadı âmmeye müteveccih olursa, ondan dolayı tatbik edilecek ukubetin menfaati de âmmeye râci bulunur... bunlara hududullah, hukuku ilâhiye namı da verilir." Bilmen, Ö.N., İstılahatı Fıkhiyye Kamusu, c.III, İstanbul 1967, s.187; "Allah(devlet) tarafından caydırılarak, hırsız edilemezsiniz." Kur'ân, Mâide 5/38.

7. Başgil, Esas Teşkilat... s.165; Kur'ân, Âl-i İmrân 3/26.

devletin yalnız hukukî düzenini ve bununla ilgili prensipleri göz önünde tutarak devleti münhasıran hukukî bir görüşle açıklamışlar; bazıları, kamu iktidarı, siyasal iktidar gibi kavramlardan hareketle, sadece siyasî bir oluş sayarak devletin siyasî yönünü ele almışlar; bazıları, devleti ekonomik yönüyle inceleyip, onu sosyal servetin düzenleyicisi olarak belirlemişler; bazıları ise olaya ahlâkî ve dinî açıdan bakarak, incelemelerini bu yönde teksif etmişlerdir.⁸ Devletin ele alınıp incelenmesinde izlenen yöntemlerden ikincisine göre, devlet bir bütün olup, onu karakterize eden çeşitli unsurlardan meydana gelmektedir. Devlet bu çeşitli unsurların bir sentezidir. Devlet hakkında gerçekten doğru ve isabetli bir sonuca varılmak isteniyorsa, onun hukukî, felsefî, ahlâkî, dinî, siyasî, iktisadî yönlerinin hepsinin bir arada incelenmesi gerekir. Aksi takdirde, devlet hakkında tam bir bilgi edinmek imkânsızdır.⁹

Bize göre, bu yöntemlerden ikincisi, olayı bir bütün halinde düşünmek ve yakalamak açısından daha uygundur. Çünkü, devletin yalnız hukukî, yalnız ahlâkî, yalnız siyasî, yalnız iktisadî ve yalnız dinî bir kuruluş olduğunu söylemek, onu açıklamak için yetersizdir; hatta imkânsızdır. Aralarında sıkı bir ilgi ve bağlılık bulunan bu yönlerden her birinin, devlet için bir önem taşıdığını gözden uzak tutmamak gerekir. İnsanın dört yeteneği ile bedeni ve ruhu arasında ilişkiler olduğu gibi, devle-

c= ----- = -----

8. Okandan, R.G., *Umûmî Âmmе Hukuku Dersleri*, İÜ Yayınları, İstanbul 1952, s. 18-22.

9. bkz. Okandan, Umûmî ...s.23; Bu konuda kapsamlı olmak üzere sosyolojik yaklaşım için bkz. Oppenheimer, F., *Devlet*, (çev. Alâeddin Şenel -Yavuz Sabuncu) Kaynak Yayınları, Ankara 1984, s.20; Korporatif devlet düşüncesini inceleme için bkz. Göze, A., *Korporatif Devlet*, (doçentlik tezi) İÜ Yayınları, İstanbul 1968; Sosyal Devlet sistemi için bkz. Göze, A., *Sosyal Devlet Sistemi*, İÜ Yayınları, İstanbul 1976; Başgil, Esas Teşkilât... s. 125 ve dev; Teziç, E., *Anayasa Hukuku (Genel Esaslar)*, Beta Yayıncılık II.baskı, İstanbul 1991, s. 108-130; Özçelik, A.S., *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri*, c.I, İÜ Yayınları, İstanbul 1966, s. 17 ve dev.; Okandan, Umûmî s.41,742 ve dev.; Akbay, s.232 ve dev.

ti oluşturan sosyal kurumlarla ulus ve ülke arasında da benzer ilişkiler vardır. İnsanın davranışlarını belirleyen yeteneklerin- den birinin ihmâli veya devre dışı bırakılması insan davranışlarında dengesizliğe yol açar. Aynı biçimde devleti oluşturan sosyal kurumlardan birinin ihmâli veya devre dışı bırakılması da sosyal dengesizliğe neden olur. Bu nedenle, burada devlet olayını, unsurları ve kuvvetler ayrılığıyla sınırlı olmak üzere, ikinci yaklaşım açısından ele alarak incelemek istiyoruz.

Devletin unsurlara dayalı tanımını konusunda ise, yazarlar arasında bir birlik olduğu söylenemez. Bununla beraber, yazarların tanımlarındaki kesişen ortak unsurlar bulunarak, incelemeye esas olmak üzere, bir tanım verme yönüne gidilebilir. Buna göre devlet, "Mülk edinilmiş bir ülke üzerinde egemenliğe sahip bir ulusun oluşturduğu devamlı, siyasî ve hukukî bütündür." biçiminde tanımlanabilir.¹²⁷ Dikkat edilecek olursa, tanımda sadece unsurlara yer verilmekte ve devlete ait kuvvetler üzerinde hiç durulmamaktadır. Bu nedenle, bu Bölüm'ün Birinci Ayırımı'nda, "Devletin Unsurları"na yer verecek, daha sonra İkinci Ayırım'da "Kuvvetler Ayrılığı"na geçeceğiz. Devlete ait unsurlara ve kuvvetler ayrılığına yapısal¹²⁸ açıdan yaklaşacağız.

127 krş.: Akbay, s.232.

128 Yapısalcılık üzerine bkz. Strauss C. L., *Yaban Düşünce*, (çev. Tahsin Yücel), Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s.35,42,51; Yücel, T., *Yapısalcılık* (inceleme) Ada Yayınları, İstanbul 1982, s. 10-11.

Devletin unsurları

GİRİŞ

Çok klasikleşmiş şekliyle devlet, toprak unsuru demek olan "ülke" ile insan unsuru demek olan "ulus" unsuruna dayanır. Ülke, mülkü ve mülkiyeti; ulus ise egemenliği kapsar. Devlet, ancak bu iki unsurun bir araya gelmesiyle, yani insan topluluğu ile ülke arasında devamlı bir münasebetin kurulmasıyla doğabilir. O hâlde, ister sosyolojik olarak toplum, isterse siyâsî ve hukukî olarak devlet adını verelim, bu tüzel varlık, maddî unsuru oluşturan insan unsuru (beşerî unsur) ve toprak unsuru (ülke unsuru) ile manevî unsuru teşkil eden egemenlik ve kişilik unsurları olmaksızın düşünülemez.¹²⁹ Şimdi, Bu Ayırım'da devletin unsurlarını, ileri sürülmüş görüşler çerçevesinde ortaya koymak istiyoruz.

I. MADDÎ-KURUCU UNSURLAR

A. İNSAN UNSURU-ULUS:

Devlet hâlindeki insan grubuna çeşitli adlar verilir. Nüfus, ahâli, halk ve ulus adı bunlar arasında en yaygın kullanı-

¹²⁹Okandan, *Umûmî... s.741.*

lanlarıdır. İnsansız bir devlet tasavvur etmek imkânsızdır. Bununla beraber, bir devletin varlığından söz edebilmek için, ne kadar insanın bir arada bulunması gerektiği sorusu insanlığı sürekli meşgul etmiştir.¹³ Ayrıca bu insanlar arasındaki ilişkilerin niteliği de önem taşımaktadır. Egemenlik adını verdiği-miz bu nitelik, insan unsuruna devlet kurabilme yeteneğini tanımaktadır. Şimdi ulus üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

1) Nicelik sorunu:

Devletin meydana gelmesi için, bir insan topluluğuna gereksinim vardır. Bir tek kişi veya küçük bir grup, bugün için bir devlet teşkil edemez. Bununla beraber, acaba bir devlet için en az ve en çok nüfus sınırlaması söz konusu mudur? Bu soruya tarih boyunca cevap verilmeye çalışılmıştır. Örneğin Aristo, bir site için kadınlar, çocuklar ve esirler hariç iki bin vatandaşın uygun bir miktar olduğunu ileri sürmüştür. Eflâtun ise bu rakamın beş bin civarında olması gerektiği kanaatindedir. Bu düşünürlerin zihnindeki devlet, dar bir alanı kapsayan toprak parçası üzerindeki sınırlı sayıda insanın bir araya getirilmesiyle oluşturulan bir site devletidir.¹⁴ Günümüzdeki devletler arasında, nüfus bakımından, anormal denilebilecek farklar bulunmaktadır. Örneğin bir Kuveyt bir milyon civarında bir nüfusa sahip olduğu halde, bir Çin'de bu rakam bir milyar yüz otuz bir milyonu bulabilmektedir.¹⁵

Acaba, en az veya en çok bir sınır belirlemek mümkün müdür? Bazı yazarlar ideal bir devlet nüfusunun, en az iktisadî bakımdan kendi kendine yeterliliği sağlayacak miktarda olması gerektiğini ileri sürmüşler, diğer bir kısmı ise bütün dünyanın tek bir devlet içinde mütalaa edilebileceğini hayal etmişlerdir. Gelişmeler ise, çok nüfuslu büyük devletlerin oluşmasına doğ-

13.Akbay, s.234-235.

14.Akbay, s.234 vedev.

15.Çin Halk Cumhuriyetinde 1990 yılı nüfus sayımı sonucudur.

ru olan akımın yerini, büyüklerin parçalanmasından veya büyüklerden ayrılmalardan ve küçüklerin yutulması veya birleşmesinden meydana gelen orta büyüklükteki devletlerin vücut bulması yolundaki akıma terketmiştir.¹⁶ İktisadi faaliyetlerin etkin bir biçimde düzenlenmesine yetecek bir iç piyasa oluşturacak kadar nüfusa sahip olmayan bir devletin, bağımsızlığına süreklilik kazandırması mümkün değildir.

2) Nitelik sorunu:

Devlet, teker teker bireylerin bir araya gelmelerinden mi, yoksa toplum adı verilen sosyal teşekkülden mi meydana gelmiştir? İnsan unsuru incelenirken bu sorunun cevaplandırılması gerekmektedir. Bireyci görüş ile toplumcu görüşün varsayımlarına göre, sorunun cevabı değişmektedir.

Bireyci görüşe göre, devlet teker teker birçok bireyin bir araya gelmesinden oluşur. İlk toplumsal birim olan aile, bireylerden meydana gelir. Aile kavramı ve onun üstünde yer alan toplum, bireylerin toplamından ibarettir. Bireyin toplum içinde yok olduğu düşüncesi, bu görüş tarafından reddedilmekte; kişilerin toplum içinde varlıklarını koruması esas alınmaktadır. Liberal düşünce bireyi esas almakta ve bireyin gelişmesi için toplumu bir araç saymaktadır. Bireyler rasyonel davranarak kaynakları etkin bir biçimde kullanırlar. Bu nedenle, devlet, alt yapı hizmetlerini sağlamaya ve bireyi geliştirmeye destek olmalıdır.¹⁷ Esas olan bireydir. Devlet, bireyin gelişmesi ve mutlu olması amaçlarına hizmet eden bir araçtır.

Toplumcu görüşe göre, devlet, bireylerin oluşturduğu ancak bireylerin tamamen dışında meydana gelen toplumsal birliklerden ve en nihayet toplumdan meydana gelir. Devlet, en küçük birim aileden başlayarak birtakım birliklerin, —örneğin, toprağa bağlı belediye, şehir ve eyalet gibi— veya meslek

16. Akbay, s.235

17. Akbay, s.235-236.108

topluluklarının —örneğin, çiftçi, tüccar birlikleri, işçi sendikaları gibi— ve bunlara tâbi daha birçok diğer kuruluşların birleşmesinden meydana gelir. O hâlde devlet, insan unsuru itibarıyla, birtakım birliklerden, topluluklardan oluşur. Bu birliklerin en küçüğü aile olarak yer alır. Toplumcu düşünceye göre, birey toplum içinde varlığını eritmiştir. Ben yok, biz vardır. Toplumun çıkan bireyin çıkarının önündedir.¹³⁰

Bize göre, her iki görüşün de doğru ve eksik olduğu yanlar bulunmaktadır. Bireyci görüş, bireyi en iyi biçimde tanımlamakta, fakat onun toplumsal yönünü, yani sosyal bir varlık olduğunu ihmal etmektedir. Diğer taraftan toplumcu görüş de, insanın sadece sosyal bir varlık oluşunu değerlendirmekte, fakat onun bireysel ve tek başına olan özelliklerini unutmaktadır. Olması gereken, insanın, bireyci yönü ile toplumcu yönü arasında dengenin kurulmasıdır. Bireyle toplum birbirlerini tamamlamaktadır. Biri olmadan diğerinin varlığından söz edilemez. İki taraf veya taraflar arasında çıkar çatışması yerine, çıkar paralelliği kurulmakla denge sağlanabilir. İnsanın bireysel yönleri ihmal edilmeden toplumsal yönlerinin de ele alınması ve bu iki anlayış arasında sentezin kurulması gerekir.

3) Ulusalçılık:

a) KAVRAM

Devletin vücut bulması için zorunlu unsurlardan sayılan insan topluluğu, aile ve benzeri diğer çeşitli birliklerden ibaret değildir. Yazarların çoğunluğu, devleti teşkil edecek insan topluluğunun aynı zamanda bir "ulus" olması gerektiğini ileri sürmektedirler.¹³¹

Ulu kavramına geçmeden önce ulusalçılık kavramı üze-ii de kısa ca durmak istiyoruz. Bir soya, bir kavme bağlılığı ifa-

¹³⁰ Akbay, s.236.

¹³¹ Akbay, s.238; Başgil, *Esas Teşkilât...* s.138.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER AYRILIĞI

111

de eden bu sözcük, tarihin değişik dönemlerinde farklı anlamlara gelmiştir. Aynı zamanda bir devlete bağlı toplumu ve özellikle egemenliği kullanan toplumu da ifade etmektedir. Başka bir deyişle, ulus, devlet biçiminde teşkilatlanmış toplumu ifade etmektedir. Ulusçuluk ise, devlet biçiminde kolektif gücünü kullanan toplumun çıkarlarını üstün tutmayı ifade eder. Bu kavram modern çağdaş devletlerin kurulmasında etkili olan sözcüklerin başında gelmektedir. Fransız İhtilâli ve Napolyon Savaşları sırasında, Avrupa kıtasını ulusçuluk akımı kapladığı zaman, bu kavram iki bakımdan olumlu bir rol oynamıştır. Birinci olarak, yabancı boyunduruğuna karşı direnme gücü oluşturmuş, ikinci olarak da ulusların kendi kaderlerini kendileri belirleyerek demokratik düzene geçişi sağlamıştır. Bununla beraber, bu kavram 19'uncu yüzyılın ikinci yansından itibaren, özellikle Batı Avrupa'da, saldırganlığın, emperyalizmin ve uluslararası çatışmaların başlıca kışkırtıcısı olarak da kullanılmıştır. Genişlemek, öbür uluslara hükmetmek ya da onların elinden pazarlarını alarak sömürmek isteyenler, ulusların duygusal yönleri üzerinde işleyip onları birbirlerine karşı kışkırtmaya çalışmışlardır.²⁰

Bize göre, geçmişte asabe ve soy bağına dayanan bu kavram etkisini belli ölçüde devam ettirmektedir. Ancak, bir ulusu oluşturan bağların soydan öte, bir kültür bağına ve birikimine dayalı olarak ele alınması dönemine gelinmiş ve bu konuda düşünceler de ortaya konulmuştur.²¹ İleride ulus tanımı bu açıdan ele alınarak, milliyet-ulusalcılık sadece bir devlete bağlılık anlamında kullanılacaktır.

Devleti teşkil eden insan topluluğunun bir ulus olması gerektiği düşüncesi kabul edildiği takdirde, ulusu oluşturan unsurları iyice belirlemek gerekir. Esasen bu konu yazarlar arasında tartışmalı olup farklı görüşlerin odağını teşkil etmekte-

20. Soysal, M., *Anayasaya Giriş*, Ankara 1969, s.202-204.

21. Başgil, *Esas Teşkilât... s. 145 ve dev.*

dir.¹³² Bununla beraber, biz, Üçüncü Bölüm'de bir tanım denemesine girişmiş olacağız. Ancak bundan önce, ulus düşüncesine yapılan itirazlara kısaca işaret etmek ve bu konuda bilgi vermek istiyoruz.

b) ULUSA DAYANMAYAN DEVLET:

Bazı yazarlar devletin insan unsurunun ulusal özelliklerinden arındırılarak gayri millî bir hâle sokulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Daha çok İngiliz yazarlar tarafından ileri sürülen bu görüş, İngiliz sömürgelerindeki ulusal politikaların önüne geçmek için geliştirilmiştir.¹³³ Buna göre, ulus adına yapılan işler devlet işleri olarak kabul edilmeli ve ulusal niteliklerin devletler arası kültür, gelişme ve işbirliğini ortadan kaldıracı yönlerine son verilmelidir. Bu görüş İngiliz ve bazı Osmanlı yazarlar dışında genelde kabul edilmemiştir.¹³⁴

c) MARKSİZMDE ULUSAL SORUN:

Burada yeri gelmişken, çağımızı etkilemesi nedeniyle, marksizmde ulusal soruna anahatları ile değinmede yarar görüyoruz. Karl Marx "Komünist Beyannâmesi-Manifeste Communiste" (1848) adh eserinde ulusal devlete karşı "sınıf devleti" görüşünü ortaya atmıştır.¹³⁵ Marx'ın anladığı manada devlet, ulusal ayrılıklara bakmadan, bütün memleketlerin proletarya-

132 Okandan, *Umûmî... s. 747-748.*

133 Ahmed Naim, *İslâm'da Da'vâ-yı Komünîyet*, İstanbul (Osmanlıca).

134 Almanya'da tarihçi okul devletin ulusal oluşu üzerinde durmuş ve gayri millî bir devletin olamayacağını savunmuştur. Abadan, Y., *Hukuk Felsefesi Dersleri*, AÜ Yayınları, Ankara 1954, s. 260 ve dev.

135 Marx, *Manifesto'da çağdaş devleti, burjuva sınıfının kitleler üzerindeki baskısına süreklilik kazandıran araç kabul etmekteydi. "Şekli ne olursa olsun çağdaş devlet, esas itibarıyla, bir kapitalist makinasıdır... Sermayenin millî gücünün emek üzerindeki hâkimiyetinin simgesidir. Yöneticileri de burjuvazinin müşterek işlerini yürüten bir komiteden ibarettir."*(1848Komünist Bildirisi I, s. 15) zik. Ulutan, B., *Marxizmve Leninizm*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1980, s. 121.

sını sinesinde toplayacaktır. Burjuva sınıfı ise, yabancı sayılarak devletin dışında bırakılmayacak, fakat proletaryanın diktatörlüğüne tâbi olacaktır. Bu rejim geçicidir. Asıl maksat, sınıf farklarını, daha doğrusu burjuva sınıfını ortadan kaldırmak, hatta mevcudiyet sebebi sadece proleter sınıfı boyunduruk altında tutmak olan siyasî mânâda devleti dahi yok etmektir.

Marx ve Engels, siyasî eylemlerinin başından beri, ulusal sorunla karşı karşıya gelmişlerdir. Burjuvazinin gelişmesiyle ulusal devletlerin kuruluşu arasında nasıl sıkı bir bağ olduğunu göstermişler, burjuva ulusçuluğunu eleştirmişler, ulusçuluk sorunu karşısında nasıl bir tavır takınmak gerektiğini proleterya açıklamışlardır. Marksist düşünceyle kurumlaşan sosyalist uygulama hem SSCB'nde hem de Çin'de ulusalcılığa ağırlık vermiştir. Her iki ülkede çoğunlukta olan ırklar, azınlıklakilere karşı farklı muamelelerde bulunmuşlardır. Bu nedenle, bugün siyasî baskının azalması, ulusalcılığın dışa açılmasına yol açmaktadır.²⁶

Marx ve Engels'e göre, ulusal sorun, her ulusun ulusal bir devlet kurma isteği, modern çağın özelliğidir. Bu sorun ve istek, tarihte burjuvazinin gelişmeye ve toplumu değiştirmeye başladığı dönemde ortaya çıkmıştır. Marx ve Engels'e göre, ulusal devlet, işçi enternasyonalizmi yolunda kaçınılmaz bir evredir. Her ulusun ayrı ayrı bağımsızlığı ve birliği sağlanmadan ne proletaryanın birliği ne de sınıf kavgası gelişebilir ve güçlenebilir.²⁷

26. "Ulusal sorun, burjuvazinin, ekonomik gelişmesinin gerekleri nedeniyle, her zaman daha geniş toprakları birleştirmeye çalıştığı ve halkın giderek daha büyük kesimlerini harekete sürüklediği dönemde kendisini duyurmuştur. Ortaçağın başlarındaki halklar kaosundan yavaş yavaş yeni ulus toplulukları ortaya çıkmıştır. Bütün bu ulusal burjuva hareketleri, ilk evrede az çok radikal demokratik niteliklidir ve tarihsel gelişme öğeleri taşırlar. Çünkü, halk yığınları bu harekete sürüklenmiş olduğundan, "modern uluslar", ezilen sınıfların ürünüdür." Üskül, Z., *Ulusal Sorun*, BDS Yayınları, II.baskı, İstanbul 1990, s. 6,34-35. '

27. Üskül, *Ulusal...* s.6.

Bu ulusal hareketler, ikinci evrede artık demokratik değildir ve tarihsel gelişmeye karşı çıkar. Çünkü, kapitalist devletler tam olarak kurulduktan sonra, ezen, baskı yapan devletler niteliğine girerler. Bu dönemde, işçi sınıfı ile burjuva arasındaki çatışma büyür. Diğer taraftan uluslar arasındaki kavgalar, ancak feodal toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin egemenliği altında olanaklıdır ve yalnızca bu egemenliğin sürdürülmesine yarar. Kazanan ulus, kendi savaşı gibi öbür halkın kurtuluş savaşını da felce uğratar. Başka bir halkı boyunduruğu altına alan bir halk, kendi zincirlerini sağlamlaştırır. Hiçbir ülke öbür ülkeleri ezmeyi sürdürdükçe özgür olamaz. Bir başka halkı ezen halk özgür olamaz.¹³⁶

Marx ve Engels'e göre, devrimci işçi hareketlerinin amaçları enternasyondur. İşçi sınıfı kendi öz savaşını uluslararası düzeyde geliştirmek ve uluslararası proletarya dayanışmasını sağlayacak bağları yaratmak zorundadır.¹³⁷

Marx ve Engels, ezen uluslarla ezilen ulusların işçi sınıflarını birbirinden ayırmaktadır. Ezilen bir ulusun işçi sınıfı, ulusun bağımsızlığı için çalışmak zorundadır.¹³⁸

Ezen bir ulusun işçi sınıfına gelince, o kendi ülkesinin burjuvazisine karşı savaşmak zorundadır. Çünkü, işçi sınıfının burjuvazi karşısında kazanacağı zafer, gelişmesinin ilk koşulu ve aynı zamanda ezilen bütün ulusların kurtuluşunun belirtisidir.

Görülüyor ki, Marx ve Engels ulusal sorunu işçi sınıfı kavgasının öğelerinden biri olarak ele almaktadırlar. Ulusal mü-

136 Üskül, *Ulusal...* s.6.

137 "Bununla birlikte, ulusal devlet işçi enternasyonalizmi yolunda kaçınılmaz bir aşama olduğundan, Marx ve Engels proletaryanın ulusal soruna ilişkin görevlerini göstermektedir." Üskül, *Ulusal...* s.6-7.

138 "İşçi sınıfının, ülkesinde sınıf olarak örgütlenebilmek, toplumsal özgürlüğünün ilk koşulunu gerçekleştirilebilmek için, ulusal örgüte gereksinimi vardır. Sınıf kavgası bu anlamda ulusaldır. Sınıf kavgası kapsam olarak değil fakat, Komünist Manifestosunun dediği gibi, biçim olarak ulusaldır." Üskül, *Ulusal...* s.7.

cadeleleri yalnızca şu ya da bu ülkenin özel çıkarları açısından değil, bütünü içinde demokrasinin yararları açısından değerlendirmektedirler. Bu konuda, Lenin de, Marx ve Engels ile aynı doğrultuda düşünmekte ve her zaman enternasyonalist düşünceleri savunmaktadır. Hatta Lenin'e göre, ulusal devlet evrensel olarak kabul edilen örgüt olduğundan, devrim bu devlet içinde olacaktır.¹³⁹ Ancak yine Lenin'e göre sosyalist aşamadaki devlet, burjuva sınıfını ve diğer ölçüleri tasfiye eden bir proleterya diktatörlüğüdür. Geçici bir işleve sahiptir. Sınıfsız toplumun oluşmasına ortam hazırlar. Lenin'in bu yaklaşımı, zamanla nitelik değiştirmiş ve SSCB'de benzeri tarihte az rastlanır bir diktatörlüğün doğmasına neden olmuştur.¹⁴⁰

Ancak, SSCB ve Doğu Bloku ülkelerinde 1985 yılından bu yana, "Açıklık" ve "Yeniden Yapılanma" ilkeleri doğrultusunda gerek düşünce gerekse uygulama alanında önemli değişimler meydana gelmektedir. Bu yeni gelişme ve değişimler, ülkemiz marksistleri tarafından da değerlendirilmekte ve ulusa ilişkin marksist klâsik görüşler, sorgulanarak yeniden ele alınmaktadır.¹⁴¹

4) Ulusa ilişkin görüşler:

Ulusun varlığı ve devletle ilişkisini belirleme bakımından çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlardan üçü üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

139 Üskül, *Ulusal...* s.7.

140 Ulutan, s.285-286.

141 Gorbacov, M., *Glasnost-Asıl Neye İstiyorum?* (çev. T. Tarcan Çandar-Ahmet Cemal) Dönemli Yayıncılık 4.baskı, İstanbul 1988; Gorbacov, M., *Perestroika*, İstanbul 1988; Ağın, Ö., "Ulusal Soruna Komünist Yaklaşım ve Değişim," *Birlik Dergisi*, Mart 1991, sayı 6, s.35-38; Marksizmdaki değişimin boyutunu belirleme bakımından bkz. *Adımlar Dergisi Özel Ek 1-2 Türkiye Birleşik Komünist Partisi Kongre Tezleri 1-2,15 Kasım 1990*.

a) ULUSA MANEVÎ KİŞİLİK TANIYAN GÖRÜŞ:

Bu görüşe göre, ulusun manevî bir kişiliği vardır. Bu itibarla, ulusun kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir varlığı bulunmaktadır. Ulus, egemenliğe sahiptir. En büyük topluluk olması nedeniyle genel iradeyi taşımaktadır. Bu sebepten dolayıdır ki, ulusun iradesi bütün özel iradelerden üstündür. Ayrıca ulusun meydana getirdiği manevî kişi, aslında, devletin tüzel kişiliğinden de ayrıdır. Bununla beraber, ulus ve devlet birbirlerine tetabuk ettirilebilirler. Esasen bu özellik görüşün en belirgin niteliğini teşkil etmektedir. Bu görüşün temeli ayrıntılı olarak J. J. Rousseau'da bulunur.¹⁴² Bu yazara göre, toplumun esaslı olan toplumsal sözleşme, aynı zamanda bu toplumda ortak bir irade yaratmakta ve bu suretle ortaya bir manevî kişilik koymaktadır. Ulusal iradenin bir ifadesi olan bu manevî kişilik, toplumu oluşturan bireylerden ayrı ve bağımsızdır. Yazara göre toplum, üyeleri birleştiren "ahlâkî kişi"dir. En yüksek iktidar olan egemenlik ise genel ulusal irade ile ortaya çıkar. O halde egemenliğin kaynağı toplum veya ulustur. Onun meşruluğunu sağlayan şart da, ulus tarafından kullanılmasıdır. Ulus, egemenliği bizzat kullanabileceği gibi, bu iktidarı, kendisinin seçeceği vekillere veya temsilcilere devredebilir. Fakat, egemenlik, esas itibarıyla kendisinde olduğu için vekaletini ve

142"Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz. Bu birlik sözleşmesi, o anda, sözleşmeyi yapanların kişisel varlığı yerine, toplantıdaki oy sayısı kadar üyesi olan tüzel ve kolektif bir bütün oluşturur; bu bütün ortak benliğini, yaşamını ve istemini bu sözleşmeden alır.... Bu formül gösteriyor ki, birlik sözleşmesinde kamu ile tek tek kişiler arasında bir söz borcu yer almakta ve her kişi sanki kendi kendisiyle sözleşme yaparak iki bakımdan bağlanmış bulunmaktadır Önce, egemen varlığın üyesi olarak kişilere karşı, sonra da devletin üyesi olarak egemen varlığa karşı." Rousseau, J. J., **Toplum Sözleşmesi**, (çev. Vedat Günyol) Adam Yayıncılık, 5.baskı, İstanbul 1982, s.26-27; Sabine.G., **Siyasal Düşünceler Tarihi II, Yeni Çağ** (çev. Alp Öktem) Türk Siyasal İlimler Derneği Yayınları, Ankara 1969, s.272.

temsil yetkisini onlardan geri alabilir.¹⁴³ Bu görüş çeşitli eleştirilere uğramasına ve çoğunluk handikapını çözememesine rağmen, günümüz Batılı demokrasilerinin temelini teşkil etmektedir.

b) ULUSU DEVLETİN BİR ORGANI-UZVU KABUL EDEN
GÖRÜŞ:

Bu görüşe göre, hukuk tekniği bakımından, hak, kanun (toplumsal sözleşme) tarafından korunan bir iradedir. Hukukî bir kişinin gerek haklara mâlik olabilmesi gerekse bu haklarından yararlanabilmesi için, bir iradeye sahip bulunması şarttır. İrade ise ancak gerçek kişilerde bulunur. O halde, toplum hayatında rastladığımız küçük veya büyük bütün manevî kişilerin birtakım haklara sahip olabilmeleri ve borç altına girebilmeleri için bir iradeye gereksinimleri vardır. İrade ise ancak gerçek kişilerde bulunduğu göre, manevî kişilerin iradelerini gerçek kişiler ifade edebilirler. Başka bir deyişle, kişi veya kişilerin iradesi veya iradeleri toplumun iradesi sayılacaktır. Bu kişi veya kişiler, irade organı olacaklardır.¹⁴⁴ Görülüyor ki, uzuv-organ deyişiyle bir manevî kişinin iradesini ifade eden gerçek kişi veya kişiler kast olunmaktadır. Genellikle organ manevî kişinin adına iş görür. Ancak bunu vekâlet kurumu ile karıştırmamak gerekir. Çünkü vekâlet bir akittir ve karşılıklı iki kişi arasında yapılır. Halbuki organ görüşünde söz konusu olan bu kişi, organları aracılığı ile faaliyette bulunan manevî bir kişidir. Nasıl, gerçek bir kişiden uzuvları ayrılamazsa, bunun gibi manevî kişilerden de organları ayırt etmeye imkân yoktur ve manevî kişi

143 Ben-Amittay, J., *Siyasal Düşünceler Tarihi* (çev. M. A. Kılıçbay-L. Köker) Savaş Yayınları, Ankara 1983, s. 193-196.

144 "...Bir manevî kişinin iradesini açıklayabilmesi için, ona organ görevini görece gerçek bir kişi veya kişilere gereksinim vardır. Bu suretle, bir manevî kişiye organlık yapan gerçek bir kişinin iradesi organ niteliği ile hareket ettiği takdirde ve yetkisini aşmadığı sürece o manevî kişinin iradesi sayılır." Akbay, s.252 ve dev.; Özçelik, *Esas Teşkilât...* s.47; Başgil, *Esas Teşkilât...* s.151.

118

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

*bütün bu organları ile bir tek hukukî kişidir. O halde, manevî kişiler diğer bir hukukî kişi marifetiyle değil organları aracılığı ile arzularını ifade edebilirler ve faaliyette bulunabilirler.*¹⁴⁵

*Bu görüş, bazı yazarlar tarafından ulusa uygulanmıştır. Bu yazarlara göre, ulus, ulus olarak, devletin bir organıdır ve bu nedenle onunla bir bütün oluşturur. Ulusun, devletin dışında bir manevî kişiliği yoktur, devletten önce var olduğu tasavvur edilemez, kendisine özgü haklara sahip değildir. Ulus, devletin iradesini açıklamasına ve faaliyette bulunabilmesine yarayan bir araçtan başka bir şey değildir. Ulus, ancak toplumsal sözleşme (anayasa) ile kendisine verilmiş yetki dairesinde devleti hukukî sahada temsil edebilir. Doğal olarak, böyle bir doktrinde ulusun egemenliğe sahip bulunması söz konusu değildir.*¹⁴⁶ *Bu görüş de devleti bir bütün olarak ele almamakta, yalnız egemenliğin kaynağına ağırlık vermektedir.*

c) SOSYAL ÇEVRE GÖRÜŞÜ:

Ulusun manevî kişilik ve organ görüşü ile açıklamalarını eleştiren bazı yazarlar alternatif görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlardan Duguit'ye göre ulus, devletin ne sübjektif ne de objektif bir unsuru sayılamaz. Ulusal egemenlik denilen güç ve kudrete sahip değildir. Ulus, "Sadece devlet denilen hadisenin içinde oluşmuş bir sosyal çevre (muhit)"dir. Duguit, ulusu, "sosyal ve ulusal dayanışma"nın vücuda getirdiğini iddia etmektedir. Sosyal ve ulusal dayanışma insaniyetperverlik veya dostluk gibi bir ahlâk kuralı değildir. O bir vakiyettir; olgudur. Her insan toplumuna özgü olan başlıca olgu "sosyal dayanışmadır. Duguit'ye göre, toplumda buna ek bir dayanışma çeşidi vardır. Gerçekte, insanların birbirlerine benzeyen tarafları varsa, aynı gereksinimlere, aynı düşüncelere, aynı arzulara mâlik iseler

145 Akbay, s.254-255, 259; Başgil, *Esas Teşkilât*.. s. 152.

146 Akbay, s.255.

de insandan insana değişen gereksinimler, düşünceler, arzular da vardır; bu durum dahi onlara ortak hayatı gerekli kılar ve aralarında ikinci bir dayanışma ilişkisi kurar. İnsanlar, birbirlerine benzemedikleri ve çeşitli yeteneklere sahip oldukları için, kendilerini birbirlerine daha fazla muhtaç hissederler. Çünkü, karşılıklı hizmet alışverişinde bulundukları takdirde, hayat mücadelelerini en az sınıra indirebileceklerini anlarlar.¹⁴⁷

İşte bu suretle ortaya bir ikinci çeşit dayanışma çıkar ki, buna da "iş bölümü dolayısıyla dayanışma" demek mümkündür. Bu ikinci çeşit dayanışma, birincisinden çok daha güçlüdür ve bir ulusun elemanlarını birbirine çok daha sıkı bir biçimde bağlar.¹⁴⁸

d) DEĞERLENDİRME:

Bize göre, ruh, beden ve insan arasında nasıl bir ilişki bulunuyorsa; ulus, ülke ve devlet arasında da benzer ilişki bulunmaktadır." Bu nedenle devlet içinde egemenliği, ki egemenlik kavramı ileride açıklanacaktır, ulusa tanıyoruz. Ancak devlet olmaksızın ulusa tek başına hukukî bir kişilik vermiyoruz. İnsandan ayrılan ruhun durumu ne ise devletten ayrılan ulusun durumu da odur. İleride ulus devlete dönüşürse, kişilik kazanmış olacaktır. Genetiğinde kişilik vardır; ama bu özelliği ancak devlet ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Ölü bir insanın nasıl artık kişiliği yoksa, devlet hâlinde teşkilatlanmayan bir ulusun da kişiliği bulunmamaktadır. Egemenlik ancak ulusa dayalı devlet içinde kişilik kazanmaktadır.

¹⁴⁷ Akbay, s.260.

¹⁴⁸ Akbay, s.261.

B. TOPRAK UNSURU-ÜLKE

1) Kavram:

Ülke de devletin varlık unsurları arasında yer alır. Ülkesiz devlet tasavvur edilemez. Tarihî ve sosyolojik incelemeler, insanların toplayıcılık, avcılık ve çobanlık dönemlerinde göçebe özelliklerini koruduklarını, tarım döneminde ise toprağa yerleştiklerini ve devlet aşamasına geçtiklerini göstermektedir.

Devlette insan unsurunun zorunlu olduğu hususunda bütün yazarların bir konsensus-oydaşma içinde olduğunu yukarda açıklamıştık. Acaba ülke için de aynı şeyler söylenebilir mi? Toplumun kolektif gücünün tesisi, ülkeyi gerekli kılmaktadır. Devlet aşamasına geçilmesinden bu yana ülke unsurunun zorunluluğu kabul edilegelmiştir.¹⁴⁹ Hatta, özellikle feodalite döneminde egemenlik sadece mülkî sayılmış, ahâli ise, bir dereceye kadar araziye bağlı ve onun tamamlayıcı parçası kabul edilmiştir. Bu dönemde krallara verilen unvanlarda Fransızların kralı veya İngilizlerin kralı yerine Fransa veya İngiltere kralı denilmiştir.¹⁵⁰

Günümüzde, bütün yazarlar bir devletin var olabilmesi için, belli bir insan topluluğu ile belli bir toprak parçası (=arazi) arasında devamlı bir ilişkinin kurulması gerektiğini kabul etmektedirler.¹⁵¹ Bununla beraber, bu görüşe az da olsa bazı itirazlar vardır. Bazı yazarlar, sabit bir ülkeye sahip olmayan veya büsbütün ülkesiz bir devletin var olabileceğini ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre, devletin meydana gelmesi için bir toprağa bağlanma zorunluluğu yoktur. Bunlardan Duguit'ye göre, devletin var olması için sabit bir ülke zarureti bulunmamaktadır.

149 Başgil, *Esas Teşkilât...* s.155; Akbay, 264; Okandan, *Umûmî...* s.780; Teziç, E., *Anayasa Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1991, s. 110.

150 Akbay, s.265.

151 Başgil, *Esas Teşkilât...* s.155; Akbay, 264; Okandan, *Umûmî...* s.780; Teziç, E., *Anayasa Hukuku*, Beta Yayıncılık, İstanbul 1991, s.110.

121

Çünkü, bir topluluk içinde, siyasî farklılaşma, yani yönetenlerle yönetilenlerin birbirlerinden ayrılmaları olayı, bu topluluk belli bir ülkede yerleşmiş olmasa da meydana gelebilir. Bu takdirde ise, devlet vücuda gelmiş demektir. Esasta Duguit de bir ülkenin gerekliliğine işaret etmekte, ancak bunun sabit olması şartını aramamaktadır. Diğer taraftan Papa'nın 1929 yılında Vatikan'a yerleşmesinden önceki ruhanî durumu dikkate alınarak, büsbütün ülkesiz devletlerin bulunabileceğini ileri süren yazarlara da rastlanmıştır. Ancak Papalığa Latran Andlaşması ile Vatikan'ın verilmesinden sonra bu tartışmalar sona ermiştir. Devleti bir canlı varlığa benzetecek olursak, ülke, o varlığın vücudu, bedeni şeklinde tasavvur olunabilir.¹⁵²

O hâlde, ülkesiz devlet olunmayacağı konusunda yazarlar arasında bir konsensus-oydaşma bulunduğunu tespit edebiliriz.

Ülkenin coğrafi konumu, iklim şartları, toprağının ve yer altı servetlerinin verimliliği, iktisadî özellikleri, genel güvenliği, savunması, halkının yaşama biçimi devletin oluşmasında etkili olur.¹⁵³ Devletin varlığı ile ülke arasında tarih boyunca yakın ilişkiler var olagelmıştır. Devlet denilen teşkilat, sınırları belli toprağa sahip olmakla ve bu toprağı korumakla kendini göstermiştir. Bu işlevlerini yitiren devletler yıkılmışlardır.

2) Ülke ile toprak arasındaki ilişkinin niteliği hakkında görüşler:

Devletin eski dilimizde ve Arapça'daki karşılığı "mülk"tür. Sözcük mülkiyet ile aynı kökten gelmektedir. "Adalet mülkün temelidir" özdeyişi bu anlamdadır. Mülkiyet, bir ulusun ülke üzerindeki sahipliğini ifade ettiği gibi o yerdeki tasarruf gücünü de kapsar.¹⁵⁴ Devletin ülke üzerindeki tasarruf hakkının

152 Akbay, s.266.

153 Montesquieu, I, s.252, 415, 500.

154 Başgil, *Esas Teşkilat...* s.165.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ
niteliği hakkında birbirinden farklı görüşler vardır. Şimdi, ileri sürülmüş bu görüşler üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

a) SUJE UNSUR GÖRÜŞÜ:

Bu görüşe göre, devletin ülkesi üzerinde bir mülkiyet hakkı bulunduğu söz konusu olamaz. Çünkü, ülkenin devletten ayrı bir varlığı yoktur. Ülke, devlet denilen tüzel kişinin dışında değildir. Bir devletin ülkesine yapılacak saldırı, onun mülkiyetine değil kişiliğine karşı yapılmış bir saldırdır.¹⁵⁵ Devlet ile ülke eşdeğer kabul edilmektedir.

b) SINIR UNSUR GÖRÜŞÜ:

Bu görüşe göre, devletin, diğer devletlere karşı ülkesini savunma hakkına sahip olmasının nedeni, devletin arazisi üzerinde aynı bir hakka malik bulunmasından değil, fakat yabancı devletler arasında haiz olduğu buyurma gücünü savunmaya ve bu gücün uygulandığı çevreyi saldırıdan korumaya hakkı olduğundandır. Bu görüşü kabul eden yazarlara göre, ülke, devletin faaliyetinin maddî sahası, dünyanın yalnız belli bir devletin kamu hizmetlerini örgütlemeye ve yürütmeye hakkı olduğu parçası, belli bir devletin insanlar üzerindeki yetkisinin bulunduğu sahadan ibarettir.¹⁵⁶

Diğer taraftan devletin ülke topraklarının bütününde değil de, bazı parçaları üzerinde aynı hakları olabilir. Ancak devletin ülkesinin tamamı üzerinde böyle aynı nitelikte bir hakkı söz konusu olamaz. Ülkenin yerleşilmeyen yerlerinde dahi devlet, hakkını insanlar aracılığı ile kullanabilir. Eğer devlet bu yerleri, mülkiyetine geçirmek maksadıyla "işgal" ederse o yerlerin mâliki olur. Fakat bu işgal yoluyla malik olma durumunda, devletin gerçek bir kişiden herhangi bir farkı yoktur. Devletin doğrudan doğruya ülkeyi ilgilendiren bazı hakları da, örne-

¹⁵⁵ Akbay, s.269.

¹⁵⁶ Akbay, s.270.

ğin, kişilerin özel mülkiyetlerine konulan sınırlamalar, istimlâkler, kamu yararına ilişkin irtifak hakları, bu görüşe göre kişilere râci olup onların aracılığı ile dir. Devletin ülkesi üzerinde doğrudan doğruya hiçbir hakkı söz konusu olamaz.¹⁵⁷

c) ÜSTÜN AYNÎ HAK GÖRÜŞÜ:

Bu görüş oldukça eski bir geçmişe dayanmaktadır. Romalılar döneminde devletin ülkesi ile ilişkisi bir mülkiyet ilişkisi idi. Feodalite döneminde de durum farklı değildi. Bu görüş eski olduğu kadar çağdaş yazarlar arasında da taraftar bulmuştur.

Devletin üstün aynî hakkı, kamu yararının koruyucusu olması ve gücünün uygulama sahası olan ülkenin bu amaca uygun olarak kullanılmasını gözetlemek göreviyle yükümlü olmasıyla açıklanabilir. Devlet bu hakkını, kendi kamu mülkiyetinde doğrudan, vatandaşlarının özel mülkiyetinde ise dolaylı olarak kullanır.¹⁵⁸

Bu görüş, günümüzde pozitif hukukta, özellikle devletler genel hukukunda genel kabul görmektedir. Devletin amacına ulaşabilmesi için, bir ülkeye gereksinimi vardır. Çünkü, iç işleri bakımından, ülke, devlet yetkisinin faaliyet alanını teşkil eder. Ülke sayesinde devlet, bireyleri denetler ve gerektiğinde onlara karşı yaptırım uygular ve zor kullanır. Devletin kamusal nitelikteki hizmetlerini görebilmesi için, o ülkeye gereksinimi vardır. Dış işleri bakımından ise, ülkenin sınırları devletin savunma hattını ifade eder. Bu suretle düşmana karşı koymak ve saldırıları karşılamak mümkün olur. İşte bütün bunların yerine getirilmesi, ancak devletin ülkesi üzerinde doğrudan doğruya bir üstün aynî hakkı bulunduğunu kabul etmek şartıyla mümkün olabilir. Gerek önceki gerekse günümüz Türk hukukunun bu görüşe dayandığını burada ifade etmeliyiz.¹⁵⁹

157 Akbay, s.270.

158 Başgil, *Esas Teşkilât...* s.170; Akbay, s.273.

159 Başgil, *Esas Teşkilât...* s. 172.

124

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

İslâmiyet'in mülkiyet ile ilgili anlayışı üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Kur'an'da **"Malikü'l-mülk ancak Allah'tır ki, onu dilediğine verip aziz, dilediğinden alıp zelim eyle"** âyetinde üstün aynî hak görüşünün esasları bulunmaktadır.⁵² Burada Allah'ın mülkün sahibi olduğu ve bunun mutlak nitelikte bulunduğu açıkça ortaya konulmaktadır. İslâm hukuk terminolojisinde, yukarıda işaret edildiği gibi "Allah" sözcüğü toplumu, bir başka deyişle, devleti ifade etmektedir.⁵³ Yeryüzünde Allah'ı, toplum temsil etmekte ve toplum Allah adına hareket etmektedir. Yapılacak basit bir kıyas mülkiyetin devlet açısından mutlaklığını ortaya koymaktadır. Bu görüş tarzının bir sonucu olarak, Osmanlı döneminde, Rumeli ve Anadolu arazilerinin tamamı "arâzi-i emîriye", yani üstün mülkiyet itibarıyla Osmanlı Devleti'ne ait kabul edilmiştir. Bundan köy, kasaba ve şehirlerdeki bina yerleri ve arsalar ile köy ve kasaba civarındaki 800 arşın murabbâlık yerleri istisna olarak ahalinin elinde bırakılmıştır. Bu anlayışın günümüz Türk mevzuatında çok az değiştiği söylenebilir.⁵⁴

II. MANEVÎ-BİRLEŞTİRİCİ UNSURLAR

Buraya kadar ortaya konulan unsurlar ve bu unsurlarla ilgili yapılan açıklamalar, devletin maddî-fizikî unsurlarıdır ve onun oluşmasını hazırlayıcı bir zemin ve ortamı teşkil ederler. Ancak devletin oluşması için bu iki unsur yeterli sayılmamış ve bunlara egemenlik ve kişilik unsuru da eklenmiştir.⁵⁵ Önce egemenlik, sonra kişilik üzerinde durmak istiyoruz.

52-Başgil, age, s. 165; Kur'an, Â l i İmrân 3/26.

53-Bu bölümün (6) nolu dipnotuna bakınız.

54-Başgil, age, s. 173.

55-Okandan, Umûmî... s.805; Akbay,s.278 ve dev.

A. EGEMENLİK UNSURU:

1) Kavram:

Dikkat edilecek olursa, hemen her toplulukta bir otoritenin bulunduğu görülür. En küçük ve basit topluluk olan ailenin içinde dahi bir otoritenin var olduğu hemen anlaşılır. Köyde muhtarın, bucakta bucak müdürünün, ilde valinin, devlette devlet başkanının otoritesi var olduğu gibi; bir işletmede genel müdürün, sınıfta öğretmenin, orduda komutanın, özetle her toplumda bir düzen ve bu düzeni sağlayan bir otoritenin varlığı, yetki ve sorumluluğun bulunduğu hemen görülür. Bu otorite belli bir toplumda kendine özgü belli bazı şart ve nitelikleri haiz olursa, o toplum ulus niteliğini kazanır. Bu ulus toprak parçasını da ülke haline getirirse devlet meydana gelir. Bu otorite, ülke içinde yaşayan ve bulunan bütün gerçek ve tüzel kişilerin iradelerinden, onların katılımı ve kabulü ile bir sentez biçiminde meydana geldiğinden, ayrı ve nesnel-objektif bir güce ve dolayısıyla yetkiye sahip olur.¹⁶⁰ Devlet, toplumu teşkil eden kişi ve toplulukların, ekonomik ve yönetsel ünite ve birimlerin, ortak bir amacın gerçekleşmesi konusunda birleştirici ve kaynaştırıcı nitelikte teşkilatlanmasından ve hiyerarşik bir düzen oluşturmamasından meydana gelir.¹⁶¹

İşte böyle bir teşkilatlanmanın ve düzenin meydana gelebilmesi için, o toplumun kararlar alması ve bu kararları uygulama gücüne sahip olması gerekir. Bu güce devletin ulusal egemenliği, dolayısıyla devletin güç ve yetkisi diyoruz. Devlet düzeni, bir bakıma, çeşitli sosyal kuruluş ve kişilerin otorite bakımından yapılan toplumsal sözleşmelere uyması ve uygun hareket etmesi demektir. Buna toplumsal sözleşmede yer alan teş-

160 Özçelik, S., *Esas Teşkilât Hukuku Dersleri, Umûmî Esaslar I, İÜ. Yayınları, İstanbul 1966, s.58; Devlet iktidarı ve egemenlik kavramı için bkz. Okandan, Umûmî... 810 ve dev.*

161 Hiyerarşik düzen için bkz. Örnek, A., *Kamu Yönetimi, İstanbul 1988, s. 53*

kilatlanma da dahildir. Bu yetki ve güce, belli bazı nitelik ve şartları taşıması halinde egemenlik adı verilmektedir. Daha çok Fransız yazarlar tarafından kullanılan bu kavram, dilimize de aynı anlamda yerleşmiştir.¹⁶²

Egemenlik, sosyal hayatı bir düzen içinde sağlama amacıyla, ülkede birlik ve düzeni doğurur. Bu unsur, aynı zamanda toplumun hukuk düzenini de oluşturur. Devlet hukuk düzeni, ülke içindeki diğer özel ve alt toplulukların statülerinden de üstündür. Egemenliğin tanımı, anlayışlara göre değişmektedir. Kuvvetin üstün tutulduğu anlayışa göre, "Egemenlik kurumu siyasî bakımdan emir ve kumanda etme iktidarı, hukukî yönden ise emir ve kumanda etme hakkı" biçimindeki bir tanım genel kabul görmektedir.¹⁶³

Bize göre, ileride de üzerinde durulacağı üzere, "Egemenlik, siyasî bakımdan ulusun iradesini hiçbir baskı olmaksızın serbestçe açıklayabilme iktidarı, hukukî bakımdan ise bu iradenin korunması hakkıdır." Bu iradenin içine, bireylerin ayrı ayrı iradeleri de dahildir.

2) Egemenliğin kaynağı sorunu:

Bu konuda çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında, egemenliğin kaynağını insan dışı kuvvetlere dayandıran "teokratik" görüşlerle, egemenliğin kaynağının insanın kendisinde var olduğunu kabul eden "demokratik" görüşler önemli bir yer tutmaktadır.¹⁶⁴

Demokrasi, insanın kendi kendini yönetmesi, teokrasi

162 Teziç, Anayasa... s. 117; Okandan, Umûmî... s.818; Özçelik, Esas... s.59.

163 Başgil, Esas... s.175.

164 Özçelik, Esas... s.60; Elbette bu konuda başka görüşler de bulunmaktadır. Bunlar arasında (1) Teokratik görüşler, (2) İktidarı tek bir ferdin iradesine irca eyleyen teori, (3) İktidarı menşcini kollektiviteye irca eyleyen teori, (4) İktidarı doğrudan doğruya devlete ait bir hak olarak mülhaza eyleyen teori, (5) Realist teori, sayılabilir. Okandan, Umûmî... s.818 ve dev.

ise, insanın başka insan veya insanları üstün bir güç veya güçler adına yönetmesidir. Bu üstün güç, yerine göre insan da kabul edilebilir. Bu durumda, adına ne dersek diyelim, o insan tanrılık iddiasında olduğundan, yönetim biçimi teokratik nitelikli sayılmalıdır. Bu kimsenin Tanrı'nın varlığını kabul edip etmemesinin her hangi bir önemi yoktur. Bu bakımdan teokrasi ile diktatörlük birbirine yakın iki kavram kabul edilebilir.

Burada insan üstü kuvvet, insan-tanrı biçiminde de ifade edilmiştir. Örneğin Eski Mısır'da firavunlar tanrı-kral olarak "egemenliği kullandıklarını ileri sürüyorlar ve insanları kendilerine köle ediyorlardı. Bunun gibi, her hangi bir insanın, diğer insanlar tarafından insan üstü kabul edilmesi de teokratik görüşler içinde değerlendirilmelidir. Bir insanın, Tanrı adına, diğer insanları yönetmesinden hiçbir farkı bulunmamaktadır.

Çoğunluğa dayanan kararlar için de benzer biçimde düşünebiliriz. Çoğunluk kararı, bir toplumda yaşayan insanların ekseriyetinin, buna katılmayan azınlığa uygulanmasını ifade eder ve bu kararların alınmasında irade ve rızaları bulunmayan kimseleride bağlar. Burada çoğunluk, kendisine ayrı ve üstün bir güç verilmek suretiyle, âdeta ilâh konumuna sokulmaktadır. İnsanların bir kısmına zorla uygulandığı için antidemokratiktir. Çoğunluğun güçlendirilmesi, onun ilâh kabul edilmesinden başka bir şey değildir. Bu nedenle, çoğunluğun da insan üstü bir teokratik nitelikli yaklaşım olduğu ileri sürülebilir.

Esas sorun, insanların bireysel (cüz'î) iradelerinin kullanılması ve insanların istek ve rızaları olmadan başkaları tarafından yönetilmemesidir. Aşağıdaki görüşler bu açıdan da değerlendirilmelidir.

a) TEOKRATİK GÖRÜŞLER:

Egemenliğin kaynağını açıklama konusunda dinî anlayışlara ve bu arada insan üstü düşüncelere dayanan bu görüşler, tarihin ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu konuda

semavî dinler ile diğer dinler arasında bir ayırım yapılabilir. Ayrıca bu dinleri değerlendirirken, ilk geliş ve başlangıç dönemleri ile sonradan bozulmuş dönemlerini birbirinden ayırmak da zorunlu gözükmektedir. Bu konuda, siyaset ve sosyal bilimler alanında değerlendirme yapılırken, dinler bozulmuş biçimi ile alındığından, gerçek görüşleri ortaya konulamamaktadır. Dinlerin bozulması, egemen güçlerin kendi iktidarlarına süreklilik kazandırmak amacıyla dinî esaslarda tahriflere ve bu amaca yönelik dinsel ödünlere neden olmuştur ve hâlen olmaya devam etmektedir.

Teokratik nitelikli görüşler ile ilgili klasikleşmiş hususlar kısaca şöyle özetlenebilir: Egemenliğin gerçek sahibi, kâinatın yaratıcısı olan Tanrı'dır. Dolayısıyla egemenlik de kaynak bakımından, Tanrı'ya bağlıdır. Tanrı kulları olan insanlara emreder, onlar ise O'na itaat ile yükümlüdürler. Yeryüzünde egemenliği kullananlar, onu gerçek sahibi adına kullanmakta ve insanlar üzerinde hükmetmektedirler. Egemenliği kullanan kimse yani hükümdar, gerçekte, Tanrı'nın emirlerini yerine getirmektedir. Diğer insanlar, hükümdara bu nedenle itaat etmek zorundadırlar. Aksi takdirde, Tanrı'ya isyan etmiş sayılırlar ve günah işlemiş olurlar.¹⁶⁵ Bu yaklaşıma göre egemenliği elinde bulunduran güç, Tanrı adına hareket etmektedir.

Burada bir hususa daha işaret etmekte yarar görüyoruz. İnsanlar, elbette kendi kendilerini yöneteceklerdir. Ancak bunlar, birtakım sınırlamalar içindedirler. Doğal hukuk anlayışı, bu konuda önemli bir sınır teşkil eder. Doğal haklar uzun yıllar ilâhî haklar veya Tanrı tarafından insanlara bahşedilen haklar olarak kabul edilmiştir.¹⁶⁶ Adına istersek doğal sınırlar ve istersek ilâhî sınırlar diyelim, bu alan elbette yönetimin ihlâl edemeyeceği veya bağlı bulunacağı bir sınırı ifade eder. Bir başka deyişle, egemenliğin kullanılması da sınırsız değildir. O hâlde,

165 Özçelik, *Esas...* s.60; Okandan, *Umûmî...* s.819.

166 Özçelik, *Esas...* s.61.

doğal ve sosyal kanunlara aykırı düzenlemeler, insanların uymak zorunda oldukları ve aksine davranamayacakları bir alan oluşturmaktadır. İnsanın kendi kendini yönetmesi, doğal ve sosyal yasalarla sınırlıdır. Buna dinsel etkilerle Tanrı'nın kuralları veya ateist yaklaşımla doğal ve sosyal kanunlar demek arasında sonuç itibarıyla önemli bir fark bulunmamaktadır. İnsanlar bu kurallara uymak zorundadırlar. Bu bakımdan teokratik nitelikli görüşler, ilâhî egemenliğin yeryüzünde gerçekleşmesi olarak ele alınınca farklılıklar arz etmektedir. Bu konuda iki görüş önemlidir.

aa) Doğaüstü, ilâhî görüş:

Bu görüşe göre, Tanrı sadece egemenliği yaratmakla yetinmez. Aynı zamanda yeryüzünün belli bir memleketinde hükümdar olacak kimseyi, yahut hanedanı da bizzat kendisi doğrudan doğruya belirler. Gerçek anlamıyla hükümdar, Tanrı tarafından seçilir.⁶³ Bir başka deyişle Tanrı, bazı insanları diğer insanlara egemen kılmıştır. Bunlara itaat, Tanrı'ya itaat niteliğindedir. Bu anlayışa, teokrasi adı verilmektedir ve böyle bir anlayış, insanın kendi kendisini yönetmesi demek olan demokrasiden tamamen farklıdır.

ab) Providansiyel ilahi görüş:

Bu anlayışa göre de egemenliğin kaynağı ilâhîdir. Fakat, bu iktidarı yeryüzünde kullanacak olan kimseyi, yeryüzünde insanlar seçer. Tanrı da gücüyle bu işi sevk ve idare eder.⁶⁴ Başkanlar, diğer doğal ve sosyal olaylarda olduğu gibi, ilâhî kanunlar çerçevesinde seçilirler. Burada insanlar kendi kendilerini yönetmektedirler. Ancak hesabı diğer insanlara değil, Tanrı'ya vermektedirler.

63. Özçelik, Esas... s.61.

64. Özçelik, Esas... s.61; Okandan, Umûmî... s.820.

Bu görüşe göre, egemenliğin kaynağı Tanrı olmakla beraber yönetim biçimi beşeridir. Bir başka deyişle, olayların seyri yönetim biçimini belirler. Egemenliğin meşruluğu, onun varlığını Tanrı'ya borçlu bulunan sosyal düzenin doğal yasalarına uymakla sağlanabilir. Böylesi bir yaklaşımı, teokratik olarak nitelemek, hatalı yorumlara yol açabilir.

b) DEMOKRATİK GÖRÜŞLER:

Demokratik görüşler, egemenliğin kaynağını insanın akıl ve iradesinde görmektedirler. Bu görüşlerin belirgin nitelikleri şunlardır: Egemenliğin kaynağı toplumdur, halktır. Bir iktidar ancak onu kullanan, yöneten toplum tarafından kurulursa, meşrudur. Çünkü, yürütme, yargı gibi, yasama gücü de halkın iradesine dayanmaktadır. Aksi takdirde yasal ve hukukî değildir.¹⁶⁷

Demokratik görüşler tarihte özellikle Eski Yunan, Roma, Hristiyan ve İslâm düşüncelerinde görülmektedir. Bu görüşler özellikle 17'nci ve 18'nci yüzyıllardan itibaren tamamıyla akılcı ve lâik bir nitelik kazanmıştır.¹⁶⁸ Bununla beraber, bu görüşlerde halkın kararlarını ve ulusal iradeyi ortaya çıkarma bakımından ma'serî karar usul ve yöntemleri geliştirileceğine, soruna ,basit ve fakat güçlüyü daha güçlü kılan çoğunluk sistemi içinde çözümler aranmıştır.¹⁶⁹ Birtakım kimseler veya gruplar karara

¹⁶⁷ Özçelik, I., s.62.

¹⁶⁸ Özçelik, I., s.63.

¹⁶⁹ Çoğunluk ilkesinin uygulandığı durumlarda egemenliğin bütün ulusa teşmil edilmesinin açıklaması çok zor görünmektedir. Demokrasilerin en önemli handikapı çoğunluk ilkesidir. Lipson, L., Demokratik Uygarlık, (çev.H.Gülalp-T. Alkan),Ankara 1984, s.476;Başpl, Esas Teşkilât... s.242; Yazarlar, özellikle seçim sistemlerinde çoğunluğa prim verilmesinden yana görüş açıklamaktadırlar. Bunun nedeni, genelde çatışma ilkesinin kabul edilmesidir. Çatışma yerine uzlaşma ve koalisyon görüşleri ikinci plana itilmektedir. Çok kolay ve basit uygulama imkânı bulan bu sistem, karşı oyları ve uzun süreleri kapsaması nedenleriyle kitleleri tatmin edemediği için sorunları artırmaktadır. Çoğun- >

katılmadıkları ve hatta karşı oldukları hâlde, çoğunluk yöntemiyle alınan kararlar bu kimselere veya gruplara zorla kabul ettirilmiş ve uygulanmıştır. Bu durum, kendi kendini yönetme demek olan demokrasi ile çelişmektedir. Sorunun çözümü, "ma'serî karar sistemleri"nin geliştirilmesi olup ayrı bir çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.⁶⁸ Gerçek bir demokrasiden söz açılabilmesi ancak hukuk plüralizmi⁶⁹ ve bunlar arasında kesişen ortak alanın ve ortak paydanın oluşmasını temin eden konsensus sisteminin kabul edilmesi ile mümkün olabilir.

ba) Ulusal egemenlik görüşü:

Ulusal egemenlik düşüncesi, doğal hukuk ekolünün de etkisiyle, 18'inci yüzyılda kendisini etkin bir biçimde göstermiştir. Bu görüş, özellikle Fransız Devrimi'nde rol oynayan kişiler üzerinde etkili olmuştur. Bu devrimle düşünce alanındaki gö-

luğa prim veren yazarlar için bkz. Özbudun, E , *Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları*, 2.baskı Ankara 1989, s.238,239; Araslı, O., *Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı*, (doktora tezi) Ankara 1972, s.37; Armağan, S., *Türk Esas Teşkilât Hukuku*, İÜ Yayınları, İstanbul 1979, s. 141 ve dev.

68. Daha çok Doğu Uygarlıklarında ve özellikle İslâm Uygarlığında geliştirilen bu karar sistemlerinden en çok bilinenleri, içtihat, icma (konsensüs), istişare (danışma), örf... olmak üzere 24 çeşit olarak sayılmaktadır. Bütün sorun zaten kuvvetli bir durumda olan çoğunluğun kuvvetine engel olmak ve bir topluluğun gerçek kararını zorlama olmadan bulabilmektir. Ma'serî karar sistemi ile ilgili bk .. Karagülle, S., *Alternatif Faizsiz Banka-Selem ve Kredileşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991. s.365-395:

69. Hukuk plüralizmi, çağdaş hukuk düşüncesinde oldukça yeni bir kavramdır. Devletler özel hukuku alanında davada bir yabancı olması hâlinde, kanunlar ihtilafı ilkeleri gereğince yabancının kanununun uygulanması bir bakıma hukuk plüralizmine bir örnek teşkil edebilir. Tek kanun sistemi uygulamaları ile bu ilkedен çok uzak durumda olduğumuz söylenebilir. Ancak sözleşme serbestliğinin giderek yaygınlaşması ile hukuk plüralizmi konusunda önemli adımlar atıldığı söylenebilir. Hukuk plüralizminin çok tipik örneği İslâm hukuk uygulamasında görülmüştür. Mezheplerin ve özellikle farklı hukuk sistemlerinin mensuplarına kendi hukuk sistemleri uygulanmıştır.

rüşler, pozitif hukuk alanına ve uygulamaya girmiştir. Devrimin duyurduğu en önemli ilke ulusal egemenlik olmuştur.¹⁷⁰

Bu anlayışa göre, egemenlik ulusundur. Ulus da kişidir; ancak tüzel bir kişidir. Egemenlik niteliğinden hiçbir şey yitirmeksizin evvelce tek bir kişiye aitken, ondan alınmış ve ulus dediğimiz topluluğa, ulus tüzel kişisine verilmiştir. Böylece egemenlik, kişisellikten çıkarılarak anonim bir hale sokulmuş, fakat mutlak karakterinden hiçbir şey yitirmemiştir. Egemenlik, aynı zamanda ulus genel iradesidir. Bu ulusal irade, bireysel iradelerden üstündür. Ayrıca ulus iradesi, bireysel iradelerin toplamından da farklıdır. Bunların toplamına eşit değildir. Bireysel iradelerin bir araya gelip kaynaşmasından, sentezinden meydana gelmiştir. Bu itibarla, bireylere kendini zorla empoze etmek ve onların kendisine itaat etmelerini istemek hakkına sahiptir. Toplumsal sözleşme niteliğindeki yasa, kolektif iradenin bir ürünüdür. Ulus tarafından seçilmiş olup mecliste yer alan temsilciler, sadece kendilerini seçen seçmenlerin ve seçildiği seçim bölgesinin yahut partisinin elemanı değil, bütün ulusun temsilcileridir. Hiçbir kişi veya hiçbir grup, sayıları ne kadar çok olursa olsun, ulus tarafından seçilmiş veya seçilmişler tarafından atanmış olmadıkça, ulusa ait olan egemenliği kullanamaz.¹⁷¹

Bize göre bu açıklamalar, sorunu çözmeye yetmemektedir. Bir bölgenin yarısının oyu ile gelen bir insanın bütün ulusun vekili veya temsilcisi olması ancak zorlama ile izah edilebilir. Meclis veya meclisler elbette bütün halkın temsilcilerinden oluşacaktır. Ancak kararlar çoğunluk yöntemi ile değil, ma'seri Karar sistemi ile alınmalıdır. Temsilcileri belirlemek için her beş yılda bir yapılan ve sandıktan çıkan sistemler yerine, siyasi gruplara kaydolma ve ülke içindeki kayıtlıların sayısına göre vekilleri belirleme sistemleri geliştirilmelidir. Günümüz bilgi-

170 Özçelik, *Esas...* s.63-64.

171 Özçelik, *Esas...* s.64.

sayar teknolojisi ile günlük, haftalık, aylık icmaller alınabilir. Böylece alınan karar, vekil-müvekkil ilişkisine, ferdî ve emredici vekâlet esasına uyabilir. Buna rağmen alınan kararları beğenmeyenler ve bu kararları kabul etmeyenler bulunabilir. Bu gibi kimselere mağdur edilmeden göç hakkı tanınmalıdır.

Yasa ulus iradesinin bir ifadesi olmakla beraber, vatandaşa her şeyi emredip yasaklayamaz. Egemenlik de her hak gibi sınırlıdır. Bu hakkın sınırı, bireylerin doğal, yani canlı ve insan olmak niteliklerinden doğan haklarıdır.⁷²

bb) Halk egemenliği:

Bu görüşe göre, halk kendisini meydana getiren bireylerin toplamından ibarettir. Halk egemenliği, halk iradesi de bireysel iradelerinin toplamından ibarettir. Ayrı ve farklı bir niteliği yoktur.⁷³

Siyaset biliminde ulus ve halk iki ayrı kavram olarak gelişmiştir. Bize göre ulus kararlarıyla halk kararları birbirinden ayrılabilir ve bu iki kavrama birbirinden farklı içerikler yüklenebilir. Ulusal nitelikte bir karar ile geçmişten gelip gelecek nesilleri de bağlayan yerleşmiş kurallar anlaşılmalıdır. Halk kararları ise hâlen yaşayan insanların alıp uyguladıkları kararları ifade etmelidir. Halk, yaşanan dönemi, ulus ise geçmiş ile geleceği bağlayan bir kavram olarak belirlenebilir.

bc) İslâmiyet ve egemenlik:

Batı'da özellikle Ortaçağ'daki yönetim biçimi gerçek bir teokrasi olduğu hâlde,⁷⁴ aynı yaklaşım İslâmiyet'e uygulandı-

72. Özçelik, Esas... s.64.

73. Okandan, Umûmî... s.833.

74. "Hristiyanlık, ilk ortaya çıktığı zaman yeryüzünde egemenlik kurmak iddiasında değildi. Başlıca amacı insanlığın öbür dünyadaki kurtuluşunu hazırlamaktı. Roma imparatoruna, yani Kayser veya Sezara vergi verip vermemekte tereddüt edenlere karşı İsa'nın söylediği "Se>

134

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

ğında durum farklıdır. İslâm uygulamasında bir ruhban sınıfı oluşmamıştır.⁷⁵

Kişiler vermiş oldukları sözlere, ikili ve toplumsal sözleş- melere uymak zorundadırlar. Bu anlaşmalara uymamaları hâlinde, haklarında sözleşmeye uymamadan dolayı, müeyyide uygulanır. Ancak bu kimseler, dinî açıdan, sözlerini yerine getirmemelerinden dolayı, Tanrı(=toplum)'ya karşı sorumludurlar. İnsanlar, sözleşme hükümlerine uyma bakımından dünyevî müeyyidelere tabidirler. Keza İslâmiyet'te başkan, yeryüzünde Tanrı'nın halifesi olmakla birlikte, yeryüzü kural ve sözleşmelerine göre seçimle gelir.⁷⁶ Buna göre, İslâmiyet'te, özellikle halifeler döneminde başkanın seçimi ve yönetim tamamen beşeri nitelikli olmuştur.

Görülüyor ki, İslâmî yönetim biçimi demokratik niteliklidir. Çünkü Tanrı, insanı ve toplumu kendi başına hareket eden hâlife adı ile nitelemektedir.¹⁷² Küllî irade sınırları içinde kalmak şartıyla yeryüzü yönetimini cüz'î irade sahibi insana bırakmıştır.¹⁷³ Herkes cüz'î iradesi ile toplumsal sözleşmeye katıl-

zar"a ait olanı Sezara, Tanrı'y a ait olanı da Tanrı'ya verin" sözü bir bakıma yeryüzü ve gökyüzü iktidarlarının ayrılışını kabul anlamına gelmekteydi. Başlangıçta bu ayrılığa rağmen, Roma imparatorluğunun son yıllarından itibaren politik iktidarla Kilise arasında bir yakınlaşma görüldü; sonra da Kilise en üstün güç olarak ortaya çıktı. Öyle ki, Orta Çağ boyunca, zaten kendilerine bağlı senyörlere karşı güçsüz olan krallar ve hükümdar, bir de gökyüzündeki senyörü aşağılarda temsil eden Kilise önünde diz çökmek zorunda kaldılar." Soysal, M., *Anayasaya Giriş*, Ankara 1969 s.11.

75. Karatepe, Ş., *Osmanlı Siyasî Kurumları*, İşaret Yayınları, İstanbul 1991, s.28.

76. **Tanrının halifesi, Allah'ın insan topluluklarına verdiği kolektif gücü (rahmet) egemenliği temsil etmesi başka bir ifadeyle toplumun kolektif gücünü başkana emanet etmesinden kaynaklanmaktadır. Topluluklara doğal olarak verilen bu gücün temel fonksiyonu_yeryüzünde hakkı (Hukuku) egemen kılmaktır. Hakkın egemen kılınması, sosyal dayanışma ve uzlaşmaya anlam kazandırabilir.**

172 Kur'ân, Bakara 2/30.

173 Küllî irade ve cüzî irade için bkı. Kur'ân, İnsan 76/30; Tekvîr, 81/29.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER AYRILIĞI

135

mak ve ona göre hareket etmek durumundadır.⁷⁹ Herkes içtihadından ve bu içtihatlarla dayalı oluşan icmâlardan sorumludur.⁸⁰ Esasen bunun dışında hareket etmek, İslâmiyet'ten sapmadır. Nitekim Hz. Muhammed'den sonraki dönemlerde bu halka dayalı özgün yönetim biçiminden çok kısa bir süre içinde uzaklaşmıştır.⁸¹ Ancak İslâmiyet, başkana karşı ihtilâl ve isyan (huruc-u ale's-sultan) yöntemlerini öngörmediğinden.⁸² hâlk hükümdarlara, saltanat yoluyla da gelseler biat etmeyi daha uygun görmüştür.

Diğer taraftan, İslâmiyet'e göre kâinat tek bir varlığın eseridir. O'nun koyduğu yasalarla düzenlenmiştir. İnsanı da O yaratmıştır. İnsana cüz'î iradeyi veren O'dur. Allah, nasıl küçük çocuğu yetiştirip büyütmeleri için ebeveyni görevlendirmiş ve çocuk büyüdüktan sonra ona hakları kullanma ehliyetini vermiş ise, onun gibi insanlığı geliştirmek içinde peygamberler göndermiş ve onlara kitaplar vermiştir. Böylece peygamberler insanları eğitmişler ve insanlar artık reşit hale gelmişlerdir. Peygamberlerden Hz. İbrahim ilmi, Hz. Musa hukuku, Hz. Dâvud ekonomiyi, Hz. İsa da ahlâkî insanlara öğretmiştir. Hz. Muhammed ise bütün beşeriyete hitap eden ve her çağın gereksinimlerini karşılayan Kur'ân'ı getirmiş ve içtihat ve icma kurumu ile demokratik düzeni yerleştirmiştir. İnsan kendisi için kendisi karar verecektir. Bilmiyorsa soracak, ama, yine kendi

79. Kur'ân Bakara 2/177; Mü'minûn 23/8.

80. Kur'ân, En'am 6/164; Fâtır 35/18; İctihat ve icmânın çağdaş anlamları için bkz. Karagülle, S., İctihad," *Tek Yol Dergisi* 14.9.1973, Sayı 14, s.4-5, 3 1.

81. Watt, M., *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, (çev. E. Ruhi Fırlak) Umran Yayınları, Ankara 1981, s.2 ve dev.; Şeriatî, A., *Yarının Tarihine Bakış*, (çev. Orhan Bekin) Akabe Yayınları, İstanbul 1987, s.62-63.

82. İhtilâl ve isyan yerine hicret ilkesi geliştirilmiştir. Bir ülkede mevcut otoriteye isyan eden veya ihtilal düzenleyen bir peygamber örneğine hiçbir kutsal kitapta ve peygamberlerde rastlanmamaktadır. Karagülle, S., *İslâmiyet ve Günümüzün Meseleleri*, Kaynak Yayınları, İzmir 1976, s. 76.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

içtihadına göre bilen kim ise ona soracaktır. Devlet, doğrudan içtihat yapma ve icmalarda bulunma yetkisine sahip değildir. Bir başka deyişle devletin yasa yapma gücü bulunmamaktadır. Yönetim halkın içtihat ve icmalarına dayanan hususları uygulama imkânına sahip bir teşkilâtın başka bir şey değildir. Zayıfların haklarını koruyan bir kuruluştur. Bu biçimiyle hukuk sistemlerini halkın oluşturduğu tam bir demokratik yapı ile karşılaşılmaktadır. Burada hemen şu itirazlar yapılabilir. Kâinatın hakimi Allah'tır. İnsandan birçok görevlerin yapılmasını istemektedir. Yapmayanları sorumlu tutacağını ahiret hayatında karşılık olarak cehenneme koyacağını, doğru iş işleyenleri ise cennete koyacağını sık sık tekrarlamaktadır. Bu ifadelere demokratik yönetime engel olup olmadığı sorusu üzerinde durulabilir. İslâmiyet'e göre, bunun için Tanrı'nın yeryüzünde yetkili kıldığı kimse yoktur ve kimse kimseden bunların hesabını sorma yetkisine sahip değildir. Devlet yetkililerinin de bu hususta müdahale etme yetkileri bulunmamaktadır. Bütün bu açıklamalar yapılmadığı için Türkiye'de teistler de ateistler de huzur içine girememektedirler. Esasen İslâmiyet kişiye ve topluma cüz'î irade vermekle, onlara kendi başlarına hareket edebilme imkânlarını tanımış demektir.

Ancak bu görüş başlangıç dönemlerinde etkin olmakla birlikte, zamanla terk edilmiş ve özellikle siyaset alanındaki saltanat uygulamaları ile tamamen bırakılmıştır. Diğer taraftan halk kesimini, bir başka deyişle sivil toplumu ilgilendiren özel hukuk uygulamaları ise içtihat ve icma kurumlarının içtihat kapısının kapandığından bahisle terk edilmesiyle kendisini yenileyememiş ve İslam hukuk sistemi de diğer hukuk sistemleri gibi uygulamadan kalkmış veya daha doğru deyişle antidemokratik hâle gelmiştir. Bu defa olay kutsal ve dini kavramlarla açıklanır olmuş ve müslüman ülkelerde antidemokratik ve keyfi yönetimler başlamış ve bu ülkeler doğal olarak çağın gerilerinde kalmışlardır. İslâmiyet'in bu konuda çağın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, ancak başlangıç dönemlerindeki

ilkelere dönmeleri, toplumsal iradeyi ve bu arada içtihat ve icmâ kurumlarını yeniden ele alarak çağın sorunlarına bu ilkelerle çözüm aramalarıyla mümkün olabilir.

B. KİŞİLİK UNSURU:

1) Kavram:

Devlet, kendisini meydana getiren insanların bir sentezi olarak karşımıza çıkar. Devletin yapısında, onun vücut bulmasına katılan gerçek kişiler bakımından bir çokluk vardır. Fakat, devletin oluşabilmesi için çokluk niteliğinin yanında, bu çokluğun aynı zamanda bir birliğe indirgenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde, devletin varlığından bahsetmek imkânsızdır.¹⁷⁴

Devletin birliği, onun kendisini meydana getiren gerçek kişilerden ayrı ve tamamen bağımsız bir varlık oluşturur. Ancak, kendine ait hakları organları aracılığı ile kullanma ehliyetini de haiz bulunan bu varlığı, gözle görebilmek, el ile tutabilmek mümkün değildir. Bununla beraber, devletin akıl ve muhakeme ile kavranabildiğini de kabul etmek gerekir. Örneğin, bu bağımsız varlık hakları elde edebilmekte ve borç altına da girebilmektedir. O hâlde, gerçek kişiler gibi, devlet için de haklara ve borçlara ehil olma keyfiyetinin ve yine onlar gibi, kendi organları tarafından açıklanan haklarını kullanma ehliyetinin söz konusu olduğu bir gerçektir.¹⁷⁵

2) Kişiliğe ilişkin görüşler:

Devletin bir kişiliğe sahip bulunması keyfiyeti, kamu hukukunun temel sorunlarından birini oluşturmaktadır. Bu konuda birbirinden farklı çok sayıda görüşler ileri sürülmüştür.

174 Okandan, *Umûmî... s.909; özçelik, Esas... s.109.*

175 Teziç, *Anayasa... s.116; Okandan, Umûmî... s.910.*

a) HUKUKÎ KİŞİLİK GÖRÜŞÜ:

Alman ve Fransız hukukçu bilim adamları tarafından geliştirilen bu görüşe göre, devletin kişiliği hukukî bir kavramdır. Bu kavram kaynağını hukuk anlayışına dayandırmaktadır. Devletin kişiliği için, ona verilen yetkiler bakımından hukukilik gerekmektedir. Bu yetkilerin doğrudan doğruya devletin kişiliğinden kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. Bu yetkiler ancak hukuken değerlendirildiği takdirde ki, bu biçim bir imkânın varlığından söz açılabilir.¹⁷⁶

Bu görüşü savunanlardan bir kısmı, realite bakımından devlet iradesi diye bir şey kabul etmemekte, ancak hukukî bakımdan ise farklı bir sonuca varmaktadırlar. Bunlara göre, devlet ancak hukuktan dolayıdır ki, her hangi bir istekte bulunma ehliyetini ve kolektivitinin iradesini haiz bir varlık gibi gözükmemektedir. Devleti hak sahibi yapan, bireyleri birleştirici bir organizasyonun varlığıdır. Böyle bir organizasyon olmadan, devleti oluşturan bireylerden ayrı bir kişinin varlığı söz konusu olamaz.¹⁷⁷

Bu görüşü savunanlara göre, devlet için hukuken var olması, ancak kendiliğinden harekete geçebilme ve faaliyette bulunabilme yeteneğine sahip organlara sahip olduğu andan itibaren söz konusu olabilir. Bu organların yetki ve biçimleri ise, bireyler tarafından oluşturulan ilk statü ile tespit olunmaktadır.¹⁷⁸ O hâlde, devlet kişiliğinin var olabilmesi için, ona gereken organları belirleyecek ve bu organların yetki ve sorumluluklarını ortaya koyacak bir sosyal sözleşmenin bulunması zorunlu bir ön şarttır.

176 Okandan, *Umûmî... s.917*; "Bu da (tüzel kişilik) bin yıllar süren sosyal ve iktisadî gelişme ve savaşlarla elde edilebilmiş bir hukukî durumdur." Duran, L., *İdare Hukuku*, İÜ Yayınları, İstanbul 1982, s.63.

177 Okandan, *Umûmî... s.923*.

178 Okandan, *Umûmî... s.925*.

b) GERÇEK KİŞİLİK GÖRÜŞÜ:

Bazı yazarlar, devletin kişiliğinin gerçekliğini ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre, dünyada biri maddî ve diğeri manevî olmak üzere iki çeşit kişi vardır. Bunlardan maddî kişiler, yani insanlardır. Bunlar gibi manevî kişiler de, insanlar tarafından vücuda getirilen ve kendilerini meydana getirenlerden ayrı, irade sahibi, doğal ve gerçek kişilerdir. Bu kişiler diğerleri gibi hak ve vecibelere sahiptirler. Bu maksatla oluşmuş irade ve organları vardır. Bu durum, hukukî olmaktan öncedir.¹⁷⁹

Bu görüş, doktrinde, uzviyetçi, irade, kollektif çıkar ve müessese¹⁸⁰ teorileri adları altında değişik biçimlerde ileri sürülmüştür.

e) FARAZİ KİŞİLİK GÖRÜŞÜ:

Bu görüşü savunanlar, kişiliği hak sahibi olabilme, haklardan yararlanma ehliyeti olarak kabul etmekte ve kişi kelimesinin hak ve görevlere, yetki ve sorumluluklara ehil olabilen bir varlığı ifade ettiği sonucuna varmaktadırlar. Bu görüşe göre, devlet ve benzeri kuruluşlar gerçek kişilere benzetilmek suretiyle ve varsayımlara dayanılarak açıklanabilmektedir. Gerçekte bu durum tamamen yapay olup bir tasarımdan öteye gitmemektedir. Bu nitelikleri taşıyan devlet, kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve bağımsız bir varlık değildir. Maddî olmak niteliğinden yoksun bulunması dolayısıyla manevî sözcüğü ile ifade edilen bu kişi, tamamen yapay ve farazidir. Akıl ve muhakememizin eseri olan bu kişiyi gözle görebilmemize, el ile tutabilmemize imkân yoktur. Gerçekte manevî kişi için ne varlık, ne de hak ve yükümlülükler söz konusudur.¹⁸¹

179 Başgil, *Esas Teşkilât...* s. 182; Okandan, *Umûmî...* s. 925; Özçelik, s. 112.

180 Okandan, *Umûmî...* s. 928, 929, 931, 933.

181 Okandan, *Umûmî...* s. 942.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ**d)KOLLEKTİF MÜLKİYET GÖRÜŞÜ:**

Bu görüş, savunanlara göre, devletin manevî kişiliği, önce kolektif patrimonium-mülkiyet kavramına dayanılarak açıklanmalıdır. Devlet kendi varlığını kolektivitelerde bulmaktadır. Devlet kolektivitenin sentetik bir ifadesidir. Kolektivite kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir kişi meydana getirmediği gibi, devletin de kolektiviteyi oluşturan bireylerin kişiliklerine üstün bir kişiliğe sahip bulunduğu söylenemez. Devlet, insan unsuru içinde yer alan bireylerin toplam birliğini temsil etmektedir. Kişilik, devletin ancak bir hak sahibi niteliğiyle hareket edebildiği durumlarda söz konusu olabilir.¹⁸²

e)REALİST GÖRÜŞ:

Devletin kişiliği ile ilgili diğer görüşlere taraftar olmayan bazı bilim adamları, devletin kişiliğini reddederek, bu konuda "realist görüş" adı altında düşünceler ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre, kişi ve kişilik gibi kavramlar ancak insanlar, yani gerçek kişiler için kullanılabilir. Bunlara göre, devlet denildiği zaman, kolektif bir biçimde, hep birlikte hareket etmek isteyen gerçek kişilerin bir çokluğu söz konusu olmakta ve fakat hareket keyfiyeti yine bireysel bir nitelik arz etmektedir. Gerçek kişilerin bir araya gelmelerinden dolayı, onlardan ayrı, kendine özgü bir iradeye sahip yeni bir kişi meydana gelmiş değildir. Devletin iradesi denildiği zaman, yönetim görevini üzerlerine almış kimselerin bireysel iradeleri söz konusudur. Keza, devleti oluşturan bireylerin toplamının çıkarı da, doğrudan doğruya onları ilgilendiren bir çıkardır. Devlet denildiği zaman, birbirlerine ancak bir siyasi bağla bağlı insan çokluğu söz konusu olmakta, devlet ise bu insan çokluğunu ifade etmektedir.¹⁸³

Bu görüşün savunucularından Duguit'ye göre, kişilik an-

182 Okandan, Umûmî... s.947.

183 Okandan, Umûmî... S.952.

cak şuur ve iradenin bulunduğu yerde var olabilir. Halbuki, şuur ve iradeye sahip bir kollektivitenin varlığından, devletin kendine özgü bir iradeye sahip bulunuşundan söz etmeye imkân yoktur. Gerçekte devlet iradesi diye bir şey olamaz ve bunun için de devlet niteliği itibarıyla bir hak sahibi, bir kişi sayılamaz. Devletin iradesi, iktidarı ellerinde bulunduranların, yönetenlerin iradeleridir. Kollektif irade denilen şey gerçekte savunulması imkânsız bir varsayım, bir hayaldir. Devlet, yönetenlerle yönetilenler arasında meydana gelen bir siyasî farklılaşmadan ibarettir. Devlet, fiili iktidarı haiz birey veya bireylerin, yani yönetenlerin bizzat kendileridir.¹⁸⁴

f) İSLÂMİYET VE KİŞİLİK:

Burada İslâmiyet'in bu konudaki görüşüne işaret etmede fayda görüyoruz. İslâmiyet'te başkanın kişiliği yok olur ve devletin kişiliği ile bütünleşir. Aynı biçimde, devletin mameleki ile kişinin mameleki bütünleşir ve devlet başkanının mirası çocuklarına değil halefine kalır. Başkanların kişiliği başkan olmakla yok olur. Kompüterlerin bağlandığı merkez kompüter durumuna geçen başkan istişare kurumu ile kendi başına değil topluluğun ortak düşüncesinin merkezi hâline gelir. Burada ulusun kişiliği sorununa işaret etmede yarar görüyoruz. Toplumun veya ulusun ayrı kişilik kazanabilmesi için ortak karar alabilme mekanizmasının var olması gerekir. Bize göre kişilik irade ile tanımlanır. Allah'ın iradesi vardır;o halde kişiliği vardır.Toplumun iradesi vardır o halde onun da kişiliği olmalıdır. Diğer hayvanların ve cansızların, iradeleri olmadığı için, kişilikleri de bulunmamaktadır.

Başkanın ağzı ve sözü devletin ağzı ve sözü kabul edilir.

Böylece devletin kişiliğinde hiçbir tereddüt bırakmayacak bir biçime sokulur.

142

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

g) DEĞERLENDİRME:

Devletin kişiliği ile ilgili, farklı ve birbirine ters düşen çok sayıda görüşün olduğu anlaşılmaktadır. Her görüşe karşı da eleştiriler yapılmaktadır. Hemen her görüş olayın bir cephesini ele almaktadır.

Bu görüşler devleti açıklamaya çalışmakta; ancak devletin kaynağını, insan açısından ele almamaktadırlar. Devletin insan tarafından ve ona benzetilmek suretiyle oluşturulması ve insanın yeteneklerinden kaynaklanan ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla oluşturulan bir kurum olarak değerlendirilmesi, devlete farklı bir anlam ve işlev kazandıracaktır. Elinizdeki bu eserin Birinci Bölümü ile, insandan hareketle devlet olgusu ortaya konulmayâ çalışılmıştır. Üçüncü Bölüm'de ise, yine insandan hareketle, devletin unsurları ve kuvvetler dengesi üzerinde durulacaktır.

İ K İ N C İ A Y I R I M

Kuvvetler ayrılığı

GİRİŞ

Devletin maddi-manevi (objektif-subjektif) unsurlarını Birinci Ayırım'da görmüştük. Kuvvetler ayrılığı, devlet görüşü içinde unsurlardan sonra ele alınması gereken ilk sırada yer almaktadır. Devlet, ancak bu kuvvetlerle işlerlik kazanabilmektedir. Bu konuda, gerek teorik gerekse uygulama bakımından tartışılması gereken birçok sorun bulunmaktadır. Biz, bu Ayırım'da devlete ait kuvvet ve fonksiyonların doktrinde yer alışı biçimlerini ele almak istiyoruz. Konunun, sosyal denge modeli açısından ortaya konulmasına ise Üçüncü Bölüm'de yer verilecektir. Teorik tartışmalara girmeden önce, karşılaşılan sorunları ve tarihçeyi belirlemek istiyoruz

I. KAVRAM

Devlete ait kuvvet ve fonksiyonlar üzerinde, siyaset bilimcileri ile hukukçular tarafından kapsamlı çalışmalar yapılmıştır. Bu konu, siyaset bilimi, anayasa bilimi, kamu hukuku ve anayasa hukuku doktrininde "kuvvetler-fonksiyonlar" biçiminde incelenmekte, aralarındaki ilişkiler de dikkate alınarak "kuvvetler-fonksiyonlar ayrılığı veya birliği", daha kısa ve yay-

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

144

gın deyişle "kuvvetler ayrılığı" diye adlandırılmaktadır.¹ Bu konudaki görüşler, çeşitli açılardan kritiğe tabi tutulmakla birlikte, alternatif bir görüş geliştirilmediğinden geçerliliğini ve etkisini sürdürmektedir. Kuvvetler ayrılığına ilişkin sorunlar, anayasal sistem içindeki yerini korumaya devam etmektedir.

Devlet hâlinde teşkilatlanarak gereksinimlerini karşılayan insanlarla sosyal kurumlar arasındaki ilişkiler, başta siyaset bilimi olmak üzere birçok bilim dalına konu olmuştur. Burada, devlete ait kuvvet ve fonksiyonların yapısal bir analizi üzerinde durulacaktır. Bununla beraber, bu yapı karşısında toplumun temel hücresi olan bireylerin hak ve hürriyetlerinin korunmasına, yeri geldikçe değinilecektir. Devlete ait kuvvet ve fonksiyonların her hangi bir biçimde dengeli olmamasından en fazla zarar görecektir olan kişidir. O hâlde, konu, onun hak ve hürriyetlerini doğrudan ilgilendirmektedir. Bu nedenle, kuvvetler ayırımı denilince akla ilk gelen, devletin yapısından önce kişinin hak ve hürriyetleri olmuştur.²

Devlete ait kuvvet ve fonksiyonlar değişik açılardan tasnife tabi tutulabilir. Siyasal düşünce tarihinde genellikle Montesquieu'nun adıyla özdeşleştirilen kuvvetler ayrılığı teorisi, bu konuda önemli bir yer tutar. Bu teori, hukukî olduğu kadar, siyasal bir nitelik de taşır.³ Uygulamada 1789 Amerikan ve

1. *Özbudun, Türk Anayasa... s. 143 Başgil, Esas Teşkilât... s.279; "Güçler ayrılığı güçler arasında, bir işbölümü yapılması demek değildir. Güçler ayırımından kastedilen bu güçlerin, birbirleri karşısında oldukça bağımsız bir statüye sahip olmalarıdır."* Gürbüz, Y., *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Beta Yayıncılık, 2.baskı İstanbul 1987 s.26.
2. *"Vatandaşın siyasi hürriyeti demek, insanın kendini güvenlik içinde görmesinden duyduğu kalp huzuru demektir; hürriyetin varolması için de hükümetin bir vatandaşın başka bir vatandaştan korkmasını önleyebilecek durumda olması gerek.Yasama yetkisi ile uygulama ya da yürütme yetkisi aynı kişiye ya da aynı memurlar topluluğuna verilirse ortada hürriyet diye bir şev kalmaz; çünkü aynı hükümdarın ya da aynı senatonun şiddet kullanarak uygulamak için ağır kanunlar yapmasından korkulur."* Montesquieu, C., *Kanunların Ruhu Üzerine I*, (çev. Fehmi Baydaş) MEB Yayınlan, Ankara 1963, s.296-297. 3. *Özbudun, Türk Anayasa... s.141.*

1791 Fransız Anayasalarından başlayarak pek çok pozitif hukuk belgesinde şu veya bu biçimde işlenerek yer almıştır.

II. SORUNLAR

A. TERMİNOLOJİ SORUNU:

Kuvvetler-fonksiyonlar ayrılığı ile ilgili ilk sorun terminolojiden kaynaklanmaktadır. Bu konuda o kadar çok ve farklı kullanılan sözcükler vardır ki, bir kavram kargaşasından söz açılabilir. Örneğin, kuvvet, güç, iktidar, görev, fonksiyon, yetki, iş, organ, sistem, düzen sözcükleri şu veya bu biçimde eş anlamlı olarak kullanılabilir. ¹⁸⁵ Çokça kullanılan "kuvvet" veya "iktidar" (power-pouvoir) sözcükleri egemenlik kavramı ile çatışmaktadır. Egemenlik, tek ve bölünmez güç olduğuna göre, onun böyle çeşitli unsurlara bölünmesi, her parçasının ayrı bir organa verilmesi ve her organın kendi iktidar alanında egemen olması nasıl açıklanabilir? Devlet yönetimi, devletin çeşitli organları arasında işbirliğini mümkün kılacak karşılıklı etkileşim araçlarının varlığını gerektirdiğine göre, her organın kendi iktidar alanında tam bağımsız ve egemen olacağı bir devlet düzeni nasıl düşünülebilir? Bu durumda devlet, karşıt yönlerden eşit kuvvetlerle çekilmesinden dolayı hareketsiz kalmaz mı? Nitekim böyle mutlak anlamda bir kuvvetler ayrılığı, ne tarihte her hangi bir ülkede uygulanmış, ne de günümüzde bir örneği görülmüştür. O hâlde kuvvetler ayrılığı sistemini ne şekilde anlamak gerekir. ¹⁸⁶

Karşılaştığımız bu sorunun çözümüne yönelik bu konuda yapılması gereken şey, egemenliğin tek ve bölünmezliği ile kuvvet ve fonksiyonların ayrılmasının birbirleriyle çelişmediğini ortaya koymaktır. Bunu yapabilmek için de kuvvet veya iktidar

185 Özbudun, *Türk Anayasa...* s.141-144; Başgil, *Esas Teşkilât* s.279-281; Teziç ise erk sözcüğünü tercih etmektedir. Teziç, *Anayasa...* s.348.

186 Özbudun, *Türk Anayasa* s. 143.

sözcükleri yerine fonksiyon sözcüğü kullanılabilir; kullanılmıştır da.¹⁸⁷ Fonksiyon sözcüğü, sorunu egemenlik kavramı çatışmasından kurtardığı ve ayırtırmaya imkân sağladığı için önemlidir. Ancak, konu biyolojik görüş açısından ele alındığında organ, sosyolojik açıdan ele alındığında kurum, siyaset bilimi açısından ele alındığında kuvvet ve hukukî açıdan ele alındığında ise fonksiyon sözcükleri olayı daha iyi açıklamaktadır. Biz bu çalışmamızda konunun siyaset bilimi açısından teorik temellerine inmek istediğimizden "kuvvet" sözcüğünü tercih edeceğiz. Ancak, çalışmamız biyoloji, sosyoloji, siyaset bilimi ve hukuk disiplinlerini de kapsadığından zaman zaman diğer sözcükleri de kullanacağız.

B. DİĞER SORUNLAR:

Devlet içinde hangi kuvvet ve fonksiyonlar vardır? Bunların kapsam ve sınırları nelerdir ve nasıl belirlenecektir? Doktrinde ve uygulamada genel kabul gören üçlü ayırım olayı nitelemeye yeterli midir?¹⁸⁸ Bir başka kuvvetten söz açılmaz mı? Ayrıca kuvvetler arasında her hangi bir tedahül var mıdır? Varsa nasıl cereyan etmekte ve bu ne şekilde meydana gelmektedir?

Karşılaştığımız bir diğer sorun da, kuvvetler arasındaki ilişki düzeninin biçimi üzerindedir. Bunlar arasındaki ilişkiler düzeni, ayrılığa mı, yoksa birliğe göre mi kurulacaktır?¹⁸⁹ Bir

¹⁸⁷ İşte günümüzde kuvvetler veya iktidarlar ayrılığı deyimi kullanılırken Kastedilen ve pozitif hukuk verilerine göre kastedilmesi gereken, gerçekte fonksiyonlar ayrılığıdır. Diğer bir deyimle devlet iktidarının çeşitli fonksiyonlarının, aralarında bir işbirliği mevcut bulunan değişik organlarca yerine getirilmesidir. Özbudun, a.g.e, s. 143.

¹⁸⁸ "Kuvvetleri ayırma politik doktrini ile Tanrı'nın Üçlüğü hakkındaki dinî doktrin arasında göze çarpan benzeşimi görmek için din konusunda uzun boylu bilgi sahibi olmaya ihtivaç olmasa gerektir." Duguit, L., *Kamu Hukuku Dersleri*, (çev. Süheyp Derbil), AÜ Yayınları, Ankara 1954, s. 101.

¹⁸⁹ "Yasama-Yürütme karşılaşmaları içinde, ilişki ve orantı kurmak gerekince, hangisi ötekisine oranla ağır basar? Ya da basmalıdır?>

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER AYRILIĞI

147

başka ilişki düzeninden, örneğin denge ve uyumdan söz açılabilir mi?

Önemli bir diğer sorun da, bu kuvvetlerin içeriklerini belirlerken ve tanımlarını yaparken ortaya çıkmaktadır. Özellikle çoğunluk sisteminin uygulandığı sistemlerde kuvvetler tamamen birbirinin içine girmektedir.⁹

*Yoksa aralarında eşitlik mi kuralım? İlk bakışta, bu ilişkileri iki türde görüyoruz: Kuvvetlerin ayrılması ya da karışımı. Kuvvetlerin ayırımında, bir sorun da şu: Bunları, birbirine tamamen bağımsız bir hâle mi getirelim? O zaman, katı bir ayrılıktan söz edeceğiz. Ve her kuvvete ayrı bir yetki ve çalışma alanı çizeriz. Biri ötekinin alanına giremez ve birbirilerini frenleyebilir duruma getirmemiz gerekecek. Yoksa, kuvvetleri, yumuşak ve esnek olarak mı ayıralım? O zaman da kuvvetler, birbirinin alanına gireceklerdir. Birlikte çalışmalarına olanak sağlayacağız. Sözü edilen ayırma tertiplerinden üç rejim türü çıkıyor: (1) Kuvvetler karışımı rejimleri, (2) Sert kuvvetler ayrılığına dayanan rejimler, (3) Yumuşak kuvvetler ayrılığı: Parlamenter rejim." Tunaya, T. Z., **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İÜ Yayınları, İstanbul 1980, s.391 ve dev.; Demirkol, F., **Yargı Bağımsızlığı**, Kazancı Yayınları, İstanbul 1991, s.4 ve dev.*

9. "Diğer taraftan, siyasal bilimlerin bugün bile kabul edebileceği bir yaklaşımla, devlet içindeki "kuvvet"lerin muvazenesinin sırrını aramış olanlar, bu işlerini tam olarak başaramamışlar, siyasal "kuvvet"lerin tahlilini bu kuvvetlerin en "iyi" dengesini bulma amacından ayıramamışlardır." Mardin, Ş., **Din ve İdeoloji**, s. 17; Zamanımızda ise demokratik gelişme, parlamenter rejimin menşesindeki siyasî ikiliği ortadan kaldırmıştır. "Birçok Avrupa memleketlerinde krallık müessesesi tarihe karışmış, İngiltere ve Şimal Devletleri gibi krallık müessesesini muhafaza edenler de ... bir siyasî kuvvet olmaktan çıkmıştır. Artık icra ve teşri kuvvetleri arasında bir ayrılık ve mücadele yoktur. Hükümet, gerek kuruluşu, gerekse mevcudiyeti bakımından istiklâlini kaybetmiş ve parlâmento çoğunluğuna tâbi duruma gelmiştir. Kısacası, parlâmento çoğunluğu ile hükümet arasında bir vahdet ve ayniyet mevcuttur. Binaenaleyh bu organları karşılıklı silahlarla donatarak yekdiğerine karşı korumanın, içlerinden birinin diğeri üzerinde hâkimiyet kurmasını önlemeye çalışmanın, tek kelime ile aralarında bir denge meydana getirmenin lüzumu ve mânâsı kalmamıştır." Özbudun, E., **Parlâmanter Rejimde Parlâmentonun Hükûmeti Murakabe Vasıtaları**, AÜ. Yayınları, Ankara 1962, s.4; "...Fakat burada şunu kat'î olarak belirtmek lâzımdır ki, modern **parlamentar** rejimde ne iki siyasî kuvvet arasında bir muvazene, ne de klâsik millî hâkimiyet ve temsili hükû- >

Devlete ait bu kuvvet ve fonksiyonların maddî ve/veya şekli ve organik bakımdan tasnifinden kaynaklanan bir başka sorun da, yapılan işlemin veya yerine getirilen görevin, o işlemi veya görevi yerine getiren organlara göre mi belirleneceği, yoksa işin veya görevin niteliğinin mi esas kabul edileceğidir?¹⁰

Diğer taraftan, uygulamada bu teorinin işlemediği, kuvvetler veya fonksiyonlar ayrılığı konusunda tamamen biçimsel bir ayırıma gidildiği ve bu teorinin formaliteden öte bir anlam taşımadığı da ileri sürülmektedir.¹¹⁹⁰ Hatta hiçbir ülkede gerçek bir uygulamanın bulunmadığı da yazılanlar arasındadır.¹²

Görülüyor ki, ister teori planında isterse uygulama alanında olsun, devletin yapacağı işler ve görevler, kuvvetler ayrılığı görüşü ile birlikte çetin sorunlarla karşı karşıyadır.

Çok çetin ve zor olan bu sorunların bütünüyle çözülmesi kolay değildir. Ancak biz, burada, önce doktrinde ileri sürülen görüşlerle uygulamayı belirleyecek, sonra Üçüncü Bölüm'de, Sosyal Denge Modeli çerçevesinde olmak üzere, bir yaklaşımda bulunacağız.

III. TARİHÇE

Eskiden devletin göreceği işler basit ve belli alanlarla sı-

met *meşhumlarından* hareketle temsilî organlar arasında bir sınırlama veya terazileşme bahis mevzuu değildir." Güneş.T., *Pârlemanter Rejimin Bugünkü Mânası ve İşlevisi*, [Ü Yayınları, İstanbul 1956, s.56.

10. Özbudun, *Türk Anayasa...* s.147.

11. Özbudun, *age*, s. 142-143.

12. Bu nedenle yeni tasnifler geliştirilmeye çalışılmıştır: "Yalnızca kuvvetler ayrılığına dayanarak yapmış olduğumuz açıklamalar bir gerçeği gösteriyor. O da, siyasal rejimler, siyasal hayatın özelliklerinden oluşur. İstenildiği kadar masa başında iyimser ve karamsar şemalar çizilebilir. Bunlar düşünce planında değerli de sayılabilir. Ne var ki, bu şemayı her hangi bir toplumun içine getirdiğimiz gün, uygulamalar bambaşka sonuçlar verecek ve bir zamanlar ihtilaller pahasına elde edilen kuralların ne kadar görelî (nisbî) oldukları görülecektir. Çağdaş yeni ayırım çok daha gerçekçi bir gözleme dayanıyor." Tunaya, *Siyasal...* s.413.

nırlı idi. Devlet faaliyetleri, genel olarak, dışarıdan gelecek saldırılara karşı halkı korumak, içeride güvenliği ve düzeni sağlamak, ihtilafları halletmek, vergi ve asker toplamaktan ibaretti. Halk ise, âdeta kendi başına, örf ve teamül düzeni ile yaşıyordu. İnsanlık ilerledikçe, iktisadi ve sosyal gelişmeye bağlı olarak, ihtiyaçlar artmış ve çeşitlenmiş, kamu hizmetleri alanı buna paralel olarak alabildiğine ve akılları şaşırtacak derecede gerek hacim gerekse miktar itibarıyla genişlemiştir. Zamanla artarak genişleyen ve büyüyen bu görev ve hizmetlerin yürütülebilmesi için, tarih boyunca çalışmalar yapılmış ve sistemler geliştirilmiştir. Bütün bunların gelişmesi ile devlete ait görevlerde ayrılmalar meydana gelmiştir. Bu ayrılmaların oluşması ile sorun teorik düzeyde de tartışılmaya başlamıştır. Nitekim, kuvvetlerin ayrışmasının teorik temellerine Aristo'nun "Politika" adlı eserinde çok net olarak rastlamak mümkündür.¹⁹¹

Bize göre kuvvetlerin ayrılmaya başlaması sorunu çok daha eskilere, devletlerin ilk kurulmaya başladığı uygarlık olan Mezopotamya dönemine kadar götürülebilir.¹⁹² Ayrıca Doğu mekânlı düşünce sistemlerine göre Aristo'dan önce yaşayan ve peygamber olarak da tanınan Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. Davud, sonra gelen Hz. İsa ve Hz. Muhammed bu gelişmelere katkıda bulunmuşlardır.¹⁹³ Örneğin, Mezopotamya'da bilimsel düşünce gelişirken insanlar doğal ve sosyal yasaları öğrenmişlerdir.¹⁹⁴ İbrânilerde Hz. Musa, On Emir (Ten Commandments) ile

191- "Yönetimin biçimi ne olursa olsun, üç gereği karşılaması gerekir: (1) Ne "Yapılacağına tartışılması ve kararlaştırılması,(2) kararlaştırılan siyaseti yürütecek her dereceden devlet görevlileri ve (3) bir yargı sistemi." Aristoteles, *Politika*, (çev. Mete Tuncay) Remzi Kitabevi, İstanbul 1975, s. 132; Daver, B., *Siyaset Bilimine Giriş*, Ankara 1972, s. 190; Demirkol, s.6.

192- Akdemir, S., *Sosyal Denge I, Devlet Yapısının Tarihi Seyri*, İstanbul 1990, s.50,164-170.

193- Leibniz, G. W., *İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma*, (çev. Hüseyin Batu), MEGSB Yayınları, İstanbul 1986, s.III-VIII.

194- Akdemir, *Sosyal Denge I*, s. 164.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

yöneticilere de nesnel olarak uygulanan yasa-hukuk sistemini getirmiştir.¹⁷ Hz. İsa din ve ahlâk adına konuşurken "Kayserin hakkını Kayser'e, Allah'ın hakkını ise Allah'a veriniz" demek suretiyle din ve yönetim işleri arasındaki ayrılığa açık bir biçimde işaret etmiştir.¹⁹⁵ Esasen bu ayrılık daha sonraları devletlerin değişmez unsurları arasında sayılan lâiklik ilkesinin temel açıklamalarından birini oluşturmuştur. Böylece devlet içinde farklı görev ve fonksiyonların bulunduğu açık olarak, daha o dönemlerde kabul edilmiştir. Diğer taraftan Hz. Muhammed ise, gerek kendi uygulaması ve gerekse kendisine gönderildiğini ileri sürdüğü Kur'an dikkate alındığında devlete ait görevleri ayırtırmış ve bunlar arasındaki ilişkilerin temelini ise dengeye dayandırmıştır.¹⁹ Daha günümüz ilimlerinin yeterince gelişmemiş olduğu o dönemlerde, devlete ait görevleri belirleme bakımından, kuralları koyma ve uygulama, ihtilafları çözme ve yapılan işlemleri denetleme mekanizmaları geliştirilmiştir. Bu konuda, medrese ve mezhepler hukuk koyucular, loncalar uygulayıcılar, kaza birimleri ve yönetimler ihtilafları çözücüler, tekke ve zaviyeler denetleyiciler olarak tarih sahnesinde yer almışlardır.¹⁹⁶ Konunun teorik olarak ortaya konulması ise Batı Uygarlığı'nın Aydınlık Çağı düşünürlerine düşmüştür.¹⁹⁷ Gerçi sorun nihai mânâda çözülebilmiş değildir.

17. Leibniz, age, s.V; Akdemir, age, s. 165.

18- Soysal, Anayasaya... s.11; Leibniz age,VII; Akdemir, age, s.166.

19. Kur'an, Rahman, 55/7-9; Hadid, 57/25; Hüd, 11/74-75; A'raf, 7/85; En'am, 6/152.

195- Soysal, Anayasaya... s.11; Leibniz age,VII; Akdemir, age, s.166.

196- Akdemir, S., Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması, Akevler Akdeniz Bilimsel Araştırma Merkezi Yayınları, İzmir 1988, s.67; "İslâm ortaçağı tarikatlarını bugünkü siyasal amaçları gizlemek için kurulan sahte tarikatlardan ayırmak gerekir." Berkes, Teokrasi... s. 18; "Çok otoriter uygulamalar dışarda tutulursa, geleneksel üretim ilişkilerinde (fütüvvet birlikleri, ahilik ve lonca sisteminde) üretime katılanlar arasında İbn Haldun'un öngördüğü biçimde bir işbirliği ve kurallara uyma görülmektedir." Kozak, İbn Haldun... s. 149-150.

197- "Liberal demokrasilerle güçler ayrılığı, yani yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılması ta XVII. Yüzyıldan beri üzerinde >

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER AYRILIĞI 151

IV. KUVVETLERİN AYRILMASI

A. GENEL OLARAK:

Kuvvetler ayrılığı konusunun teorisine sistematik olarak önce doğal hukuk ekolü mensupları ve özellikle İngiliz düşünürü Locke'da rastlanmaktadır. Locke, siyasal yönetim içinde yer alan güçleri yasama, yürütme ve konfederatif iktidar ya da etkiler olarak ayırır.²² Teorik plandaki bu gelişmenin hürriyetlerle ilişkisinin kurulması ve uygulamaya aktarılması ise Montesquieu'ya aittir. İngiliz kamu hukuk sisteminden esinlenerek kuvvetler ayrılığı teorisinin temellerini atan Montesquieu, her devlette yasama, yürütme ve yargı iktidatlarının bulunduğunu söylemiştir. Yazara göre, yasama iktidarı yasa yapar, yasaları kaldırır, değiştirir; yürütme iktidarı savaş ve barışa karar verir, yabancı ülkelere temsilciler gönderir, temsilcileri kabul eder, içte ve dışta güvenliği sağlar; yargı iktidarı ise, suçları cezalandırır, anlaşmazlıkları çözümler.²³

Görülüyor ki, kuvvetler ve bunlar arasındaki ilişkileri belirleyen bu görüş, teorik açıdan kuvvetlerin ayrılmasını esas alarak ortaya konulmuştur. Teorinin çıkışında ilişkileri belirleme bakımından kullanılan ayrılma sözcüğü olayı daha iyi nitelemektedir. Çünkü, bir bütün olan toplum hayatının ayrışması ön plandadır. Locke ve Montesquieu uygulamadaki durumu ortaya koymuşlar ve olayı niteleyebilmişlerdir. Teorinin kurulması ve gelişmesi sonraki yazarlara aittir. Bu görüşler, kısa bir zaman parçası içinde pozitif hukuka geniş bir biçimde yansımıştır.

durulan bir konudur. İngiltere'de John Locke (1632-1704) Fransa'da Montesquieu (1689-1755;) bu konu üzerinde ilk duran düşünürlerdir." Gürbüz, Karşılaştırmalı... s.26, bkz. Montesquieu, Kanunların... I, s.296 ve dev. Teziç, Anayasa... s.390-391 ve dev.

22. Göze, A, Siyasal *Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul 1986, s. 159.

23. "Her devlette üç çeşit yetki vardır: bir, yasama yetkisi; iki, devletler hukukuna bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi; üç, medenî hukuka bağlı olan şeyleri uygulama yetkisi." Montesquieu, *age*, I, s.296.

Demek ki, kuvvetler ayırımı, (1) Genel kararların alınması (yasama), (2) Genel kararların uygulanması (yürütme), (3) Hukuki anlaşmazlıkların çözümü (yargı), olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁹⁸ Tarih boyunca mutlak monarşiler ve diktatörlükler, devleti, kuvvet, yetki ve organ ayırımı yerine, kuvvet, yetki ve organ birliğini temel alarak yönetmişlerdir. Ancak günümüzün modern demokrasileri temel kuvvetleri ve organları ayırmayı benimsemişlerdir.¹⁹⁹

Bu üçlü ayırım²⁰⁰ üzerinde de eleştiriler yapılmıştır. Bazıları yargının yürütmeden ayrı bir faaliyet olmadığını, bilakis yürütme içinde ve bunun bir parçası olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bunlara göre yargı organı, bir kanunun nasıl uygulanması gerektiği konusunda bir anlaşmazlık olduğu ve bir hakkın yerine getirilmesinin gerektiği anlarda harekete geçer. Yargının faaliyeti, kanunların uygulanmasıyla ilgili bir yürütme faaliyeti sayılmaktadır. Bazıları ise, yargıyı yürütmeye bağlamak şöyle dursun, kuvvetler ve organlar ayrılığının tamamen dışında tutmaktadırlar. Örneğin, Hauriou'ya göre, kuvvetler ayrılığı siyasal bir prensip olup ancak siyasal faaliyetlerde uygulanabilir. Yargı kuvveti ve fonksiyonu ise siyasal faaliyetlerin tamamen dışında bir nitelik taşımaktadır. Buna göre, yargıyı, yasama ve yürütme gibi siyasal kuvvet ve organlar alanında incelemek ve bir üçüncü kuvvet saymak, yargının siyasal olmayan niteliğini inkâr etmektir.²⁰¹

B. KUVVETLER AYRILIĞI VE PARLAMENTARİZM:

Kuvvetler ayrılığını, parlamenter rejim açısından kısaca ele almada yarar vardır. Bu konuda üç ayrı görüş ileri sürül-

198 Teziç, Anayasa... s.347; Daver, Siyaset... s.190.

199 Daver, Siyaset... s.191.

200 Kuvvetler ayrılığının kritiği için bkz. Teziç, Anayasa... s.393-395.

201 Daver, Siyaset... 193.

*müştür. Bunlar, ikici görüş, tekçi görüş ve çoğunluğun hükümeti görüşüdür.*²⁰²

(1) *İkici görüşte, kuvvetler ayrılığı kriterinden hareket ederek parlamenter rejim, yasama ve yürütme kuvvetlerinin ılımlı, dengeli ve aralarında işbirliğini mümkün kılacak biçimde ayrılmış olduğu bir rejim tarzında tanımlanmaktadır. Buna göre bu iki kuvvet arasında eşitlik olması asıldır. Aralarında denge ilişkilerinin kurulması gerekmektedir.*²⁰³

(2) *Tekçi görüş, parlamentonun üstünlüğü rejimidir. Çünkü, yürütme organına yetkilerini kullanması için gerekli olan araçları, yani yasaları koyan parlamentodur. Anayasal sınırlar içinde her şey bir yasa konusu olacağından, parlamentonun yetkileri gerçekte sonsuzdur. Keza, parlamento, yasaların uygulama biçimini de denetlemekte, gerektiğinde bakanların sorumluluğu yoluna gidebilmektedir. Bakanlar görünüşte devlet başkanı tarafından seçilseler bile, başkanın bu yetkileri tamamen biçimsel niteliktedir. Gerçekte bakanlar, yasama organı tarafından seçilmiş kişilerdir ve kabine, yasama organının bir yürütme komitesini teşkil eder.*²⁰⁴

(3) *Çoğunluğun hükümeti görüşüne göre, parlamenter rejim, bir çoğunluk esasına dayanır. Zaman içinde yasama ile yürütme organı arasındaki başlangıçtaki ikilik ortadan kalkmış ve parlamento çoğunluğu ile hükümet arasında bir ayniyet hasıl olmuştur. Hükümet, kuruluşu ve devamı bakımından tamamen parlamento çoğunluğuna tâbidir. Oluşma bakımından yasama ile yürütme arasındaki fark, bir derece farkından ibarettir: Parlamento doğrudan doğruya seçim sonucunda vücut bulur. Yürütme de seçim sonucunda ortaya çıkar. Ancak bunun için parlamento çoğunluğunun oluşması gerekmektedir.*²⁰⁵

202 Özbudun, E., *Parlamanter Rejimde Parlamentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları*, Ankara 1962, s.2 ve dev.

203 Özbudun, age, s.2-3.

204 Özbudun, age, s.9.

205 Özbudun, age, s. 10.

Demek ki, modern parlamenter rejimde seçimin hedefi değişmiş, meclis çoğunluğunu ele geçirerek yürütme organını denetleme yerine, doğrudan doğruya belirli bir siyasî programı yürütmek ve hükümet olmak amaç hâline gelmiştir. Hükümet seçim mücadelesinin hedefi olmuştur. Bütün sorun çoğunluğu sağlayarak hükümeti kurmaktır. Bu nedenle, modern parlamenter rejimde yasama ve yürütme organları arasında gördükleri fonksiyonlar bakımından bir ayrılık da hemen hemen kalmamıştır. Parlamento çoğunluğuna dayanan modern yürütme kuvveti, yalnız bir yürütmeden ibaret değil, aynı zamanda en güçlü bir yasama aracıdır da. Çünkü bugünkü hayatın karmaşıklığı, yasa tasarı yetkisinin hükümetin tekelinde kalması sonucunu doğurmaktadır. Bu görüşte, yani çoğunluğun hükümetinde, hükümetin haiz olduğu siyasî üstünlük ön plana çıkmaktadır. Bu husus genel bir trend olarak da izlenmektedir ve bu nedenle, "hükümet üstündür" veya "meclis üstündür" cümleleri yerine "çoğunluk üstündür" cümlesi kullanılabilir.²⁰⁶

Görülüyor ki, modern parlamentarizmde bir kuvvetler ayrılığından veya dengesinden bahsetmek hemen hemen imkânsızdır. Hükümet, çoğunluk esasına dayanmaktadır. Ayrıca, parti içi disiplin sonucu yürütme ile yasama arasındaki ayırım göstermelik hale gelmiştir.³³ Günümüzde batılı anlamdaki demokrasilerde çoğunluk ilkesi bir bakıma azınlığın çoğunluğu yönetmesi ilkesine de dönüşebilmiştir.

33. "...Parti gerçeği bütün parlamenter sistemlerde oynadığı rolü burada da

oynayacak ve yasama ile yürütme organları, daha doğrusu yasama organındaki çoğunluk ile hükümet arasında ister istemez birvakınlık do-

206 Özbudun, 10; Güneş, *Parlemanter...* s. 103, 121.

Üçüncü Bölüm

**Sosyal denge modelinde
devletin unsurları ve
kuvvetler dengesi**

GİRİŞ

Çalışmamızın Birinci Bölüm'ünde "İnsandan Devlete-Devletin Teorik Temelleri" üzerinde durmuş, insanı devlet kurabilen bir varlık olarak tanımlamıştık. Bu süreçte rol oynayan biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve siyaset bilimine göre devletin özelliklerini yapısal açıdan incelemiş,yapı ile fonksiyon arasındaki ilişkilere az da olsa değinmiştik. Yapısal bakımdan insan biyolojisi ile psikolojisinin ruh ve beden olmak üzere iki unsurdan oluştuğunu; insan ruhunun ve bedeninin ise yetenekler ve hücre dokuları olmak üzere dört alt unsurdan meydana geldiğini görmüştük. Sosyoloji ve siyaset bilimi bakımından ise **insan** unsuru (=ulus) ve toprak unsuru (=ülke)olmak üzere iki ve yine kurum ve kuvvetler olarak ise dört kurum ve kuvvetin bulunduğunu ortaya koymuştuk. Üçlü yapılan kuvvetler ayrılığının siyaset bilimi bakımından sorunun çözümüne yeterli olmadığına işaret etmiş ve analoji yöntemiyle insan ile devlet arasındaki benzerlik yardımıyla dengede yer alması gereken elemanları ortaya koymaya çalışmıştık.

İkinci Bölüm'de ise, tarihin ilk dönemlerinden beri varlığını sürdüren, teorik açıklamalara ve uygulamalara konu olan devletin, var oluş biçimi ile yapısı bakımından unsurlarını ve kuvvetlerini belirlemeye çalıştık. Yoğun tartışmalara konu olan ve her bir unsuru ve kuvveti üzerinde çok yoğun tartışma-

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

lar bulunan devleti, bir bütün olarak özetle ortaya koyduk. Unsurlar ile kuvvetler arasında doktrinde oluşan konsensüsü belirlemeye yönelik bu bölümü ortaya koymakla, kendi Modelimizi oluşturacak hâle geldik.

Şimdi ele alacağımız Üçüncü Bölüm'de oluşturduğumuz Sosyal Denge Modeli'mizde yer alan hususların, doktrindeki görüşlerle kesişen ve ayrışan yanları okuyucu tarafından kolaylıkla izlenebilecektir. Ayrıca, devlet ile ilgili mevcut dengesizliklerin çıkış noktalarını belirleyerek bir Model çerçevesinde bunların nasıl giderileceğini ve bir senteze nasıl varılacağını ortaya koymuş olacağız. Bunu yaparken, ikinci Bölüm'de izlenen Unsurlar ve Kuvvetler ayrılığı sırasına göre modeli ele alacağız. Ancak, devletin kişiliği, bize göre, devletin bütününe kapsadığından, unsurlardan farklı ve fazla bir şeydir. Esasen kişilik olmadan unsurlar her hangi bir şey ifade etmemektedir. Bir başka deyişle, kişilik oluşturmuş birleşik bir varlık unsurlara ayrıştırılarak incelenebilir. Bu nedenle, önce devletin kişiliği üzerinde durulacak, sonra unsurlar ve kuvvetler dengesinin incelenmesine geçilecektir. Ulus unsuru ile Ülke unsuru devletin kurucu unsurları olarak ele alınacaktır. Öne alınan devletin kişiliği yerine dengenin sağlanması için mülkiyet unsuru konulacaktır. Bu unsur, ülkenin bir parçası ve egemenlik unsurunun karşısı olarak, fakat ona benzetilmek suretiyle açıklanacaktır. Böyle bir değişiklik unsurlardan her birine etki edeceğinden, her unsur yeniden ele alınarak tanımlanacaktır. Bu tanımlara, Model'in bütünü okunduktan sonra itirazlar yapılmalıdır. Ancak denge dikkate alınarak eleştiriler yapıldığı takdirde, Sosyal Dengeyi esas alan devlet teorimizin giderek olgunlaşması mümkün olacaktır.

Kuvvetler ayrılığı ayırımında sorunlar daha da karmaşık olduğundan, tanımların önemi bir kat daha artmaktadır. Üçlü ayırım yerine dörtlü ayırıma gidilmesi, kuvvetler arasındaki ilişkinin ayırım yerine denge olarak belirlenmesi, sorunun bir model yaklaşımı ile çözümünü zorunlu kılmaktadır. Bu şartlar

içinde, yapılacak açıklama ve tanımların zorluğu ortadadır. Bir model bazında yapılan bu çalışmanın, kuvvetler dengesinin teorik temellerine ve tanımına yönelik bir başlangıç kabul edilebileceği, eleştiri ve katkılarla geliştirilerek daha ilerilere götürülebileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Konuya girmeden önce, bu konuda önemli bir yer tutan kavram sorununa da işaret etmek istiyoruz. Devlet, çeşitli bilim adamları tarafından değişik açılardan ele alınmakla beraber denge açısından incelenmiş değildir. Sosyal ve siyasal bilimciler denge kavramına sık sık temas ederler. Ancak devleti bu açıdan ele alan bir çalışmayı bilmiyoruz. Böyle olunca getirmiş olduğumuz tanımlar ile mevcut tanımlar arasında bazı farklılıkların bulunması doğal karşılanmalıdır. Örneğin, kuvvetler ayrılığı teorisinde kuvvetlerin üçlü kabul edilmesi, biraz sonra ortaya koyacağımız "denetleme kuvveti"ni aralarında paylaşdırmayı gerektirmiştir. Dolayısıyla, "yasama denetimi", "yürütme denetimi" ve "yargı denetimi" gibi kavramaların doğmasına neden olmuştur. Denetleme'yi ayrı bir kuvvet olarak ele alınca mevcut kuvvetlerin kapsamlarında bir daralma olacağı kendiliğinden anlaşılır.

Bir diğer kavram kargaşası siyasî kuvvet, hükümet, devlet, idare ve bürokrasi (memurlar) kullanışlarında ortaya çıkmaktadır. Siyasî kuvvet hükümet ile, hükümet devletle özdeş kabul edilmektedir. Ayrıca hükümet yürütme organı (=icra organı) kabul edilmekte, hükümetin teşkili, âdeta devletin bütün kuruluşlarını kapsamaktadır.

Diğer taraftan yürütme organı "*Kanun hükmünde kararname*lerle" yasama yetkisini, "özlük işleri ve infazla" yargının yetkisini de kullanmaktadır. Bu ve benzeri nedenlerle, kuvvetlerin sınırlarını belirlemek oldukça güç görünmektedir. Parti disiplini ve çoğunluğun iktidarı uygulamaları ile kuvvetler ve hatta devletin bütünü âdeta bir partinin emrine girmektedir. Birçok siyasî sorunun kaynağı olan bu durum hiç yadırganmadan anlatılabilmekte ve hatta savunulabilmektedir.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

İşte, dikkatini çekmek istediğimiz husus bu tür kavram kargaşasıdır. Bir modeli oluştururken mevcut kavramlardan hareket etme zorunluluğu vardır. Ancak, bünyelerinde birçok sorun taşıyan bu kavramları ödünç almaktan ve onları kullanmaktan başka bir çare de bulunmamaktadır. Bu nedenle yapılacak tanımların önemi daha da artmaktadır. Biraz sonra Sosyal Denge Modeli'mizde devlete ait her unsur ve bu unsurların dayandığı alt unsurların her biri tek tek tanımlanacaktır. Okuyuculardan istediğimiz, bu tanımları Modeli'mizin dayandığı varsayımlar göz önünde bulunularak değerlendirmeleridir. Yapılan tanımlarla ortaya konulan biçimiyle değerlendirmeleridir. Ancak bu takdirde bir gelişme sağlanabilir. Aksi takdirde Modelin anlaşılmasında güçlük çekilebilir.

I. SOSYAL DENGİ MODELİNDE DEVLETİN KİŞİLİĞİ

A. KİŞİLİĞİN DOĞAL TEMELİ

Giriş'te ele alınan ilk varsayımımız "parça(cık)lar varsayımı" idi. Bu varsayımı şimdi devletin kişiliğine uygulayarak kullanmak istiyoruz. Hatırlanacağı üzere parça(cık)lar (=kuantumlar) arasında çekme kuvvetleri vardır ve bunlar aralarında birleşmek isterler. Ancak belli bir mesafeden sonra itme kuvvetleri ortaya çıkar ve ayrı kalırlar. Böylece ayrılık ile birlik arasında bir denge oluşmakta ve birleşik cisim meydana gelmektedir. Birleşik cismin dışı karşı görünüş ve özellikleri, birliği sağlayan unsurlardan farklıdır.

Giriş'te verdiğimiz örneği tekrarlayalım. Oksijen ve hidrojenin ikisi gaz olduğu halde, birleşince su olmaktadırlar. Hidrojen ve oksijen sıvı durumunda dahi çok az maddeyi erittikleri halde, bileşik madde olan su maddelerin çoğunu eritir.

Bu açıklamalardan hareketle, bir şeye ayrı varlık denilebilmesi için elementlerinde mevcut olmayan özelliklerin ortaya

çıkması gerekir ve bu ayrı maddenin tanımı ancak bu ayrı özellikler ile yapılabilir.

B. DEVLET KİŞİLİĞİNİN ESASI

Bütün varlıklar komşu varlıklarla alışveriş yaparlar. Böyle bir alışverişi olmayan varlıklar birbirlerine göre yok sayılırlar. Bu alışverişler, bir bedel biçiminde de ortaya çıkmazlar. Varlık kendisinde olanları dışarıya bırakır, buna karşı dışardan gelenlerin bir kısmını alır. Ne var ki bunlar, tam bir takas niteliği taşımazlar.

Bundan başka, canlılarda karşılıklı yararlanma ve dayanışma vardır. Göz ile kalp ve beyin arasında, ayrı organlar olmalarına rağmen, karşılıklı işbirliği ve yararlanma söz konusudur. Ancak bu işbirliği ve yararlanma, sadece organizasyon gereği olup göz ile kalp ve beyin arasındaki bir anlaşmaya dayanmamaktadır.

Yeryüzünde yalnız insanlar, diğer insanlarla karşılıklı işbirliği ve alışverişlerini "anlaşma" yapmak suretiyle sürdürürler. Kişi verdiğinin karşılığını bir ölçü içinde geri almak ister. Bu alışverişin diğerlerinden dört yönden ayrıldığı söylenebilir.

- (1) Anlaşmalar iradelere dayalı yapılır.
- (2) Alınan ile verilen ölçülendirilir ve bir bedel aracılığıyla denge kurulur.
- (3) Borç ve alacaklar önceden hafızaya alınır ve karşılıklar daha sonra verilir.
- (4) İnsanlar arasında dayanışma sağlanır ve anlaşmaya uymayarak borçlarını ödemeyenlere karşı müeyyideler uygulanır.

Biyolojide yüksek varlıklar olarak tanımlanan hayvanlarda dahi böyle bir alışverişi görmek mümkün değildir. Esasen yukarıda belirttiğimiz bu dört özellik, kendi aralarında ayrılmaz bir bütün teşkil ederler. Dolayısıyla "kişilik" bu dört özelliği taşıyan varlıklar için söz konusu olabilir. Sayılan bu dört

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

özellik kendi aralarında bileşke olup parçalanmaz bir bütün teşkil eder.

Demek ki, parçalarda bulunmayan bir özellik birleşme hâlinde doğuyorsa, ayrı bir varlıktan söz açabiliriz. Örneği tekrarlayalım, ev tuğlalardan oluşur, ama tuğlaların bizatihi kendilerinde evin özelliği yoktur. Kişi de, yukarıda sayılan anlaşma ve bu anlaşmaya bağlı unsur ve özelliklerden meydana gelir. İnsan dışında canlı veya cansız hiçbir varlık bu özellikleri taşımadığından "kişi" olarak tanımlanamaz. Şu hususa işaret etmek gerekir ki, bu özelliklere "bil-kuvve" sahip olunması yeterli olup "bil-fiil" gerçekleşmesi gerekmez. Örneğin, çocukta anlaşma yeteneği oluşmamıştır, ama ileride olacaktır. Yine belirtmek gerekir ki, ancak kendi iradesi ile karar alıp tercihlerde bulunabilen varlıklar, bir başka deyişle, hak ve vecibe sahibi olan varlıklar için kişilik söz konusu olabilir. Yeryüzünde iradeye ilişkin bu özelliğe sahip tek yaratık insandır. O halde, yalnız insanın kişiliği vardır. Diğer varlıklar ise zorunlu hareketler yaptığı için her hangi bir görev yüklenemezler.

Kişiler, bu hak ve vecibelerini bizzat kendileri kullanabildikleri gibi, dilerlerse başka kişilere de kullanılabirler. Bu kullandırma adına hareket etme, velayet, vekâlet veya temsil biçiminde olup bu yetkiyi verenin kişiliğini ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla çocuğun ve akıl hastasının da kişiliği vardır ve kişilik "tecezzi" etmeyeceğinden bu kişilik tamdır.

İşte, insanların kendi adlarına hareket etme veya hak ve vecibelerini bir başkasına devretme olgusu, toplumların sözleşme ile oluşmasında önemli bir rol oynamaktadır. Kişilerin anlaşma yoluyla birleşmesini ifade eden bu durum, yeni bir varlık olarak nitelendirilebilir mi? Yoksa bu yeni durum ayrı ayrı varlıklarla mı ifade edilmelidir? Devletin kişiliği, bu soruya verilecek cevaba ve bu konuda yapılacak tercihe bağlı olacaktır. İnsan vücudundaki hücreler birleşip nasıl ayrı bir varlık olan insanı meydana getiriyorlarsa, insanlar da anlaşmalar yapmak suretiyle insandan ayrı bir varlık olan toplumu oluştururlar.

Aynı biçimde vatandaşlar da açık veya kapalı birleşmek suretiyle devleti meydana getirirler. Siyasî bakımdan devlet, birleşerek kendisini meydana getiren insanlardan ayrı bir sentez (=bileşke) varlık olarak karşımıza çıkar. Bu yeni varlık yukarıda kişilik için belirlediğimiz özellikleri taşıyorsa "hükmen (=tüzel) kişi" adını alır.

Bu noktalardan hareket edildiğinde, devletin, elemanları kişilerden meydana gelen bir bileşke varlık olduğu sonucuna varılır. O halde bu bileşke varlığın kişiliğini belirleyecek hukukî esasları artık belirleyebiliriz.

(1) Bir topluluğun kişilik kazanabilmesi için, her şeyden önce iç ve dış ilişkilerini düzenleyen "sözleşme (=anayasa)" veya "sözleşmeler (=kanunlar)"ın bulunması gerekir. Böylece devleti oluşturan kişiler, devletle veya birbirleriyle kuracakları ilişkilerde ne ile karşılaşacaklarını nesnel olarak bilebilirler.

(2) Bir topluluğun kişilik kazanabilmesi için, kendisini meydana getiren kişilerden başka, kendisine ait "gelir-gider" düzeni ve buna bağlı olarak malları bulunmalıdır. Topluluktan ayrılıp gidenler, ondan her hangi bir pay isteyememelidirler. Sonradan gelenler de ondan diğerleri gibi hak sahibi olarak yararlanmalıdırlar. Toplumda gelir-gider düzenini gösteren kurumu "bütçe"olarak ifade edebiliriz.

(3) Topluluğu "temsil" eden ve onun adına hareket eden bir "gerçek kişi" (=veya kişiler) bulunmalıdır. Bu kişi toplumu gerçek anlamda temsil etmelidir. Bu temsil halkın onu kabul etmesi, daha doğru bir deyişle, —ister baskı, isterse arzu ile olsun— ona "itaat" etmesi ile bilinir. İtaatin korku veya isteğe dayalı olması kişiliğin varlığını etkilemez. Bu itaat keyfiyeti ayrı bir varlık oluşturma gereğidir. İstenen veya olması gereken, bu itaatin sözleşmeye dayalı bir biçimde gerçekleşmesidir.

(4) Nihayet, kişiliğin tam olarak oluşması için "dava hakkı" ve "müeyyideler düzeni"nin bulunması gerekir yani alacağını dava edebilmeli, davayı kazandığında da tahsil edebilmeli

ve gerektiğinde cezalar uygulayabilmelidir. Bu yönüyle devletin kişiliği insanın kişiliğinden daha ileridedir. Çünkü insanlar tek başlarına haklarını koruyamadıkları için birleşmek suretiyle devleti oluşturmuşlardır.

O halde biz, devlet denilen tüzel kişilik için, "sözleşme", "kamu mülkiyeti", "başkanlık (=yönetim)" ve "müeyyide" özelliklerinin bulunması gereklidir, diyoruz. Bu özelliklere sahip olan toplulukların kişilikleri vardır. Bize göre devletler genel hukukunda aranan "tanıma" ve buna bağlı tescil şartı ise, bir varlık şartı olmayıp biçime ilişkin bir şart olarak değerlendirilebilir.

Madem ki tanıma ve tescilden önce belli şartları oluşturan topluluklara kişilik tanıyoruz, o halde kişilik sadece hukukî veya farazî değildir. Devletin kişiliği gerçek fakat hükmen bir kişiliktir. Bu kişiliğin hükmen olması onun gerçekliğini ortadan kaldırmaz. Bu kişiliğin gerçek kişilerden farkları vardır. Örneğin cinsiyeti yoktur.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir başka husus daha vardır ki, o da hükmen kişinin sadece devletten ibaret olmamasıdır. Acaba arada yer alan diğer kamu tüzel kişilerinin durumu ne olacaktır? Örneğin, bir vilayetin, bir bucağın veya bir köyün durumu nasıl değerlendirilecektir? Bunlar da kamusal nitelikli bir yönetim birimi olduğuna göre, devletle ilişkilerinde tâbi olacakları esaslar neler olacaktır?

Demek ki, bir toplumda meydana gelen siyasî birimler sadece devletten ibaret değildir. Bunlar, devleti oluşturan alt üniteler olarak karşımıza çıkar ve devlet dışı karşı nihaî organizasyonu ifade eder.

C. DEVLETİN ALT YÖNETİM BİRİMLERİ VE KİŞİLİK

1) Yerinden-merkezî yönetim dengesi:

Devletin unsurları ve kuvvetler dengesine geçmeden önce

Sosyal Denge Modeli'nde devleti meydana getiren alt üniteleri belirlemek gerekir. Bize göre bu alt ünitelerin teşkilatlanması biri idarî-siyasî diğeri ekonomik kriterlere göre olmak üzere iki esasa dayanır. Devletin alt ünitelerinde yer alan yönetim birimleri, merkezî ve yerinden yönetim ilkelerine göre fakat denge esas alınarak oluşturulmalıdır. Buna gerek de vardır. Çünkü devletler, belli bir nüfus hacminin üstünde veya altında olmak suretiyle, dünyadaki dengeyi olumsuz yönden etkileyebilmektedirler. İktisatta kullanılan "ölçek ekonomileri" kavramı devletler için de kullanılabilir. Buna göre, kendi iç pazarını oluşturmamaya kadar küçük bir devletin bağımsızlığını sürdüremeyeceği, aşırı büyük olan devletlerde ise "azalan verimler kanunu"nın işleyeceği ve yönetimde etkinliğin sağlanamayacağı sonucuna varılabilir.

2) Sayısal sistem:

Nüfus kriterinde esas alınacak nesnel bir sayısal sistemin de belirlenmesi gerekir. Bize göre, bu sayısal sistem, Giriş'te de belirttiğimiz gibi, onlu sistem'dir. On sayısı en küçük topluluğu oluşturan sayı olarak kabul edilebilir. Kâinata ikili sistemin yanında onlu sistemin de kullanıldığını biliyoruz. Model'in dayandığı denge varsayımından hareketle, sosyal yapıdaki çoklukta dengeyi on'lu sistem üzerine kurabiliriz. On'lu sistemi kabul edişimizde, bu sistemin doğal olması kadar, hesap ve sistemleştirmedeki kolaylık da gözönünde tutulmuştur. Sosyal olayların nicesel ifadelerinin zorluğu dikkate alınarak standart sapma ve toleransların da dikkate alınması gerekir.

3) Teşkilatlanmanın hukukî esası:

Teşkilatlanmanın hukuki esası üzerinde de durmak gerekir. Bu konuda da iki farklı hukuki biçimden söz açılabilir: Ortaklık ve dayanışma. Toplumlar en küçüğünden en büyüğüne kadar dayanışma ve/veya ortaklık üzerine kururlar. Ortak-

lık, kollektif üretimden herkesin ürüne katkısı oranında payını alması; dayanışma ise, gücü yetmeyen kimselerin külfetini, toplumda herkesin paylaşarak gidermesi biçiminde tanımlanabilir. Sosyal Denge Modeli'nde yer alan alt yönetim birimleri; iktisadî yapı olarak ortaklık esasına, siyasî yapı olarak ise dayanışma esasına göre kurulur. Devlet bu yapılanmada siyasî bir birim ve en üstün bir güç olarak yer alır ve dışı karşı nihai organizasyonu ifade eder.

4) Teşkilatlanma modeli:

Bu Model'in siyasî teşkilatlanmasında, kişilerin yetenek ve imkânlarını serbestçe ve etkin bir şekilde kullanmalarına ortam hazırlamak için yerinden yönetim; iktisadî teşkilatlanmasında ise, işbölümü ile uzmanlaşmanın artırılması ve hizmetlerin etkinliğinin sağlanması için merkezî yönetim biçimi esas alınmıştır. Bu kriterlerden hareket edilerek aile 3 ile 10 arasında kabul edilebilir. İki kişilik aileler ile on kişiden fazla aileler istisna tutulmuştur. Bir aile ortalama 5 kişi kabul edilebilir. Böylece apartman 50, köy 500, bucak 5.000, ilçe 50.000, il 500.000, bölge 5.000.000, devlet 50.000.000 kişi olarak çıkmaktadır. O halde bir devletin nüfusu, ortalama 30.000.000 ile 100.000.000 arasında kabul edilebilir.

Böyle bir ayırma yer verilmesinin nedeni, bucak, il ve devlet birimlerinin siyasî tüzel kişiliği olan ve dayanışmayı esas alan yönetim birimleri olarak belirlenmesidir. Bu idarî birimlerden her biri kendi iç düzenlerini kurma ve devam ettirme hususunda bir tüzel kişinin sahip olduğu bütün yetkileri taşımalıdır. Örneğin, bir siyasî birim olarak kabul edilen bucakta, bir tüzel kişide bulunması gereken özelliklerin tamamı olmalıdır. Aynı biçimde bir il de, başkanı seçimle gelen ve iç işlerinde kendi başına karar alabilen bağımsız bir siyasî birim olarak kabul edilmelidir.

İktisadî yapıyı belirleyen semt, ilçe ve bölge ile toplulukta

ise tüzel kişilik ekonomik kriterlere göre teşkil edilmelidir. Bu tür tüzel kişiliğin siyasi tüzel kişilikten farkları vardır. Birinde yöneticiler seçimle gelirken diğerinde seçilenlerin atadığı kimseler yönetici olmaktadır. Keza biri dayanışma esasına göre teşkilatlanırken, diğeri ortaklığa göre kurulmaktadır. Altyapı tesisleri bu ekonomik birimlerde kurulmalıdır. Bu yerlerdeki yapılanma, vakıf veya kamu iktisadî kuruluşlarının statüsüne benzer biçimde teşkil edilmelidir. Bu yerlerden her birinin yöneticisi bir üst siyasi birim tarafından atanmak suretiyle getirilmelidir. Örneğin bölge yöneticisi devlet başkanı, ilçe kaymakamı vali, semt yöneticisi ise bucak başkan(=muhtar)'ı tarafından atanmalıdır. Böylece merkezî yönetim ile yerinden yönetim arasında denge içinde bir bütünlük sağlanmalıdır. Böylece kamusal nitelikli tüzel kişi denildiğinde önce bu siyasi üniteler anlaşılmalıdır.

Devlet nihai siyasi organizasyon olduğundan tüzel kişi olarak sadece onun üzerinde durulacaktır. Alt ünitelerde benzer organizasyonun bulunduğu analoji yöntemi kolaylıkla anlaşılır. Bu amaca yönelik olmak üzere, bize göre devletin teşkilatlanmasında birinci derecede yer alan kişilik kavramı alt üniteler de esas alınarak düşünülmelidir. Bu teşkilatlardan, bucak, iç güvenliği; il, genel güvenliği; devlet ise dış güvenliği sağlamakla yükümlü tutulacak biçimde teşkilatlanmalıdır. Bir üst kuruluş, alt kuruluşun iç işlerine karışmamalıdır. Böyle bir yapılanma ile oluşan devlet, tam bağımsız bir siyasi birim olarak diğer devletler camiası içinde yerini almalıdır.

Ayrıca böyle bir teşkilatlanma biçimi ile ilk üniteler olan apartman ve bucakta doğrudan demokrasinin uygulanma imkânı doğmuş olmaktadır. Üst kuruluşlar olan il ve devlet yönetimine katılma ise temsili demokrasinin ilkelerine göre gerçekleşmelidir. Böylece insanlar küçük birimlerde doğrudan, büyük birimlerde ise temsili demokrasi yoluyla devlet yönetimine aktif olarak katılmalıdırlar. Bu sistemde iki başlılığa yer verilmemektedir. Örneğin, bir bucakta bucak başkanı, bir ilde

vali seçimle gelmeli ve ayrıca bir belediye başkanı olmamalıdır. Bucak ve il meclisleri olmalı ve her bucak kendi iç düzenini yine kendisi oluşturmalıdır. Aynı biçimde il meclisi il ile ilgili kararları, devlet meclisi de devlet ile ilgili kararları almalıdır. Devlet meclisi, alt siyasî birimlerden gelen kararlardan ortak noktaların belirlenmesi gibi bir işlev görmelidir. Sistem aşağıdan yukarı doğru teşkilatlanmalıdır.

İşte, devletin unsurlarına ve kuvvetler dengesine geçmeden önce bu hususlarda tercihlerin yapılması ve tüzel kişilik niteliğinde bir oluşun bulunması gerekir. Biraz sonra anlatılacak olan hususlar mikroda bir bucak için, makroda ise bir devlet için düşünülebilir. Konumuz devlet olduğu için burada nihaî organizasyon olan devlet esas alınarak açıklamalar yapılmış olacaktır.

II. SOSYAL DENGİ MODELİ'NDE DEVLETİN UNSURLARI

Sosyal Denge Modeli'nde devletin unsurlarını ikiye ayırarak incelemek gerekir. Bunlar, insan unsuru ile toprak unsuru olan ülkedir. Burada bu iki unsurun, sosyal denge açısından tanımı yapılacaktır. Ayrıca ulus ile ülke arasındaki ilişkilerin de kurulmasını ifade eden egemenlik ve mülkiyet unsurları arasındaki bağların kurulması ve tanımlanması da gerekmektedir. Birinci gruba kurucu unsurlar, ikinci gruba ise birleştirici unsurları adını verebiliriz, (bkz. Tablo. 1 ile Şekil 9)

TABLO 1:Devletin unsurları

DEVLET	=	Ulus	Egemenlik	Mülkiyet	Ülke
--------	---	------	-----------	----------	------

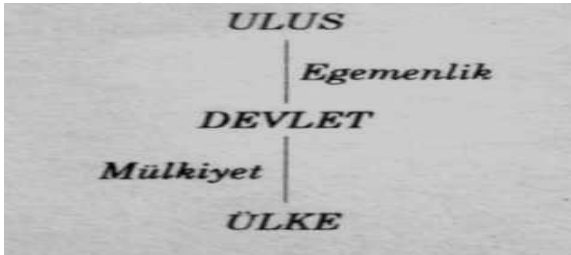
A. KURUCU UNSURLAR

1) Ulus:

a) KAVRAM:

Sosyal Denge Modeli'nde devletin insan unsuru ulus niteliğindeki topluluklardır. Ulus kavramı üzerinde yoğun tartışmalar bulunduğu İkinci Bölüm'de işaret edilmişti. Hemen her görüşe karşı eleştiriler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerin her birinde ulus kavramının esaslı bir yanı ve unsuru ele alınmaktadır. Bize göre, ulus sorunu ancak sentezci bir yaklaşım ile ortaya konulabilir ve çözülebilir. Diğer taraftan ulus, kaldırılması gereken veya ileride sınıflara **terk edilecek** veya tamamen ortadan kalkacak sosyal bir olgu değildir. Ancak, bu, kendi vatandaşlarını veya diğer ulusları sövmeye ve kapitalist veya sosyalist uygulamaya devam edecekleri anlamına gelmemelidir. Bütün mesele ulusu kuvvet ve baskı unsurlarından kurtararak, onu sosyolojik olarak ele almak ve teşkilatlanmasında doğal ve sosyal kanunlara uygun hareket etmektir. Ulusların feodal yapı ve kapitalist sistem uygulamaları ile görünen baskıcı yapısı, ulus gerçeğini kabul etmemekle değil, ancak ulusa sosyolojik anlamını tam vermek ve hakkı güce üstün tutan anlayışlara sahip olmasını sağlamakla ortadan kaldırılabilir. Bu nedenle asıl olan, ulusu sosyal yapı içinde yerine oturtmak ve onu sömürücü nitelikler taşımasına neden olan anlayış, düşünce ve sistemlerin etkisinden kurtarmaktır.

Ş e k i l 9 : *Devletin unsurları*

O halde, ulus nedir? En geniş şekliyle ulus adı verilen toplumsal olgu, insanın toplumsal-sosyal bir varlık oluşu esasına dayanır. Ulusun meydana gelmesi bir rastlantı ile açıklanamaz. Ulus potasını oluşturan temel dinamiklere gereksinim vardır. Bu pota, tarih boyunca değişik faktörlere, örneğin bir kan bağına ve ırkî unsurlara dayanmış olabilir. Hatta bu bağlar, günümüzde de devam edebilir. Ancak, sadece bu tür bağlarla ulusu açıklamak yeterli değildir. Ulus potası tarihi birikimlere dayalı "kültür birliği"ni meydana getiren unsurlarla bir arada bir bütün olarak değerlendirilebilir Bu şekliyle ulus, bir kültür birliği biçiminde karşımıza çıkar ki, bu da ulusun zaman içinde oluşmasının temelini açıklar.

b) ULUSUN UNSURLARI:

Kültürün unsurları arasında sayılan "dil", "örf, "sanat" ve "teknik", aynı zamanda ulusun zaman içindeki dinamikleridir, (bkz. Tablo 2) Bu dinamikleri ulus açısından ele alarak kısaca açıklamak ve bundan sonra bir tanıma gitmek istiyoruz.

ba) Dil:

Dil, insanların düşüncelerini ifade etme aracıdır. Ulus içinde ma'sheri olarak oluşup gelişir. Ulusun varlığı, ortak bir dile gereksinim gösterir. Bir "coğrafi ünite-sosyal çevre" teşkil eden ülke içinde yaşayan insanlar, bu şartların etkisiyle dili oluştururlar. İnsanların başlangıçta asabe-ırk'a dayanan gruplar meydana getirmeleri, zamanla dillerin farklılaşmasına neden olmuştur. Devlet aşamasıyla birlikte, bu diller uluslarla özdeşlik kazanmaya başlamış ve dili meydana getirebilen topluluklar ulus niteliğini kazanmışlardır. Bunun sonucu olarak dil,

T a b l o 2 : *Ulusun unsurları*

ULUS	=	Dil	Teknik	Örf	Sanat
------	---	-----	--------	-----	-------

hemen her yazar tarafından, ulusu diğer uluslardan ayıran bir unsur olarak kabul edilmiştir.

Demek ki, ulus varlığının oluşmasında en önemli rolü ortak dil oynar. İlk bakışta ulus, aynı dili konuşan insanlardan oluşmuş bir toplum olarak karşımıza çıkar. Ortak dil ırk birliğinin dahi maddî delilini teşkil eder. Mamafih, ortak dil, ulus varlığının bir şartı olmakla beraber, tek başına yeterli bir unsuru değildir. Başka unsur ve şartlara da gerek bulunmaktadır.

bb) Örf:

Örf, insanın ünsiyet yetenek(=meleke)'ini kullanma aracıdır. Ulus içinde ma'seri olarak oluşup gelişir. Örf, insan topluluklarının yaşam biçimlerini belirleyen ve zamanla oluşturarak geliştirdiği kurallar bütünüdür. Bu kurallar, zaman içinde dil ve yazının gelişmesi ile hukuk sistemlerini ve düzenlerini meydana getirirler. Bu nedenle bize göre, hukuk düzenlerinin örfler gibi ulusal olması gerekir. Örf, sosyolojik bir terim, hukuk ise bunun devlet ile bütünleşmiş biçimi olarak kabul edilebilir.

Burada örf ile ilgili eklenmesi gereken birkaç husus daha vardır. Örf ile hukuk sistemi arasında ilişki kurulunca, hukuk düzeninin halkın yaşama biçiminin düzenlenmesi olarak kabulü gereği ortaya çıkar. Ulus varlığını oluşturan sosyolojik ve siyasi değerlerin bir araya getirilmesi ve sistemleştirilmesi hâlinde ortaya çıkan hukuk düzeni, topluma huzur ve güven getirebilir. Böylece hukuk düzeninin, geniş anlamıyla halkın yaşama biçimini ifade eden örflere dayandırılması gereğine işaret etmiş bulunuyoruz. Elbette, örf denilince konu dar manada örf olarak ele alınmamalıdır. Örfü, hukukta yardımcı bir kaynak ve delil anlamında kullanılan örften farklı biçimde, sosyolojik bir kurum olarak kabul ettiğimizi burada belirtmeliyiz.

Bize göre geniş mânada örf, toplumsal yaşama düzeni olup, bunun sistemleştirilmesi keyfiyeti ise hukuk düzeni adını

172 DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ
almaktadır. Böyle bir yaklaşım, hukukun ulusallığı kavramını daha iyi açıklamaktadır.

bc) Teknik:

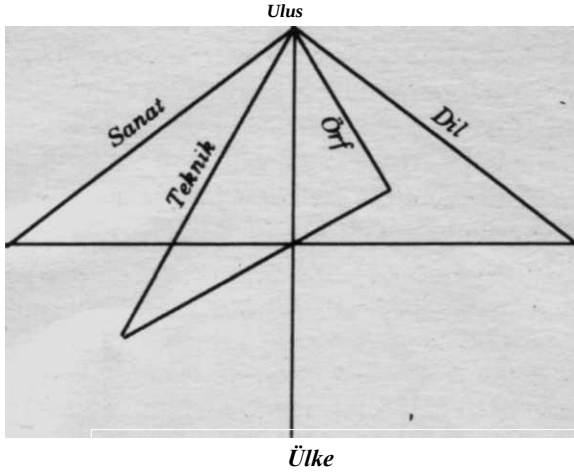
Teknik, insandaki irade yeteneğinin topluca kullanılmasıdır. Her toplum varlığını ancak üretimle devam ettirebilir. Diğer canlılardan farklı olan insan, varlığını sadece doğadan karşılamakla yetinemez. Buna ek olarak kendi yetenekleriyle birçok şeyi de üretmesi gerekmektedir. Çünkü insanın ihtiyaçlarını karşılayacak mal ve hizmetler, doğal çevrede yeterli miktarda, istenen kalitede ve yerde bulunmamaktadır. Her toplum, üretim biçimi, üretim usul ve araçları ile de diğer toplumlardan ayrılmaktadır. İradesi olan insan üretim usul ve araçları ile eşyaya biçim verebilmekte ve yaşamı için gerekli olacak materyali elde edebilmektedir. Teknik, hemen her insan toplumunun şartlarına göre oluşturduğu üretim biçimidir. Toplumdan topluma, ulustan ulusa farklı özellikler göstermekte ve hatta bir ulusu diğerinden ayıran kriterler arasında yer alabilmektedir. Teknik de dil gibi tarihî sürecin bir entegresidir.

bd) Sanat:

Sanat, insandaki duygu yeteneğini toplumda ifade etme aracıdır. Ulus içinde ma'sheri olarak oluşup gelişir. İnsanın psikolojik olarak aynı zamanda duygusal bir varlık olduğunu daha önce belirtmiştik. İnsan duygu ve inançları bir toplumda ortak özelliklerde yansımakla din ve sanat kurumu oluşur. Sanatın kökeni ve esası insan duygu ve inancında yatar. Bu nedenle, evrensel nitelik taşıyan din kurumu her toplumda değişik algılanır ve bu algılanış biçimi o toplumun veya ulusun özelliğine göre farklılıklar gösterir.

e) TANIM:

Demek ki, ulus; dil, örf, teknik ve sanat unsurlarından oluşmaktadır (bkz. Şekil 10). Buna göre, ulusu, "kendine ait di-

Ş E K İ L 10 : *Ulusun unsurları*

li, kendine özgü örfü ve hukuk sistemi, kendine özgü üretim biçimi ve yine kendine özgü sanatı olan, ortak kültüre dayalı toplum" olarak tanımlayabiliriz. Bu kültür, onu diğer toplumlardan ayırır ve böylece uluslar, insanlık camiası içinde ayrı ayrı varlıklar biçiminde ortaya çıkarlar. Devlet biçiminde örgütlenmeleri ile de ayrı kişilikler kazanırlar. Hatta bir ulus, ayrı ayrı devletleri meydana getirebilir.

2) Ülke:

a) KAVRAM

Ülke, devletin kurucu maddî unsurları içinde yer alır. Ülkeye sahip olmayı ifade eden mülkiyet de bu unsur içinde incelenir. Biz mülkiyeti birleştirici manevî unsurlar içinde kabul ettiğimizden iki konuyu birbirinden ayırarak inceleyeceğiz. Devleti insan vücuduna paralel incelediğimizden, bu iki unsuru birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Bu bakımdan, mülkiyet ile ilgili tanıma ileride yer vereceğiz.

"Ülke, bir devletin içte genel güvenliğinin sağlandığı ve dışa karşı korunduğu, topraklarının imâr ve **ihya** edildiği, üzerinde o yerin insanların çalıştığı ve yaşadığı sınırlı bir yeryüzü parçasıdır." Bu tanıma dikkat edilecek olursa, ülke unsurunun sâdece topraktan meydana gelmediği hemen anlaşılır. Toprağa ülke niteliğini kazandıran özellikler vardır (bkz. Tablo 3). Şimdi, ülke unsurunu oluşturan özellikleri kısaca açıklamak istiyoruz.

T a b l o 3 : Ülkenin unsurları

ÜLKE	=	İmar	Çalışma	Güvenlik	Yaşama
------	---	------	---------	----------	--------

b)ÜLKENİN UNSURLARI:

c) ba)İmar(tanım-planlama):

İmar, ulusun ülkeyi ortak planlaması_ve ondan ortak yararlanmasıdır. Eskiden yeryüzünün karalarına sahip olma yeterli sayılırdı. Günümüzde buna kısmen denizler ve havalar da katılmaya başladı. Ancak karaların, yani toprağın imâr ve ihyâsı söz konusu olduğundan ülke denilince akla karalar gelmektedir. Toprağın doğal olarak kendine özgü bir biçimi vardır ve bu biçimiyle toprak, insanın her zaman işine yaramaz. Ayrıca işlenmesi, yani imâr ve ihyâsı şarttır. İnsanın beslenmesi, barınması, sağlığının ve varlığının korunması için, toprağın bir plan ve proje dahilinde değerlendirilmesi gerekir. En geniş biçimiyle planlama ve imâr olmadan ülkenin varlığından söz açılmaz. Ülkenin kalkınması ancak imar ile mümkündür. Bir bakıma, kalkınmışlık, imar ile ölçülür.

İmâr ve planlama sadece bugün yaşayan insanları değil, gelecek nesilleri de etkiler ve toprağı ülke hâline getirerek ulusu devlet haline sokan önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. İmâr, halka en fazla sınırlama getirilen konuların başında yer alır.

bb) Güvenlik:

Güvenlik-emniyet, bir ülke içinde asayişin sağlanmasını ve dış saldırılardan o toprakların ve insanların korunmasını ifade eder. Bu, ülke üzerinde hukuk düzeninin kurulması demektir. Ülke tanımında yer alması gereken bir unsur da budur. Esasen, klâsik mânâda devletin varlığının sırrı, bu unsura dayanır. Devletin ortaya çıkış amacı dış ve iç saldırılara karşı bireyleri ve bireylerin üzerinde yaşadıkları toprak parçasını korumaktır. Devlet ülkeyi dış saldırılara karşı koruduğu sürece varlığına süreklilik kazandırır. Bu işlevini yitiren devlet, tarihte olduğu gibi, yıkılmak zorunda kalır. İnsanlar ancak güvenliklerinin sağlandığı yerlerde yaşayabilirler ve hür olabilirler.

Güvenlik, iç ve dış güvenlik olmak üzere ikiye ayrılır. İç güvenlik halk tarafından, dış güvenlik ise halkın oluşturduğu ordu tarafından sağlanır. Bu anlamda polis ve asker, iç ve dış güvenliğin nöbetleşe korunması esasından doğmuştur. Ancak zamanla bu görevler, meslek hâline gelmiştir. Görevliler ise güvenliği sağlama araçları ellerinde bulunduktan kendilerini halkın üzerinde ve devlet ile eş görmeye başlamışlardır. Bu durum çağdaş devletlerde karşılaşılan temel sorunlar arasında yer almaktadır. Esasen güvenlik devletin ülke üzerinde sağladığı en önemli bir hizmet biçimi olarak kabul edilmelidir.

be) Çalışma:

Çalışma-ihyâ, ulusun ülke üzerinde ortak üretim yapmasıdır. Diğer canlılar doğa içindeki mevcut şeylerle varlıklarını sürdürürler. Buna karşılık, insanın varlığını sürdürebilmesi, yaşaması için gerekli olan üretimi gerçekleştirmesi ile mümkündür. İnsanın alet yapabilmesi ve bunlara sahip olabilmesi demek olan mülkiyet düzeni, bir ülkenin unsurları arasında yer alır. Üretim ve mülkiyet ise ancak emeğe ve çalışmaya dayanır. O halde ülke denildiği zaman üretim ve tüketim faaliyetlerinin yapıldığı, mülkiyet düzeninin kurulduğu ve üzerinde

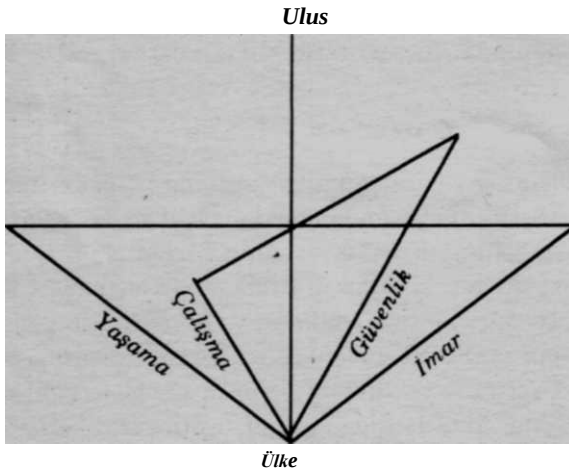
174 DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

çalışıldığı bir yer aklımıza gelir. Üretim faktörlerinin verimliliği ülkenin imar edilmesiyle yükselir.

bd)Yaşama:

Daha önce de işaret edildiği üzere insan, yaratılışı gereği çoğalmak ve soyunu devam ettirmek zorundadır. Bu nedenle ülke, aynı zamanda üzerinde yaşanılan bir toprak parçası olarak kabul edilir. İnsanlar doğa içindeki yaşama düzenlerini gerek iklim gerekse diğer şartlar çerçevesinde gerçekleştirirler ve böyle bir ortamı vatan ve ülke olarak kabul ederler. Soğuktan korunmak için barınacakları mekanlar ve yönetim için küçük ve büyük üniteler oluştururlar.

Diğer taraftan, sağlık içinde bulunma, yaşama düzeninin devamı için zorunlu bir unsurdur ve bir ülkede bulunan her insanın ve vatandaşın hakkıdır. İnsan yaşamına uygun olmayan veya uygun hâle getirilmeyen bir yer ülke olarak tanımlanamaz. Zâten insanlar böyle bir yerde yaşamak da istemezler.

Ş E K İ L 11 : Ülkenin unsurları

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

177

c) TANIM:

Devlet, toprak unsuruna dayandığı takdirde mülkiyet düzenini kurabilir ve gerçek manada ulusun egemenliğinden söz açılabilir. Bununla beraber sadece toprağa sahip olmakla ülke unsuru gerçekleşmez. Bu toprağın imâr edilmesi, çalışılır ve yaşanır hale getirilmesi ve güvenliğinin de sağlanması gerekir. , Demek ki, "ülke, toprağın imâr edilmesi, çalışılır ve yaşanır hâle getirilmesi ve güvenliğinin sağlanması" biçiminde tanımlanabilir. Bir diğer deyişle ülke, imarı yapılan, savunma güvenliği sağlanan, üzerinde çalışılan ve yaşanan toprak parçasıdır. Bu unsurlar sağlandığı ölçüde ülke üzerinde ulusun egemenliği kurulmuş olur. (bkz. Şekil 11).

B. BİRLEŞTİRİCİ UNSURLAR:

Ulus ve ülkenin tanımını verdikten sonra bu iki unsur arasındaki ilişkiler düzeni üzerinde durmak istiyoruz. Hukuk ve siyaset bilimi doktrininde manevi unsurlar veya değişik adlar altında incelenen bu konu, tarafımızdan birleştirici unsurlar olarak incelenecektir. Ulusun ülkeyle birleşmesi egemenlik yoluyla gerçekleşir ve egemenlik istekleri belirlemeyi ve bu konularda karar alabilmeyi ifade eder. Ülkenin ulusla birleşmesi ise alınan bu kararları uygulayabilmesini ve bu uygulamaların da korunmasını içeren mülkiyet unsuru olarak ifade edilebilir. Esasen ileride üzerinde durulacak kuvvetler dengesinin temeli bu ilişkiler düzenini belirleyen unsurların bir yansımasını ifade eder.

1) Egemenlik:**a) KAVRAM**

İkinci Bölüm'de egemenlik unsuru üzerinde durulmuş, bu konuda teokratik ve demokratik görüşlere yer verilmiş ve bu görüşlerin konuyu açıklamada yetersiz kaldığı yazılmıştı. Bize

178

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

göre, bir ölçüde bu görüşler içinde de değindiğimiz üzere, bu iki açıklama biçimi ve bunlara dayalı görüşlerde eksik bırakılan birkaç husus vardır. Şimdi bunları kısaca ortaya koymak istiyoruz.

Her şeyden önce teokratik ve demokratik anlayışlar yeterince net bir biçimde ifade edilmiş değildir. Bu kapalılık, demokrasi ile lâiklik anlayışlarında yanlış anlamalara meydan vermektedir. Egemenlik kavramının belirlenmesine tarih boyunca iki temel görüş etkili olmuştur: Bunlardan biri çok kuvvet görüşü, diğeri ise tek kuvvet görüşü olarak adlandırılabilir.

aa) Çok kuvvet görüşü:

Bu görüş dinler tarihindeki politeizm (=çok tanrıcılık) ve Eski Yunan'daki tanrıların (=insan tanrıları) birbirleriyle çatışması görüşleriyle kıyaslanabilir. Bu anlayışa göre kâinat, birbiriyle çatışan çok sayıda kuvvetin arasında oluşmuş bir dengeden ibarettir. Kuvvetler sürekli olarak birbirleriyle zıtlasmakta, kaybeden veya yenilen çekilmekte, yenen ise ortaya çıkmaktadır. Ancak çok sayıda kuvvet olduğu için denge varlığını korumakta ve devam ettirmektedir. Bu görüşe göre, her insan ayrı bir kuvvet kaynağıdır. O da bu kâinat arenasına girer, boğuşur, yaşayabildiği kadar yaşar ve yenildiği zaman çekilip gider, yerine başkaları gelir. Devlet, bu çekişmenin sonucu güçlü olabilmek için, ortaya çıkan birleşmeler sayesinde meydana gelir. Devlet her biri ayrı ayrı güç kaynağı olan kişilerin bir araya gelmesiyle doğal olarak oluşan bir varlık biçiminde kabul edilir.

ab) Tek kuvvet görüşü:

Bu görüş dinler tarihinde monoteizm (=tek tanrıcılık) görüşüne kıyaslanarak açıklanabilir. Buna göre, kâinat bir düzen içinde tek güç tarafından var edilmiştir. Kâinat düzenini o kurmuş ve insanları da o yaratmıştır. Kâinat içinde dengeyi, zıt kuvvetler var ederek kurmuştur. Bu zıt kuvvetler, bir oyunun

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

179

iki takımı gibidirler. Kendileri zıttılar, ama takımları kutuplar oluşturmuştur. Bu çatışma görünüştedir. Gerçekte makroda denge vardır. Bu tek kuvvet, insana diğer varlıklardan farklı özel bir yetki vermiştir. Adeta yaratmada ve var etmede, insanı kendisine ortak etmiş, bazı konularda da ona yapma yetkisini vermiştir. Bilinçli olarak kendi kendisini geliştirme imkânını sağlamıştır. Bununla beraber, kâinat, tek kuvvete dayanmakta olup bir düzen içindedir. Çıkar çatışması yerine çıkar dengesi vardır; çıkar paralelliği vardır.

ac) Değerlendirme:

Kâinatı ister çok kuvvetin çatışması sonucu oluşan denge olarak kabul edelim, isterse tek kuvvetin yasaları içinde bir denge düzeni olarak görelim, bu hususta yine iki ayrı görüşten söz açılabilir. Gerek çok kuvveti kabul edenler gerekse tek kuvveti kabul edenlerden bir kısmı, kâinatta insanın üstünde bilinçli bir kuvvet tanımamakta, bilinci sadece insan için kabul etmektedirler. Tek kuvvete inananlar doğayı kör yasaların doğal düzeni olarak düşünmekte ve insanı bu kuvvetin içinde bilinçli bir varlık olarak tasavvur etmektedirler. Böylece insanları, bir bakıma bağımsız çoklu kuvvete doğru götürmektedirler. Bunun açıklaması zor olmakla beraber günümüzde revaçta olan görüşün bu olduğu söylenebilir.

Kâinatı çok kuvvetin çatışması olarak görenler de ikiye ayrılabilir. Bunlardan bir kısmı, diğer kuvvetleri bilinçsiz kabul etmekte, onlara karar alma yetkisini vermemektedirler. Diğer bir kısmı ise, doğanın zıt kuvvetlerine ayrı ayrı bilinç ve irade tanımakta, insanları onlara ortak etmektedirler. Burada insan iradesine bir sınır getirmektedirler.

Bu tür görüşlere dayanarak egemenliğin kaynağını tanımlama imkânına sahip değiliz. Açık ve genel kabul görecektir net tanıma geçmeden önce, şu iki ön şartın ortaya konulması gerekir. (1) Kainat ister itek Tanrı'nın, ister tanrıların eseri ol-

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

sun; kâinat ister kendiliğinden var olan bir tek kuvvetin veya pek çok kuvvetlerin eseri olsun; insan, bu kâinatta var olan yasalara istese de istemese de uymak zorundadır. Bu hususta her hangi bir tartışma olmayıp bir düşünce birliğinden söz açılabilir. (2) Kabul edeceğimiz bir diğer ön şart, hareket serbestliğine sahip olduğumuz hususudur. Açlığımı meyva toplayarak veya avlanarak da giderebilirim. Bu tercih imkânımdan dolayı birtakım kararlar alabilirim ve uygulayabilirim. O halde benim hakkımda kararı kim alsın veya nasıl hareket edeceğime kim karar versin? İşte burada, asıl cevaplandırılması gereken soru budur.

Antidemokratik düşüncede olanlar, bu soruya kişi hakkında bir başkası karar versin, düzen böylece sağlansın, demektedirler. Bu bir başkası, bazılarına göre, Tanrı veya tanrıların vekili olan kimsedir, bazılarına göre ise sermaye sahipleridir, güçlü olan kimselerdir veya bilgisi olan kimselerdir. İşte bütün bu görüşleri kabul edenler, esasen antidemokratik görüşü benimseyen kimselerdir. Bu nedenle antidemokratikliği sadece teokrasi ile sınırlamak yeterli değildir. Aynı şekilde, sermayedar yönetimi demek olan kapitalist yönetimde de, güçlü siyasî birliği ifade eden sosyalist yönetimde de halkın dışında kimseler karar almaktadırlar. Bu görüşte olanlar gücün kaynağını farklı yerlerde görmektedirler. Bunlara göre kuvvetli olanlar kendi güçleriyle —bu sermaye veya kuvvet olabilir— başkalarını emir altına almaktadırlar. Onların aksi şeyleri ileri sürmelerinin öyle pek bir anlamı yoktur. Tanrı varsa, ona gücü Tanrı vermiştir. Tanrı yoksa bu gücü kendiliğinden almıştır. Tanrı'nın tek veya çok olması, doğal kuvvetlerin bir veya fazla olması çok şeyi değiştirmez. Ona gücünü veren vermiştir ve elinden almamız mümkün değildir. Alsak bile, biz onun yerine geçmiş oluruz ki, değişen bir şey yoktur.

Demokratik düşüncede olanlar ise, Tanrı'ya inansınlar veya inanmâsınlar, kuvvetleri çok veya tek kabul etsinler, "hak" adı verilen bir kavramı kabul ederler. Bunlara göre hak

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

181

ve haksızlık kâinatın yapısında vardır. Haklı olanlar birleşirlerse güçlü olurlar. Haksız olanlar ise birleşemezler. Öyleyse insan kendisi hakkında yine kendisi karar verecektir. Sadece başkasının kararlarını engellemeyecektir. Burada başkasının sınırını anlaşmalardan meydana gelen hukuk düzeni çizmektedir. Bu sınırlar konusunda çıkan ihtilafları yargı, yani tahkim giderir. Herkes sınırlara uymak zorundadır. Uymayanlara karşı, diğerleri birleşirler ve sözünde durmayanlara müeyyide uygularlar. Böylece güçlü hale gelirler. Buradaki güç hükmedilmesi için değil, halkın kendi kararlarını kendilerinin alabilmesi için vardır. Hâkim değil hadimdir. İşte gerçek mânâda egemenliğe sahip demokratik devlet böyle bir devlettir

b) EGEMENLİĞİN UNSURLARI:

Nasıl her insan kendisi hakkında kendisi karar veriyorsa, bir başka deyişle cüz'î iradesini kendisi kullanıyorsa, onun gibi her devlet de hükûmî bir kişidir ve kendisi hakkında kendisinin karar vermesi gerekmektedir. Devlet bu kararlarını egemenlik unsuruyla gerçekleştirir. Egemenlik ise ulus tarafından kullanılır ve bir ulusun kendi yaşadığı ülkede, kendisini ilgilendiren konularda, yine kendisinin karar alabilmesini ifade eder.

İnsanların bir araya gelerek devlet biçiminde örgütlenmesiyle ortaya çıkan toplumun kolektif gücü olan egemenlik, toplumun belirlediği kişi ve kuruluşlarca kullanılıyorsa, bir bağımsızlık var demektir. Şayet, her hangi bir biçimde aksi bir durum söz konusu ise, egemenliğin şu veya bu biçimde gaspından söz açılabilir.

Karar, toplumla birey arasında alınır ve her ikisini de bağlar. Esasen toplumsal karar, karar alma birim (=meclis)'lerinde gerçekleşir ve toplumsal anlaşmaya ve uzlaşmaya dayanır. Bir toplumsal anlaşmada nasıl taraflar varsa, bu anlaşma tarafların irade ve rızalarına dayanıyorsa, onun gibi toplumsal sözleşme olan kanunlarda da bu unsurlar vardır. Temsil esası-

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

na dayanan sistemlerde ulusun seçtikleri, bir başka deyişle ulusun vekâlet verdikleri, onun adına irade beyanlarını açıklamakta ve rızalarını ortaya koyarak kararın alınmasını sağlamaktadırlar. O halde, egemenlik, ulusun isteklerinin kendisi tarafından belirlenmesi ile yine her ulusun kendisi hakkında kendisinin gerek doğrudan veya gerekse tevkil yoluyla karar alabilmesini ifade etmektedir. Bir ulus ve dolayısıyla devletin varlığını sürdürebilmesi ancak bu şekilde mümkün olabilir.

Egemenlik kavramı içinde iki temel esas yer almaktadır. Bunlardan biri isteklerin belirlenmesi, diğeri ise bu isteklerin imkân ve şartlar dikkate alınarak karara bağlanmasıdır.

İsteklerin belirlenmesi, daha önce Birinci Bölüm'de işaret edildiği üzere "din" kurumunun bir işlevidir. O halde egemenlik kavramının içinde dinsel nitelikli görüşlerin yer almasını doğal karşılamak gerekir. Dinin toplum içindeki işlevi ise denetimdir. Denetim isteklerin belirlenmesi ve yerine getirilip getirilmediğinin kontrolünü ifade eder. Bu durumda egemenlik kavramı içinde din kurumunun bulunması sosyolojik açıdan *gereklidir*.

Ancak, burada din kurumuna yer verilmesi üzerinde biraz durmamız gerekmektedir. Nasıl insanda istek ve arzuları duygu-his yeteneği belirtiyorsa, onun gibi toplumda da bu işlevi bir kurumun görmesi gerekmektedir. Burada yer verilen sosyolojik anlamda din olup her hangi bir dini tek başına ifade etmemektedir. İnsanların isteklerini belirlemeyi amaçlayan bu kurumun, geniş anlamıyla hem kurumsal hem de fonksiyonel yönü dikkate alınarak bütün dinlere yaşama ve örgütlenme imkânı veren bir sistem önermiş oluyoruz. Dinin bu yönü Batı'da bize oranla daha az tartışılmaktadır. Bizde bir belirsizlik ortamı vardır. Dinin sosyolojik bir kurum olduğu genel bir kabul görmekte, ancak bu sosyal kuruma bir fonksiyon verilmemekte, hatta daha da ileri gidilerek vicdanlarla sınırlı tutulmak istenmektedir. Böyle bir durum sosyal bir kurum olan dinin doğasına aykırı olduğu gibi, toplumun kendi yapısına da

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

uymamaktadır.

Egemenlik kavramı içinde yer alması gereken ikinci kavram ise "kararların alınması"dır. Bununla ulusu meydana getiren bireylerin, kendileri hakkında yine kendilerinin karar alabilmelerini ifade etmek istiyoruz. Sosyal Denge Modeli'nde bu görev bilim kurumu tarafından yasama fonksiyonu ile yerine getirilir.

O halde, egemenlik tanımı içinde yer alması gereken ele-

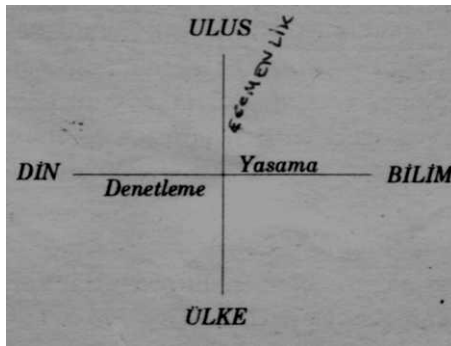
TABLO 4 : Egemenliğin unsurları

EGEMENLİK	=	Din	Denetleme	Yasama	Bilim
-----------	---	-----	-----------	--------	-------

manları tespit edebiliriz. İsteklerin belirlenmesi ve izlenmesi için "din" ve "denetleme", kararların alınması için ise "bilim" ve "yasama". Bu anlatılanları bir tablo ve bir şekil yardımı ile izleyebiliriz. (bkz. Tablo 4 ile Şekil 12)

c) TANIM:

Egemenliği "ulusun ortak isteklerinin kendisi tarafından belirlenmesi ve bu isteklerin yine kendisi tarafından karara bağlanabilmesi güç ve yetkisi" olarak tanımlayabiliriz. Bu ka-

rar ve uygulamalar, demokratik devletlerde halkın ma'sheri kararları biçiminde ortaya çıkar. Antidemokratik devletlerde ise kararlar, başka güçler tarafından etki edilerek alınır. Halkın göstermelik olarak devrede bulunması alınan kararların gerçekten demokratik olduğunu göstermez.

2) Mülkiyet:

a) KAVRAM:

Mülkiyet aynen egemenlik gibi, ülkenin ulusla olan ilişki düzenini ve aradaki birleşmeyi ifade eder. Egemenlikte ulusun istekleri ve kararları belirlenerek toplum düzeninin oluşması sağlanır. Mülkiyette ise, belirlenen istek ve kararların kişiler tarafından yerine getirilmesi ve korunması ön plana çıkar. Egemenlikte kişiler adına ortak karar alma ön plana çıkmış iken, mülkiyette olay tersinedir. Bir ülke üzerinde mülkiyet, kişilerin, ulusun aldığı kararları, yine onun adına ayrı ve bağımsız olarak yürütebilmelerini ifade eder. Bu amaçla, ülke planlanır, parsellere ayrılır ve her parsel üzerinde devlet adına karar verme yetkisi gerçek veya tüzel kişilere verilir. Bu yetkiye sahip olanlara mâlik adını veriyoruz. İşte burada kişiler, kararlar alırlarken veya hareket ederlerken, o ülkenin mevzuatını esas aldıklarılarından, bu kararlar da ma'sheri nitelik taşır. Mülkiyet açısından devleti, "kişilerin ulus adına karar alabilmelerini sağlayan, bu kararlarını uygulama imkânı veren ve bu düzeni koruyan bir hizmet kuruluşu" olarak tanımlayabiliriz.

Başlangıçta, herkesin ülke toprakları üzerinde ortak (kollektif) karar alma yetkisi vardı. Herkes mülk edindikçe toplum adına karar verme yetkisini kazanmıştır. Mülkünü satan ise bu yetkisini bir başkasına devretmiş olmaktadır.

b) MÜLKİYETİN UNSURLARI:

Mülkiyet unsuru içinde hangi unsurlar vardır? Şimdi bu sorunun cevabına geçebiliriz.

TABLO 5 : Mülkiyetin unsurları

MÜLKİYET	=	İktisat	Yürütme	Yargı	Yönetim
----------	---	---------	---------	-------	---------

Egemenlik gücüne sahip bir topluluğun almış olduğu kararları yerine getirmesi için bir ülkenin bulunmasına zaruret vardır. İcra (=yürütme), alınan kararları yerine getirmeyi ifade eder.

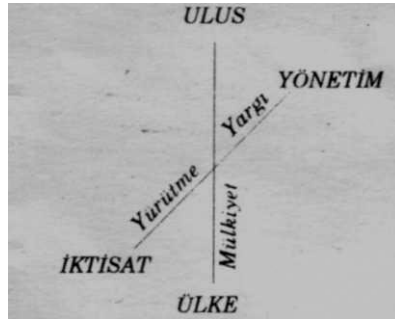
Yürütme alınan kararlar (=yasalar)'a uygun hareket eder. Toplum içinde kararların yürütülmesi ve buna bağlı üretimin gerçekleştirilmesi keyfiyeti sosyolojik açıdan iktisat kurumuna ait bir görevdir.

Diğer taraftan bir toplumda kararlar (= standartlar)'a uygun üretim yapılması yetmez. Elde edilen bu ürünlerin bölüşülmesi ve korunması da gerekmektedir. Bu görev ise doğası itibarıyla İdare(yönetim)'ye ait bir görevdir. Korunma, ihtilafları çözmeyi de içine alır. (bkz. Tablo 5 ile Şekil 13).

c) TANIM

Mülkiyet; kararlara uygun üretimin gerçekleşmesi, elde edilen ürünlerin paylaşılması ve bunların korunması olarak

Ş E K İ L 13 : Mülkiyetin unsurları

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

ifade edilebilir. Bu, egemenliğin tersi bir durumdur. Çünkü, egemenlikte herkesin toplum adına karar alması istenirken, mülkiyette herkesten toplum adına hareket etmesi istenmektedir ve âdeta kararlar bireyselleştirilmektedir. O halde, devleti sadece egemenlikle tanımlama yeterli olmayıp bunu gerçekleştirmek demek olan mülkiyeti de birleştirici bir unsur olarak devlet bütünü içine katmak gerekmektedir. Egemenliği esas alan görüşte toplumculuk ilkesi ön planda iken, mülkiyette bireysellik ilkesi egemen olmaktadır. Bu nedenle, devletin hem egemenlik hem de mülkiyet unsuru ile birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Ancak bu takdirde bileşke bir görüş ortaya çıkmaktadır. Her iki unsuru ve her iki görüşü birleştirerek devleti; bir ulusun edindiği ülke üzerinde mülkiyet düzeni ile kurduğu egemenlik olarak tanımlayabiliriz.

C. DEVLETİN TANIMI

Yukarıda sayılan ve tanımlanan unsurlara dayalı olmak üzere devleti şöyle tanımlayabiliriz. Devlet, ulus niteliğini kazanmış insan topluluğunun, ülke niteliğini kazanmış toprak üzerinde, egemenlik yoluyla mülk düzenini kurmasıdır, (bkz. Tablo 6 ile Şekil 14)

Burada devlet tanımı unsurlar açısından yapılmaktadır. Devletin görevlerini belirleyen kuvvetlere bu tanımda doğru-

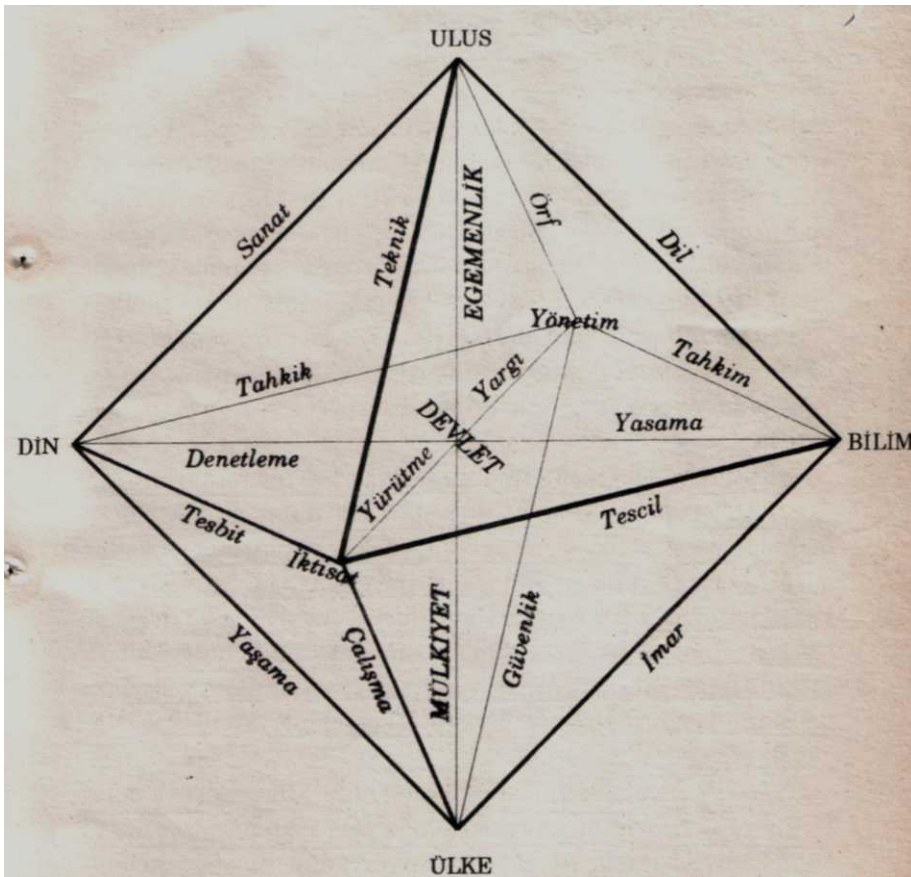
TABLO 6 : Devlet

ULUS	=	Dil	Teknik	Örf	^{Sanat} Yönetim	SANAT
EGEMENLİK	=	Din	Denetleme	Yasama	Bilim	
DEVLET	=	Tahkik	Tesbit	Tahkim	Tescil	
MÜLKİYET	=	İktisat	Yürütme	Yargı	^{Yönetim} Sanat	YÖNETİM
ÜLKE	=	İmar	Çalışma	Güvenlik	Yaşama	

187 DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

dan yer verilmemiştir. Bununla beraber, anlatılanları bir tablo ve şekil yardımı ile, unsur ve alt unsurların tamamını içerir şekilde gösterebiliriz. Tablo 6 ve Şekil 14'te ulus ve ülkenin ortak paydasını teşkil eden tescil, tespit, tahkik ve tahkime de yer verilmiştir. Bu kavramlar üzerinde kuvvetler ayrılığı ele alınır-ken durulacaktır. Devleti bu biçimiyle 24 parçadan oluşan bir bileşke olarak gösterebiliriz.

Ş E K İ L 14,

Devlet

III. SOSYAL DENG E MODELİNDE KUVVETLER DENGESİ**A. GENEL OLARAK:**

Devlete ait kuvvet ve fonksiyonlarla ilgili bu sorunlar üzerinde İkinci Bölüm'ün İkinci Ayırımı'nda durmuş, konu ile ilgili görüşlerde teorik temellerin yeterince ortaya konulmadığını belirtmiştik. Çalışmamızın Birinci Bölümü'nde, özellikle biyoloji, psikoloji ve sosyoloji ile siyaset biliminden yararlanarak teorik temellere dayanaklar aramıştık. Bu farklı bilimler arasındaki yapısal ve fonksiyonel benzerliği analoji yöntemiyle belirlemeye çalışmıştık.

Devletin unsurları ile insanın unsurları arasında bir benzerlik olduğu gibi, aynı şekilde devlete ait kuvvet ve fonksiyonlar ile insanın hücreleri ve bu hücrelerin meydana getirdiği doku grupları ve organlar arasında da bir benzerlik vardır. Keza bu benzerlik psikolojik olarak insan yetenekleri, sosyolojik olarak sosyal kurumlar arasında da kurulabilmektedir. Şimdi, kuvvetler dengesi üzerinde Sosyal Denge Modeli'miz açısından açıklamalara geçmeden önce, Birinci Bölüm'de kuvvetler ayrılığının teorik temellerine ilişkin açıkladığımız biyolojik, psikolojik ve sosyolojik esaslar üzerinde çok kısa olarak durmak istiyoruz.

İnsan vücudunun temelini teşkil eden hücre, farklılaşarak dokuları ve dokular da organları meydana getirir. Hücre farklılaşmasının meydana getirdiği doku gruplarını biyologlar dörde ayırmaktadırlar. Demek ki, insan vücudu, biyolojik olarak, dörtlü bir doku ve organdan oluşur. Biyolojide bu dokular arası ilişkiler, denge ve uyum esasına dayanır. O halde, hücre farklılaşması gibi kuvvetlerin ayrışması ve bunlar arasındaki ilişkinin denge ve uyuma dayanması biyolojik yapı ile bir benzerlik arz eder.

İnsan, biyolojik yapısındaki hücre farklılaşması ve doku oluşumuna benzer biçimde psikolojik yeteneklere sahiptir. İnsanda, duygu, düşünce, irade ve ünsiyet adını alan bu yetenek-

ler, Aristoteles'in **Poliitika** adlı eserinde de çok açık bir biçimde ifade ettiği üzere, dört temel kriterle ifade edilirler: İyi-kötü, doğru-yanlış, faydalı-zararlı ve adalet-adaletsizlik. Keza bu yetenekler arasındaki ilişkiler, her biri ayrı ayrı olmakla birlikte, denge ve uyum ile işbirliğine dayanır. İnsan-merkezli düşünceden hareket ederek yaptığımız bu benzetme, bize kuvvetlerin ayrılmasının gerekliliğini açık bir biçimde ifade eder.

Toplumda insanın ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurumlar oluşur. Bu kurumlar, insanın duygu ve inanç yeteneği için din, düşünce yeteneği için bilim, irade yeteneği için iktisat ve ünsiyet yeteneği için idare (=siyaset) biçiminde sıralanır. Bu kurumların her biri, insanın yeteneklerinin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar ile bunlara bağlı kriterlerle oluşur. Her biri toplumsal bir kurum olarak, tarihin ilk dönemlerinden beri bulunmaktadır. Her kurum, tarih boyunca toplum içinde bir iş ve fonksiyon görmüştür ve hâlen de görmeye devam etmektedir. Bu fonksiyonlarla siyaset biliminde ifade edilen kuvvetler arasında bir benzerlik ve hatta bir ayniyet olduğu söylenebilir. Bunların birer fonksiyonu olarak kabul edebileceğimiz Denetleme, Yasama, Yürütme ve Yargı organları da kuvvetler dengesini teşkil eder.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer önemli husus da, kuvvetler arasındaki ilişkilerdir. Bu ilişkinin biçimi gerek teoride gerekse uygulamada değişik biçimde kurulmuştur. Kuvvetler ayrılığına yer vermeyen görüş ve rejimler olduğu gibi, kuvvetleri mecliste veya yürütmeye toplayan görüş ve rejimler de vardır. Kuvvetlerin tamamen ayrılması, yumuşak ayrılması, işbirliği içinde çalışması, dengeli olması gibi ilişkiler de ileri sürülen görüşler ve uygulamalar arasında yer almıştır.

Değişik görüşlere göre bu ilişkilerin farklı değerlendirilmesi devlet ve devlete ilişkin görevleri ona göre biçimlendirmiştir. Örneğin, Kuvvetler(=fonksiyonlar) birliği, çatışması, ayrılığı biçimindeki ilişkiler düzeninde çağdaş iktisadî sistemler de etkili olmuştur. Sosyalist görüşte kuvvetler (=fonksiyon-

lar) birliği, Kapitalist görüşte kuvvetler (=fonksiyonlar) çatışması Liberalist görüşte ise kuvvetler (=fonksiyonlar) ayrılığının temel alındığı kabaca söylenebilir.

Sosyal Denge Modeli'nde, kuvvetler (=fonksiyonlar) arası ilişki düzeni denge esasına dayanır. Asıl olan uyumlu işbirliğine dayanan kuvvetler denge'sidir. Bu nedenle Model'imizi, yasama, yürütme, yargı ve denetleme kuvvetleri arasında dengenin kurulması esasına göre geliştiriyoruz. Kuvvetlere yeni bir kuvvet eklenmesi ve bunlar arasındaki ilişkilerin de denge esasına dayandırılması hâlinde, kuvvet ve fonksiyonların yeniden tanımlanması gerekeceği kendiliğinden anlaşılır.

Böylece, kuvvetler dengesinin teorik temelleri ortaya konulmuş olmaktadır. Şimdi, bu Ayrım'da biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve siyaset bilimindeki konuya ilişkin bilgiler ışığında kuvvetlerin içeriklerini ve tanımlarını vermeye çalışacağız. Ayrıca bunlar arasındaki ilişkiler düzenini belirleyeceğiz. Bu açıklama ve tanımlara bazı itirazların geleceği muhakkaktır. Bu durumda Giriş kısmında koyduğumuz varsayımlar dikkate alınarak tanımlarımız yeniden gözden geçirilmeli ve değerlendirilmelidir. Bununla beraber bu tartışmalı konunun ancak eleştiri ve katkılarla oluşabileceğini kabul ediyoruz.

B. SOSYAL DENGİ MODELİ'NDE KUVVETLER DENGESİ:

Devletin unsurlarını belirledikten sonra, onun fonksiyonlarını ifade eden kuvvetler bahsine geçebiliriz. Daha önce de işaret edildiği gibi, kuvvetler uygulama ve doktrinde üçlü olarak ele alınıp incelendiği halde, biz dörtlü bir ayırım kabul ediyoruz. Şimdi buna dair gerekçelerimizi ve kuvvetler dengesinde yer alan unsurları açıklamak istiyoruz. Burada kuvvetlerin işleyişine yer vereceğiz.

1) Dörtlü ayırım gereği:

Devletin Yasama, Yürütme ve Yargı kuvvetlerine dayan-

dığı siyaset bilimi ve anayasa hukukunda egemen bir görüştür. Biraz önceki açıklamalarımız bu üçlü ayırımın teorik temellerinin kurulmadığını, böyle bir açıklamanın diğer bilimlerin desteğinden yoksun olduğunu ortaya açık bir biçimde koymuştur. İnsanın epitel dokusu hissetmeyi (duyular aracılığıyla), insanın psikolojik his yeteneği iyi ile kötüyü, sosyal bir kurum olan din sosyal istekleri belirlemeyi ifade ettiğine göre, bu dördüncü kuvvetin "denetleme" olması gerekir.

Denetleme ve/veya denetim siyasî ve sosyal hayatta çokça sözü edilen bir kavramdır. Buna rağmen, oluşturulmuş bir kuvvet olarak karşımıza çıkmış değildir. Bize göre "denetleme"nin siyasal yaşamın ve devletin temel kuvvetlerinden biri olarak kabul edilmesi gerekir.

Biraz önce kuvvetler arasındaki ilişki düzenini diğer bilim dallarına kıyaslayarak denge olarak belirlemiştik. Dengenin oluşması için karşılıklı kuvvetlerin bulunması, üç kuvvet yerine dört kuvvetin var olması gerektiği çok basit bir mantıkî zorunluluktur. Çünkü her şey zıddıyla dengelenir. O halde dördüncü bir kuvvete gereksinim olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. Artık bu kuvvetlerin içerik ve kapsamlarını belirlemeye geçebiliriz. İlk olarak, denetleme üzerinde durulacak, sonra sırasıyla yasama, yürütme ve yargı ele alınacaktır.

2) Kuvvetler dengesi:

a) KAVRAM:

Kuvvetlerin eski kullanışları olan murakabe, teşrî, icrâ ve kazâ sözcükleri Arapça kökleri itibarıyla konuyu daha iyi ifade etmektedir. Ancak, Türkçe'mizde bu kavramlar artık kullanılmamaktadır. Bu nedenle Türkçe sözcükleri tercih ediyoruz. Bununla beraber, zaman zaman bu sözcüklerin köklerine, konuyu daha iyi anlatabilmek için başvuracağız. Bu sözcüklerden her birini ayrı ayrı tanımladığımızdan, okuyucuların uygulamadaki durum yerine, Model'deki tanımları dikkate alarak dü-

şünmelerini, Model'imizi daha kolay anlayabilmeleri için, tavsiye ediyoruz. Esasen bir Model kurulurken mevcut sözcüklere yeni anlamlar yüklenmesinden başka bir çare de bulunmamaktadır. Artık kuvvetlerin tek tek incelemelerine geçebiliriz.

b) KUVVETLER VE FONKSİYONLARI:

ba) Denetleme yetki ve görevi:

Günümüzde yasama meclislerine yasa yapma yetkisinin yanında belli konularda olmak üzere denetleme yetkisi de verilmiştir. Hem kararı alma, hem de onu denetleme işbölümü ilkelerine uymamaktadır. Bu nedenle alınan kararların isabetliliği ve yine uygulamaların yerindeliğini ortaya koyma ayrı bir fonksiyondur. Bu nedenle biz, denetleme mekanizmasını ayrı bir kuvvet ve fonksiyon olarak düşünüyor ve denetlemeye denge içinde ayrı bir kuvvet olarak yer veriyoruz. Yasama meclisi ile denetleme meclisini birbirinden ayırıyor, yürütmenin kendi kendisini denetlemesi gibi çelişkili bir uygulamayı gideriyor ayrı bir dengeli mekanizma kuruyoruz.

baa) Kavram:

Denetleme yetki ve görevi, günümüzde, kuvvet derecesinde olmamakla beraber, dağınık da olsa vardır. Ancak ayrı bir kuvvet olarak düşünülmüş değildir. Günümüzde idarî birimlerde yer alan ve çokça kullanılan müfettişler, hesap uzmanları, denetçiler, kontrolörler, polisler, zabıta, eksperler, tahkikat komisyonları, insan hakları komisyonu, devlet denetleme kurulu ve benzeri kurum ve kuruluşlar bu fonksiyonun dağınık görüntüleri olup denetleme işlevini yerine getirmek amacıyla oluşturulmuş kurum ve kuruluşlardır. O halde, bu kuvvetin ulus, ülke, yasama, yürütme ve yargı kuvvetleriyle ilişkilerini ve işbirliğine mesnet teşkil eden hususları belirlemeye ve ortaya koymaya çalışalım.

bab) Denetlemeyi belirleyici unsurlar

I. Denetleme ve sanat

İnsanın psikolojik yeteneklerinden biri duygu ve inançtır. İnsanın bu yeteneği toplumda din ve ahlâk kurumlarını oluşturur. Duygu ve inanç, insanın düşüncesinden ayrı bir yetenektir ve genelde düşünceyle ifadelendirilemeyen alanları kapsar. Duygunun ulusa yansması ve ulusal değerlerle birleşmesi sanat ile ifadelendirilir Dil, düşüncenin, sanat ise duygunun bir ürünüdür. Sanat, ulusun oluşumunda kültürün unsurları arasında yer alır. Sanat, sonuçta ma'şeri bir karar ve anlayıştır. Ulusların din anlayışlarının topluma yansması ile gerçekleşir. Bu nedenle, ulusun unsurları arasında din yerine sanatın sayılması daha doğrudur. Dinlerin uluslar üzerindeki etkisi, değişik biçimlerde yansır. Sanatın evrensel boyutu her toplumda bulunmasıyla açıklanabilir. Ancak sanatın asıl karakteri ulusal oluşudur.

II. Yaşama-sağlığın denetimi

İnsanın bedenî sağlığının yanında ruhsal bütünlüğünün de korunması gerekir. Bedenî sağlığın korunması duygusal güç ve inançla yakından ilgilidir. Yaşama duygu ve inancı kalmamış bir kimsenin, sağlıklı yaşamından söz edilemez? Bu nedenle Batı'da hastaneler büyük bir çoğunlukla Kilise'nin denetimindedir. İnsan duygusunun en yoğun _desteğe ihtiyacı olduğu an hastalık anıdır. Bu nedenle sağlığın denetimine burada yer veriyoruz.

III. Eksperlik-malların denetimi

Günümüzde işbölümü ve uzmanlaşma artmıştır. Hemen herkes üretimin bir parçasında çalışmakta ve diğer çalışanların bilgi ve becerisine ihtiyaç duymaktadır. Bu üretim çeşitliliğini bütünleştirme keyfiyeti standardizasyonu getirmiştir. An-

cak bu defa standartlara uygunluğun denetimi sorunu gündeme gelmiştir. Böylece tüketicinin korunması sorunu günümüzde en fazla tartışılan konular arasına girmiştir.

Malların denetimi iki şartı gerektirir. Biri, denetlenecek iş konusuna ilişkin bilgi, diğeri ise yapılan denetimin güvenilirliğidir. Güven verme teminatın yanında ahlâkî dürüstlüğü de gerektirir. Böylece malların standartlara uygunluğunun denetimi görevi önemli bir yönüyle bu kapsam içinde değerlendirilmelidir.

Görülüyor ki, standart malların üretimi kadar o malların denetlenmesi de aynı derecede önemi haizdir. Böyle bir denetim, toplum hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Malların standardında ekonomik bilgi ve beceri ne kadar önemli ise, o standarda uygunluğun güvenle denetimi de o kadar önemlidir. Bu ise güvenilirliğin önemini ortaya koyar. İşte güvenilirliği sağlama keyfiyeti denetleme görevinin bir parçasıdır. Demek ki, Sosyal Denge Modeli'nde denetleme görevinin yürütme ile işbirliği ortaya çıkmakta; üretim kısmını yürütme, üretilen malın standartlara uygunluğunu ise denetleme sağlamaktadır.

IV. Soruşturma-olayların denetimi

Soruşturmada malların denetiminin yerini olay ve belgeler almaktadır. Olmuş olaylar, yazılmış belgeler, yapılan tespitler bir daha cereyan etmemektedir. Delillerden birinin yok edilmesi davanın kazanılması veya kaybedilmesine neden olabilmektedir. Buna göre delilleri toplama ve korumada güvenin önemi kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Soruşturma sisteminin güvenilir olmasının sağladığı bir diğer avantaj, yargısal kararlara kolaylık getirmiş olmasıdır. Güven ve teminata dayandırılmış bir soruşturma sistemi hem yargının hem de toplumun bir teminatıdır.

Delilleri toplama ve olayları tespit etme işi topluma ait ge-

nel hizmetler içinde yer alır. Hizmetlerde rekabetin sağlanması Üçüncü Kitabımız Sosyal Denge Modeli III'ün konusu olup üzerinde düşünülmesi gereken temel konular arasında yer almaktadır.

Çok önemli bir diğer husus genel güvenlik ile soruşturmanın birbirinden ayrılmasıdır. Keza soruşturmada, İngiliz sisteminde olduğu gibi, silahın ayrıcalıklı olarak kullanılmaması gerekir. Bu anlayış, soruşturmanın bir zorlamadan çok teknik ve bilgi işi olduğunu, aynı zamanda güvene dayandığını ön plana çıkarır. Soruşturma ayrı şey, genel güvenliği sağlama ayrı şeydir. Genel güvenlik halkı ve orduyu ilgilendiren ayrı bir teşkilatlanmadır. Soruşturma ise çıkan ihtilafları ve haksızlıkları tespit keyfiyetidir. Bu nedenle soruşturmanın genel güvenlikten ayrılması ve denetleme birimleri içine sokulması gerekir.

Bugün soruşturmada yeralan eksper-bilirkişi, polis-soruşturmacı-muhakkik-müfettiş-dedektif gibi kimseler, denetleme organı ye görevi içinde yeniden teşkilatlanması gereken kimse ve uzmanlardır. Bu teşkilatlanmada ilk idarî teşkilatlanma birimi olan bucaktan başlamalıdır. Ayrıca bu soruşturmacılar arasında ehliyet derecelenmesi kurulması gerekir.

bb) Yasama vetki ve görevi:

bba) Kavram:

Düzen, ancak birtakım kurallara uymakla sağlanabilir. Aksi görüşler olmakla birlikte, devlet öncesi dönemlerdeki insanların doğal disiplin adı verilen bir düzen içinde yaşadıklarını biliyoruz. İnsanların devleti oluşturmaları toplumsal sözleşme adı verilen hukuk düzenine geçmeleri ile mümkün olabilmiştir. Gerek doğal disiplin gerekse toplumsal sözleşme halinde asıl olan toplumu meydana getiren kurallardır. Bütün sorun bu kuralların keşfedilmesidir. Bu maksatla toplumsal kuralların bulunmasında tarih boyunca değişik yöntemler kabul edilmiş ve geliştirilmiştir. İşte, toplumsal kuralları belirleme ve

karar hâline getirerek düzeni oluşturma faaliyeti yasama yetki ve görevini oluşturur.

Toplum hayatında bu görevi hangi kurum veya kişiler nasıl yerine getireceklerdir veya yerine getirmeleri gerekir. Şimdi bu soruların cevapları üzerinde durmak istiyoruz.

Kuralları oluşturma bilmeyi ve bilgiyi gerektirir. Sosyal kanunların gereklerine dayanmayan ve bilimsel bulguları dışlayan toplumsal sözleşmeler(=yasalar)'in geçerliliği ve uygulanabilirliği söz konusu olamaz. Mevcut yasama sistemi içinde, yasalar yapılırken bu tür araştırmalar, bürokratlara, meclis komisyonlarına yaptırılmaktadır. Sonuçta bu metinler parmak hesaplarına göre biçimlenmektedir. Özellikle çoğunluk_sisteminin kabulü nedeniyle, iktidar partisinin istekleri bu yolla yasalasmaktadır. Böyle bir yasa yapma yöntemi başlangıçta ulus iradesini çıkarma bakımından çok önemli bir rol oynamış, ancak zamanla çoğunluk sistemi ve bürokrasinin güçlenmesi ile işin içinden çıkılmaz bir hâle gelmiştir. O halde, yasa yapma sisteminde, biri yapılma biçiminden, diğeri yapılan yasaların içerik yetersizliğinden kaynaklanan iki temel sorun bulunmaktadır.

Bize göre yasama görevi sosyal bir kurum olan bilim kurumlarına ve seçimle oluşturulacak bilim(=yasama) meclisine ait bir görev olmalıdır. Demek ki, Sosyal Denge Modeli'nde yasama organı seçimle gelme şartını korumakla beraber bilim kurumuna verilmesi gereken bir fonksiyon olarak kabul edilmektedir. Yasaların yapımından bilim adamları sorumlu ve yetkili tutulmaktadır. Doğal yasaları bunlar bulabildiği gibi, analogi yöntemiyle sosyal yasaları da ancak bunlar ortaya koyabilirler. Bu görev ve faaliyet, esas olarak bilimin içinde mütalaa edilmelidir. Burada bilim adamlarının niteliğinin ehliyet kavramı ile birlikte düşünülmesi gerekir. Bilgi ve bilim soyut kavramlar olduğu için niteliklerini belirlemek hususu, insanın başından beri ilgilendiği bir konu olmuştur. Tek başına bir kişinin bilgisini ölçmek oldukça zordur. Ancak, insanların bilgileri di-

ğer insanlarla mukayese edildiğinde doğruya daha yakın ölçülebilir. Ehliyet adı verilen bu konuda bir tasnif yapılabilir: Başlangıç Ehliyeti, Temel Ehliyet, İlk Ehliyet, Orta Ehliyet, Yüksek Ehliyet ve Üstün Ehliyet. Böyle bir tasnif esasen hemen her toplumda vardır. Ancak, ehliyetin yasa yapma ile ilişkisi, yeterince kurulmuş değildir. Bu tasnifin önemi bilginin derecelendirilmesinde çıkar. Toplumsal iş ve görevlerin ehil kimselere verilmesi kamusal hizmetlerin ve bu arada üretimin artmasına neden olur.

Toplum hiyerarşiye dayalı birim ve ünitelerden oluşur. Nitelik ve kapsam geliştikçe bilginin önemi artar. Bu durumda sosyal ve siyasî ünitelerin gerek oluşturulması ve gerekse yönetilmesinde, biraz önce sözü edilen ehliyet sorunu ön plana çıkar. Sosyal Denge Modeli'nde, siyasî teşkilatlanma bakımından ilk birim bucak olduğuna göre, ehliyet nasıl değerlendirilecektir? Bu_nitelikleri taşıyan temsilciler, seçildikleri takdirde yasama faaliyetinde görev almalıdırlar. Sosyal Denge I'de işaret ettiğimiz dil ve matematik bilimleri üniversitenin, —ilahiyat fakülteleri dahil— bütün fakültelerinde en üst düzeyde olmak üzere ortak zorunlu dersler arasında yer almalıdır. Bunun faydası bilim dili ile hukuk dili arasında köprünün kurulmasını temin etmektir. Böylece yasalar (=toplumsal sözleşmeler) bilimin bir fonksiyonu olarak, herkesin anlayabileceği ve çelişkilerden uzak bir sisteme kavuşturulabilir. Bilim ile hayat arasında bir iç içelik ve beraberlik sağlanabilir.

Kuralları koyma ulusu ilgilendirdiği için doğrudan onun ta- rafından veya temsilen veya tevkilen onun adına olması gerekir. O halde yasama faaliyeti kural koymak için dahi halkın teşkilatlanmasını ve karar maksadı ile bir araya gelmesini, yani bir meclisi zorunlu kılar. Günümüzde bu konuda yaygın uygulama, halkın, belli periyodlarla seçime dayalı olarak temsilcilerini belirlemesi, bir meclis oluşturması ve bu meclisin gerekli kararları alması biçimindedir. Temsilcilerde de, okur yazar olma ve bazı hâllerde ilkokulu bitirme zorunluluğu aranır ve bu

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

kimseler, halkı ve ulusu bağlayan kanunları, parmak hesabına dayanan usullerle koyarlar. Bu meclisler, kanun koyucu niteliği ile tanınır ve ulus adına yasama yetkisini kayıtsız ve şartsız olarak kullanırlar. Bu meclisler kural koyma ve kanun yapma konusunda, o kadar ileri yetkilere sahiptirler ki, İngiliz Parlamentosu için söylenen "Kadını erkek veya erkeği kadın yapmanın dışında, Parlamento her türlü kuralı koyar" deyişi bu sınırsızlığı ifade eder. Diğer taraftan, bu yetkilerle donatılan meclis üyelerine, çok doğal olarak, bilimsel özerkliğe ait olması gereken yasama dokunulmazlıkları da verilir. Yapılan işin niteliği ve önemi ortaya çıkar.

Acaba yasama faaliyeti nedir? Toplum hayatının hangi alanlarını kapsar. Yasama meclisi toplumun bütün diğer kesimlerini ve sosyal kurumlarını düzenleyecek nitelikte bir güce sahip midir? Çağdaş devlet, çağdaş parlamento, çağdaş demokrasi, çağdaş seçim kavramları bu sorunun cevabını vermekte yeterli midir? Bu soruların cevapları, ancak yasama faaliyetinin kapsamının ve niteliklerinin belirlenmesi ile mümkündür. Yasama faaliyetinin kapsamı içinde yer alması gereken temel konular üzerinde durmak istiyoruz.

bbb) Yasamayı belirleyici unsurlar:**I. İlim dili-hukuk dili ve yasama**

Halk sözcüklerle konuşur. Halkın kullandığı bu sözcükler tanımlanmış değildir. Örneğin, İzmir halk dilinde nerede başlayıp nerede bittiği belirsiz bir sözcüktür. Buna karşılık bilim ve hukuk dilinde, İzmir vilayetinin ayrı, İzmir anakentinin ayrı, İzmir merkezinin ayrı sınırları çizilmiştir. Metrekareleriyle bilinir.

Genelde bir kavram tek başına tanımlanamaz. Hukuk dilinde geçen her kavram için bir sözcük kullanılır ve bu kavramlarla yeni kavramlar tanımlanarak hukuk dili oluşturulur. Hukuk devleti ancak böyle bir dile sahip olmakla gerçekleşir. Ro-

man yazma ile yasa (=sözleşme) yazma aynı şeyler değildir. Hukuk dilini kurabilmek için halk diline gereksinim vardır, ancak tanımların yapılması ile o kavram ve sözcükler hukuk diline dönüşür ve halk dili ile hukuk dili birbirinden ayrılır.

Demek ki, yasama, halka ait konuşma dilinin bilim ve hukuk diline dönüşmesini gerektirir. Çünkü, kuralları koyma, ancak kavramları tanımlamakla söz konusu olabilir. O halde yasama faaliyetinin birinci özelliği ayrı bir "hukuk dili"ne sahip olmasıdır. Bunun bilimi gerektireceği açıktır.

II. Yasalar-hukuk sistemi

Yasama faaliyeti hukuk dili ile toplumsal sözleşmeleri, bir başka deyişle kanunları oluşturur. O halde, yasama organının temel görevi kanunlar düzenini ortaya koymak ve bunu bir hukuk sistemi içinde gerçekleştirmektir?. Bütün bunları yaparken denetleme, yürütme ve yargı organları ile denge ve uyum içindedir.

III. İmar-planlama ve yasama

Yasama faaliyetinin ülke ile ilişkisi imar ve planlamadır. Ülkenin imarı ancak planlama ile mümkündür. Planlama ülke topraklarının kullanma şeklini, üretimin gerçekleşme biçimini ve nihayet en geniş şekliyle mülkiyet düzeninin sınırlarını belirler. Bu keyfiyet de yasamanın konusudur ve bilim ve hukuk dilini gerektirir. Toprak parçaları bilimsel verilere göre planlandığı ve imarı yapıldığı ölçüde ülkenin kalkınmasından söz açılabilir.

IV. İlmî içtihatlar-yasama yorumu

Yasama faaliyeti içinde yer alması gereken bir diğer önemli husus, verilen yargı kararlarının toplu sözleşmeler-kanunlar düzenine, hukuk diline ve planlananlara uyup uymadı-

ğının denetlenmesi ve yorumudur. Kazâî içtihat veya yasama yorumu adı verilebilecek bu uygulama 1961 öncesi kısmen ülkemizde vardı. Yargının bağımsızlığı düşüncesinin etkisiyle kaldırılmıştır. Ancak bizim burada ortaya koymaya çalıştığımız sadece yasama yorumu (=teşriî tefsir) değildir. Daha kapsamlı bir konu ve alandır. Yargının vermiş olduğu kararların hukuk diline ve mevzuata uygun olup olmadığının belirlenmesi ve hükmün ona göre verilmesidir. Görülüyor ki, sosyal bir kurum olan bilim; yasama organı ve faaliyeti olarak takdim edilmektedir. Bilim; ulusla ilim ve hukuk dilinin oluşturulması, ülkeyle imar ve planlamanın sağlanması, iktisat ve yürütme ile toplu sözleşmeler (=yasalar) düzenin kurulması ve nihayet yargı ile bilimsel içtihatların yapılması ile dengelenir.

bc) Yürütme görev ve yetkisi:

Tanımının yapılmasında ve sınırlarının belirlenmesinde en çok zorluk çekilen kavram budur. Çünkü yürütme organı cumhurbaşkanını içine aldığı gibi, hükümet adı ile bütün bakanlıkları ve diğer bağlı kuruluşları da ifade etmektedir. Kanun tekliflerini verdiği gibi, görevlilerin atamaları ve personel işleri dahil bütün hizmetleri görmektedir. Diğer kurumlar âdeta yürütmenin, çok yanlış deyişle hükümetin emrinde gözükmektedir. Ayrıca yürütme ile hükümet, hükümetle devlet bir kabul edilmektedir. O halde, dengeye getirilmesi gereken ve alanı daraltılacak temel kuvvet, yürütme kuvvetidir. Yürütmenin böyle heyûlâ gibi büyümesi, yürütmenin güçlendirilmesi kavramını gündeme getirmiştir. Bize göre, yürütmenin güçlendirilmesi bir tarafa, mevcut durumunun da daraltılması gerekmektedir. Son zamanlarda çokça yanlış kullanılan devletin küçültülmesi sözü, aslında yürütmenin küçültülmesi olarak kabul edilmelidir.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

201

bca) Kavram:

Yürütmeye eski dilimizde icra adı verilmekteydi. Gelişmiş topluluklarda kollektif üretim yapılırdı. Ortaya çıkan ürün bölüşülerek ayrı ayrı tüketilir. Biz yürütme (=icrâ) dediğimiz zaman sadece kollektif üretmenin gerçekleşmesini sağlayan mekanizmada bu devlet organının yer alışı biçimi ile, ister kamu ister özel, ister halk teşebbüsleri olarak ortaya çıksın, üretimi düzenleyen mekanizmayı kastediyoruz. Üretim yapan meslekî kuruluşlar, odalar ve sendikalar ile büyük küçük müteşebbis-lerin yaptıkları tüm işler, icra faaliyeti içindedir. Buna karşılık okullar, askerlik, kazâî icralar yürütmenin içinde yer almaz. Okullar bilim ve yasama organına bağlı, askerlik idare ve yargı içinde bulunur. Böylece yürütme, devlet içinde sınırlı bir kuvvet biçimine dönüşür ve gerçek fonksiyonunu yerine getirir. Hükümet, diğer kurumlar ve organlardan meydana gelir. Yürütmeyi hükümet olarak kabul etmek günümüz devletinin en önemli sorunudur.

Yürütme, yasama organınca biçim ve kuralları belirlenen konu ve alanları gerçekleştiren organ ve görevin adıdır. Günümüzde en etkin devlet organı olarak karşımıza çıkar. Yasama organına kanun tasarılarını götüren ve dilediği alanı yasama meclisinde kanunlaştıran yürütme organı, adeta sınırsız güç yetkiye sahip bir konumdadır. Devlete ait bütün yetkileri kullanmakta, kendisini frenleyen ve dengeleyen bir kurumla adeta karşılaşmamaktadır. Yasama organının yürütmeyi dengelemesi için geliştirilen formüller, parti disiplini, çoğunluk kararları, çoğunluk partisinin aynı zamanda yürütmeyi oluşturması, seçim dönemlerinin uzun yılları kapsamı uygulamaları ile âdeta işlememektedir. Kendisini devletin bütününe kapsayan bir kurum olarak kabul ettirmektedir. Toplumsal denge lehine bozulmuş bir organ ve yetki konumundadır.

Yürütmenin sınırı nedir? Niteliği ve çalışma alanları neler olmalıdır? Görev ve yetkileri nasıl tanımlanabilir? Bu sorulara Sosyal Denge açısından cevap vermek istiyoruz. Gün-

müzde yürütmenin güçlendirilmesi gibi eğilim ve akımların çokluğu karşısında bu konunun önemi daha da artmaktadır.

Yürütme veya eski deyişle icranın, kamusal hizmetlerin konulan kurallar çerçevesinde yapılması ve gerçekleştirilmesi esasına dayanması gerekir. Yasama, kamusal hizmetlerin nasıl yapılacağını kurallarını belirler; yürütme ise hizmetlerin bu kurallara uygun olarak gerçekleştirilmesini sağlar. Yetki ve görevi bununla belirlenir. Şimdi, Sosyal Denge Modeli'ne göre, yürütmenin; ulus, ülke, yasama, denetleme ve yargı organ ve görevleriyle olan ilişkilerini belirlemeye ve sonunda yürütmeyi tanımlamaya çalışalım.

bc) Yürütmeyi belirleyici unsurlar:

I. Hizmetler ve teknik

Yürütme ile ulus arasında ilişki, yürütmenin ulusun hizmetinde bulunması ve ulusa hizmet teknikleri üretmesiyle mümkündür. Sosyal Denge Modeli'nde yürütme; o ulusun yaşayışına ve o ülkenin şartlarına uygun tekniklerle hizmet üretilmesini sağlar. Ulus tanımında da işaret edildiği üzere teknik, ulusal nitelik taşıyan ve ulusu diğer uluslardan ayıran bir özellik olup aynı zamanda bir kültür unsurudur. Teknik ve teknoloji başka ülkelerden alınsa bile, o ülkenin şartlarına uyarlanmadıkça, ulusal bir ekonomiden söz açılmaz ve ekonomik bağımlılıktan kurtulunamaz. O halde yürütmenin asıl görevi; hizmet tekniklerini yasal kurallar çerçevesinde en ekonomik olarak ülke şartlarına ve ulusal özelliklere uygun olarak gerçekleştirmektir.

II. Çalışma-hizmet üretme

Sosyal Denge Modeli'nde yürütmenin bir diğer görevi, ülke içinde hizmetlerin yasalara uygun üretilerek çalışma hayatının etkin kılınmasını temin etmektir. Yürütme, çalışma ha-

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

203

yatının üretim ve tüketim dengesine göre kurulmasını sağlar. Çalışma hayatının gruplaşarak daha etkin bir çalışma ortamına girmesinin ortamını hazırlar. Hizmetlerin tek elden yürütülmesinin önüne geçerek hizmette rekabet sistemini oluşturur ve bu rekabeti ortadan kaldıracak tekelleşmeleri önler.

Devletin bu hizmeti sayesinde firmalara genel hizmet ve altyapı etkin olarak gider ve işletmelerin üretimleri artar. Sosyal Denge Modeli'nde yürütme; hizmet üretimini, hukuka ve ekonomik yasalara uygun bir biçimde sağlayan devlet görevinin adıdır. Ekonomik açıdan devlet; halka hizmet götüren bir hizmet kuruluşu olarak da tanımlanabilir.

III. Standartlara uygun üretim

Yürütme kuvvetinin sosyal kurum olarak karşılığı iktisat kurumudur. Bu nedenle yürütme kuvvetinde, iktisadın kural ve kriterleri geçerlidir. Devlet, elbette sadece ekonomik hayattan ibaret değildir.

Bugün için işbölümü ve uzmanlaşma ileri düzeylere ulaşmıştır. Üretimin artırılması, birtakım altyapı hizmetlerinin yapılmasını gerektirmektedir. O halde yürütmenin en önemli görevi bu hizmetleri üreticilere ve müteşebbislere sunmaktır. Bu hizmetlerin sayısı çoktur. Ancak modern iktisadın bulduğu temel hizmetlerden biri "standartların üretilmesi"dir veya böyle bir ortama imkân hazırlamaktır. Yürütmenin, hizmet üretimini, yasamanın belirlediği toplumsal sözleşmeler-yasalara uygun olarak gerçekleştirmesi gerekir. Bunun için, mal ve hizmet üretim standartlarının belirlenmesi ve halkın bu standartlara uygun üretim yapması gerekir ki, yürütmenin hizmetleri etkin olabilsin.

Günümüzde, bu alanda karşılaşılan bir diğer önemli sorun devletin ekonomik hayata müdahalesi meselesidir. Bu konuda özellikle sosyalist uygulamalar tam müdahaleyi esas alırlar. Ancak özellikle karma uygulamalarda da bu konuda yürütme lehine çok ileri derecede uygulamalar vardır.

IV. Standartların denetimi

Sosyal Denge Modeli'nde yürütme; altyapı ve hizmet üretimidir, dedik. Bütün bu üretimlerin bir denetime gereksinim duyacağı hususu açıktır. Hizmet ve malların standartlara uyup uymadığının denetlenmesi zarureti vardır. Bu mekanizma gerek mal gerekse hizmet üretimine etkinlik ve verimlilik getirir.

Günümüzde malların denetimi yürütmenin belirlediği kontrolörler veya mahkemelerce seçilen bilirkişiler tarafından yapılmaktadır. Yürütmenin eylem ve işlemlerinden dolayı denetlenmesi ise ancak yargı yoluyla olmakta, yargı da geç işlediği için yürütmenin etkin bir denetiminden söz açılmamaktadır. O halde, yargının sadece ihtilafları çözen bir birim olması, denetimin ise ayrı bir organ ve göreve dayanması gerekmektedir. Yürütme açısından önemli olan, yapılan hizmetlerin uygunluğunun hizmet sonunda ekspertize edilerek tamamlanması ve kendi sorumluluğunun sona ermesidir. Standart malların üretiminin özellikle ahlâkî kuruluşlar tarafından standartlara uygun olup olmadığının denetimi sağlanmadıkça, bu malların piyasaya çıkışı önlenmelidir. Yürütmeye ait hizmetler etkin bir biçimde sağlanmadıkça, üretimin sağlıklı arttırılması ve halkın mağdur olmasının önlenmesi gerçekleşemez.

Burada hizmet üretimi ile mal üretimi arasındaki farka dikkat çekmek gerekir. Her türlü mal üretimi özel sektöre ait olup, devletin görevi bu tür mal artışının ortamını oluşturmaktan ibarettir. Burada devletin üretime katkısı, hizmet üretimi bakımındandır ve her türlü "genel hizmet" niteliğindeki faaliyetler devlete aittir. Böylece mal ve hizmet üretimi arasında, kesin hatlarla çizilen bir ayırımla karşı karşıya bulunuyoruz, demektir. Daha açık bir ifade ile, bir üretim faaliyeti ya özel sektöre ya da devlet sektörüne aittir. Özel sektöre ait olan bir alanda devlet bir iş yapamaz, yapmamalıdır da. Çünkü, devlet en güçlü ortak konumunda olup diğerlerini kolaylıkla piyasa-

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

205

dan çıkarabilir. Ancak devlete ait olduğu kesin olarak belirlenen bir hizmetin artık özel sektör tarafından da yapılması kabul edilemez. Çünkü özel kişilere bırakılan hizmet sektörüne sahip olanlar diğer kimse veya firmaları kontrol altına alarak baskı kurabilirler. Bunu bir örnek vererek açıklayalım. Şekerin üretimi özel sektöre verilmişse, bu alan devlet hariç, herkese açık demektir. Kredinin verilmesi veya elektriğin dağıtılması kamu sektörüne verilmişse, artık o alana özel sektör girememelidir.

Devletle ilgili bir diğer sorun, üretilen mallardan alınacak paylardır, bir diğer deyişle vergilerdir. Sosyal Denge Modeli'nde devlet, vergiyi götürmüş olduğu hizmetlerden dolayı alır. Bu nedenle, üretim faaliyetlerinde devletin payı baştan belirlenir ve devlet bu payı sınırsız bir biçimde arttıramaz. Hatta bu konuda vergi oranları anayasalıdır, iktidarlara göre değiştirilemez, diyebiliriz. Buna karşılık hizmet götürmediği takdirde payını da alamaz. Bu konu hizmetler konusu olup üçüncü kitabımızda üzerinde ayrıntılı olarak durulacaktır.

Demek ki, üretim faaliyetinde yürütmeye düşen görev, ekonomik faaliyetlerdeki genel hizmetlerle sınırlı olup, bunlar ekonomik ve meslekî hizmetler olarak üretilmiş malların ekspertizinin temin edilmesi, depolanması, ulaştırılması ve nihayet bakımı olarak özetlenebilir

Olaya devlet açısından bakıldığında ise, hizmetler sadece bunlarla sınırlı değildir. Üretim için, sadece bu hizmetlerin götürülmesi yetmez. Ayrıca diğer hizmetlerin de yapılması gerekir. Bu açıdan devlet, denetleme, yasama, yürütme ve yargı organlarıyla bir genel hizmet kuruluşu olarak karşımıza çıkar. Bunlardan yürütmeye düşenler, sadece yukarıda sayılanlardır. İşte, Sosyal Denge Modeli'nde yürütme; böyle bir alanla sınırlı bir devlet organı olarak karşımıza çıkar.

bd) Yargı (=kazâ) görevi:

Yargı'ya eski dilimizde kazâ denilmekteydi. Kazâ sadece

mahkemede karar vermeyi ifade etmiyordu. Ortaya çıkmış kolektif ürünlerin bölüşülmesine de bu ad verilirdi. O *halde kaza* veya yargı denilince sadece mahkeme kararları anlaşılmamalıdır. Mülkî âmirlerin de bölüşüme ilişkin kararları ile, müdahalenin men'i ve zilyetliğin tespitine ait kararlar da kazadır. Hattâ tarafların kendi aralarında nizasız bölüşmeler de kazadır. Diğer taraftan kazanın temel özelliği, geçmişle ilgili olaylar hakkında kararlar almasıdır. Bugün *kullanılan ve mahkeme* kararlarının uygulanması anlamındaki icrâî kazâ (=infaz) da kazanın içindedir.

Demek ki, bir diğer sınırları yeterince belirlenmeyen kuvvet de yargı'dır. Yargı sözcüğü sadece ihtilaflarda karar verme durumundaki yargılama faaliyeti ile sınırlı tutulmaktadır. Bize göre, yargı sadece karar vermeden ibaret olmayıp daha fazla bir şeydir. Esasen yargının bir kuvvet derecesine çıkması, bu takdirde mümkündür. Aksi takdirde, bazı yazarların yargı kuvvetini yürütmeye içine sokmalarını veya yargıyı hiç saymamalarını doğal karşılamak gerekir. Şimdi, Sosyal Denge Modeli'nde yargı (=kazâ) kavramı üzerinde duralım ve bu kavram içinde yer alması gereken işlevleri belirlemeye çalışalım.

bda) Kavram:

Toplum yaşamında konulan kurallar ve bu kurallara bağlı işler her zaman usulüne uygun yapılmaz veya kuralları uygulama her zaman aynı şekilde anlaşılmayabilir. İhtilaflar çıkar. Bu nedenle, toplum içinde çıkan ihtilafları çözme mekanizmasının da kurulması gerekir. Devlet; bu özelliği ile "Adalet mülkün temelidir" biçiminde tanımlanır.

Nihaî mânada yargı, kişiler arasında çıkan ihtilafların çözülmesi ve karara bağlanması olarak anlaşılır. Ancak bu görev sadece mahkemelerle sınırlı değildir. Yargı için, hukuk kuralları(=mevzuatın)'nın bulunması, ülke içinde güvenlik ortamının sağlanması, soruşturmanın usulüne uygun yapılması, yar-

gı kararı verecek ehil kimselerin (hakemlerin veya hâkimlerin) belirlenmesi veya belirlenme yöntemlerinin konulması şarttır. Ayrıca zilyetlik ihtilaflarının yargı öncesi çözülebilmesi, soruşturmanın yürütülebilmesi ve hukuk mevzuatının oluşturulabilmesi için, mülkî taksimatın kurulması da gerekir. Yargı, bu kapsamda ele alınması gereken bir kavram olarak düşünülmelidir ve geniş mânâda idarenin işlevini yerine getiren bir kurum olarak değerlendirilmelidir.

Günümüzde yargı sadece bağımsız karar verme birimi olan mahkemeleri ve kamu adına soruşturma açma yetkisine ait savcılık kurumlarını —ki bu konu da tartışmalıdır— ifade eder. Daha önce de işaret edildiği gibi, yargıyı sadece çıkan ihtilaflarla sınırlı tutmak, onun bağımsız kuvvet olmasına yetmez. Devlet içinde yer alan idare kurumunun bir fonksiyonu olan ihtilafları çözme anlamında yargı, bu görevin sadece bir parçası olarak kabul edilebilir. O halde, Sosyal Denge Modeli'nde yargı(=kazâ)'yı belirleyen unsurları ortaya koymaya çalışalım.

bdb) Yargıyı belirleyici unsurlar:

I. İdare-yargı ve hukuk

Devlet, hakların korunması için kurulmuş olup esasen varlığının nedeni budur. Devlet sayesinde insanlar diğer insanlarla bir arada yaşayabilirler ve bu yaşama biçimini diğer grup ve ünitelerle ilişki kurarak genişletebilirler. Bir arada yaşama ve hiyerarşik düzen kurabilme, insanın ünsiyet yeteneğinin bir sonucudur. Bu sayede insan doğal gücüne ilave olarak bir toplumsal güç elde eder ki, bu güç bütün güçlerin üzerinde bir varlık gösterebilmesini sağlar.

Hukuk sistemi ve toplumsal sözleşmenin esası; hak olarak belirlenenlerin toplumun teyidi altına alınması ve herkesin bu hakları korumak için harekete geçmek zorunda kalması biçiminde belirlenebilir. Haklar, belirlenmeleri ile birlikte tüm **toplum**(=devlet)'un teyidini sağlarlar. Bir başka deyişle top-

lumda yaşayan herkes, bu hakkı koruma yükümlülüğü altına girer ki, böyle bir gücün üstünde bir kuvvet düşünülemez.

Hukuk sisteminin bir diğer önemi, toplum içinde yaşama kurallarının belirlenmiş olmasını ifade etmesidir. Böylece bireyin toplum içindeki davranışları kendi iradesi ile belirlenmiş olur. Kişiler, yasakları bilmek ve ona göre hareket edebilmek isterler. Bu durum, kişi hak ve hürriyetlerini güvence altına almanın birinci basamağını teşkil eder.

II. Güvenlik

İdarenin bir diğer görevi genel güvenliği sağlamaktır. Bu güvenlik iç ve dış olmak üzere iki kısma ayrılır. Güvenliğin sağlanamadığı bir yerde, çıkan ihtilafların çözülebilmesine imkân olmadığı gibi, alınan kararların, geliştirilen hukuk sisteminin ve anlaşmalar düzeninin bir anlam taşımadığı söylenebilir. Güvenliği sağlama ilk dönemlerden beri insanın konusu olmuştur. İnsanlar bu nedenle teşkilatlar kurmuşlardır. Güvenlik idarenin temel görevleri arasında yer alır. Genel güvenlik ilk temel teşkilâtlanma birimleri sayılan apartman ve mahalleden, devlet düzeyine kadar her kademedede önem taşır. Bu yapılanmanın güvenlik kadar, yargı birimleri bakımından da önemi vardır. Acaba yargı birimi hangi idarî ünite kurulmalıdır? Güvenliğin sağlanması ile bu kararların alınıp yerine getirilmesi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Sosyal Denge Modeli'nde 3.000-10.000 arasında nüfusa sahip Bucak, gerek idarî ünite bakımından gerekse nüfus kriteri bakımından yargı birimlerinin kurulacağı temel bir birim kabul edilebilir.

III. Soruşturma

Karar verme durumunda olan kimselerin, aynı zamanda soruşturmayı yürütmeleri hâlinde karar almada gecikmeleri doğaldır. Diğer taraftan, soruşturma ayrı bir olay, karar verme ayrı bir olaydır. O halde bu iki ayrı olayın iki ayrı birim tarafın-

dan yürütülmesi gerekir. Soruşturma yapacak kimselerin, soruşturmacı nitelik ve ehliyetine sahip olmaları şarttır.

Günümüzde olayların tespiti, daha çok müşteki, muhbir ve görgü tanıklarının ifadelerine dayanmakta, soruşturma savcılıklarca yürütülmekte, polis ve karakol bu soruşturmada önemli bir yer tutmaktadır. Kabul edilen tahkik (ve/veya karma) sistem gereği gerek karakol gerekse savcılıklarca yürütülen soruşturmalar, mahkemelerce tekrarlanmakta, soruşturma birimlerine çoğunlukla güvenilmemekte ve sonuçta davalar uzayıp gitmektedir. Hazırlık soruşturma sisteminde kabul edilen gizlilik ilkesi, gözetim altında bulunan sanığa işkence yapıldığı iddialarını gündeme getirmekte, gizlilik ve kapalılık soruşturma sistemini zedelemektedir. Bu durumda, ne soruşturma sağlıklı bir şekilde yürütülebilmekte, ne de kararlar zamanında ve doğru olarak alınabilmektedir.

Hukukî, cezaî ve idarî ayırımı gözetmeksizin, her türlü hukukî ihtilafların çözümünde, yargının birliği ve bütünlüğü dikkate alınarak çözümlerin bulunması gerekir. Bu takdirde, bütün hakem ve hakimlerin genel hukuk prensiplerini iyice bilmeleri şarttır. Bununla beraber, karar verme konumunda olan kimselerin uzmanlaşmaları elbette gerekecektir. Ancak bu uzmanlaşma yargı birliğini ve genelini bozacak nitelikte olmamalıdır.

Soruşturma birimlerinin günümüzde olduğu gibi tek veya tekel olarak oluşturulması, hizmette rekabeti kaldırdığı, rüşvet, yolsuzluk ve suiistimallere neden olduğundan dolayı kabul edilemez. Bütün hizmetlerde olduğu gibi yargı hizmetlerinde de *rekabeti* sağlayacak çoklukta soruşturma birimleri oluşturmak ve yetkiyi halkın seçimine (=tercihine) bırakmak gerekmektedir. Böyle bir halde, soruşturmayı seçilen kimseler yürüttüğünden, yargıda da demokratiklik ilkesi sağlanmış olacaktır.

IV. İlmî kazâî içtihatlar

Hâkimler karar verirken hukuk alanı dışındaki konuları bilirkişiler marifetiyle inceletirler ve kararı ondan sonra verirler. Hemen her konuda uzmanlığı gerektiren teknik hususlar çıkmakta, mahkemeler âdetâ bilirkişilerin raporlarını onaylama makamı olarak çalışmaktadırlar. Bu konuda yolsuzluklar had safhadadır.

Diğer taraftan, bir ülkede uygulanan tek tip yasa sistemi yerine, çoklu hukuk sistemine doğru bir gidiş vardır. Yani, hukuk plüralizminden , bir başka deyişle, bir ülkede birden fazla hukuk sisteminin uygulanmasından söz açılmaktadır. Böyle bir uygulamada ,karar verme *durumundaki kimseler zorda* kalabilirler. Bu nedenle Sosyal Denge Modeli'nde, hukuk sistemi üretme görevi ,bilim kurum ve kuruluşlarına verilmektedir.Karar verme durumunda bulunan hakemler, olayın hukukî nitelemesini, kişilerin hukuk sistemi olarak bağlı bulundukları bilim kuruluşlarına soracaklar ve oradan aldıkları mütalaaya göre karar vereceklerdir. Böylece kararların hem bilime uygunluğu hem de farklı hukuk sistemlerinin uygulanabilirliği sağlanmış olacaktır.

Görülüyor ki, Sosyal Denge Sistemi'nde yargı, sadece mahkeme ve onun kararlarından ibaret bir fonksiyon olarak ele alınamaz. Bu Model'de yargı; idare ile bir bütündür ve ondan ayrılmaz bir parçadır. Hukuk sisteminin oluşturulması (=mevzuat), güvenliğin sağlanması, soruşturmanın yürütülmesi, kararların alınması ve hükümlerin yerine getirilmesi(=ilâmların infazı) faaliyetleri devletin klâsik görevleridir ve kazâ (=idare) olarak tanımlanır. İşte idare ile yargı bu biçimiyle bir bütün oluşturabilir ve ancak bu takdirde bir kuvvet olarak kabul edilebilir. Yoksa sadece mahkemelerdeki hâkimlerin kararlarını bir kuvvet olarak kabul etmek, kuvvetler ayrılığı veya dengesi kavramlarını açıklamaya yetmez. O halde kuvvetler ayrılığını açıklarken yargıyı —eski deyişle kazâ— idare ile bir bütün olarak değerlendirmek, tanımları ona göre yapmak gerekir. An-

cak bu takdirde, yargının bir kuvvet olmasından ve kuvvetler dengesi içindeki yerinden söz açılabilir.

3) Kuvvetler dengesinin işleyişi:

Kuvvetler dengesinde yer alan unsur ve özellikleri açıkladıktan sonra, bu kuvvetlerin dengeli bir biçimde işleyişine de işaret etmek gerekir. Bu işleyiş devlet hizmetlerinin yerine getirilmesiyle de paralellik arz etmektedir. Bu ise, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Üçüncü Kitabı'mızın konusunu teşkil etmektedir. Verilen bilgiler çerçevesinde olmak üzere önce işleyiş ilişkili ilkeleri, sonra da işleyiş mekanizması ve bu işleyişte kuvvetlerin dengesini ortaya koymak istiyoruz.

a) İŞLEYİŞ İLKELERİ:

Kuvvetler dengesinin işleyişini daha iyi ortaya koyabilmek için, önce kuvvetlerin teşkilatlanmasında bulunması gereken ilkeler üzerinde durmak istiyoruz.

(1) **DEMOKRATİKLİK İLKESİ:** Her kuvvetin oluşması halkın katılımını sağlayacak biçimde olmalıdır. Halkın bu kuruluşlara katılımı bucak düzeyinde doğrudan, il ve devlet düzeyinde ise delege yoluyla (temsilen) olmalıdır. Dört kuvvet bucak, il ve devlet düzeyinde olmak üzere dörder meclisten oluşmalıdır. Bu meclislerin teşkili aşağıdaki esaslar çerçevesi içinde olmalıdır.

(2) **GRUPLAŞMA İLKESİ:** Her kuvvet, kendi içinde çoklu gruplaşma esasına göre oluşmalıdır. Siyasi gruplar, bilimsel ekoller, dini ahlaki gruplar (=mezhepler), meslekî odaların her biri tekli ve hatta ikili gruplu sisteme göre değil, çoklu sisteme göre oluşmalıdır. Bu gruplaşma sayısı en az beş en çok yirmi olacak biçimde düzenlemelere gidilmelidir.

(3) **GRUBUNU DEĞİŞTİRME İLKESİ:** Halkın bu dört kuvvetin içinde yer alan gruplara kaydolması sistemi geliştirilmeli, fakat halka grubunu kolayca değiştirme hakkı tanınmalıdır. Bu

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

suretle halkın guruplarını denetimi etkin hâle getirilmelidir. Serbest ve tamamen halk tarafından oluşturulan bu gurupların örgütlenmeleri, sivil toplum esaslarına göre olmalı, ancak her biri grup olarak katılan üye sayısı oranında devlet bütçesinden nesnel bir biçimde pay almalıdırlar. Gurplara katılmayanlar, gurplara tanınan haklardan yararlanamamalıdırlar. Bugünkünün tersine, devlet guruplaşmaları önlevení değil, guruplaşmalara imkân hazırlayan bir görev üstlenmelidir.

(4) NİSBİ TEMSİL İLKESİ VE MA'ŞERİ (KOLLEKTİF) KARAR SİSTEMİ: Yönetime katılma nisbî temsil esaslarına göre uzlaşma (=ulusal koalisyön) esaslarına göre gerçekleşmelidir. Kararların alınmasında çoğunluk sistemi terk edilerek ma'şeri karar sistemi adı verilen sistemler geliştirilmelidir

(5) TAHKİM SİSTEMİ İLKESİ: İcrada başkanların, yargıda ise hakemlerin kararları asıl olmalıdır. Tahkim sistemi hukukun bütünüünü kapsayacak biçimde işlerlik kazanmalıdır.

Artık kuvvetlerin işleyişine geçebiliriz.

b) DENETLEMENİN İŞLEYİŞİ:

İnsanın ihtiyaçlarını his yeteneği belirler. Bunu, bedenindeki duyuları ve ruhsal yapısından aldığı zevk veya elemle birleştirerek yapar ve arzu biçiminde düşünce yeteneğine bildirir. Düşünce yeteneği muhakeme ile bu ihtiyaçları giderme yollarını tespit eder ve iradeye iletir. İrade yapmak suretiyle ihtiyacı gidermeye koyulur. His yine bedenden gelen duyularla ihtiyaçların giderilip giderilmediğini, tatmin edilip edilmediğini ruhsal yapısından aldığı haz ve elemle değerlendirir. Demek ki hisler, bir tür denetleme görevi görmektedirler.

Toplumda hissin yerini, benzer biçimde din kurumu alır. Bu kurum; denetleme organına bağlı sağlık ve sanat kuruluşları aracılığı ile belirlediği sosyal ve benzeri ihtiyaçları istekleri ile birlikte yasama organına bildirir. Yasama organı; imkânları araştırarak bu ihtiyaçların karşılanması için kararlar alır ve

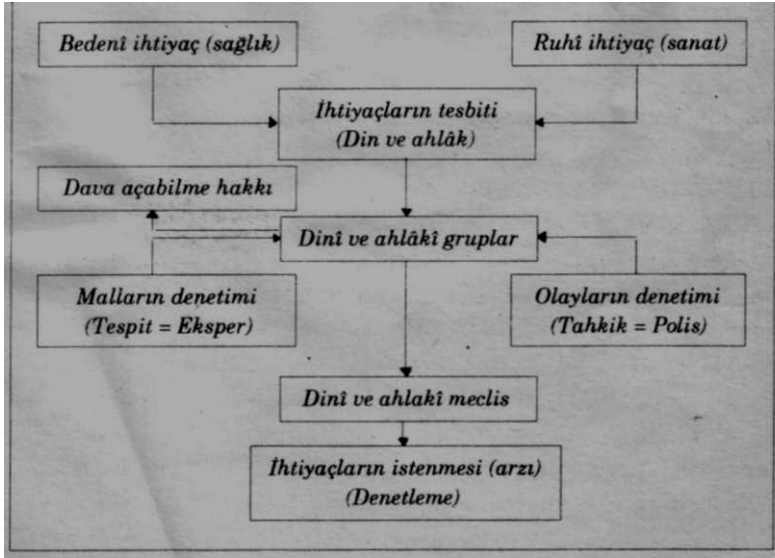
DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

düzenlemeler yapar, yürütme organına iletir. Yürütme organı; istekleri belirlenen kararlar çerçevesinde yerine getirerek denetim kuruluşlarına sunar. Böylece devre kapanır.

Dini kuruluşlar kontrol kuruluşlarından aldığı bilgilerle kararların yerine gelmediğini belirlerse soruşturma kuruluşlarını harekete geçirirler ve görevi yerine getirmeyenler hakkında dava açarlar. Böylece denetleme hizmeti yapılmış olur. Bugün ise denetleme sonuçları yargı denetimine çoğunlukla gitmemekte, yönetim memurlarını kolladığı gibi, meclis de hükümetini korumaktadır. Olsa bizim önerdiğimiz mekanizmada denetlemenin sonuçları, yine denetleme kuruluşları tarafından yargıya götürülebilmektedir.

Anlatılanları ; (Şema 2)'ye yerleştirerek açıklayacak olursak, ruhsal ve bedensel ihtiyaçlar insanın his yeteneği ile belirlenir. Bu ihtiyaçları toplumda dinî ve ahlâkî kuruluşlar tespit

Ş E M A 2 : Denetlemenin işleyişi

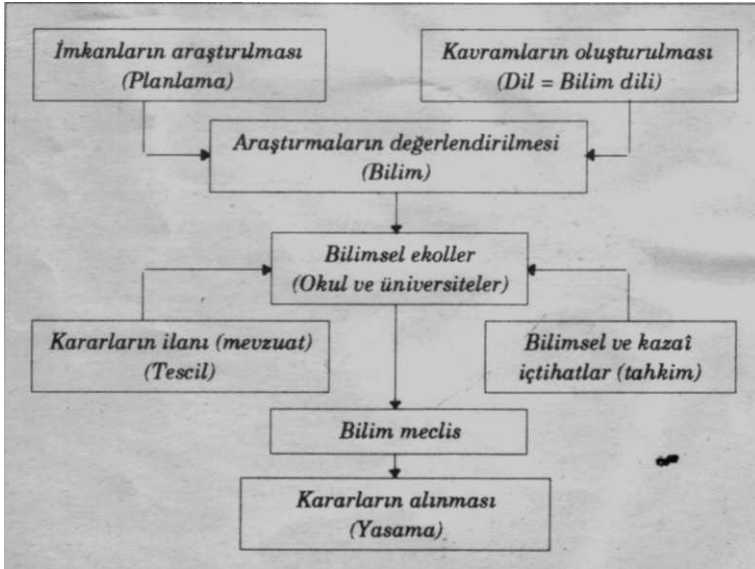
DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

ederler. Denetleme bütün dinî grupların seçtikleri temsilcilerden oluşan bir meclise de sahip olacaktır. Bu gruplardan gelen istekler, dinî meclis aracılığı ile yasama organına bildirilecektir. Dinî meclisler, Bucak, İl ve Devlet kademesinde meclis oluşturacaklardır. Denetleme kuruluşları aynı zamanda malların ve olayların denetimine ilişkin kurumlar yoluyla denetime aktif olarak halk bazında katılmış olacaklardır. İsteklerin yerine getirilmemesi, gecikmesi veya yasamanın kararlarına uyulmaması hâlinde denetleme gruplarının dava açma hakları olacaktır, (bkz. Şema 2).

c) YASAMANIN İŞLEYİŞİ:

Denetlemenin işleyişinde anlatıldığı üzere, insanda hislerden gelen ve ihtiyaçları belirleyen arzular, düşünce yeteneğindeki muhakeme yoluyla değerlendirilir. İmkânlar araştırı-

Ş E M A 3 : Yasamanın işleyişi

arak giderme yolları tespit edilir. İmkânların belirlenmesinde hafıza önemli bir yer tutar. Bilinç bu imkânları değerlendirir ve istekler uygulanacak hâle getirilerek irade yeteneğine havale edilir. Uygulamanın gerçekleşip gerçekleşmediği ise duyularla anlaşılır. Benzer olaylar toplum içinde kurumlar aracılığı ile gerçekleşir.

Dinin tespit ettiği ihtiyaçlar duyurma (=tebliğ) kuruluşları ile yasama organına ulaştırılır, ihtiyaçlar imkânlarla burada dengelenir ve plan hâline dönüşür. Bundan sonra bütçe yapılır. Basından da yararlanılır. Sonunda karar alınır ve bu karar tescil ve ilan edilir. Yürütme, bu kararı yerine getirir. Sonunda yasaların uygulanıp uygulanmadığı kazâi içtihatlarla hükme bağlanır. Burada yasama kanunları yapar ama talimat veremez ve denetleyemez. Sadece denetleme tarafından açılmış davalarda yapılanların yasalara uygun olup olmadığı hususunda içtihatla bulunur ve devre kapanır. Buraya kadar anlatılanlar bir de Şema 3'den izlenebilir, (bkz. Şema 3).

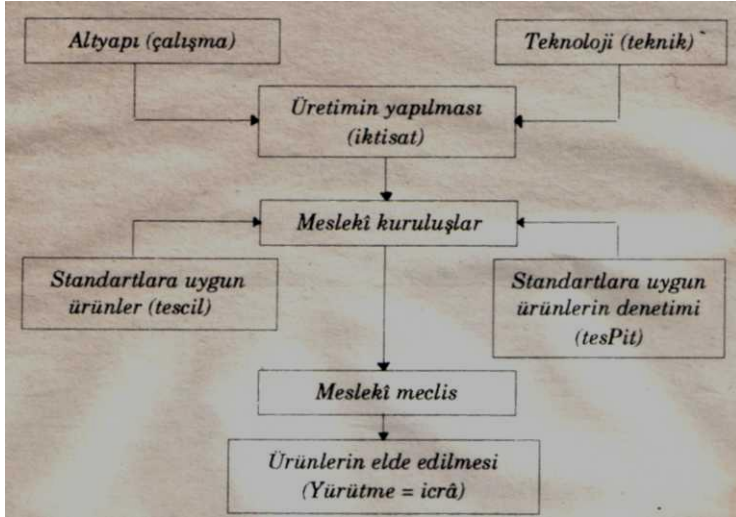
Yasamanın işleyişinde önce belirlenen istekler doğrultusunda imkânlar araştırılır ve o konuda kavramlar oluşturulur. Bu araştırmalar "bilim kuruluşları (=bilimsel ekoller)" tarafından değerlendirilir ve "bilim meclisi"ne gönderilir. Kararlar bilim meclisinde alınır, yani yasalar yapılır. Yasaların tescil ve ilân ile mevzuat oluşur. İhtilaflarda bilimsel içtihatlarla başvurulur. Bütün bunlar eğer bir toplumda hukukî plüralizmden söz açılıyorsa bilimsel ekollere göre gerçekleşir. Demek ki Sosyal Denge Modeli'nde yasama fonksiyonu, bilimsel ekoller tarafından oluşturulan bilim meclisine aittir.

d) YÜRÜTMENİN İŞLEYİŞİ:

İnsan düşüncesiyle karar verdikten sonra, bedenine neler yapması gerektiğini iletir, zekâsıyla tercihler yapar. Bedenine bazı hareketleri yapması için emirler verir. O da, bu hareketleri

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

Ş E M A 4 : Yürütmenin işleyişi

yapar. Sonunda bir ürün meydana gelir. Bundan sonra artık bu üründen yararlanma söz konusudur. Yemek yiyen bir insan için sorun bitmiş değildir, yemeğin sindirilmesi de gerekir.

Sosyal Denge Modeli'nde devlet içindeki organlar da benzer bir biçimde faaliyet gösterirler. Denetleme, ihtiyaçları devamlı olarak yasamaya bildirir. Yasama, imkânları tespit ederek sözleşme (=yasa) biçimine sokar ve yürütmeye tevdi eder. O da teknik tercihleri yapar ve yasaların ortaya koyduğu imkânlarla işbölümü içinde ortak üretimi gerçekleştirir. Üretilen standart mallar, eksperlere kontrol ettirilip ambara teslim edilmekle hizmet tamamlanmış olur. Sonra bu ürün yönetim tarafından paylaşılır.

Buraya kadar yürütme ile ilgili anlatılanları (Şema 3)'te izleyebiliriz. Ekonomik faaliyetlerin yürütmeye ilişkin temelini altyapı ve teknoloji (üretim araçları) teşkil eder. Genel hizmetlerin götürülmesi ile üretim gerçekleşir. Bütün bu faaliyetler

ekonomik kurumlar olan meslekî kuruluşlar tarafından yapılır. Meslekî kuruluşlar bucak, il ve devlet düzeyinde her kademedede yürütme meclisleri oluştururlar. Meslekî kuruluşlarla, meslekî meclislerin işlevi ülke içinde üretim faaliyetlerinin koordinasyonu olup sonuçta ürünün elde edilmesinin ortamını hazırlamaktır. Bu göreve Sosyal Denge Modeli'nde yürütme (=icrâ) adını veriyoruz. Ürünlerin elde edilmesi standartları ve bu standartların tescilini gerektirir. Diğer taraftan elde edilmiş ürünlerin denetimi üretimi kadar önem taşımaktadır. Üretimi yürütme denetimini ise denetleme kuruluşları yapar. Ürünün elde edilmesi âdil bir paylaşımı gerektirir. Bu paylaşımda devletin payı bir hizmet karşılığı olarak belirir, (bkz. Şema 4).

e) YARGININ İŞLEYİŞİ:

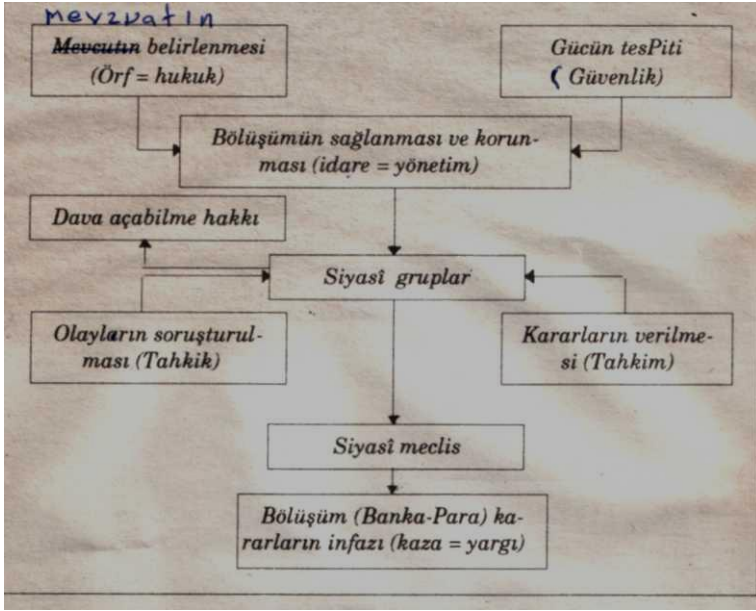
Sosyal Denge Modeli'nde yürütme; işlerin yasalara, yani mevzuata uygun olar ak yapılmasıdır. İdare ise, yapılan işlerin değerlendirilmesidir. Yürütme gelecekle, Sosyal Denge Modeli'nde idare ise, geçmişle ilgilenir. Model'de yer alan yürütme ile idare arasındaki temel fark buradadır. Demek ki, Yürütme işbölümü (=kollektif) içinde üretimin sağlanması, İdare ise ürünün paylaşılmasıdır. Bu husus iyice anlaşıldığı takdirde yürütme ile yargı (=icrâ ile idare) arasındaki sınırlar çizilebilir.

Toplumda, daha önce de belirtildiği üzere, din ihtiyaçları tespit etme, bilim imkânları araştırıp karar alma, ve yürütme gerçekleştirme görevlerini verine getiriyorlardı. Artık elde edilen bu ürünün âdil bir biçimde paylaşılması gerekmektedir. Bu işlevi hangi kurum yerine getirecektir? İşte Sosyal Denge Modeli'nde bu görev, idare (=kazâ)'ye yüklenmiştir. Çıkan her türlü ihtilaf idarenin fonksiyonu olan kazâ(=yargı) ile yürürlükteki mevzuata göre halledilecektir.

Bu konuda anlattıklarımızı (Şema 5) üzerinden izlemeye çalışalım.

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

Ş e m a 5 : Yargının işleyişi

İnsanın ünsiyet yeteneği örfü, örf ise hukuk sistemini doğurur. Mevzuatın varlığı ve geçerliliği ancak güvenliğin sağlandığı bir yerde söz konusu olabilir. Elde edilen ürünlerin bölüşümü, idare tarafında mevzuata göre yapılır ve gerektiğinde siyasî gücün kullanılması zorunluluğu vardır. Bu nedenle idarî kuruluşlar, siyasî gruplar tarafından oluşturulur ve Sosyal Denge Modeli'nde siyasî grupların diğer gruplar olan dinî gruplar, bilimsel ekoller ve meslekî kuruluşlar üzerinde her hangi bir üstünlüğü yoktur. Bu gruplarla denge içindedir. Böylece devlet değil, idare **küçültülmektedir**. İdarenin teşkilatlanması siyasî gruplar tarafından gerçekleştirilir. Siyasî partiler siyasî meclisi oluştururlar.

İdarenin bölüşümü ise şöyle gerçekleşir. Yürütmenin hizmet ortağı olarak katıldığı standart ürünler kamuya ait ambar-

lara girer. Herkesin eline anlaşmalara göre muhasebeleştirilen pay senedi(=para) verilir. Para, devletin gücüyle kefaleti altına aldığı değerlerin bir karşılığıdır ve ancak siyasî gücün teyidi ve teminatıyla değer kazanır.Devlete özgü bir belge niteliği taşır ve yalnız devlet tarafından çıkartılabilir. Bu nedenle, Sosyal Denge Sistemi'nde para ve kredinin merkezi olan bankalar idareye bağlıdır ve bankalar bölüşümde bu suretle araç olurlar. İdarenin bir diğer temel fonksiyonu ihtilafların giderilmesi biçiminde ortaya çıkar. İhtilaf çıktığında olayların soruşturulması, davaların açılması ve kararların verilmesi, yani tahkik ve tahkim kurumları görev yaparlar, (bkz.Şema 5).

4) Kuvvetler dengesi ve laiklik

Buraya kadar hep dengeden söz ettik. Ancak dengenin niçin kurulması gerektiğine işaret etmedik. Şimdi yeri gelmişken bu konu üzerinde kısaca durmak istiyoruz.

İnsanın biyolojik yapısındaki hücre ve dokularla, psikolojik yetenekleri ve buna ait kriterleri bir dengeye dayanmaktadır. İnsanın nasıl bir hücre dokusunu yok etmemiz mümkün de-ğilse yine psikolojik yeteneklerimizden birinin yok olmasın-dan söz açamıyorsak toplum ve devlette de yer alan sosyal ku-rum ve kuvvetleri aynı biçimde yok edemeyiz.

Toplumda yer alan sosyal kurumlardan birini yok saymak veya devlet içinde yer alması gereken kuvvetlerden birini diğerleri içinde eritmek genel sosyal dengeyi bozar. Esasen tarih, bu kurumların birbirleri üzerinde egemenlik kurma mücadeleleri olarak dahi incelenebilir. Hatta, iktisadi ve siyasî sistemlerin doğuşu dahi bu açıdan değerlendirilebilir.

Kuvvetler dengesinin Din lehine bozulması teokrasiyi, İktisat lehine bozulması kapitalizmi, idare lehine bozulması faşizmi vev despotezmi doğurmuştur. Bu kurumlardan sadece Bilim tarih boyunca devlete egemen olmuş değildir. Devletin böyle dengesi bozuk biçime dönüşmesi çeşitli aksaklıklara ne-

220 DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ
den olmuştur.

Bize göre kuvvetler dengesinde yer alan sosyal kurumlar doğal kurumlar olup asıl olan bu kurumlar arasında zaten doğal olarak var olan dengenin bozulmadan korunmasıdır.

Ancak, zaman zaman bu kurumlardan _kaldırılmak istenenler olmuştur.

Örneğin SSCB ve Doğu Bloku uygulamalarında Din tamamen toplum hayatından soyutlanmış ve vicdanlara itilmek istenmiştir. Bu uygulamanın nedenli yanlış olduğu tartışılmayacak derecede ortaya çıkmıştır. Hattâ SSCB'de yeni düzenin dinî bir düzen olmasına dahi şaşırmmak gerekir. Çünkü, temel sosyal kurumları yok etmeye yönelik uygulamalar, bu kurumların daha da etkin bir biçimde gündeme gelmelerine neden olmaktadır. O halde, bu kurumlardan birini kaldırmak veya dengeyi bunlardan biri lehine bozmak sosyal dengenin bozulması, bu da sosyal sorunların arkasının alınamaması demektir.

Esasen bize göre, her bir kurumun kendi kriteri ile işlevini görmesi ve kurumların birbirlerinin işlevlerine karışamaması lâiklik ilkesinin yansımasından başka bir şey değildir. O halde biz, laikliği kuvvetler dengesi olarak ele alıyor ve ona göre tanımlıyoruz. Böyle bir yaklaşım ve benzetme lâiklikle ilgili teorik tartışmaların tamamını sorun olmaktan çıkarmakta ve kesin olarak çözmektedir. Bütün mesele sosyal kurumlar ile kuvvetler arasındaki ilişkiyi kurmaktan ibarettir. Böyle bir yaklaşım kurumlar arası ayrışmayı sağladığı gibi, bunlar arasında denge kurularak işbirliği ve işbölümünü de gerçekleştirmektedir.

Günümüzdeki lâiklik uygulamaları bu sorunlara cevap verememektedir. Ancak önerdiğimiz Sosyal Denge Modeli'nde ise sosyal kurumlar arasında denge sağlandığı gibi, yapılan laiklik tanımıyla sorun teorik açıdan çözülmekte ve ancak bu takdirden lâiklik ilkesi uğrunda mücadele verilebilen bir nitelik kazanmakta ve devletin vazgeçilmez ilkeleri arasında sayılabilir hâle gelmektedir.

Sonuç

Sosyal Denge Modeli çerçevesinde "hakkı üstün tutan dünya görüşü"ne göre tamamlanan bu ikinci kitapta, devletin unsurları ve kuvvetleri üzerinde durularak dengeli bir yapılanma ortaya konulmuştur. Bu çalışmada bütün oluşların değerlendirilmesi, doğal denge ile sosyal denge arasında "benzetme (=analoji) yöntemi"nden hareketle açıklanabileceği varsayımına dayanılmıştır. Devlet olgusu; biyoloji, psikoloji ve *sosyoloji* ile siyaset bilimlerinden yararlanılarak bu yöntem ile açıklanmıştır.

Özelikle sistem karşılaştırılması durumunda analoji yöntemi, eksikliklerin ortaya çıkarılması bakımından çok kolaylıklar sağlar. Nitekim, biyoloji ve psikolojiden hareketle devletin ülke unsuru içinde yer alan "mülkiyet" ayrı birleştirici bir unsur, kuvvetler dengesinde hiç yer verilmeyen "denetleme" ise bağımsız bir kuvvet olarak ele alınmış ve kuvvetler ayrılığının esasları "kuvvetler dengesi" biçiminde temellendirilebilmiştir. Tespit edilen bu eksiklikler, proje bazında bir model çerçevesinde ele alınarak dengeli bir çözüme varılabilmektedir. Bu amaçla devlet unsurları ile kuvvetleri, denge açısından yeniden tanımlanmıştır. Bu tanımlarda "ikili sistem" esas alınarak matematiksel tanımlar getirilmiştir. İnsanın yapısı ikili sisteme göredir. Buna benzetilerek devletin yapısı da ikili sistem

içinde ele alınmıştır. Devletin böyle sistemli bir biçimde ele alınması başlangıçta yadırganabilir. Ancak, gelişen ilimler böyle bir ikili sistem ile ele alınmasının devleti incelemede kolaylıklar sağlayacağını göstermiştir.

Sosyal Denge Modelinde sosyal bir kurum olarak "dîn"e, bir kuvvet (=fonksiyon) olarak "denetleme" yeri verilmiştir. Dört sosyal kurum ve dört kuvvet arasındaki sosyal denge ise "lâiklik" olarak tanımlanmıştır. Bu sonuç, bizce çağımızda aranan uzlaşmacı tutuma ortam hazırlayacak ve en çok yardım edecek bir değerlendirme olarak kabul edilebilir. **Bu çalışmada, "lâiklik ile kuvvetler dengesinin aynı şeyler olduğu" sonucuna varılmıştır.**

Kaynakça

- ABADAN, Y,
Hukuk Felsefesi Dersleri, AÜ Yayınları, Ankara 1954.
- AĞIN, Ö.,
"Ulusal Soruna Komünist Yaklaşım ve Değişim", *Birlik Dergisi*, Mart 1991, Sayı: 6.
- AKBAY, M.,
Umûmî Âmmе Hukuku Dersleri, c.I, 3.baskı, AÜHF Yayınları, Ankara 1958.
- AKDEMİR, S,
Sosyal Denge I, Devlet Yapısının Tarihi Seyri, İşaret Yayınları, İstanbul 1990.
- AKDEMİR, S.,
Ceza Hukukunda Mağdurun Korunması, (Doktora tezi) AABAM Yayınları, İzmir 1988.
- AKKAYA, Ş.-HASGÜR, İ.,
Uygulamalı İstatistik, İzmir 1989.
- ALKAN, T.,
Siyasal Bilinç ve Toplumsal Değişim, Gündoğan Yayınları, Ankara 1989.
- ALTIN, H.,
Kur'an'da Sosyal Gruplar, İzmir 1988.
- ARASLI, O.,
Adaylık Kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı, (doktora tezi), Ankara 1972.

224

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

AREN, S.,**100 Soruda Ekonominin El Kitabı, (Türkiye Ekonomisinden Örneklerle), Gerçek Yayınevi, 10.baskı, İstanbul 1990.****ARİSTOTELES,***Politika (çev. Mete Tuncay) Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.***BARNES, B.,***Bilimsel Bilginin Sosyolojisi, (çev. Hüsamettin Arslan), Vadi Yayıncılık, Ankara 1990.***BAŞGİL, A.F.,***Esas Teşkilât Hukuku, Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri I, İstanbul 1960.***BAŞGİL, A. F.,***"Devlet Nedir?", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, c.XII, s.981-982.***BAŞOL, K.,** Demografi Genel ve Türkiye, *DEÜ Yayınları, İzmir 1984.***BAYMUR, F.,***Genel Psikoloji, 8.baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1989.***BEGG, D-Fischer, S.-Dornbisch, R.,***Economics, III. ed., McGraw-HUl Book Company, London 1991.***BEMEK, E.,***"Hücre Yapı Taşları, Oluşum, Yapı ve İşlevleri", Editör Türkan Erbenği, Biyoloji, İstanbul 1986.***BEN-AMITTAY, J.,***Siyasal Düşünceler Tarihi (çev. M. A. Kılıçbay-L. Köker) Savaş Yayınları, Ankara 1983.***BERKES, N.,***Teokrasi ve Lâiklik, Adam Yayıncılık, İstanbul 1984.***BERKİ, A. H.-KESKİÖĞLU, O.,***Hz. Muhammed'in Hayatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 9.baskı, Ankara 1981.***BİLMEN, Ö. N,***İstilahatı Fıkhiyye Kamusu, c.III, İstanbul 1967.*

BUCHANAN, J. M.,

Liberty, Market & State: Political Economy of The 1980's, New York **University Press**, New York 1986.

BUĞRA, A.,

İktisatçılar ve İnsanlar Bir Yöntem Çalışması, **Remzi Kitabevi**, İstanbul 1989.

CAPRA, F.,

Fiziğin Tao'su, (çev. Ökten. K. H.), Arıtan Yayınevi, İstanbul 1991.

CHALMERS, A,

Bilim Dedikleri, (çev. Hüsamettin Arslan), Vadi Yayınları, Ankara 1990.

CHALLAYE, F ,

Mülkiyetin Tarihi, (çev. Turgut Aytuğ), Remzi Kitabevi, İstanbul 1944.

CHILDE, G,

Tarihte Neler Oldu, (çev. Mete Tuncay-Alaeddin Şenel) Alan Yayıncılık, 5.baskı, İstanbul 1990.

ÇÖKER, D.-KAR AÇ AY, T.,

Matematik Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

DARWIN, C,

Darwin Kuramı, Seçme Yazılar Eleştiriler, (çev. Cem Taylan) Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1986.

DAVER, B.,

Siyaset Bilimine Giriş, Ankara 1972.

DEL VECHIO, G.,

Hukuk Felsefesi Dersleri, İstanbul 1955.

DEMİRKOL, F.,

Yargı Bağımsızlığı, Kazancı Yayınları, İstanbul 1991.

DÖNMEZER, S,

Sosyoloji, Savaş Yayınları, Ankara 1984.

DERELİ, T., *Organizasyonlarda Davranış*, İÜ Yayınları, I.Cilt, İstanbul 1976.

DUGUIT, L.,

Kamu Hukuku Dersleri, (çev. Süheyy Derbil), AÜ Yayınları, Ankara 1954.

DURKHEIM, E.,

Toplumbilimsel Yöntemin Kuralları, (çev. Celal Bali Akal) BFS Yayınları, İstanbul 1985.

EBU ZEHRA, M.,

İslâm Hukuku Metodolojisi, (çev. Abdülkadir Şener) Fon Matbaası, 3.baskı, Ankara 1981.

ERBENGİ, T.,

"Hücrede Canlılık Belirtileri ve Çevreye Uyum-Hücre Farklılaşması ve Dokuların Oluşumu", Editör Türkan Erbeni, Biyoloji, Beta Yayıncılık, İstanbul 1986.

ERMAN, H.,

"Del Vecchio'nun Hukuk Görüşü", İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası, c.XXXVII.

ERSOY, A.,

İktisadî Müesseseler Tarihi İktisadî Kalkınmanın Tarihi Seyri, AABAM Yayınları, İzmir 1986. ERSOY, A., İktisadi Teoriler ve Düşüncelerin Gelişme Tarihi, AABAM Yayınları, 2.baskı, İzmir 1991.

FRANFORT, H.,

Uygarlığın Doğuşu, (çev. Alâeddin Şenel) V Yayınları, Ankara 1989.

FREYER, H.,

İçtimai Nazariyeler Tarihi, (çev. Tahir Çağatay) AÜ Yayınları, 2.baskı, Ankara 1968.

GARÇON, M.,

*"Ceza Hukuku", (çev. Dönmezer-Erman), İstanbul **Hukuk** Fakültesi Mecmuası, c.X, 1945.*

GILSON, E., *Ateizmin Çıkması, (çev. Veysel Uysal), İstanbul 1991.*

GORBAÇOV, M.,

Glastnost Asıl Neyi İstiyorum?, (çev. T. Tarcan Çandar-Ahmet Cemal). Dönemli Yayıncılık, 4. baskı, İstanbul 1988.

- GORBAÇOV, M.,**
Perestroika Ülkemiz ve Dünya için Yeni Düşünce, (çev. Kasım Yargıcı) Güneş Yayınları, İstanbul 1988.
- GÖKBERK, M.,**
Felsefe Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1985.
- GÖZE, A.,**
Korporatif Devlet, İÜ Yayınları (doçentlik tezi), İstanbul 1968.
- GÖZE, A.,**
Sosyal Devlet Sistemi, İÜ Yayınları, İstanbul 1976.
- GÖZE, A.,**
Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayıncılık, İstanbul 1986.
- GÜNEŞ, T.,**
Parlamentar Rejimin Bugünkü Manası ve İşleyişi, İÜ Yayınları, İstanbul 1956.
- GÜRBÜZ, Y.,**
Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler, Beta Yayıncılık, II. baskı, İstanbul 1987.
- GÜRBÜZ, Y.,**
Anayasalar, Filiz Kitabevi, İstanbul 1981.
- HAMİDULLAH, M.,**
İslâm Hukuku Etüdleri, (çev. Nafiz Danışman) Bir Yayıncılık, İstanbul 1984.
- HOOK, S.,**
Political Power & Personal Freedom, Criterion Books, New York 1959.
- ILIN, M.-SEGAL, E.,**
İnsan Nasıl İnsan Oldu, (çev. Ahmet Zekerya) Yeni Dünya Yayınları, İstanbul 1983.
- JOHNSON, L. G.,**
Biology, W. C. Brown Publishers, II. ed. Iowa 1983.
- KARAGÜLLE, S.,**
Alternatif Faizsiz Banka. *Selem ve Kredileşme*, İz Yayıncılık, İstanbul 1991.

KARAGÜLLE, S.,

"İctihad", *Tek Yol Dergisi*, sayı 14, 1973.

KARAGÜLLE, S.,

İslâmiyet ve Günümüzün Meseleleri, Kaynak Yayınları- İzmir 1976.

KARATEPE, Ş.,

Osmanlı Siyasî Kurumları, İşaret Yayınları, İstanbul 1991.

KAZGAN, G,

İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, Bilgi Yayınevi, H.baskı, İstanbul 1974.

KOZAK, İ. E.,

İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat, Pınar Yayınları, İstanbul 1984.

LEAKEY, L. S. B.,

İnsanın Ataları, (çev. Güven Arsebük) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971.

LEIBNİZ G,

İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma, (çev. Hüseyin Batu) MEGSB Yayınları, İstanbul 1986.

LIPSET, S. M., *Siyasal İnsan*, (çev. Mete Tuncay), Teori Yayınları Ankara 1986.

LIPSON, L.,

Demokratik Uygarlık, (çev. H. Gülalp-T. Alkan), Ankara 1984.

MARDİN, Ş.,

Din ve İdeoloji Toplu Eserler 2, İletişim Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1986. **MECELLE,**

Dersaadet Matbaası (Osmanlıca), İstanbul 1305.

MONTESQUIEU, C,

Kanunların Ruhu Üzerine I, (çev. Fehmi Baldaş) MEB Yayınları, Ankara 1963.

MONTESQUIEU, C,

Kanunların Ruhu Üzerine II, (çev. Fehmi Baldaş) MEB Yayınları, Ankara 1965.

MORGAN, C. T.,

Psikolojiye Giriş Ders Kitabı, (çev. Hüsnü Arıcı ve bir heyet)

7.baskı, HÜ Yayınları, Ankara 1989.

MORRISON, P. & MORRISON, P.,

Powers of Ten, Scientific American Library, New York 1982.

MUSTAFA, N. A.,

İslâm Siyasî Düşüncesinde Muhalefet, (çev. Vecdi Akyüz), İz Yayıncılık, İstanbul 1990.

NAISBITT, J. & ABURDENE, P.,

Değişen Dünyada 1990ların On Yeni Hedefi Megatrends 2000 Büyük Yönelimler, (çev. Erdal Güven) Form Yayıncılık.

NEYZİ, O.,

"Büyüme ve Gelişme", Editör Türkan Erbeni, Biyoloji, Beta Yayıncılık, 3.baskı, İstanbul 1986.

NORSTOG, K.-MEYERRIECKS, A. J.,

Biology, Charles E. Merrill Publishing Company, London 1983.

OKANDAN, R. G.,

Umûmî Âme Hukuku Dersleri, İÜ Yayınları, İstanbul 1952.

OKANDAN, R. G.,

Umûmî Hukuk Tarihi Dersleri, İÜ Yayınları, İstanbul 1951.

OPPENHEIMER, F.,

Devlet, (çev. Alâeddin Şenel-Yavuz Sabuncu) Kaynak Yayınları, Ankara 1984.

ÖRNEK A.,

Kamu Yönetimi, Pano-Basson A.Ş., İstanbul

1988. ÖZBUDUN, E.,

Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 2. baskı, Ankara-1989.

ÖZBUDUN, E.,

Parlâmanter Rejimde Parlâmentonun Hükümeti Murakabe Vasıtaları, AÜ Yayınları, Ankara 1962.

ÖZÇELİK, S.,

Esas Teşkilat Hukuku Dersleri, İÜ Yayınları İstanbul 1966.

ÖZEK, Ç,

Devlet ve Din, Ada Yayınları, İstanbul, tarihsiz.

POINCARE, H.,

Bilim ve Varsayım, (çev. Fethi Yücel) MEB Yayınları ed.II, İstanbul 1986.

RAFİUDDİN, M.,

Geleceğin İdeolojisi, (çev. B. Tuna) Akabe Yayınları, İstanbul 1988.

REYNOLDS, L. G.,

Macroeconomics, V. ed., Richard D. Irving Inc., Illinois 1985.

ROUSSEAU, J. J.,

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı, (çev. R. Nuri İleri) Say Yayınları, III.baskı, İstanbul 1986.

ROUSSEAU, J.J.,

Toplum Sözleşmesi, (çev. Vedat Günyol) Adam Yayıncılık, İstanbul 1982.

SABİNE, G,

Siyasal Düşünceler Tarihi II, Yeni Çağ, (çev. Alp Öktem) Türk Siyasî ilimler Derneği Yayınları, Ankara 1969.

SAVA PAŞA,

İslâm Hukuku Nazariyatı Hakkında Bir Etüd I, (çev. Baha Arıkan) Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, Ankara 1955.

SAVAŞ, V,

Anayasal İktisat. Beta Yayıncılık, İstanbul 1989

SCHACHT, J.,

İslâm Hukukuna Giriş, (çev. Mehmet Dağ-Abdülkadir Şener) AÜ Yayınları, Ankara 1986.

SCHERIF, M. & SCHERIF, C. W,

Social Psychology, Harper & Row Publisher, New York 1969.

SCHUMACHER, E. F.,

Küçük Güzeldir, (çev. Osman Deniztekin) Cep Kitapları AŞ. II.baskı 1989.

- SCHRAG, C. C. & Carsen, O. N. & Catton, W. R.,
Sociology, IV ed., Harper & Row, Publishers, New York
1968.
- SENCER,,
"Genetik (Kalıtım)", Editör Türkan Erbenği, *Biyoloji*, Beta
Yayıncılık,
İstanbul 1986. SHI, N. & ZUO, G,
Out Laws of the Marsh, Foreign Languages Press, volume I,
Beijing
1988. SOYSAL, M.,
Anayasaya Giriş, Ankara
1969. SOYSAL, M.,
100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gerçek Yayınevi, 7.baskı,
İstanbul 1987.
- STRAUSS, C.L.,
Yaban Düşünce, (çev. Tahsin Yücel), Hürriyet Vakfı Yayın-
ları, İstanbul 1984.
- ŞENER, A.,
İslâm Hukuku Dersleri I, DEÜ Yayınları, İzmir 1987.
- ŞENER, M.,
İslâm Hukukunda Örf, İzmir 1987.
- ŞERİATİ, A.,
Yarının Tarihine Bakış, (çev. Orhan Bekin) Akabe Yayınları, İstanbul
1987.
- TEZİÇ, E.,
Anayasa Hukuku (Genel Esaslar), Beta Yayıncılık, II. baskı, İstanbul
1991. TOPRAK, Z.,
Kent Yönetimi ve Politikası, AABAM Yayınları, İzmir 1988.
- TUNAYA, T. Z., *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, İÜ Yayınları,
İstanbul 1980.
- ULUTAN, B.,
Marxizm ve Leninizm, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1980.
- ÜSKÜL, Z.,
Ulusal Sorun, BDS Yayınları, II.baskı, İstanbul 1990.

232

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

ÜSKÜL, Z.,

Türkiye'nin Anayasa Sorunu, Afa Yayıncılık, İstanbul

1991. VERSAN, V.,

Âmme İdaresi, İst. İTİA Yayınları, 3.baskı, İstanbul 1967.

VILEE, C. A. & SOLOMON, E. A. & MARTIN, C.E.&MARTIN, D. W.-BERG,
L. R. & DAVIS, P. W.,

Biology, ed.II, Saunders College Publishing, Chicago 1989.

WATT, M.,

Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık, (çev. Turan Koç), İz
Yayıncılık, İstanbul 1991.

WATT, M.,

İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri, (çev. E. Ruhi Fığlalı),
Ümran Yayınları, Ankara 1981.

YENİŞEHİRLİOĞLU, Ş.,

Felsefe ve Diyalektik Bilgi Kuramı (Epistemoloji), Alkım
Yayınevi, III. baskı, Ankara, tarihsiz.

YILDIRIM, C.,

Bilim Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983.

YÜCEL, T.,

Yapısalcılık (İnceleme), Ada Yayınları, İstanbul 1982.

YÜMNİ, S.,

Sosyoloji Açısından Din-Dinin Sosyal Müesseseler Üzerin-
deki Tesirleri, MÜ Yayınları, istanbul 1988.

ZALOĞLU, Ş.,

"Evrin Teorileri", Editör Türkan Erbeni, Biyoloji, Beta
Yayıncılık, H.baskı, İstanbul 1986.

ZALOĞLU, Ş.,

"Canlılar Alemi", Editör Türkan Erbeni Biyoloji, Beta Ya-
yıncılık, 3.baskı, İstanbul 1986.

Dizin

- Aile, 35, 91, 92
Anayasa, 163
Analoji, 188, 196, 221
Ateizm, 79
Bilim, 182-183,186
Bütçe, 163
Çoğunluk, 153-154,
Demokrasi, 126,130
Denetleme, 96,159,190, 212-214,
Denge, 13, 14, 59, 203, 219
 Sosyal Denge, 80,158
 Sosyal Denge Modeli, 4, 102,148, 158, 168, 190, 194
Devlet(-in), 29, 91-92, 96- 107,159
 Fonksiyonları, 3,189-190,143-146
 İşleyişi, 5
 Modeli, 5
 Teorisi, 5, 63, 68
 Unsurları, 3,101,168-187
Doğal Hâl, 91
Düzen, 15,195
Egemenlik, 125-137,169,177-184, 186
Bilim, 182-183,186
 Denetleme, 87,182-183,186
 Din, 183,186
 Unsurları, 181-184, 186
 Yasama, 182-183,186

- Entropi, 13, 14**
Hakkı Üstün Tutan Dünya Görüşü, 93, 221
Halife, 73, 77
Hıristiyanlık, 62-63
Homo Economicus, 37
Homo Sapiens. 33
İdare, 87-90
İkili Sistem, 14, 221
İktidar, 145
İktisat, 85-87, 90
İnsan (-m), 3, 31, 107
 Bellek (hafıza), 33, 215
 Biyolojik Özellikleri, 32-38, 157
 Cinsel Gücü, 35
 Çene Yapısı, 33
 Dik Durabilmesi, 33-34
 Kriterleri, 43-49, 80
 İyi-Kötü, 44-45, 80, 189 Adalet-Zulüm, 44, 48, 189 Faydah-Zararh, 44, 46,
 189 Doğru-Yanlış, 44, 46, 81,189
Muhatap Olabilmesi, 33, 34
Neslini Devam Ettirmesi (Soyunu Koruması), 34, 36
Psikolojik Özellikleri, 42-50, 157
Siyasal Özellikleri, 91-98, 157
Sosyolojik Özellikleri, 50-90,157
Üremesi, 34
(Y) Kromozomu, 35
Yetenekleri, 43-49
 Duygu, 43-45,189
 Düşünce, 43, 46, 189
 İrade, 43-46, 189
 Ünsiyet, 43, 48, 50,189
İslâmiyet, 63-69,141
 Bi'at, 74
 Hukuk Pluralizmi, 71
 Şeriat, 71

Ümmet, 76**Ümmetçilik, 76-77****Kamu Tercihi (Public Choice), 8****Kişilik, 137-142,160-164****Gerçek, 117, 125****Tüzel, 125, 164****Kurum, 53, 81****Bilim, 55, 81-85,90****Bilimin Sosyal Fonksiyonu, 83****Din, 55-65, 90,162****Dinlerarası Diyalog, 80****Dinin Sosyal Fonksiyonu,****idare, 55, 90****İktisat, 55, 90****Kuvvet, 90,145****Kurumlaşma Olgusu, 53****Sosyal Gruplar, 53****Sosyal Kurumlar, 54****Kuvveti Üstün Tutan Dünya Görüşü, 93, 126****Kuvvetler Ayrılığı, 5, 55, 95, 99, 143-154, 157,158****Kuvvetler Dengesi, 4,190-211****Kültür Birliği, 170****Lâiklik, 60, 219, 220****Merkeziyet-Adem-i Merkeziyet, 164,166,168****Model, 5, 7, 26-28, 158,165****Teskilatlanma Modeli, 165-168****Mülkiyet, 36,164-169, 184-186****İktisat, 185-186****Unsurları, 184-186****Yargı, 185-186****Yönetim, 185-186****Yürütme, 185-186****Onlu Sistem, 14-15,165,****Parçalanmaz Parça (cüz'ün lâ yetecezzâ), 12****Parlamentarizm, 152-154****Sosyal Disiplin, 91****Sözleşme (anlaşma), 163-164,195****Tahkim, 186****Teokrasi, 62-71, 126****Ulus, 107,119,157,169-173****Marksizmde Ulusal Sorun, 112-115****Nicelik, 108****Nitelik, 109****Ulusa Dayanmayan Devlet, 112 Ulusalcılık, 110-112****Ulusun Unsurları, 170-173****Dil, 170, 186****Örf, 92, 171,186, 217****Sanat, 172, 186****Teknik, 172, 186****Ülke,, 107,120-124, 157, 169, 186 Ülkenin Unsurları, 174, 186****Çalışma, 175, 186****Güvenlik, 175, 186****İmar, 174, 186****Yaşama, 176, 186 Varsayım, 9, 11, 26****Basitlik Varsayımı, 15-16**

Belirsizlik Varsayımı, 19
Denge Varsayımı, 13-14
Doğal-Sosyal Olay Benzerliği Varsayımı, 16
Gaye ve İrade Varsayımı, 21-24
Hakkın Üstünlüğü Varsayımı, 25-26
Parça (Kuantum) Varsayımı, 11-26, 160-162
Yahudilik, 61-62
Yargı, 152-154, 185, 190, 205-210, 217
Yasama, 152-154, 195-199, 214
Yürütme, 152-154, 185, 190, 200-204, 214

DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ

Bu kitap, yazarın "Hakkı Üstün Tutan Dünya Görüşü" ve "Sosyal Denge Modeli" çerçevesinde oluşturmaya çalıştığı devlet teorisinin ikinci adımını teşkil etmektedir. Kitapta, "Devletin Unsurları ve Kuvvetler Dengesi" yapısal ve fonksiyonel açıdan incelenmektedir.

Yazar "yasama, yürütme ve yargı"dan oluşan "Kuvvetler Ayrılığı Görüşü"nün teorik temellerine inerek, bunlara "denetleme" adıyla bir dördüncüsünü eklemekte; ve böylece bu teoriye yeni ve farklı bir boyut kazandırmaktadır. Kitapta dört sosyal kurum —Din, İlim, İktisat, İdare— ile dört siyasal kuvvet —Denetleme, Yasama, Yürütme, Yargı— arasındaki ilişki düzeni tahlil edilmiş; ve bu düzene "Kuvvetler Dengesi" adı verilmiştir.

Bu çalışmanın bir başka önemli tarafı, lâiklik ilkesine kuvvetler dengesi açısından yeni bir yaklaşım getiriyor olmasıdır.

İZ YAYINCILIK

ISBN 975-355-010-3

Dr. Süleyman Akdemir • DEVLETİN UNSURLARI VE KUVVETLER DENGESİ